

HUACHDOLDERT, MURCLOSCOLO

SCHOLARUM ACADEMICARUM.

COMPANIENTE SACRAE.

SERIES

COMPENDIORUM THEOLOGICORUM

IN USUM

SCHOLARUM ACADEMICARUM.

COMPENDIUM HERMENEUTICES SACRAE.

AUCTORE

L. G. PAREAU,

THEOLOGIAE PROFESSORE IN ACADEMIA GRONINGANA.

APUD J. OOMKENS. J. FIL.,

BIBLIOPOLAM.

1846.

HERMENEUTICA

CODICIS SACRI.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE MAGISTER, LITERARUM HUMANIORUM
ET THEOLOGIAE DOCTOR ATQUE IN ACADEMIA GRONINGANA
THEOLOGIAE PROFESSOR ORDINARIUS.

GRONINGAE
APUD J. OOMKENS. J. FIL,

BIBLIOPOLAM.

, 1846.

B5476 .P3

CONSPECTUS

HERMENEUTICAE CODICIS SACRI.

INTROITUS.

5

I. Artis exegeticae necessitas . . . pag. 1.

"	II.	bolentiae mermeneuticae utilitas	0.
)>	III.	Disquisitionis nostrae ratio	8.
		PARS I.	
	nisoni	RITUR, QUAE SIT RECTA S. Cis INTERPRETAR	DI
		RATIO.	
c	137	Quid sit, S. Cem interpretari, universe	
2	IV.	* * *	4.4
		indicatur pag.	11.
))	٧.	Quomodo in S. Ce interpretando variis	
		temporibus versati sint homines, indagatur.	13.
))	VI.	De variis interpretandi modis judicium	25.

3	vii. Femilius indagatur verae interpretationis na-	
	tura pag.	30.
))	VIII. Ejusdem principium	38.
>>	IX. Negotium a partibus variis spectatur	41.
	PARS II.	
]	inquiritur in modum, quo ad S. C. intelligen	DUM
	INTERPRETANDUMQUE PERVENIATUR.	
	CAPUT I.	
	DE VERBIS ET SENTENTIIS SINGULIS INTELLIGENDI	S.
S	X. Linguae orationisque indagandae neces-	
Ĭ	sitas pag.	52.
))	XI. Ratio hac in re procedendi	56.
))	XII. Linguae Hebraicae historia	59.
) >	XIII. Inde profluens orationis Hebraicae in-	
	telligendae modus	75.
))	XIV. Linguae Hebraeo-Graecae historia	95.
))	XV. Inde derivata orationis Hebraeo-Graecae	
	intelligendae ratio	109.
))	XVI. Adminiculum, quod praestat variarum	
	linguarum analogia	129.
))	XVII. Linguae orationisque in V. et N. F.	
	varietates, sive, qui dicuntur, idiotismi.	136.
))	XVIII. Verborum phrasiumque singulis in locis	
	definitio	150.
))		407
	noscenda et explicanda	167.

CAPUT II.

DE NOTIONIBUS, QUAE VERBIS SENTENTIISQUE SINGULIS SIGNIFICANTUR, PERNOSCENDIS.

9	XX.	Notionum, verbis significatarum, per-	
		noscendarum necessitas pag.	189.
))	XXI.	Ratio, qua hac in re procedendum	
		est	200.
))	XXII.	Antiquitatis sacrae ratio historice deli-	
		neatur	209.
))	XXIII.	Inde profluens antiquitatis sacrae intel-	
		ligendae modus	237.
))	XXIV.	Adminiculum, quod exhibet aliarum	
		gentium analogia	276.
))	XXV.	Opiniorum notionumque in C. S. va-	
		rietates, sive auctorum variorum idio-	
		tismi	
>>	XXVI.	Notionum singulis in locis definitio	300.
		CAPUT III.	
DI		RORUM LOCORUM ET MONUMENTORUM IN	
	ET DIS	SPOSITIONE COGNOSCENDA ATQUE AESTIMANDA	
6	XXVII	Integrorum locorum et monumento-	
		rum indolem et dispositionem indaga-	
		re, necessarium est pag.	301.
))	XXVIII	. Recta hac in re procedendi ratio	
		*	

CONSPECTUS HERMENEUTICAE.

IV

\$	XXIX.	Genii antiquitatis sacrae universi, in-	
		genii singulorum peculiaris et uniuscu-	
		jusque monumenti locique integri con-	
		templatio quomodo sit instituenda. pag.	318.
) >	XXX.	Hinc derivatur logicae interpretationis	
		ratio plante rest reminding! . A.	327
))	XXXI.	Ratio interpretationis psychologicae	400
>>	XXXII.	Aestheticae ratio interpretationis	431.

HERMENEUTICAE CONCLUSIO.

§ XXXIII. De Divinae veritatis, per C. Si intelligentiam perspectae, cum aliis communicandae ratione pag. 455.

HERMENEUTICA CODICIS SACRI.

INTROITUS.

DE CODICIS SACRI HERMENEUTICA.

SI.

Artis exegeticae necessitas.

Librorum Veteris et Novi Foederis notitia uti erudito homini cuique, imprimis Christiano, utilissima variis de causis est, ita eorundem accurata intelligentia Theologo Christiano prorsus necessaria est existimanda. Huic enim, ut religionem vitamque vere Christianam in quam plurimis excitet, alat, perficiat, necesse est, prae caeteris omnibus quidem, ut Divinam humani generis per CHRISTUM institutionem perfectissimam pernoscat; sed et arctissime cum hac conjunctam Divinam gentis Israëliticae institutionem, opus est, ut rite cognitam habeat. Illa autem utraque purissime ex solis illis

- V. et N. F. libris cognosci et aestimari potest, qui conjuncti merito ideo Sacri Codicis nomine comprehenduntur. Est ergo germani Theologi praecipua quaedam, et in omnem reliquam Theologiam redundans, ars existimanda illa, quae in Sacri Codicis recta intelligentia atque interpretatione versatur, quaeque appellari ars exegetica solet. Et illam quidem puritatem Divinae institutionis cum prae reliquis expetant et libere sequi velint Protestantes, Theologis Protestantibus imprimis incumbit, hanc constanter excolere atque perficere Sacri Codicis exegeticam.
- 1. Cum argumento tum forma libri V. et N. Fis multa habent, quibus se cultioribus quibusque hominibus commendent. Lingua antiquissima Hebraica, humani generis primordia pure enarrata, gentis Israëlicae olim in Oriente cultissimae historia, ejusdemque nationis poëseos et eloquentiae monumenta eximia, illis libris contenta, homini humaniori cuique maxime grata accidunt, utpote ad humanitatis historiam pertinentia. Christiano autem homini, non humanitatem modo sed Divinitatem imprimis in omnibus spectanti, cum N. Fis, tum etiam, si Euangelii ope rite adhibeantur, V. Fis libri multum prodesse possunt ad sapientiam, fidem, virtutem omnemque pietatem augendam perficiendamque.
- 2. Theologo autem Christiano, ut vitam vere Christianam in se aliisque constanter excitet, alat, purioremque et perfectiorem reddat, imprimis ipse Christus accurate penitusque cognoscendus, intelligendus, aes-

generis humani universi notitia, aut gentis peculiariter Israëliticae accurata cognitio, ei deesse sine magno detrimento potest ad ipsum illum christum ex vero intelligendum justoque aestimandum. Et cum ille jesus inter Judaeos apparuerit, Israëliticae institutioni praeparatrici suam adjunxerit institutionem perfectissimam, atque ab hominibus Judaeis aut Judaizantibus primum descriptus commendatusque sit; habet illa vetus Israëlitarum conditio cum nova hacce re Christiana, tum quod ad materiem tum quod ad formam, et similitudinem in multis insignem et vero conjunctionem in omnibus indivulsam.

- Conf. P. HOFSTEDE DE GROOT et L. G. PAREAU, Encyclopaedia Theologi Christiani § 31, et H. WOERMAN, de librorum V. F. praestantia et usu in Annal. Acad. Rheno-Traj. 1819—1820.
- 3. Ad rerum Israëliticarum notitiam plenam acquirendam multum quidem prosunt ii etiam libri, qui recentiorem gentis post exsilium Babylonicum ad Jesum usque historiam enarrant et peregrinorum populorum in eam gentem vim repraesentant; sed privam propriamque Israëlitarum conditionem eorumque singularem ad unius Dei cognitionem cultumque informationem pure nobis exhibent soli V. Fis libri. Similiterque ad JESU CHRISTI vim in genus humanum universum plene perspiciendam, carere historiae Ecclesiasticae notitia non possumus; sed, ut illius JESU CHRISTI personam, consilium, vim negotiumque omne quam purissime cognoscamus, intelligamus, persentiamus, id soli nobis praestare N. Fis libri possunt, quippe illius hac in terra apparitionem vere narrantes primorumque ejus, ab ipso immediate institutorum, discipulorum historiam scriptaque continentes. Itaque horum

- V. et N. Fis librorum complexus, quippe Divinam generis humani ad unius veri Dei agnitionem cultumque institutionem purissime exhibens atque commendans, merito Codicis Sacri nomine insignitur.
- 4. Hujus ergo Sacri Codicis recta intelligentia atque interpretatio Theologiae Christianae, si quidem haec verissima et purissima sit futura, adjumentum est praecipuum. Sic enim accurate pureque cognoscitur ille, cujus adventus diu praeparatus est, Jesus Christus: quo ita cognito, rite demum ejus in gentem humanam vis reliqua vere ex Ecclesiae historia perspici potest; atque ideo etiam, vita vere Christiana quae sit, intelligi, et quomodo ea a Theologis in aliis excitanda et alenda sit, perspici sine hoc vere pureque neguit. Imo ipsa adeo religionis Christianae universae contemplatio et commendatio philosopha eo verior puriorque erit, quo magis a Codicis Sacri recta interpretatione in omnibus proficiscuntur Theologi. Accedit, quod in sapientium piorumque virorum et in sapientissimi praesertim sanctissimique JESU CHRISTI mentem omnem animumque penetrans Sacri Codicis interpres, eo facile sapientior ipse sanctiorque redditur atque ideo aptior, qui veram animi mentisque vitam Divinam in aliis alat perficiatque.
- 5. Ars illa alios intelligendi atque interpretandi, uti artes omnes reliquae, in ipsa natura humana est fundata. Unusquisque homo uti ad mentem animumque suum cum aliis communicandum, ita etiam ad aliorum animum mentemque, secum communicatam, persentiendam intelligendamque natura factus est. Vel sic tamen, quo et ingenio cultior est, et cum iis, quos intellecturus sit, vel consuetudine vel qualicunque cognitione, magis conjunctus, eo quisque felicius in illo intelligendi interpretandique negotio versabitur.

Est ergo ea interpretandi facultas, rite exculta et naturae congruenter agens, digna sane intenso studio omnium, qui eruditiores aptique aliorum duces esse volunt: est autem haec ipsa ars έξηγητική. Hac autem arte in Codicem Sacrum non modo ideo incumbit germanus Theologus, quia summum est hujus Codicis pretium, Obs. 2-4., sed et quia ejus rite accurateque et penitus intelligendi difficultas magna est. Cum enim et lingua et regione et gente et aetate longissimo a nobis disstent ii, qui in Codice illo dicentes scribentesque occurrunt, et de rebus plerumque maxime sublimibus Divinisque agant; opus est labore multiplici studioque insigni, ut in eorum loquendi, agendi, cogitandi, sentiendi rationem omnem ita nos insinuemus, ut et vere et penitus mentem eorum animumque persentire atque intelligere queamus. Quare negotii agendi difficultate simul et gravitate commendatur Codicis Sacri exegesis et huius exercendae recta facultas, ars exegetica.

6. Cum variae Christianorum familiae varium quodammodo et suum referant ingenium et huic congruum negotium sibi peculariter demandatum habeant; Protestantes Divinam per Christum institutionem quam purissime cognoscere et, nulla auctoritate humana impediti, sequi student. Gravi igitur de causa, coll. Obs. 2-4, et ab initio ad Codicem Sacrum semper provocarunt, et, cum in imperitis erudiendis, tum in Christianis ducendis perficiendisque, Sacro Codice utuntur perpetuo. Protestantibus igitur Theologis imprimis necessarium incumbit hocce officium, ut illius Codicis Sacri rectam interpretationem artemque exegeticam constanter et colant et vero magis magisque perficiant; quo melius possint, sibi constantes suoque ipsi ingenio judicioque usi, puram Dei per christum institutionem sibi aliisque rite feliciterque adhibere.

S II.

Doctrinae hermeneuticae utilitas.

Ad artem quamcunque rite feliciterque tractandam plurimum facere et natura, imprimis exculta, et usus atque exercitatio solent, et sine his artis sive regulae nonnullae sive theoria universa nihil quicquam valent. Contra vero, cum illis juncta, haec artis accurata contemplatio atque scientia tum naturae viam illustrare, tum exercitationis modum dirigere potest: atque ideo artis theoria artificem potest reddere rationis, quam sequendam ducit, bonae sibi conscium eundemque juvare, ut artem suam sensim magis perficiat. Ita etiam, duplicem hanc ob causam, utilissima est Theologo artis exegeticae theoria, sive doctrina hermeneutica. Igitur propter librorum V. et N. F. rite interpretandorum gravitatem et difficultatem (§ I.), meritissimo tractatur de industria C. S. hermeneutica.

1. Uti universe artes humaniores natae et excultae sunt diu ante, quam certae earum regulae constituerentur aut absoluta theoria conficeretur; ita etiam se res habuit in hac arte exegetica. Scilicet hace, coll. § I, 5, quaedam naturae vis est et ingenii humani facultas, quae, ut homini innata est, ita et subsidiorum, ad eam exercendam necessariorum, comparatione, et ipsius facultatis usu atque exercitatione im-

primis excolitur. Ex quo intelligitur, sine hisce neque in hac arte, neque in alia ulla, quicquam prodesse aut regulas quasdam aut theoriam etiam perfectissimam: quippe quae viam quidem finemque, ad quem tendendum sit, indicat, minime vero aut vires ipsas largitur aut harum explicationem usumque afferre valet, quibus rectà vià ad optimum finem procedatur. Itaque ad formandum bonum interpretem et ingenii animique cultus et subsidiorum comparatio et ipsius interpretandi artis exercitatio, ad bonorum interpretum exemplum ductumque composita, prorsus sunt necessaria existimanda.

Conferri possunt, quae de artibus dixit ciceno, Orat. c. 2. et de Orat. L. I. 32. De ingenii animique cultu, qui in interprete C. S. requiritur, conf. nostra Encyclop. Theol. Christiani, § 30, 31.

- 2. Uti autem illud verissimum est, ita non minus vere, etiam hac in causa, dicitur (новат. *Carm.* L. IV, Od. 4, vs. 33):
 - » Doctrina sed vim promovet insitam."

Namque historiae ope docte indicari potest, quomodo ii viri, in quibus naturae vis insignior ingeniique cultus excellentior et eorum, qui interpretandi sunt, cognitio major erat, sint interpretati. Unde si apte regulae quaedam praeceptaque derivantur, haec praxin aliquantum juvare queunt. Sed insuper etiam philosophice inquiri in naturam humanam potest, ut ex ea perspiciatur, quis sit verus interpretandi modus, atque indagari potest philosophico-historice omnis eorum, qui interpretandi sunt, conditio, ut huic convenienter vera illa interpretatio accommodetur: quae absoluta artis exegeticae theoria merito demum ap-

pellatur doctrina ξομηνευτική, sive, ut modestius enuntiemus, philosopha disquisitio de arte exegetica rite exercenda. Hac igitur et, quae sit naturae vis atque via, illustratur certoque dignoscitur, et, quisnam ideo optimus sit agendi modus, ex certis principiis derivatur atque dijudicatur. Quae theoria si cum praxi apte jungitur, praxin hanc ipsam perpurgare atque perficere potest, et hanc habebit utilitatem maximam, ut sibi conscius fiat interpres, cur ille, quem sequitur, agendi modus sit optimus. Quamobrem qui non modo negotii exegetici difficultatem, § I, 5, sed et Codicis Sacri rite interpretandi gravitatem, § I, 2-4, perpenderit, simulque animadverterit, quanti pretii Theologis, imprimis Protestantibus, sit, ut recte se hac in re versari et ipsi probe norint et aliis commonstrare queant, § I, 6; is persentiet, quantam Codicis Sacri hermeneutica habeat utilitatem.

§ III.

Disquisitionis nostrae ratio.

Propter insignem, cum magna licet diversitate conjunctam, V. et N. F. convenientiam, et imprimis propter arctissimam utriusque conjunctionem (§ I.), totius C. S. hermeneuticam tractamus conjunctam. Ad hanc autem rite explicandam duplici opus est disquisitione, altera, qua pateat, quaenam recta sit habenda C. S. interpretandi ratio, altera deinde, qua constet de modo, quo ad rectam illam interpretationem perveniamus.

1. Anterioribus temporibus de totius Codicis Sacri, utpote unam indivulsamque institutionem Divinam continentis, hermeneutica conjunctim fere agebatur. Postea vero, cum ob linguae Hebraicae Graecaeque diversitatem, tum propter ipsum, quod Vetus inter et Novum Foedus intercedit, discrimen maximum, separatim saepe hermeneutica V. et N. F. librorum tractata est. Vel sic tamen, uti de classicorum scriptorum Graecorum Latinorumque recta interpretatione conjunctim fere ad hunc usque diem agunt viri docti, propter insignem, magna licet cum diversitate junctam. ingenii cognationem in iis conspicuam; ita non minori sane jure de scriptorum sacrorum, qui in una gente Hebraica vixerunt, interpretatione conjunctim agi videtur, dummodo ad diversitatem discrimenque, quod inter eos ex vero observatum est, rite attendatur. Est enim in iis omnibus communis genius Hebraicus, qui multa, cum quod ad materiem tum imprimis quod ad formam dicendi scribendique, peperit in toto C. S. simillima. Imprimis vero tam arctum in omnibus est N. Fis cum Ve vinculum, coll. § I, 2, ut ad ipsius illius N. Fis interpretationem provehendam multum prodesse possit totius Codicis Sacri conjuncti hermeneutica.

De hermeneuticae V. et N. Fis separatim tractatae causis conferri potest J. CLARISSE, Encyclopaediae Theologicae Epitome, edit. 2. §. 64, p. 280, 283. In nostra Encyclopaedia Theologi Christiani de sola quidem N. F. interpretatione fusius egimus § 32—45, quippe quae sola immediate est juncta cum Christiani Theologi informatione; sed ibidem tamen § 31 monuimus, eidem etiam, tanquam praeparatione, opus esse V. Fis recta cognitione. Itaque, consulto nunc de Hermeneutica Theologo profutura agens, aptissime mihi videor utrumque complecti. Conf. § I, 2, 3.

2. Cum aliae sint aliorum de re nostra sententiae, lubet non paucis modo significare, sed priori disquisitionis nostrae Parte uberius disquirere et accurate indagare, quaenam sit recta Codicis Sacri interpretatio habenda: quo magis et clare et certo constet de ipso quod agendum est negotio, atque quo facilius deinde tutiusque ex certis, quae invenerimus, principiis deducantur in altera Parte omnia, quae ad illius interpretationis exercendae methodum pertinent.

PARS I.

DISQUIRITUR, QUAE SIT RECTA SACRI CODICIS INTERPRETANDI RATIO.

S IV.

Quid sit C. S. interpretari, universe indicatur.

Omni aevo homines et aliis signis, et maxime verbis cum mentem tum etiam animum suum patefecerunt. Itaque S. Cis interpretem oportet, e verborum signis, scripto conservatis, intelligere, quae mens et quis animus fuerit dicentium aut scribentium, atque hoc ipsum aliis ita, ut intelligant, exponere.

1. Quae animo menteque gerunt homines, sensa, studia, cogitata, in pectore concludere fere neque possunt neque volunt. Gestiunt ea foras prodere et saepe aliis etiam patefacere. Utuntur igitur sensuum, studiorum cogitatorumque signis, iisque variis. Et ii quidem, qui vel ingenii cultu simpliciores, vel animi affectibus vehementiores sunt, vel aliis etiam, quod in animo gerunt, penitius inculcare student, non raro

utuntur adspectabilibus signis, aut natura ad id aptis, aut consulto factis symbolicis. Quod uti in pueris non raro apparet, ita etiam ex memorabilibus quibusdam antiquitatis narrationibus corni potest; vid. verbi causa T. LIVIUS, Histor. L. I. c. 24. ABULFEDA, Vit. Mohammedis c. 17. 1 Sam. XVIII: 1-4. Jerem. XXVIII: 10-14. Matth. XXVII: 24. Joh. XIII: 4 seqq. Omnes vero ita facti sumus, ut quas animo habemus commotiones affectionesque, has corporis motu gestibusque et vocis sono significemus, animi autem imago vultus sit ejusque indices oculi. Conf. CICERO, de Orat. L. III. c. 59. Omnium autem maxime usitata, eademque ad sensuum, studiorum cogitatorumque cum naturam omnem tum varietatem infinitam patefaciendam optima, signa sunt verba, quicquid animo inest, articulatim designantia. Quae et ipsa partim naturà impellente orta sunt, maximam vero partem progrediente cultu sensim exstitere.

2. Ex his sponte jam liquet, cum cogitatorum, tum vero etiam sensuum, affectionum, cupiditatum, studiorum omniumque, quae animo insunt, signa verbis contineri. Quod uti in dicentium oratione, accedente vocis sono, vultu, oculis, gestu, facile unicuique patet; ita in scriptis verbis minus saepe apertum est. Neque minus tamen ideo constat, verbis, scripto consignatis, aeque atque ore prolatis, uti homines ad sensa studiaque animi, una cum mentis cogitatis, enuntianda et significanda. Quod si vel in dubium vocari possit, certo demonstrent multa loca, scripto conservata, in quibus animi sensus commotionesque, magis etiam fortasse quam mentis notiones, expressae sunt. Vid. v. c. HORATIUS, Carm. L. II. Od. 17, vs. 1-12. CICERO, Orat. in Catilinam I. c. 1. 2 Sam. I: 19 segg. Luc. XIX: 41-44.

3. Ex his universe satis intelligi potest, quid sit et quam late pateat sive librorum quorumcunque sive Codicis Sacri intelligentia et interpretatio. Etenim haec non est vocum per se spectatarum explanatio; neque vocabulorum, olim scriptorum, vi et notione indaganda absolvitur. Imo verba illa oratioque, scripto inanimato conservata, ut signa consideranda sunt, quibus viventes homines animum totum mentemque suam patefecerunt. Quare non tam verba per se spectanda sunt, sed ipsi, verbis illis usi, dicentes scribentesque sunt intelligendi: non in verbis ipsis haerendum est, sed e verbis efficiendum, quae animi sensa, quae voluntates, consilia, studia, quae mentis cogitata fuerint hominibus, qui verbis illis tanquam signis id, quod in pectore gerebant, manifestarunt. Quod ubi ipse intellexerit interpres, id aliis etiam, ita ut intelligant, declarabit.

Quid sit auctorem intelligere, eloquenter, ut solet, enuntiavit d. WYTTENBACHIUS, narrans quid recta et repetita Demosthenis lectione consecutus sit, in Selectis principum Historicorum, Amst. 1808. Praef. p. XXXIV: "Video Oratorem ardere, dolere, impetu ferri: incendor et ipse eodemque motu auferor: altior fio, nec sum qui fueram: videor mihi Demosthenes ipse esse, stans in tribunali hanc orationem habere, Atheniensium concionem ad majorum virtutem et gloriam hortari."

S V.

Quomodo in C. S. interpretando variis temporibus versati sint homines, exponitur.

Quo distinctius autem perspiciamus, quaenam

recta sit S. C^{is} interpretandi ratio, juvat disquirere, quibus modis hac in re variis temporibus versati sint homines (hac § V.), et quodnam de his modis sit faciendum judicium (§ VI.).

Antiquissimo aevo legis Mosaicae interpretes, Prophetae, vim ejus, egregie perceptam, aequalium suorum usibus adhibere et applicare solebant. Post captivitatem Babylonicam, multi verbis antiquorum vatum mordicus adhaesere, vim idolemque eorum nullo modo intelligentes; multi item mira quaevis e S. literis derivanda censuerunt per interpretationem allegoricam. Jesus antiquae institutionis vim propriam, penitus perceptam, sapienter adhibuit, dum novam praebebat institutionem eamque longe perfectiorem. Ejus exemplum fere secuti sunt Apostoli: qui ipsius etiam Jesu non tam verba, quam sententiam potius et mentem omnem solebant exponere atque interpretari.

Postea non modo apud Judaeos magnopere invaluit allegorica interpretatio et paene aenigmatica; sed et Christiani plerique sensim magis allegoriis delectabantur fingendis. Saeculo post C. n. tertio origenes cum iis conjunxit grammaticae interpretationis exemplum egregium. Saeculo quarto et quinto nonnulli, maxime quidem Graeci, sed et Latini, simplici et grammatica usi sunt interpre-

tatione. Augustinus cum ea mysticam quoque adhibuit, allegoricae proximam. Paulatim vero polemicis et hierarchicis rationibus magis magisque servire coepit exegesis; ac periit omnis fere literarum lux, inde a saeculo maxime octavo et nono.

Tandem saeculo quinto decimo et praesertim sexto decimo eruditiores viri et maxime Ecclesiae instauratores simplicem interpretandi rationem revocarunt, et ad Theologiam suam puriorem commendandam adhibuerunt. Sed iterum polemicis studiis obscurata est et dogmatices jugum subire coacta exegesis. A quo ut liberaretur, ne GROTII quidem exemplum sufficiebat medio saeculo decimo septimo. Eodem tempore inter Coccejanos praesertim allegorica et typica interpretatio invaluit, juncta tamen cum multiplici literarum cognitione. Oui initio saeculi decimi octavi fuerunt Pietistae dicti, minus quidem allegorias, sed tamen vim quandam insigniorem et emphaticam ubique in verbis quaerebant. Inde ab ALB. SCHULTENSIO autem grammatica V. F. cognitio insignia cepit incrementa: et post semlerum atque ernestium grammatico-historica interpretatio apud longe plerosque est comprobata. Quamquam nonnulli philosophicam, KANTIUS moralem interpretationem commendare studuerunt; cui vicina est mythica, quae cum a

multis jam dudum adhibita esset, culmen suum attigit in STRAUSSIO. Non desunt vero hodieque, qui magis magisque, psychologice etiam, in omnem dicentium scribentiumque mentem et animum se insinuare student.

1. Gum ex ipsa natura humana universe nobis constet (§ IV.), quid sit S. Cis interpretatio; exinde jam satis judicare nobis licet de variis modis, quibus hac in re variis temporibus homines versati sunt. Quo ipso si nostrum de hac re gravissima judicium acuerimus, § VI; eo facilius tutiusque deinceps et naturam verae interpretationis et principium interpretandi et varias hujus negotii partes distincte discernere poterimus, § VII—IX. Itaque illius interpretationis historiam sic lustrabimus, ut ad varios, quibus ea per temporum decursum tractata est, modos imprimis nunc quidem animadvertamus, postea saepius alia, ad eandem historiam pertinentia, notaturi.

Historiam interpretationis Sacrarum literarum, attigerunt fere Hermeneutae, praecipue H. C. A. EICHSTÄDT, in Praefatione, ad s. f. n. mori super Hermeneutica N. Ti acroases, p. x seqq. f. lücke, Grundriss der neutestamentlichen Hermeneutik und ihrer Geschichte, Götting. 1817, p. 35 seqq. et h. n. klausen, Hermeneutik des N. T., aus dem Dänischen übersetzt von c. o. schmidt phiseldek, Lips. 1841, p. 77-337. Uberius eam exposuere alii, laudati ab Eichstädt, p. x, et a lucke, p. 34 seq., imprimis G. w. meyer, Geschichte der Schrifterklärung seit der Wiederherstellung der Wissenschaften, 5 voll., Götting. 1802-1809. Addatur J. muntendam, de ortu et progressu allegoricae interpretationis, in Annal. Acad. Groning. a 1816-1817, item Encyclopaedia nostra, § 33.

2. Apud ipsos Israëlitas cum Poëtae, tum imprimis Prophetae legem omnemque institutionem Divinam commendare populo et inculcare solebant, non scriptis antiquis explicandis, sed mente Divina, in iis quoque expressa, interpretanda et praesenti cuique tempori accommodate exponenda. Itaque et ex pristinae gentis historia apte suos aequales docebant, et notionibus ex ultima antiquitate traditis libere utebantur, v. c. Ps. VIII: 6, coll. Gen. I: 26; imprimis Ps. CIV: 7 atque Job. XXXVIII: 4 seqq. coll. Gen. I: 6, 7, et legis ipsius praecepta liberrime ad sui temporis usum accommodabant, v. c. Jesaj. I: 11 seqq. conf. Jerem. XXXI: 31 seqq.

3. Posterioribus gentis Judaicae temporibus exstiterunt quidem S. librorum versiones variae, iis, qui linguam antiquam Hebraicam non amplius intelligebant, rite inservientes. Caeterum vero, quo magis legis omnisque institutionis Divinae indoles negligebatur, eo magis multi Codicis S., imprimis Legis antiquae, verbis mordicus adhaerebant, vid. v. c. Matth. XV: 4 segg. XXIII: 16 segg. Cujus rei culmen cernitur deinceps in Rabbinorum more, mira quaevis ex ipsis S. librorum literis efficiendi. cum literae verborum יבא שילה eundem faciunt numerum 358, quem literae vocis משיח, inde concludendum judicabant, Gen. XLIX: 10 de futuro agi Messia: cumque literae vocis בראשית, Gen. I: 1 occurrentis, si transponantur, faciant vocem כתשריא, mundum conditum esse censuerunt primo die mensis Tisri. Caeterum etiam ante Jesu tempora jam haud pauci allegoricae interpretationi faverunt.

4. Jesus ejusque Apostoli minime hoc agebant negotium, ut antiqua scripta sacra interpretarentur: sed novam Divinae mentis patefactionem, adhibitis

etiam veteris Codicis S. effatis, commendarunt. Hanc in rem tum ad antiquas narrationes, ut veram historiam continentes, legesque Mosaicas, ut pristinae populi conditioni accommodatas, provocarunt, v. c. Matth. XIX: 4, 8, tum omne illud vetus institutum. ut ad novam per CHRISTUM institutionem praeparans atque ducens, considerarunt, Gal. III, IV, tum saepissime et exempla piorum et effata sapientium pristina novae institutioni Christianae commendandae accommodarunt. Hoc ut ageret, usque adeo aevi sui rationem adhibuit PAULUS, ut interdum etiam per allegoricam interpretationem vetera cum novis componeret, v. c. Gal. IV: 22 seqq. Caeterum quantopere Apostoli sentirent, se menti Divinae libere interpretandae potius, quam verborum sacrorum inculcandorum et explicandorum negotium habere, ex hoc imprimis liquet, quod, CHRISTUM annuntiantes, ne hujus quidem ipsius Divini magistri verba repetere hominibusque exponere solebant, sed mentem ipsius libere interpretari; vid. ipsa etiam loca 1 Joh. II: 10, c. III: 10, c. IV: 20-c. V: 2, coll. Joh. XIII: 34, c. XV: 12, 17 seq.

Recte J. C. C. DÖRKE, Hermeneutik der neutestamentlichen Schriftsteller, dicit: »Nirgends lässt sich wahrnemen, dass sie die richtige Auslegung des alten Test. mit zu ihrem Lehrgeschäfte gerechnet hätten, sie predigen nichts, als die Versöhnung durch Christus, fordern nichts, als den Glauben daran und die daraus fliessende Heiligung. Benutzen sie das alte Test., so thun sie es nach der unter den Juden von Alters her gewönlichen Weise, sie waren keine Schriftgelehrten und wollten die Schrift auch nicht andern lehren, so wenig es ihre Absicht war, die Geschichte des jüdischen Volks aufzuhellen, wenn sie belehrende Beispiele des Gottvertrauns und der Tugend daraus hernahmen." I Th., Lips. 1829, p. 53.

- 5. Prouti apud Graecos antiquorum poëtarum, HOMERI imprimis, veneratio, juncta cum progrediente philosophiae luce, effecit, ut cultiores in illorum carminibus ὑπονοίας, subjectas notiones philosophas quaererent, eosque άλλο άγορεύειν, aliud mente significare, aliud verbis profari existimarent; ita etiam apud Judaeos, progrediente per philosophiam imprimis Orientalem ingenii cultu, non pauci in Codice S. antiquo notiones novas quaesiverunt per interpretationem allegoricam. Alexandriae praesertim, ubi non modo Orientalis, sed etiam Graeca philosophia et Neoplatonica vigebat, PHILO Judaeus notiones philosophas allegorice ex libris sacris eruendas existimavit: sic quatuor fluminum in Paradiso commemoratione quatuor censebat virtutes cardinales, a philosophis laudatas, commendari, omninoque Mosen et Prophetas philosophiam docere coëgit. Inter Patres Apostolicos allegoriis delectatus est BARNABAS, e Patribus Ecclesiasticis Philonem in fingendis allegoriis secuti sunt cum justinus martyr, athenagoras et clemens ALEXANDRINUS, tum praesertim origenes, qui uti homini corpus, animum et spiritum proprium esse, ita docebat Codicis S. quasi corpus esse sensum literalem, animum sensum moralem, spiritum vero sensum diviniorem et mysticum.
 - De Graecis conf. H. N. VAN TEUTEM, De origine et progressione apud antiquos allegoricae fabularum interpretationis, Traj. ad Rhen. 1823.
- 6. Cum autem temporis progressu magis magisque ipsorum verborum cum V. T. Hebraicorum tum N. T. Graecorum doctiori explicatione opus esset, idem ille origenes grammaticae interpretationis auctor

exstitit, ex quo omnes fere Ecclesiae Patres deinceps hauserunt. Et in Edessena quidem schola, Orientalem rationem magis referente, allegoricum studium cum grammatica interpretatione quodammodo junxit ephraemus Syrus. In Antiochena vero schola, Graecarum literarum studio magis exculta, puriore interpretatione grammatica usi sunt cum alii tum chrysostomus et theodoretus. Cum hisce inter Latinos hac in causa consenserunt, ut Gnosticis nimis philosophantibus sese opponerent, irenaeus, tertullianus, cyprianus, et magnam quoque partem hieronymus.

Couf. ernesti, De Origene, interpretationis librorum s. grammaticae auctore, in Opusculis Philologicis Criticis, p. 288 seqq.

Favit eidem quoque magnopere Augustinus, sed idem, cum mysticus esset, ut pie et digne Deo intelligeret omnia, saepe sublimiorem quemdam sensum et mysticum quaesivit cum in V. T. historiis, tum etiam in ipsis N. T. dictis.

7. Quo magis autem, juvante imprimis irenaeo, Ecclesia nascebatur Catholica et per Conciliorum maxime auctoritatem hujus dogmata certo constituebantur, atque deinde omnis fere literarum lux evanescebat, eo magis ad Ecclesiasticam fidei regulam omnis interpretatio componebatur. Et qui consulto Codici S. explicando operam dabant, ex antecedentium Patrum Ecclesiasticorum libris interpretationes excerpebant, uti οεсимения, тнеорнувастия aliique, qui ἐπιτομὰς ἐρμηνείων, Catenasve Patrum scripserunt. Allegoriis etiam veterum Mystici imprimis utebantur. Scholastici ad intellectum procedere a fide, in Ecclesia recepta, solebant. Atque ita suo jam tempore

GERSON idem fere pronuntiavit, quod postea in Concilio Tridentino constitutum est, interpretationis regulam certam in sola esse auctoritate positam Ecclesiae, cujus sit judicare de vero sensu et interpretatione S. Scripturarum.

- 8. Cum vero Germanicarum gentium ingenium magis excoleretur et litterae antiquae renascerentur, laction ctiam sensim lux ad C. Si exegesin pervenit. Postquam Judaei in linguam antiquam Hebraicam denuo incubuissent. Hebraice doctus NICOLAUS LYRANUS ad applicuit. Graecarum autem C. S. illustrandum se Latinarumque literarum peritissimi et VALLA aliique, et vero erasmus saniori interpretationi plurimum profuere. Atque sic via fuit aperta, qua deinde incedentes Reformatores, LUTHERUS, MELANTHON, ZWINGLIUS, imprimis CALVINUS, puriorem suam de rebus Divinis doctrinam atque Theologiam partim e C. So eruerent, partim contra adversantium, imprimis Romano-Catholicorum sententiam defenderent. Quam in rem fere, spreta allegorica ratione, simplici usi sunt interpretatione. Fidei autem Ecclesiasticae opposuerunt analogiam fidei in universo C. S. inveniundam. Atque ita etiam exstitit, qui primus artem C. S. interpretandi consulto regere studuit et de ea leges scripsit matthias flacius illyricus. Horum vestigiis aliquamdiu etiam nonnulli institerunt in Ecclesia cum Lutherana tum Reformata, inter quos eminet BEZA.
- 9. Deinde vero librorum Symbolicorum auctoritas et constitutae dogmatices vis usque adeo inter Protestantes ipsos regnavit, ut liberior C. Si interpretatio paene evanesceret, et nova Ecclesiastica ratio dominaretur. Interim ipse hic C. S. magis magisque habitus est liber minime humanus, sed ita a Deo inspiratus, ut verba ejus singula prope Divina haberen-

tur oracula. Ita eo pervenit coccejus, ut universum paene N. Ti argumentum in V. To jam contentum esse per interpretationem typicam ostendere studeret, quam in rem legem hermeneuticam sancivit hancee, verba in singulis locis tantum significare, quantum per orationem integram et aptam inter se convenientiam ullo modo significare possunt. Illà eâdem de C. So sententià nitebatur quoque Pietistarum multorum haecce persuasio, esse illius verbis prope singulis vim tribuendam emphaticam quam maximam, Divinitus pietati alendae profuturam. Quod studium in ipso etiam, qui caeterum post alios multos egregie de Hermeneutica meruit, rambachio invenitur.

10. Uti autem vel sic tamen doctissimi viri coc-CEJUS eumque sequentes WITSIUS et VITRINGA ad grammaticam et historicam S. Cis interpretationem non parum profuerunt, ita inter Pietistas eruditiores Hermencutae nonnulli, uti FRANKIUS et idem ille RAM-BACHIUS in variorum scriptorum S. affectus et omnem conditionem psychologicam penetrandum esse docuerunt. Et vero liberalioris ingenii viri sensim exstitere, qui variis modis exegesi sacrae prodessent. Sic a Classicorum scriptorum lectione profectus egregius interpres, imprimis N. Ti, evasit grotius. Dialectorum Semiticarum studio novam quasi vitam linguae Hebraicae restituit ALB. SCHULTENSIUS. Imprimis vero. RICHARDI SIMONIS et J. CLERICI libris, ad criticam auctorum S. historiam, pertinentibus edoctus, et historiae quoque Ecclesiasticae lumine errores multos pellere studens, semlerus docuit, sensum in scriptos libros non aliunde inferendum, sed ex iis ipsis efferendum esse. Atque ernestius a Classicis literis, aeque atque GROTIUS, ad C. S. interpretandum accedens, grammaticam interpretationem omnibus eximie commendavit.

A quo inde tempore interpretatio sana, sive Grammatica, sive Grammatico-historica plurimis placuit.

- 11. Vel sic tamen et antea fuerunt et nunc imprimis exstiterunt, qui philosophiae magnam vim in interpretando C. S. tribuerent. Et id quidem in Socinianorum exegeticis scriptis, licet multa laudabilia habentibus, saepissime conspicitur. Postea etiam exstitit SPINOSAE amicus, L. MEJER, qui libro, a. 1666 edito, Philosophiam, Scripturae interpretem commendare vellet. Imprimis vero recentiori tempore KANTIUS, singularem patefactionem censens imperfectum quoddam adminiculum religionis, quae ex sola ratione humana sit haurienda, interpretationem S. Cis voluit sive moralem sive philosophiae judicio subjectam, qua, si genuinus ejus sensus videatur moribus non esse proficuus, alius substituatur rationis humanae principiis moralibus congruus. Hunc uti fichtius aliique philosophi secuti sunt, ita Theologi multi mythicam interpretationem V. To adhibuerunt, No etiam To cum alii tum PAULUS Heidelbergensis; et recentissimis hisce temporibus culmen suum in straussio attigit mythica haec interpretatio, quae, licet criticis disquisitionibus saepe exornata sit, praecipuam tamen commendationem suam semper habuit in philosophiae dominio in C. Si expositionem.
- 12. Denique vero etiam iisdem hisce recentioribus temporibus multa ad optimam interpretandi C. S. rationem facientia e conjunctis multorum studiis profecta sunt. Ita linguae Hebraicae studium plurimum Gesenio debuit, idiotismus N. Ti Graecus winero. Historica multa in lucem protracta sunt ab iis, qui Introductiones in V. et N. Ti libros scripserunt, veluti eichhornius, jahnius, bertholdus, hugius, de wet-

TIUS. Logicam etiam et psychologicam disquisitionem instituerunt nonnulli, veluti BAUER, Logicam et Rhethoricam Paulinam scribens. Atque sic Hermeneutae ctiam exstiterunt, qui egregia complura docerent de recta aut V. Ti interpretatione, uti G. W. MEIJER et I. H. PAREAU, aut Ni, ut keil, seiler, lücke, schleier-MACHER. Horum ultimus, in Classicis etiam scriptoribus versatissimus, psychologicam interpretationem juxta grammaticam commendavit, uti ante eum eximius literator c. D. BECKIUS grammaticae innixam cum logicam tum psychologicam tum et aestheticam interpretationem laudavit. Et vero uti solam grammaticam aut grammatico - historicam rationem sufficere non posse, viderunt complures; ita et exstiterunt interpretes, interius et plane psychologice in auctorum S. mentem animumque omnem penetrantes, ex quibus laudasse satis est et F. A. KRUMMACHERUM, et lückium et olshausenium, qui in scriptis exegelicis multo melius rem suam plerumque egit, quam in libello, allegoricam denuo interpretationem commendante, aliis suasit.

Libellus hic titulum habet: Ein Wort über tiefern Schriftsinn von H. OLSHAUSEN, Königsb. 1824. De aliis dogmaticam interpretationem denuo quodammodo commendantibus agemus § XXI, 1. BECKIUS non modo edidit Monogrammata hermeneutices librorum N. F., sed etiam breves Observationes critico-exegeticas. Caeterum conferri meretur locus de wetti, laud. in Encycl. Theol. Chr. p. 44, et citandus etiam est E. J. diest lorgion, De dicentibus scribentibusque, speciatim in N. F. occurrentibus, suo convenienter ingenio interpretandis, Gron. 1836.

S VI.

De variis his interpretandi modis judicium.

Quodsi jam hancce historiam (§ V.) contemplamur, cum eaque conferimus id, quod naturae judicium docet (§ IV.), complura jam de recta interpretandi ratione fiunt clariora.

Et primo quidem, rite omni fere tempore a grammatica verborum intelligentia initium factum est, et erudita quoque interpretatio grammatica cum inventa est, ubi ea opus esse incipiebat, tum identidem, quando obscurata erat, est revocata.

Deinde, recte item omnibus paene aetatibus persensum est, non in sola illa verborum intelligentia grammatica, licet doctissima, esse subsistendum, sed insuper excelsius etiam quid et ad mentis cognitionem animive informationem fructuosius interpretando esse assequendum.

Quodsi porro attendimus ad varios modos, quibus excelsius quid assequi studuerunt interpretes, in his minime omnia sunt probanda. Sive enim ad allegoricam eique vicinas, mysticam, typicam et emphaticam, interpretationes respicis, sive ad ecclesiasticam, eique similem dogmaticam, sive denique ad philosopham eique cognatam mythicam attendis; in harum omnium rationum cum origine tum consilio sunt quidem probanda multa et obscuro quodam veri sensu nixa; sed et improbandus est cum veritate mixtus error unus gravissimus. Harum enim rationum omnium methodus communem habet errorem huncce, quod aliunde petita, atque adeo aliena, sententia in auctorum verba infertur, cum efferendus sit e verbis sensus unius cujusque auctoris proprius atque suus.

Denique, rite antiquioribus jam temporibus haud pauci cum ad mentem Divinam sacris scriptis contentam, tum ad aetates auctorum sacrorum diversas, tum ad eorum affectiones consiliaque sancta attenderunt, et rite igitur atque egregie adeo recentioribus temporibus nonnulli et historicam et logicam et psychologicam et aestheticam quo que interpretationem cum grammatica re junctam aut ei innixam voluerunt.

1. De iis, quae S. librorum exegeseos historia docct (§ V.), rite judicare poterit is, qui penitus persentiat et constanter teneat, quid ex naturae judicio sit, dicentes scribentesve universe, speciatim etiam in C. So occurrentes, intelligere (§ IV.). Atque hoc agentes, ex saeculorum praeterlapsorum experientia sapere discemus et nostras cognitiones ditare. Nominatim multas de interpretandi C. S. ratione sententias cum veras, tum partim aut omnino falsas, dijudicando, facile

alteque persentiemus complura ad rectam hujus artis rationem pertinentia. Fortasse etiam, ex omnium saeculorum contemplatione historica conjuncta, ad omnem hujus artis ambitum quodammodo cognoscendum perveniemus.

- 2. Et primum quidem admodum memorabile est, omni paene aevo a simplici verborum intelligentia omnis interpretationis initium esse factum, et, quamprimum opus erat, eruditam quoque disquisitionem interpretationemque grammaticam esse adhibitam, quae quoties deinde obscurabatur, toties et revocata est et majori etiam cum luce studioque postea adhibita. Vid. § V, 2-4, 6, 8, 10, 12. Quod uti minime mirandum est, cum ipsa omnes doceat natura, e verbis dicentium scribentiumque esse eorum mentem intelligendam, § IV; ita id, hanc ipsam ob causam, vel maxime comprobandum est semperque ab omnibus tenendum.
- 3. Neque minus observatu dignum est, nunquam fere solam interpretationem grammaticam esse adhibitam, sed plerumque aut per eam aliquid sive penitius sive altius quaesivisse interpretes, aut, illa paene neglectà, hoc solum studuisse, et ipsos illos, qui unam commendarent grammaticam verborum intelligentiam, si prudentiores essent, certe S. auctorum notiones singulas hac verborum interpretatione assegui voluisse. Vid. § V, 2, 4-12. — Et vero, cum, docente natura, § IV, verbis homines tanquam signis cum mentis cogitata, tum vero non minus animi sensa, affectiones, cupiditates, voluntates, consilia patefaciant; sine dubio non in horum signorum cognitione subsistendum est, sed per hanc penitus in animum mentemque, C. Si scriptis patefactam, est inquirendum, probandusque igitur est hicce omnium fere interpretum

sensus, qui eos jussit non in verborum superficie haerere, sed et altius penetrare.

4. Sed modi etiam, quibus id assequi variis temporibus varii studuerunt accurate contemplandi sunt et ex naturae judicio aestimandi.

Et originem quidem habet allegorica interpretatio, § V, 5, in progrediente ingenii cultu, novas suas notiones in S. C. quaerente; mystica, § V, 6, in pietatis studio, omnia religioni quam maxime inservientia reddere volente; typica, § V, 9, in veneratione Dei, huncce eundem, quem in No, etiam in V. To cernere studente; emphatica, § V, 9 coll. etiam 3, in magna S. Cis existimatione, divinam in singulis verbis vim quaerente. Similiter ecclesiastica interpretatio eique vicina dogmatica, § V, 7, 9, ortae sunt ex singulari existimatione Ecclesiae, CHRISTI spiritu animatae, ejusque constitutorum dogmatum. Pariter denique philosopha interpretatio ejusque proles, mythica, § V, 11, e magnis generatae sunt progressibus philosophiae, per S. Cem impediri nolentibus.

Uti autem in his omnibus, quae varias interpretationis methodos illas pepererunt, multa sunt per se bona, quamquam, ut fit in rebus humanis, imperfecta; ita unum hoc sine dubio improbandum est, quod ex iis natae sunt illae interpretandi rationes. Namque, etiamsi vel illa per se plane perfecta fuissent, non licet aut inde dicentium scribentiumve intelligentiam interpretationemque haurire, aut aliunde usquam, nisi ex horum ipsorum verbis, quibus solis signis mentem animumque suum patefecerunt; conf. § IV. Quapropter unus hic error in methodis illis omnibus communis est damnandus, quod aliunde in C. Si verba inferuntur sententiae, cum sit ex

verbis cujusque auctoris suus ipsique proprius sensus efferendus.

Itaque Christiani ut in omni Theologia, ita etiam in S. Cis interpretatione, Dei quidem unius veri veneratione atque amore, tanquam principio, pietatis autem provehendae proposito, tanquam consilio suo, ducuntur: iidemque cum per ingenii humani cultum, tum per philosophiae progressus, tum imprimis per Ecclesiae Christianae doctrinam omnemque institutionem rite praeparari informarique debent, ut apti et magis magisque perfecti evadant Codicis illius, quem summo loco habent et ut Sacrum aestimant, interpretes. Sed et hac praeparatione atque informatione, et illo principio consilioque suo ad id unum adduci debent, ut vere interpretentur, id autem est, coll. § IV, ut ex auctorum verbis mentem animumque ipsorum omnem intelligant.

Conf. § I, 3, § II, 1, et illic laud. Encyclopaed. § 30, 31.

Denique igitur animadversione dignissimum est, tum antiquioribus temporibus haud paucos sapientes piosque fuisse, qui simplici utentes verborum C. Si intelligentia, et ad aetatum, quibus in ea occurrentes auctores vixerunt, diversitatem, § V, 4, et ad eximiam divinamque, qua animati erant, mentem, § V, 2, 4, et ad sancta eorum consilia affectionesque, ibid., rite attenderent; tum et recentioribus temporibus exstitisse, qui eruditam exegesin commendarent hancee, ut grammatica verborum explicatione nitentes, § V, 10, et historice disquiramus de omni S. auctorum conditione cogitandique modo, ibid., et logice in eorum mentem, § V, 12, et psychologice in animum omnem

nos insinuemus § V, 10, 12, et aesthetice adeo sentiamus quam apte mentem animumque suum in ea, in qua versabantur, conditione verbis sic, ut fecerunt, expresserint, ibid. — Etenim his ipsis efficitur id, quod § IV. vidimus ab uno quoque interprete effici debere, ut mens tota omnisque animus dicentium seribentiumve ex eorum verbis intelligatur.

§ VII.

Penitius indagatur verue interpretationis natura.

Quod hisce (§ IV—VI.) perpensis jam sentiri potest, qualis sit vera interpretatio, penitus etiam ex ipsius rei indole indagandum est, quo et certius et clarius sciamus, quaenam natura (§ VII.), quodnam principium sit verae interpretationis (§ VIII.), et quaenam igitur habendae sint hujus negotii partes variae (§ IX.).

Et ipsum quidem illud, quid sit aliorum dicta scriptave intelligere et undenam haec intelligentia haurienda sit et quomodo hoc sit peragendum, sciri aliter nequit, nisi rationis nostrae humanae ope; ratio vero haecce eum in finem attendat oportet ad signa modumque, quibus alii illi mentem animumque suum manifestarunt, ut hinc scientiam illam repetat.

Itaque cum dicentes scribentesque et mentem et animum manifestare verbis soleant, id autem

omnes quidem certo aliquo et humano modo agant, singuli vero etiam, pro singulari sua indole atque conditione, modo aliquantum vario sibique proprio in eo versentur; patet rationi conveniens esse, 1° ut cujusque dicentis scribentisve et cogitata et sensa et studia eruantur, 2° ut haec ex ipsius cujusque eruantur verbis, et 3° ut hoc eo modo agatur, qui respondeat modo, quo et universi homines et vero singuli illi dicentes scribentesve mentem animumque suum verbis prodere solent.

Igitur, quae communiter in quibusvis dictis scriptisque humanis, eaedem in libris quoque Sacris interpretandis sequendae sunt leges universales: sive, principia hermeneutica in C. S. interpretando eadem sunt, quae universe in omnibus dictis scriptisve humanis explicandis.

Sed quatenus in singulis auctoribus vel auctorum generibus propria quaedam et peculiaria sunt animadvertenda quod ad modum, quo mentem animumque verbis significarunt; eatenus ad singulorum generum hominumque proprietatem adaptandus est ipsarum illarum legum communium usus peculiaris: sive, principiis quidem hermeneuticis universalibus superstructa, sed tamen specialis est Hermeneutica C. Si; imo hujus interpreti non licet subsistere in observatione eorum, quae huic generi

hominum, qui in S. C. occurrunt, communia fuerunt, sed distinguendi etiam sunt singulorum, in eodem Codice occurrentium, auctorum idiotismi.

- 1. Quamvis, coll. § V, 1, utile sit historiae ope perquirere, quomodo interpretationis negotium sit instituendum; tamen in Hermeneutica, siquidem, coll. § II, 2, doctrinae nomine digna sit futura, id solum non sufficit. Ex ipsius quoque rei natura certo accurateque id indagandum est, ut penitus clareque conscii nobis fiamus, non hominum opiniones sed naturae nos judicium in interpretando sequi.
- 2. Hunc igitur in finem, ut certo nitamur fundamento, ante omnia quaerendum est, a quonam efficiendum pronuntiandumque sit, quale naturae sit habendum judicium.

Quod ubi quaerimus, rite distinguendum est, quid nunc proprie inquiramus. Qui enim aut Ecclesiam, aut Spiritum S, aut ipsam Scripturam S., aut etiam Philosophiam dixerunt interpretem C. Si summum et verae interpretationis judicem; ii vera quidem falsis mixta commendarunt, coll. § VI, 4; sed sane his effatis ultimum totius Hermeneutices fundamentum, quod nunc indagamus, non indicarunt. Namque quamnam vel Ecclesia, vel Spiritus S., vel Scriptura S., vel Philosophia vim in interpretandi negotium habere possit debeatve, idque quanam de causa, in antecessum est probandum, nisi quis haec pro arbitrio ita statui profiteatur, atque ideo sententiam hancce suam nemini, ratione sua utenti, comprobari posse agnoscat.

Jam vero, uti in omnibus rebus nostrum de eo, quod verum est, judicium est paenes rationem nostram

humanam, quae, indagatis perspectisque iis, quae ad rem cognoscendam faciunt, convenienter legibus suis, Divinitus ingeneratis, verum a falso discernere debet; ita et in hac Hermeneutices causa. Quid sit alios quoscunque dicentes scribentesve intelligere et interpretari, et quomodo agendum sit ut vere eos intelligamus, ratio humana et videre debet et judicare, rite indagatis observatisque iis, quae ad hanc rem probe perspiciendam conducunt. Prouti autem observatà cujusque hominis naturà, ratio videt, quid sit mentem animumque signis manifestare, atque ideo etiam dictis scriptisve declarare; ita, eâdem observatâ naturâ humanâ, videt ratio, quid sit e signis dicentes scribentesye intelligere. Et prouti ex variorum, quibus varii homines utuntur ad mentem animumque significandum, modorum animadversione ratio videt et judicat, quatenus in signis illis adhibendis consentiant, quatenus a se invicem discedant homines: ita etiam, eâdem cum convenientiâ tum diversitate observatà, eadem ratio videat et judicet, oportet, quomodo ex signis illis cum universi homines, tum singuli dicentes scribentesve sint intelligendi. Quapropter uti universa Semiotica, ita et pars ejus, quae in interpretatione signorum versatur, Hermeneutica generalis merito ad Logicam applicatam refertur.

Conferri potest 1. G. C. KIESEWETTER, Grundriss der allgemeinen Logik, II Th., 3 ed., Lips. 1825, § 75 seqq.

Neque discrimen hac in causa affertur eo, quod Divina institutio C. So comprehenditur. Namque nisi rationis ope nihil omnino, sive humanum sit sive Divinum, intelligi a quoquam potest. Et uti Deus vult, ut universalem ipsius, in rerum natura datam, patefactionem ejusque interpretes ratione nostra intelligere discamus, ita etiam singularem ipsius patefactionem ejusque interpretes, in C. S° obvios. Conf. Matth. XXII: 42. Joh. V: 39. Act. XXVI: 25. 1 Cor. X: 15.

3. Quodsi jam quaeritur, quaenam ex naturae judicio vera sit interpretatio habenda; videndum est de interpretationis et consilio, et fonte, et de modo quo ex hoc fonte hauriendum sit, ut illi consilio ex vero satisfiat.

Et omnibus quidem satis notum esse potest, animum non minus omnem quam mentem solere homines manifestare cum signis aliis tum et dictis scriptisque suis. Gonf. § IV, 1, 2. — Itaque nullam aliam interpretationem veram rectamque esse, facile videt ratio et judicare debet, nisi qua consilium attingamus hoc, ut cum mentis cogitata, tum animi sensa, voluntates, studia consiliaque, quae a dicentibus scribentibusque declarata sunt, eruantur et cognoscantur.

Pariter omnibus facile notum est, propterea verbis uti dicentes scribentesque, quia his tanquam signis ea, quae in mente animoque gerunt, patefacere sive significare volunt. Conf. § IV, 1. — Quod si teneat ratio, sponte videt et judicat, veram dicentium scribentiumve intelligentiam interpretationemque hanc esse, ut ex eorum cujusque verbis, quippe signis ab ipso adhibitis, tanquam ex uno fonte puro, eruantur et cognoscantur ea, quae ille in mente animoque habuit et ipse iis verbis significare voluit.

Denique qui paulo accuratius ad naturam cum universorum hominum, tum singulorum, attendit, non difficulter etiam in modo dicendi scribendique cum universorum convenientiam, tum singulorum quoque

proprietatem animadvertit. Sic omnes, propter id ipsum quod in certa aliqua societate hominum nati excultique sunt et ab his ipsis, inter quos vivunt, intelligi volunt, utuntur fere verbis in ea societate usitatis ad significanda ea, quorum haec signa illic sunt consueta. Sed et singuli, propterea quod et ingenio singulari nati et ad indolem sibi privam informati sunt atque saepe etiam ad singulare quoddam hominum genus loquuntur aut scribunt, singulari quodam utuntur dicendi modo, veluti magis poëtico aut simplici aut philosopho, magis negligenti aut perspicuo aut acutissimo, magis infantili aut vulgari aut delectissimo. - Hoc igitur tenentes, videmus judicamusque, tum demum rationi convenienter nos vere recteque dicentes scribentesque intelligere et interpretari, si et ex universali illo loquendi more humano et ex singulari hac unius cujusque proprietate indagemus atque cognoscamus, quid quisque in mente animoque habuerit atque iis verborum signis, quibus usus est, significare voluerit.

4. Ex his, Obs. 2, 3 dictis, luculenter conspicitur, interpretandi leges universales in Codice S. explicando easdem esse, atque in dictis scriptisque humanis omnibus. Namque unius ejusdemque rationis humanae principiis, a Deo ingeneratis, utendum est in quibuscumque dicentibus scribentibusque intelligendis. Et vero qui in C. So occurrunt scribentes dicentesque, homines sunt, ad ea, quae mente animoque humano tenebant, declaranda, signis usi humanis, ut ab hominibus intelligerentur; humano igitur more, rationi convenienter humanae, sunt intelligendi atque interpretandi. Quod metuerunt nonnulli, ne ita C. Si dignitati quid detraheretur, si juxta easdem, atque profana scripta, leges universales explicetur; id neque

ab eo, quod verum est, nos avocare debet, neque id metuendum est, omnium minime nobis qui Codicem illum habemus sacrum et propter id ipsum in summa veritatis luce quam maxime splendentem. Quod autem Codicem illum vel Dei esse verbum, vel voces illius singulas a Deo inspiratas esse, vel certe patefactionem institutionemque Divinam eo contineri, monuerunt; id, quatenus vere dicitur, ad magis aestimandum quidem et majori atque sanctiori cum studio investigandum Codicem illum facit, non vero ad aliter eum interpretandum. Deus ipse si vel immediate ad homines loquatur, ut intelligi possit, humana ratione loqui debeat atque adeo humano more sit intelligendus atque interpretandus; uti et per Filium suum, hominem factum, humana ratione locutus est.

Qui hac de re multorum disputationes cognoscere cupit, fontes videat apud C. A. T. KEILIUM, Element. Hermeneutices N. T., in ann. ad § 2 seq. Addatur C. D. BECKIUS, Monogrammata Hermeneutices librorum N. F., p. 198 seq., et conf. H. H. DONKER CURTIUS, Over het gezag der rede in zaken van Godsdienst, in Nieuwe Verhandelingen van het Genootsch. tot verdedig. van de Christ. Godsdienst, voor het jaar 1827.

5. Neque minus ex iisdem, Obs. 2, 3 dictis, luculentum est, legibus universalibus sive principiis certis semperque iisdem ductum interpretem respicere constanter debere singulorum, quos intellecturus sit, dicentium scribentiumve proprietatem, ut huic convenienter ex eorum verbis ea nominatim eruat, quae illi iis significare voluerunt. Quod et de singulis valct in una gente unoque tempore viventibus auctoribus, et magis etiam de hominibus non tantum singulari suo ingenio, sed etiam tempore, gente, imo

generis humani aetate diversissimis. Apparet igitur, principiis quidem hermeneuticis generalibus innixam, sed tamen specialem esse C. Si Hermeneuticam, quippe respicientem constanter proprium, qui in illo Codice spirat, genium Hebraicum, conf. § III, 1. Et vero simul jam patet, in hac ipsa speciali Hermeneutica constanter etiam ad temporum, generum, singulorumque ingeniorum diversitatem esse attendendum, ut suo quemque ingenio convenienter intelligamus et interpretemur; conf. ibid. et § V, 12.

6. Itaque, coll. Obs. 4, 5, rite facimus, si ad illustrandum modum, quo in C. S. explicando versandum est, reputemus identidem, quomodo in similibus causis agamus ad classicos Graecos Latinosque auctores interpretandos: et cum fructu etiam magnorum Criticorum sive Interpretum, qui in his explicandis vitae tabernaculum posuerunt, monita saepe audiamus, veluti ernestii, valckenarii, ruhnkenii, wyttenbachii, beckii, heusdii, et qui ex professo de Hermeneutica scripsit, astii. Sed in hisce conferendis sedulo cavendum, ne, quae antiquitati Graecae Latinaeque propria fuere, inconsulto in Hebraicam antiquitatem transferamus, neve igitur, C. Si proprietate neglecta, dissimilia confundamus.

Editus est a F. AST liber Grundlinien der Grunmatik, Hermeneutik und Kritik; Landshut 1808. Caeterum conf. Ernesti, Oratio de institutis Criticorum in studiis Theologiae imitandis in Opusc. Orat., p. 38 seqq., et SEGAAR, Oratio de fructibus, qui ex assidua auctorum Graecorum lectione ad oraculorum Divinorum interpretationem redundant, Traj. ad Rhen. 1766.

§ VIII.

Ejusdem principium.

Perspecta verae interpretationis natura (§ VII), jam indagari potest ejus principium, sive lex primaria, omnem interpretationem regens, ex qua omnia Hermeneutices praecepta singula sunt derivanda.

Itaque, qui et unumquemque dicentem scribentemve ipsum, et ea, quae ille dicit scribitve, et eos, ad quos dicit aut scribit, optime cognovit, is illum optime intelligere poterit et interpretari. Principium igitur, ex quo interpretatio recta omnis profluit, atque adeo studium, quod interpretis primarium atque summum esse debet, in hoc est positum: ut vim verborum sententiarumque, quibus auctor quisque usus est, rite teneat, eam componat cum proprio ejus auctoris ingenio, indole, consilio, eandemque conferat cum eorum, ad quos ea verba dicta scriptave sunt, cognitionibus, opinionibus, moribus. Qua triplici opera conjuncta interpres in eo erit, ut ipse intelligat aliosque docere queat, quid ille auctor, ad illos homines illis usus verbis, cogitaverit, senserit, voluerit.

1. Cum patuerit, § VII, 2, rationis humanae esse, ut, indagata hominum in dicendo scribendoque

versantium natura, videat judicetque, quaenam sit huic respondens dicentium scribentiumque vera interpretatio, partemque igitur Logices applicatae facere Hermeneuticam; jam ad hujus leges fundamentales principiumve, hanc moderans, supremum inveniendum audiendi nobis sunt Logices magistri, qui hac de re monuerunt, imprimis vero $\tau o \tilde{v} \ \lambda o \gamma o \tilde{v}$ sive rationis humanae ipsius, ad hominum in dicendo scribendoque consuetudinem rite attendentis, judicium est indagandum.

Ex Logicis igitur consuli potest KIESEWETTER, qui et paulo uberius et vero perspicue et clare hanc rem exposuit. Addi autem meretur dan. WYTTENBACHIUS, propterea quod hic non modo in suis Logices praeceptis de interpretandi legibus egit, sed ipse etiam eximius interpres exstitit, optimusque adeo hac in rejudex est habendus.

Vid. RIESEWETTER l. l., § 193 et in annot. ad eam p. 400 seqq., et wyttenbachii Praecepta philosophiae Logicae, Traj. ad Rhen. 1823, p. 247 seqq.

2. Ut autem legem unam aliquam supremam, ex qua tanquam e principio suo sive fonte Hermeneutica debet praecepta sua omnia derivare, inveniamus, hanc jam indagemus ex rationis judicio, ad uniuscujusque dicentis scribentisque consuetudinem et naturam attendentis.

Quisquis dicit scribitve, suam mentem animumque suum manifestat; manifestat autem signis; hisque se manifestat aliis hominibus. Conf. § IV, 1, 2. — Itaque ad dicendi actionem, sive ore sive scripto peragitur, ab omnibus partibus cognoscendam, attendendum est ad eum qui dicit, ad ea quae dicit, et ad eos ad quos dicit.

Et ea quidem, quae dicendo profert, verba, cum singula tum conjuncta, sunt certarum quarundam notionum, affectionum, voluntatum signa, neque tamen ita definita, ut unam modo eandemque prorsus notionem, affectionem, voluntatem semper designent, sed per se spectata ad variorum cogitatorum, sensuum, studiorum significationem adhiberi possunt. Conf. § IV, 2, 3.

Cum autem non modo in certa aliqua hominum societate nati excultique sint, sed et ab iis, ad quos dicunt, intelligi volunt omnes sana mente dicentes; sponte necessarioque in mentis animique sui signorum, sive verborum cum singulorum tum conjunctorum, usu se magnam certe partem accommodant consuetudini, captui indigentiisque eorum ad quos dicunt. Conf. § VII, 3.

Denique cum singuli dicentes singulari sint et ingenio et indole praediti, in conditione etiam peculiari versentur consilioque aliquo certo proprioque loquantur aut scribant; haec singulorum proprietas facit, ut verborum signis, cum singulis tum conjunctis, per se non plane definitis, suo convenienter ingenio, conditioni, consilio, utantur ad unam illam certamque notionem, affectionem, voluntatem designandam, cujus causa identidem verba illa proferunt. Conf. § VII, 3.

Ita si, ut oportet, ratio nostra ab emnibus partibus dicendi actionem cognoverit; dubium ei esse nequit, quomodo in dicentibus scribentibusve intelligendis sit versandum. Videt enim judicatque, illi dicendi actioni ab omnibus partibus respondere debere intelligendi negotium.

Igitur ea, quibus dicentes usi sunt, verba probe cognoscat interpres quorumnam cogitatorum, sensuum,

studiorum signa esse possint, si et singula et conjuncta per se spectentur.

Sed haec ipsa sedulo conferat cum cogitandi, sentiendi, vivendi ratione eorum, ad quos illi dicentes verba ea direxerunt; quorumque igitur consuetudini, captui, indigentiis adaptata cum sint illa verba, eo ipso magis definite dignoscat interpres, quarumnam notionum, affectionum, studiorum signa sint habenda.

Denique haec eadem verba constanter componat cum ingenio, indole, conditione consilioque singulari uniuscujusque dicentis; quippe quorum effigies est hujus oratio, quorumque igitur ope interpres plane definire debet, quid, signis illis usus, hicce cogitaverit, senserit, voluerit.

Uti autem tres illae partes in dicendi actione conjunctae sunt; ita neque in intelligendi negotio una aliqua harum partium separata est spectanda, sed conjunctae modo veram certamque efficiunt dicentium intelligentiam. Quam ob rem unum hoc est totius interpretationis principium: ut verborum sententiarumque significationibus cognitis, iisque et cum ipsius dicentis proprietate et cum eorum ad quos dixit consuetudine atque conditione collatis, indagetur, quid ille dicens, ad illos homines illis verbis usus, cogitaverit, senserit sibique voluerit.

S IX.

Negotium a partibus variis spectatur.

Ex iis, quae hactenus disquisivimus, liquet, et quo animo quaque mente esse debeat ipse ille,

qui C. Sum rite sit interpretaturus, atque quo consilio hac in re possit debeatque versari (§ I, VI); et vero, quod in hac Hermeneutica exponenda unice nobis tenendum est, quaenam ipsius interpretandi negotii partes sint variae (§ VII—IX coll. IV—VI).

Ipse interpres animo sit puro, religioso, sancta omnia, ipsum speciatim C. Sum, magni aestimante, idemque mente sit cum veri studiosa, tum facultate veri inveniundi exculta. Ita autem animatus, C. Sum interpretari potest consiliis variis, veluti proposito critico aut historico; consilium vero supremum et homine Christiano dignissimum hoc est, ut generis humani ad christum praeparationem ipsiusque per christum institutionem perfectissimam inde purissime cognoscat et ex vero aestimet.

Ad propriam vero Hermeneutices provinciam pertinet, ut ipsum interpretandi negotium, si a variis spectetur partibus, quale sit, cognoscamus.

Et fundamentum quidem omnis interpretationis positum est in ipsorum auctorum verbis, ex quibus solis definiri potest, quid hi, dicendo scribendove, significare voluerint. Hoc igitur si spectes, omnis vera interpretatio dici grammatica debet.

Consilium autem ipsius interpretandi actionis

proprium hoc est, ut singulorum auctorum cum notiones, ratiocinationes consiliaque, tum sensus, affectiones, cupiditates, voluntates, dicendo scribendove significatae, eruantur atque cognoscantur. Hactenus igitur vera omnis interpretatio appellari logica et psychologica, sive uno verbo spiritualis potest.

Denique methodum si consideres, et verba ipsa, quibus dicentes scribentesque usi sunt, per se sunt cognoscenda, et notiones hisce significatae, quales iis fuerunt, rite discernendae sunt, et orationis cohaerentia consiliumque perspiciendum est, et sensa, affectiones, voluntates, studia, quae dicendo scribendoque significarunt, sunt indaganda, et, in quo culmen est totius interpretationis, mentis animique auctorum cum eorum verbis conjunctio est perscrutanda, ut horum verborum cum illa mente illoque animo congruentia persentiatur. In his autem omnibus constanter tenendum est et id, quod universae antiquitatis sacrae genio congruum est, et id, quod singulorum, in C. So occurrentium, auctorum privo ingenio est proprium. Hactenus igitur omnis vera interpretatio dici potest esse debere et grammatica, et historica, et logica, et psychologica et aesthetica; atque habere in omnibus disquisitionem duplicem, alteram universum genium

sacrum respicientem, alteram singulorum idiotismos inquirentem.

- 1. Constituto jam verae interpretationis principio, operae pretium videmur facere, si universum, quod C. Si interpreti agendum est, negotium a variis partibus contemplemur, antequam Parte II inquiramus, quo modo ad id peragendum singula quaeque conducant. Quanto enim clarius, ex illo quasi centro procedentes, universum huncce campum perlustraverimus et uno quasi obtutu omnem ejus ambitum perspexerimus, tanto et facilius et certius singula deinceps in eodem vestigia ponemus.
- 2. Et potest quidem interpretandi negotium spectari a parte ipsius, qui hoc peragendum suscipit, interpretis, ita ut disquiratur, quo ille universe animo, qua mente praeditus esse debeat, et quo consilio suam hanc provinciam tenere.

Neque sane negari potest, debere eum animo non minus quam ingenio esse excultum et ad verum videndum sanctumque persentiendum esse informatum. Namque cum praecipuum C. Si argumentum versetur in peccato removendo, hominesque ad sapientiam, virtutem omnemque religionem informando; ipse profecto purus sit animo, oportet, et ad verum, bonum sanctumque conversus, qui sacrorum virorum de hisce loquentium scribentiumque sensus, studia, consilia persensurus vereque intellecturus sit. Insigni adeo veneratione atque amore rerum divinarum sit, necesse est, atque speciatim ipsum illum Codicem, ut sacrum et ad religionem puram provehendam unice conducentem, maximi faciat, qui multiplicem et indefessam in eo intelligendo explicandoque operam sit navatu-

rus. Neque vel maxima animi bonitate atque pietate sola multum proficiet, imo, licet bono pioque ducatur consilio, multa confundet atque perturbabit, si non simul veri inveniundi et studio ardet et facultate gaudet: caeterum enim facillime pellicietur, ut vel suas vel alienas quascumque notiones affectionesque auctoribus S. Ci tribuat, cum ipsorum unice mentem animumque ex vero indagare debeat. Haec facile perspiciuntur ex iis, quae antea diximus § I, 5, II, 1, VI, 4.

Ita autem animati, in C. S. interpretando versari consiliis variis possumus. Sic, vel ut critice constet de singulorum librorum vera lectione, aetate, auctore, vel ut erudite cognoscatur natura morum rituumque sacrorum, aut poëseos eloquentiaeve sacrae in antiquitate Hebraica, vel ut accurate indagetur historia gentis Israëliticae Ecclesiaeque primaevae Christianae, interpretatio C. Si adhiberi et potest et debet. Consilium autem homine eoque Christiano dignissimum summumque sane hoc est, si Codicem illum sacrum, qui unus est fons, unde Divina humani generis ad veri Dei agnitionem cultumque institutio purissime cognosci potest, intelligere atque explicare studeamus hunc in finem, ut et praeparatrix et in JESU CHRISTO perfecta haec ipsa Dei institutio pernoscatur, aestimetur, diligatur. Hoc sponte intelligitur ex iis, quae notavimus § I, 1-4.

Et illa quidem mentis animique universi in interprete recta conformatio vim ad ipsum interpretandi negotium rite exercendum insignem habet. Quare in modo, quo hoc negotium peragendum est, describendo ad commendandam illam, necessario requisitam, mentis animique conformationem identidem recurremus. Ea autem consiliorum, quibus in C. Sum inquiritur,

varietas magnam necessario vim habet cum ad delectum eorum, ad quae prae caeteris interpres attendat, regendum, tum ad constituendum usum eorum, quae interpretando C. So didicerit. Sic dum alia criticus, alia antiquitatis scrutator, alia historicus imprimis attendit, eaque, quae interpretando cognovit, vel ad crisin faciendam, vel ad eruditionem augendam, vel ad illustrandam historiam confert; is, qui consilio plane Christiano eundem C. S. indagat, et ea imprimis deliget, quae ad Divinam generis humani praeparationem et per JESUM CHRISTUM perfectam informationem cognoscendam praccipue faciunt, et hacc ipsa, interpretando cognita, sic disponet conjungetque, uti ad hanc rem optime perspiciendam maximeque aestimandam conducere aptissime possint. Conf. § I, 2-4. - Quapropter fuerunt etiam recentiores Hermeneutae, qui vel peculiarem aliquam interpretationis partem statuerent Theologicam, agentem de modo, quo ea, quae ex auctorum sacrorum diversorum interpretatione cognoscuntur, et discernenda sint et conjungenda, ut universam Divinam generis humani institutionem apte atque harmonice perspiciat Theologus; vel certe qui in ipsa Hermeneutica de hoc Theologi Christiani officio praecipiendum existimarent.

Priori modo rem suam egit H. N. KLAUSEN, in libro jam laud. Hermen. des N. T. p. 433 seqq.; posteriori ratione F. Lücke, in Grundriss der N. Testamentlichen Hermeneutik, Gött. 1817, p. 130 seqq.

Quamvis vero magnam illa universae mentis animique conformatio vim habeat in negotii, quod interpres suscipit, exercitium; tamen neque hujus animi universi conformationis uberior descriptio, neque

modi, quo ea comparari perficique potest, indagatio ad propriam Hermeneutices provinciam pertinet, sed potius ad illam disciplinam, quae de universa, quae in Theologo Christiano requiritur, indole ejusque institutione agit, sive ad Encyclopaediam Theologi Christiani. Et similiter gravissima disquisitio de modo, quo ea, quae C. S. interpretando didicit Theologus Christianus, ab ipso sint et discernenda rite et vero etiam apte ad unam aliquam harmonicam contemplationem totius institutionis Divinae conjungenda, ad Hermeneuticam non pertinet. Quamvis enim singulorum varii temporis ingeniique auctorum intelligentia, per rectam interpretationem acquisita, sponte ducat ad ejusmodi contemplationem rite instituendam; tamen ab ipso interpretandi negotio distinguendus est usus eorum, quae interpretando fuerunt cognita. Hermeneuticae igitur ipsius non magis officium est, prospicere huic consilio Theologico, quam reliquis illis, quibus interpretatio similiter institui potest, propositis, critico, antiquario, historico. Quemcunque enim in finem uti velis iis, quae interpretando cognoscas, interpretatio semper una est eademque. Imo, uti disquisitio de vi, quam universorum Classicorum Graecorum Latinorumque lectio habet ad erudiendum excolendumque hominem, non ad ipsam Hermeneuticam Classicorum pertinet, sed ad Paedagogicam potius vel quamcumque similem disciplinam aliam; sic et a C. Si Hermeneutica distingendae sunt ejusmodi disquisitiones de vi, quam universa C. Si recta cognitio, interpretando comparata, habeat et habere debeat in Theologum Christianum. Illa universae institutionis Divinae, e C. So petenda, contemplatio partim ad Encyclopaediam Theologi Christiani pertinet, partim ad

Theologiam Biblicam, partim etiam ad Theologiam Dogmaticam.

Itaque in nostra Encycl. Theol. Christ. addidimus consilium, quod Theologo esse in omni interpretandi negotio debet Christianum, idque quomodo attingendum sit, docuimus, § 36, 41; et universae institutionis Divinae, e C. S. cognoscendam, progressionem atque harmoniam indicavimus in Conspectu Dogmatices et Apologeticae Christianae, § 39. Conf. etiam quae de Theologia Biblica dicta sunt, ibid. § 18, et Encycl. § 103.—De universa mentis animique conformatione, qua ad interpretandi negotium accedendum est, vid. Encycl., § 30.

- 3. Ad propriam Hermeneutices provinciam ab omnibus partibus perlustrandam primo pertinet, ut teneamus, quodnam verae certaeque interpretationis sit fundamentum. Quicquid autem aliunde repeti potest, ut universa sentiendi cogitandique ratio auctorum cognoscatur; ex solis, quibus ipsi usi sunt, verbis certo definiri potest, quid singulis in locis significaverint; illa quippe sola sunt hujusce rei signa ab ipsis profecta. Vid. omnino § VII, 3. Fundamentum igitur si spectes, tota interpretatio est grammatica. Neque igitur mirandum, ab optimis etiam Hermeneutis quibusdam recentioribus veram interpretationem nominatim Grammaticam esse appellatam, conf. § V, 10.
- 4. Deinde, consilium interpretationis nullo modo in eo subsistit, ut verba ipsa aut singula aut etiam conjuncta intelligantur per se spectata, sed eo tendit, ut ex his, tanquam signis, tota mens totusque animus auctorum, iis significatus, cognoscatur; sive perspiciatur, quid cogitaverint, quomodo sint ratiocinati,

quid senserint, quid sibi voluerint, quo consilio locuti sint scripserintve. Vid. omnino § VII, 3. Hoc igitur si attendas, ad mentem animumque sive spiritum auctorum omnem pertinens interpretatio vel logica atque psychologica, vel uno verbo spiritualis dici potest. — Quare et inveniuntur recentiores Hermeneutae, qui veram interpretationem censeant non grammaticam modo sed grammatico-psychologicam esse dicendam, conf. § V, 12.

5. Denique si ad methodum attendas, qua, fundamento illo nitentes, hoc consilium assequamur, duo tenenda sunt.

Alterum hoc est, non unum modo aliquid, sed complura esse conjunctim indaganda ei, qui velit totam mentem animumque auctorum ex eorum verbis intelligere. Et ante omnia quidem necessaria est disquisitio grammatica de ipsorum illorum verborum, cum singulorum tum in unam sententiam conjunctorum, significatione; ut ipsa haec mentis animique signa pernoscamus, vid. § VIII, 2. Cum autem uno aliquo verbo unoque in loco notiones suas de rebus, de quibus loquuntur, plerumque non ab omnibus partibus auctores manifestent; ad has penitus accurateque perspiciendas opus est ulteriori indagatione, eaque historica, vid. ibid. Necdum mentem dicentis omnem intelligit, qui notiones ejus singulas perspexit, nisi etiam, ex orationis cohaerentia, cogitatorum seriem conjunctionemque, sive ratiocinia consiliaque ejus perscrutatus sit disquisitione logica, vid. § VII, 3. Quodsi praeterea, uti oportet, coll. § VII, 3, animi etiam sensa studiaque, a dicente aut scribente oratione scriptove significata, ex ejus verbis eruere volumus, psychologica indagatione corum opus est. Et hacc quidem ut prorsus necessaria sunt, ita censeri possunt interpreti esse sufficientia. Artis tamen culmen qui attingere vult, is, postquam ita per verborum signa in omnem mentem animumque auctorum se insinuavit, jam persentire conabitur, quam apte huic menti animoque verba illa congruant. Quomodo si interpres aesthetice se in auctoris sui quasi locum transposuerit, persentiet sane et clare sibi conscius erit, se eum plane intellexisse. — Itaque hanc methodum si spectes, videbis non male recentiores quosdam Hermeneutas alios grammatico-historicam, alios praeterea logicam, psychologicam et aestheticam quoque esse voluisse interpretationem veram, coll. § V, 10, 12.

Alterum in omni interpretationis methodo tenendum hoc est, neque universam societatis, in qua auctor vixit, consuctudinem solam, neque solam privam ingenii, quo ipse fuit, proprietatem esse spectandam. sed utramque conjunctam esse contemplandam, ut plene dicens ille scribensve intelligatur. Etenim ab altera parte societas hominum, in qua quisque vivit, in ipsius cogitandi, ratiocinandi, sentiendi, volendi, atque ideo etiam dicendi scribendique rationem vim habere magnam solet; a parte altera non minorem vim in eandem habet ipsius cujusque privum ingenium conditioque singularis, coll. § VII, 3, VIII, 2; quare universalis illa consideratio cum hac idiotismorum indagatione perpetuo est conjungenda. - Itaque non mirandum, Hermeneutas, etiam recentiores perspicaciores multos, duas statuisse Hermeneutices partes, generalem alteram, alteram specialem. - Nobis videtur arctius etiam utrumque illud jungendum, quo magis in omni interpretandi negotio utrumque vim suam exserat; atque ideo cum in grammatica verborum, tum in historica notionum, tum in logica ratiocinationum, tum in psychologica sensuum studiorumque

indagatione, constanter et ad communem antiquitatis sacrae consuetudinem geniumque et ad peculiarem singulorum proprietatem ingeniumque attendemus, ut sic aesthetice quoque et ex communi illo genio et ex cujusque privo ingenio persentiamus, quam apte menti animoque dicentium congruant ipsorum verba.

Universo ita negotii exegetici quasi campo perlustrato, jam rite praeparati sumus, ut quo modo in singulis ejus partibus versandum sit, rite videamus.

PARS II.

INQUIRITUR IN MODUM, QUO AD SACRUM CODICEM INTELLIGENDUM INTERPRETANDUMQUE PERVENIATUR.

CAPUT L

DE VERBIS ET SENTENTIIS SINGULIS INTELLIGENDIS.

S X.

Linguae orationisque indagandae necessitas.

Ut quis in antiquitatem mente se quasi transferat et antiquos penitus intelligat, ante omnia necesse est, ut ipsorum linguae omnique orationi assuescat; quippe qua et universe ingenium indolemque suam expresserunt et in singulis dictis scriptisve mentem et animum patefacerunt.

1. Gentem aliquam vel eximium in ea virum is optime intelligere potest, qui diu in ea versatus vel, diuturna cum hoc consuetudine contracta, omni ejus dicendi loquendique rationi assuefactus est. Itaque ut eos, qui in antiquitate locuti sunt aut scripserunt, accurate interpretemur, ante omnia opus est, ut cum

ipsorum lingua atque oratione omni familiaritatem contrahamus.

- 2. Fuere quidem, qui Codicis Sacri intelligentiam primo loco a spiritus S. illustratione repetendam esse perhiberent, aut a rerum, quae in eo occurrunt, cognitione esse ordiendum statuerent. Et sane diffitendum non est, quod antiqui jam dixerunt, optimum interpretem esse eum, qui proxime ad ejus, quem interpretatur, divinitatem accesserit; neque negari potest, eum, qui res sacras antiquas rite cognoverit, paratiorem esse ad S. Codicis intelligentiam. Sed ut interpres ad ipsum accurate intelligendi negotium accedat, sine ullo dubio initium faciat necesse est a lingua atque oratione antiquorum dicentium scribentiumque perspicienda, quippe qua sola illi et mentem animumque sive spiritum, quo animati erant. patefecerunt et suam etiam de rebus quibusque sententiam declararunt.
 - Vid. CICERO, de Divinat. II, 18 coll. WYTTENBACHIO, Vit. Ruhnk. Opusc. V. I, p. 754. LUTHERUS et MELANTHON, videntes, quantum ex neglecta interpretatione grammatica damnum percepisset Ecclesia, rite urgebant, non posse Scripturam intelligi Theologice, nisi ante intellecta sit Grammatice." Conf. ERNESTI, De vanitate philosophantium in interpr. S. librorum, in Opusc. Philologicis.
- 3. Itaque non committendum est, ut sive prae ignavia, linguarum cognoscendarum difficultatem fugiente, sive prae superbia, in rerum sublimitate potius quam in literarum et verborum disquisitione versari cupiente, sive prae ingenii velocitate, accuratam doctrinam negligente, id omittatur, quod interpreti ante omnia est necessarium. Est quidem linguarum, ut antiquarum omnium, ita vel imprimis

Hebraeae et Hebraeo-Graecae, rite cognoscendarum difficultas multiplex; idque minime diffitendum est. Sed et haec res commendationem habet insignem. Antiquitatis enim sacrae historia omnis, atque ita patefactio etiam Divina ei concessa, ex scriptis paene unice monumentis cognoscitur. Quae item viri in ea summi Divinitus docuerunt, neque certo, neque pure, neque integre cognosci possunt, nisi ex accurata verborum orationisque, quibus usi sunt, intelligentia. Et vero interpretationis partes omnes in gravissimis locis non raro unice pendent a vocum singularum recta animadversione atque accurata cognitione. In ipsa ejus parte Grammatica loci saepe difficillimi sola verborum intelligentia expediuntur. Sic quo sensu Johannes Dei Filium appellaverit vov Aoyov Euang. I: 1, non nisi ex usu hujus vocis Johanneo coll. 1 Ep. I: 1, Apoc. XIX: 13 potest definiri, et qua significatione eundem Dei νίον μονογενήν nominaverit, non nisi ex vi hujus dicti propria ejusque adhibendi modo Euang. I: 14, 1 Ep. IV: 9, coll. c. IV: 4-6, 13, c. V: 1, 2, 4, erui potest. In Historica interpretationis parte non raro antiquitatis sacrae de rebus opinionem ex ipsa verborum, quibus eas insigniverunt, significatione ducas. Ita sacrificia quid Hebraeis sint, videas ex vocibus , προσφορά, oblatio, et אָסָרָבּן, δωρον, donum; conf. Malach. I: 7. Et quid de τη καταλλαγη censuerint N. Fis auctores, perspiciet is, qui animadverterit in libro V. T. apocrypho quidem dici Deum καταλλάσσεσθαι, 2 Macc. I: 5, c. VII: 33, c. VIII: 29; sed in N. T. semper Deum dici καταλλάσσειν, homines vero καταλλάσσεσθαι, Rom. V: 10, 2 Cor. V: 18-20, Eph. II: 16, Col. I: 20, 22, In Logica disquisitione intelligentia ratiocinii non raro a rite animadversa particula aliqua aut bene perspecto

uno aliquo verbo pendet. Sic vis moniti Paulini Rom. XII: 1, sentitur, si rite animadvertamus ad voculam ovv, et effati Johannei 1 Ep. IV: 20 vera ratio intelligi nequit, nisi teneamus, quid ἀδελφοῦ voce sibi voluerit. Psychologica animi dicentium cognitio saepe e troporum et figurarum usu haurienda est, aut etiam a verborum singulorum significatione aliqua peculiari. E commutatione tertiae personae in secundam Ps. XXIII: 4 vides altius erigi animum poëtae. E tropis figurisque JESU animum perspicis Luc. XIX: 42. Quomodo animatus fuerit Johannes, I Joh. III: 6, senties, si vim vocis ἔγνωπεν, collata Hebraica formula ירע פנים אל פנים, perspexeris. Aesthetica denique contemplatio locorum pulcerrimorum plerumque unice a verborum perspecta proprietate pendet. Sic in Ps. XXIII complura verba, a re pastoritià desumta, probe sunt animadvertenda.

Quae dicta si nondum sufficiant ad linguarum accuratam cognitionem commendandam, addi et hoc potest, unamquamque gentem et viros quosque insigniores plerumque ingenium suum totum lingua alque oratione sua expressisse; atque ideo hac perquirenda illud optime cognosci.

Conferri insuper possunt WYTTENBACH. in Ep. ad Heusdium, hujus Specimini Crit. in Plat. praemissa p. 37 seq atque in Ruhnkenii Vita, Opusc. V. I. p. 544 et v. HEUSDE, Ep. ad Creuzerum, Initiis Plat. praemissa p. 17, conf. p. 7, 8.

§ XI.

Ratio hac in re procedendi.

Verborum dictionumque antiquarum cognitio e puris fontibus haurienda, ex ipsisque igitur antiquitatis documentis testimoniisque petenda est. Esse autem triplex debet, coll. § VIII. Namque, quantum fieri potest, spectare nos oportet et antiquitatis usum loquendi communem, et cujusque vel dicentis scribentisve, vel aetatis generisve, consuetudinem peculiarem, et in uno quoque loco rationem singularem.

1. Nisi ex puris fontibus hauriatur, vera justaque esse verborum dictionumque cognitio nequit. Cum autem facile proni sint homines ad tribuendam aliorum verbis eam significationem, quam iisdem ipsi dare solent, non raro e perversis fontibus petitum est. Alii saepius e philosophia sua notiones petiverunt, quas S. Cis verbis tribuerent. Sic Graeci Patres Neo-Platonicam de τω Λόγω sententiam Johanni plerumque obtruserunt. Alii e systemate suo dogmatico hauserunt, quae S. auctorum verbis designari existimarent. Ita in formula de Patre Filioque adhibita, eos Ev Elvai, Trinitatis quaesiverunt placitum. Alii ex diu recepta interpretum consuetudine verbis S. Cis significationem tribuerunt. Sic cum antiquus interpres Latinus verba ἐφ' ὧ Rom. V: 12 verterit in quo, hine communis diu multorum propagata est perversa loci interpretatio.

- Receptam interpretum consuetudinem, sive quam dicunt, traditionem exegeticam multis fraudem facere, rite indicavit w. A. VAN HENGEL, Comment. in Ep. Pauli ad Philipp. Praef. p. VI, et operis ipsius p. 140, 157, 159, 162.
- 2. Ut dijudicemus, undenam verborum cognitio petenda sit, non opus est arduam de linguarum origine quaestionem dirimere. Animadvertere sufficit, quod inter omnes constat, esse quidem in omnibus linguis verba nonnulla a sono, quem res edunt, facta, et vel hanc vel aliam quamcunque interdum res inter et verba, illas denominantia, intercedere conjunctionem naturalem; item primitivorum verborum significationes inter et derivatorum arctum plerumque in omnibus linguis esse vinculum: sed primum quidem hanc analogiam a gentis cujusque singulari conformatione magnam partem pendere, atque ex ipsius igitur accurata cognitione esse hauriendam; deinde saepissime nimis vagam esse et incertam hanc rationem, quam ut ex hac sola efficiamus, quid verba significaverint, nisi ex usu et consuetudine ipsorum loquentium id comprobetur. Quod adeo verum est, ut eadem verba apud eandem gentem variis temporibus varias habuerint significationes. Sic Graecum θυσία, a θύω fumo, primum de frondibus in honorem Deorum fumantibus, dein, more mutato, de suffitu et thure, denique universe de sacrificiis imprimisque de victimis, Diis tributis, dicebatur. Ergo si quaeritur, quaenam significatio verborum fuerit, res est historica, in facto posita et ex usu atque consuetudine ipsorum dicentium historice indaganda.

De Graeca voce θυσία vid. J. D. a LENNEP et E. SCHEIDIUS, Etymologicum linguae Graecae in voce θύω et θυμιάω. Universe conf. Horatius, Epist. ad Pisones, vs. 60-63, 68-72.

Itaque sponte patet, non licere aliunde vocum antiquarum significationes petere, quam ex ipsa antiquitate; idque eodem modo, quo in rebus historicis omnibus, agendum esse, ut et ex ipsis antiquis sapiamus documentis et ex testimoniis. Sunt haec autem varii et generis et pretii. Huc enim quodammodo pertinet interna et constans ipsius linguae ratio, v. c. in re grammatica et syntactica et in ratione derivatorum et compositorum verborum. Praecipuum locum tenent exempla usus aut consuetudinis vel unius auctoris vel plurium, qui eam linguam adhibuerunt. Neque spernendae sunt linguae aut dialecti vicinae, magnam cum illa similitudinem habentes. Porro audiendi sunt antiqui de significatione vocum dictionumque testes, ut Glossographi et Grammatici. Neque negligendi sunt antiqui interpretes, qui alia lingua verba illa reddiderunt. Quodsi vero vocis penitus ignotae significatio e solo orationis, in qua occurrit, contextu efficitur, nihil hoc aliud est, quam per conjecturam, magis minusve probabilem, de re historica statuere.

3. Quod autem totius interpretationis principium esse vidimus § VIII, 2, ut probe disquiratur, quid ille, in quo interpretando versamur, auctor, ad illos, ad quos locutus est, homines illis verbis usus, sibi voluerit, id in re praesenti grammatica integrum est tenendum. Itaque non sufficit indagasse, quis antiquitatis universae usus loquendi fuerit communis vel vulgaris; sed praeterea etiam videndum, quaenam aetatis generisve, imo cujusque dicentis scribentisve consuetudo fuerit peculiaris; et denique inquirendum,

quae sit in uno quoque loco ratio singularis. Ab universalioribus indagandis § XII—XVI ad magis peculiaria distinguenda § XVII procedamus, ut in singularibus rite definiendis desinamus § XVIII, XIX.

§ XII.

Linguae Hebraicae historia.

Cum in V. Fis codice tantum non omnia sint Hebraeo sermone prolata, de Hebraicae orationis cognitione primum nobis videndum est.

E lingua perantiqua, quae vel Orientalis, vel hodie maxime Semitica dicitur, nata est dialectus Hebraea. Cognatas habuit veluti sorores, dialectum utramque Aramaeam, sive Syram et Chaldaicam, atque dialectum Arabicam eique conjunctissimam Aethiopicam. Affinis etiam fuit, a Cananitis sive Phoenicibus prognata, lingua Punica. Quae autem mosis jam tempore ad eximium quemdem cultum adoleverat, Hebraea dialectus viguit fere usque ad exsilii Babylonici tempora. Inde vero ab his temporibus defloruit sensim. Germanam ejus indolem non refert, quae ex Hebraea dialecto et sermone Aramaeo nata est, lingua Samaritana. Ipsa autem Hebraea magis magisque locum cessit dialecto Chaldaicae; donec tandem in communi vitae consuetudine

inter ipsos etiam, qui ab exsilio in Palaestinam redierant, Judaeos omnino est emortua.

Quum in vulgi usu mortua esset lingua Hebraea. ejus memoria atque cognitio conservata est maxime apud cultiores Judaeos Babylonienses et Palaestinenses, quibus auctoribus exstiterunt Targumim, sive paraphrases Chaldaicae librorum Sacrorum: prouti et virorum doctorum sententiae, per traditionem primum servatae, dein scripto consignatae, exstant, dialecto quadam Neo-hebraica expressae, in Talmude. Est vero longe antiquior, quae in Judaeorum Graece loquentium usum confecta est, interpretatio sive versio Alexandrina. Hanc recentiori aetate, inde a saeculo post christum natum II, secutae sunt variae versiones cum Graecae, tum Samaritana Pentateuchi, tum Syriaca, saec. III universe inter Christianos Syros recepta. Deinde, a Judaeis Hebraice edoctus hieronymus textum Hebraicum Latine reddi-Qui autem adhuc traditionibus antiquis unice adhaeserant Judaei, inde a saeculo X, in Hispania praesertim, grammatice linguam suam excoluerunt usque ad saeculum XVI. Quo saeculo eos exceperunt Christiani, ab ipsis primum paene toti pendentes; deinde vel e solo C. S. ipso Hebraeae cognitionem petentes, ut forsterus; vel ex antiquis insuper versionibus, ut drusius, coccejus; vel

e cognatis dialectis Semiticis, uti castellus et postea maxime alb. schultensius, qui et originem, proprietatem omnemque rationem verborum dictionumque Hebraearum e vigente adhuc dialecto Arabica ita illustravit, ut antiquae emortuaeque linguae veluti vitam reddidisse videatur. Post eum Joh. Dav. Michaëlis, gesenius aliique linguae orationisque Hebraeae bene cognoscendae subsidia plurima egregie conjungere studuerunt.

1. Ut de fontibus modoque linguae et orationis Hebraeae cognoscendae ipsi quodammodo judicare possimus, necessario requiritur, ut ipsius illius linguae natales, affinitates, vigentem deflorescentemque aetatem et mortem, neque minus post mortem ejus memoriam servatam studiumque in ea cognoscenda positum contemplemur. Itaque quam brevissime fieri potest, haec delineabimus.

Praeter Hermeneutas, in quibus imprimis laudandi hîc sunt bauer, jahn, seiler, meijer et j. h. pareau, et Introductionum Scriptores, in quibus praecipue eichhorn, idem jahn et de wette, de historia linguae Hebraicae consulendi maxime sunt j. d. michaēlis, Beurtheilung der Mittel, welche man anwendet, die ausgestorbene hebräische Sprache zu verstehen, Gött. 1757 et wilh. Gesenius, Geschichte der hebräische Sprache und Schrift, Leips. 1815 alque Hebräisches und chaldäisches Handwörterbuch über das A. T., Vorrede in ed. 2 et deinceps.

2. Licet cum Judaeis statuere non velimus, linguam hanc prorsus primaevam esse et a primis jam

hominibus adhibitam, habet ea tamen multa primaevae simplicitatis vestigia et est antiquissima. In universo tractu, qui Syriam, Mesopotamiam, Babyloniam, Canaänem, Arabiam et Aethiopiam complectitur, dialecti adhibitae fuere adeo similes, ut ab una necessario matre prognatae haberi debeant. Hae ab Hieronymo et Augustino jam κατ έξογην dictae sunt Orientales. sed, ut magis definite nuncuparentur, inde ab Eichhornio potius lingua haec dicta est Semitica, quia, secundum Gen. X, illo in tractu, certe imprimis Semi posteritas resedit. - Abrahamus cum ex iis regionibus oriundus esset, quae ad Aramaeam pertinebant, propria videtur usus fuisse lingua Aramaea. Conf. Gen. XXXI: 47. Sed cum trans Euphratem in Canaänem veniret, ille horum incolarum simillimam dialectum et intellexit et assumsisse videtur. Est ergo quae nobis Hebraea dicitur, eadem lingua quae Cananea, sive ut Graecis dicebatur Phoenicia. Hanc Israëlitae in Aegyptum transtulere secum, et inde denuo in Canaanem transportarunt. Esse eam revera eandem fere atque Cananitarum sive Phoenicum linguam, tum ex eo liquet, quod nulla diversitas linguae Hebraeos inter et Cananitas memoratur, quod alioquin fieri solet coll. Ps. LXXXI: Ps. CXIV: 1. Jes. XXXVI: 11. Jerem. V: 15, tum e testimoniis antiquorum et e nominibus propriis, in Phoenicum nummis et apud Graecos auctores servatis, tum e nominibus propriis Cananiticis in V. T. occurrentibus, veluti קרית־ספר, אבי־מלך.

Conf. Gesenius, Geschichte der Hebr. Sprache, in Excurs. p. 223 seqq.

Haec Phoenicum lingua per mercaturam cultior jam evaserat, atque ita politiorem dialectum Abra-

hamus adscivit. Et Mosis tempore scriptis illa jam exculta erat a Cananitis, uti ex urbis literariae, קרית־ספר, commemoratione apparet. Itaque merito illa antiquitus dicta est שׁכּת־כנען, Jes. XIX: 18, uti postea, cum in regno Judaico imprimis adhiberetur, nominata est הורית, 2 Reg. XVIII: 26. Nobis Hebraea dicitur, quippe ab Hebraeis usitata.

3. Antiquissima illa lingua Semitica peperit dialectos complures, quae in tres familias dividi possunt, Aramaeam, quae in Babylonia, Mesopotamia, Syria, viguit, quamque efficiunt sorores quasi geminae Syra et Chaldaica, sive Aramaea occidentalis et orientalis; Hebraeam, sive Cananaeam Phoenicumve linguam, unde nata est Punica, quarum illa in Palaestina atque Phoenicia, haec in Africae oris, maxime Carthagine floruit; et Arabicam, quae cum Aethiopica fuit soror gemina. Ex his ad cultum suum adolevit primum Hebraea, dein, hac deflorescente, Aramaea, tandem, maxime Mohammedis tempore, Arabica. - Has dialectos revera cognatas esse, docet historia. Cum enim Abrahamus e Phelego, Eberi filio natus esset, Gen. X: 21-26, et e Joctane, ejusdem Eberi filio, ortum traxerint Joctanidae, praecipui Arabiae incolae, Gen. X: 25-30; Abrahamidarum et Arabum cognata fuit et stirps et lingua. Itaque Ismaël in Arabiam profectus ibi dialectum Arabicam facile intelligebat. Annis 150 postea Josephi fratres cum Ismaëlitibus ex Arabia mercatoribus sine interprete loquebantur, Gen. XXXVII. Moses, 600 annis post, cum Midianitis Arabice loquentibus sine interprete pariter consuescebat, Exod. IV: 18. Imo Judicum tempore Hebraei intelligebant Arabes, Jud. VII. - Neque minus Abrahamus, qui in Mesopotamia dialecto usus erat Aramaea, cum Cananitis facile loquebatur. Annis 125 postea Jacobus in Mesopotamiam

rediens incolas etiamnum intelligit. Et vero 1500 annis postea, Regis Hiskiae et exsilii Babylonici tempore Hebraei primates intelligunt Aramaeam linguam, quamvis vulgus minus facile dialectum quodammodo diversam intellexisse videatur, 2 Reg. XVIII: 26, Jes. XXXVI: 11. Caeterum Aethiopica sive Habessinica dialectus est paululum immutata dialectus Arabica, cum ex Arabia Felici antiquissimis temporibus mercatores in Africam transierint ibique ad gentium colluviem, ab Arabibus Habesch dictam pertinuerint. --Quod ita historia docet, id non minus probat indoles ipsa his dialectis communis. Proprietates enim iis adeo sunt communes, ut non tantum inter se differant, quantum dialectus sive Slavonicae sive Germanicae. Semiticae omnes habent multas literas gutturales et sibilantes; radices sive voces primitivae fere sunt trilitterae; habent pronomina affixa; verbis duae modo sunt ad varia tempora designanda formae, eaeque admodum indefinitae, sed species complures, significationem quodammodo mutantes; nominibus genera sunt modo duo, casus antiquissimo aevo erant nulli; neque comparativus est neque superlativus nominum adjectivorum, nisi ita appellare velis formam horum intensivam: composita verba aut nomina non norunt, praeterquam quaedam nomina propria, sed confluent interdum primitiva verba, unam duasve literas communes habentia; syntaxis est simplex; oratio fere sine periodis. Et, quod omnium maxime probat, sorores esse, ex una matre Semitica natas, verba primitiva, quae Hebraeis aut fuerunt aut sunt, magnam partem eadem inveniuntur in aliis dialectis, item derivata permulta.

4. Cum autem cognatas dicimus dialectos Semiticas, non dicimus omnino esse easdem, sed ita diver-

sas, uti sorores proprium ingenium suumque in multis morem habentes, pro vario gentis, in qua viguerunt, ingenio, usibus, loquelae organis, regione in qua vixerunt atque historia omni. Itaque in alia dialecto multarum vocum pronuntiatio quodammodo alia est, in alia supersunt aliae voces, aliae etiam earundem vocum significationes. Hebraea dialectus plures habet antiquissimae aetatis notas quam Arabica hodierna, eique notiones primitivae multae supersunt, quae in hac periere. Et uti regionis situ Hebraei Aramaeos inter et Arabes intersunt medii, ita etiam linguâ. Arabes literas habent Hebraeis plures, Syri minores, plures vocales scripto exprimunt Arabes, Syri minores, Arabes verborum species plures habent, minores Syri. Praeterea Aramaei prolixiorem pronuntiationem formamque Grammaticam habent, Hebraei concinniores, brevi loquentes et in pronuntiatione magis properantes sunt aeque atque Arabes maxime antiquiores; quare et hi diutissime se invicem intelligere facile potuerunt, conf. Jud. VII: 9. Itaque diversitates quidem suas hae dialecti habent, sed tales, ut, tanquam sorores, ejusdem matris indolem perspicue referant. Neque igitur lingua, qua Hebraei usi sunt, fuit parvi cujusdam populi sermo, extra ejus patriam non intellectus. Imo vero dialectus fuit ejus linguae, quae in cultioribus antiqui aevi regionibus, excepta Aegypto, omnibus tam late regnavit, ut, posteriori aevo, ab una modo superata sit lingua Graeca. Conf. Deut. XXVIII: 49, Jer. V: 15.

5. Quodsi quaeritur, quo tempore adoleverit, viguerit et defloruerit dialectus Hebraea, tenenda haec sunt imprimis.

Abrahami jam tempore scriptum hac lingua monumentum fuisse videtur, Gen. XXIII: 17. Certe, ut observavimus, per Phoenices exculta lingua Mosis tempere scribendo usurpabatur. Et prima libri Geneseos monumenta ante Mosem scripta jam exstitisse videntur, atque hac lingua non modo carmina Exod. XV et Deutr. XXXII atque Ps. XC a Mose sunt condita, sed etiam leges complures multaeque historiae partes, in Pentateucho asservatae, imprimis genealogiae scripto consignatae sunt.

Negatur hoc quidem hodic a multis, Pentateuchum longe serioris aevi scriptum habentibus, et perhibentibus linguam, Pentateucho contentam, Mosi pondum propriam esse potuisse, quandoquidem tum statuendum sit per mille adeo annos linguam Hebraeam fere ean. dem mansisse, cum contra in Latina lingua ab Ennio ad Virgilium jam plurimum sit mutationis, et in aliis linguis nullum sit ejusmodi constantiae exemplum. De Pentateucho quaestio hic a nobis investigari nequit, nedum dirimi. Possit concedi in eam, qua nunc est, formam illum postea demum redactum esse ex monumentis, magnam certe partem Mosaicis. Verum illa de lingua argumentatio valere nequit. Linguae Latinae exemplo opponi fortasse possit Graeca, quae ab Homero inde ad Alexandri M. usque tempora, quod ad indolem suam, non magnopere est mutata. Sed cum Occidentalibus ita comparandi non sunt Orientales populi, universe in moribus institutisque suis constantissimi. Syriaca autem dialectus, quae in Peschito sive simplici versione C. Si saeculo post CHRISTUM natum II cernitur, non multum differt ab eadem, qualem adhibuit Abulfaragius saeculi XIII scriptor. Et Hamasae carmina, magnam partem ante Mohammedem composita, hodieque etiamnum ab Arabibus intelliguntur. - Praeterea per omnem illum mille annorum decursum non omnino cadem mansit lingua

Hebraca. In Pentateucho complures idiotismos et quadringenta verba phrasesque, ei paene unice propria, enumeravit Eichhornius. Quo magis autem ad recentiorem aetatem accedimus, eo minus vigoris, et quo propius ad Mosem retrogredimur eo plus ἐνεργείας et brevis minusque limatae orationis invenimus.

Conf. Gesenius, Gesch. der Hebr. Spr. p. 19-21. Jahn, Einleit. I, p. 266. Meijer, Hermeneut. des A. T. p. 124, 126, 208. J. H. Pareau, de Mythica S. C. interpretatione P. II, C. 1, § 3, ed. 2ae p. 168 seqq. atque auctores ab his laud.

Post Mosem, qui scriptoribus Hebraeis posterioribus exemplum exstitit, quod saepe sequerentur, Judicum tempore lingua exculta est in Annalibus scribendis et paucis alti spiritus carminibus. Samuelis aevo in Prophetarum scholis magis culta fuisse videtur. Viguit floruitque Davidis et Salomonis tempore et per 400 fere annos postea ad Jesaïam usque, regis Hiskiae acqualem, tum in prosa oratione tum in poësi lyrica, philosopha et prophetica. Annis centum subsequentibus magis magisque deflorescere coepit per consuetudinem cum Chaldaeis ipsiusque gentis rationem, a pristino vigore decedentem.

6. Atque ita sensim locum suum cessit tandemque emortua est lingua Hebraea. Jam ante exsilium Babylonicum ex Aramaeismo aliquid peregrini contraxit, cujus complura in Jeremia, plurima in Ezechiele exstant vestigia. In exsilio vulgus Aramaeam dialectum addiscebat, et ab hac pura servare scripta sua auctores non poterant. Post reditum in patriam non omnis in vulgo usus linguae Hebraeae periit, coll. Neh. XIII: 24; sed magis magisque evasit lingua sancta, in Synagogis adhibita; vulgo inva-

luit dialectus Aramaea sive Chaldaica. Antiochi Epiphanis tempore et deinde in nummis etiamnum verba Hebraica apparent, et illius, ut linguae sanctae usus quidem permansit, veluti in Psalmis nonnullis, antiquam carminum rationem sacram imitantibus; caeterum vero magis magisque in scriptis etiam rarius adhibita est post Alexandrum M., atque paulatim Seleucidarum tempore ex vulgi consuetudine evanuit tandemque penitus emortua est lingua Hebraca. Quae autem sensim in scriptis quoque, coll. Esr. IV: 7- c. VI: 18, c. VII: 12-26, Dan. II: 4 seqq., invaluit et tandem unice adhibebatur a Judaeis, dialectus est, quae ex Babylonico-Chaldaica sive Aramaea Orientali exstitit, sed per vicinitatem Persarum, Graecorum, ac tandem per consuetudinem Latinorum peregrina multa contraxit. Nobis Syro-Chaldaica dicitur, in N. T. ξβραίς appellatur, Hebraeis nempe Jesu et Apostolorum tempore in Palaestina vulgaris.

7. Linguae Hebraicae emortuae memoriam Judaei servarunt. Inter eos enim, cum Palaestinenses tum Babylonienses, virorum doctorum scholae exstitere. Sic brevi ante christum et ejus tempore Hierosolymis florebant doctores Hillel et Schammaï, de principatu contendentes. Post diruta Hierosolyma maxime Tiberiade Academia floruit usque ad annum 230, deinde vero etiam mansere scholae tum ad Euphratem variis locis tum in Palaestina, ubi saeculo IV Hieronymus Hebraea didicit. Saeculo VIII et IX neglectum fere jacuit studium. Ab his ergo doctis Judaeis traditiones antiquae verborum et phrasium asservatae sunt. Juvabat eos linguae vernaculae Syro-Chaldaicae primum, postea, cum Chaliphis subessent, Arabicae cognatae usus, licet et hic traditionum illarum puritati non raro no-

ceret. Ex his literarum studiis prodiere et Targumîm et Talmud.

Cum enim in Synagogis textus Hebraeus diutissime legeretur postquam lingua Hebraea vulgo non amplius intelligebatur, addebatur interpretatio, dialecto vernacula Chaldaica, unde paraphrases exstitere, primum ore diu traditae, tandem etiam scripto consignatae, dictae תרגום, interpretatio. Earum antiquissima est quam ONKELOS de Pentateucho collegit, uti videtur jam brevi ante CHRISTUM natum. Ei proxima est, quam de Prophetis dedit JONATHAN, qui JESU fere tempore vixisse videtur. Illa originis est Babyloniensis, haec Palaestinensis. Utraque, utrobique adhibita, continet antiquas traditiones saepe satis puras. Talmudis חלמוד, i. e. Doctrinae, Disciplinae, pars antiquior est Mischna משנה, i. e. Legis iteratio, saeculo post CHRISTUM II aut IIIi initio collecta, recentior Gemara, ג'לכו, illius Complementum, idque duplex, alterum Hierosolymitanum saeculi III et IV, alterum Babyloniense saeculi V. Talmud autem nonnulla quidem philologica continet, sed imprimis traditiones disputationesque de rebus religiosis. Lingua ejus est neo-Hebraica ab antiqua devergens, uti a puro sermone Latino Latinitas posteriorum temporum et medii aevi.

De tempore, quo JONATHAN BEN USIEL, Chaldaicae Prophetarum interpretationis auctor, vixisse censendus sit, vid. GESENIUS, Der Prophet Jesaia, T. I. p. 65 seqq.

8. Non modo in anteriorem Asiam et Graeciam sensim Judaei haud pauci discesserunt, sed etiam ab Alexandro M., Judaeis favente, allecti sunt multi Alexandriam, recens ab ipso conditam. Dein etiam Ptolemaeorum tempore, mercaturae causa, plures co

migrarunt. Maccabaeorum aevo Onias a Ptolemaeo Philometore impetravit, ut templum Heliopoli conderet. Atque sic, inde ab Alexandro M. aequali jure cum Macedonibus et reliquis Graecis in Aegypto gavisi sunt Judaei. Horum igitur in usum versio V. Ti confecta est Graeca.

Et narravit quidem aliquis, pseudo-Aristeas. Ptolemaeum Philadelphum, ut bibliothecam suam locupletaret, jussisse Hierosolymis duci Legis exemplar et interpretes; ergo venisse septuaginta et duos, ex quaque tribu sex, et hos diebus 72 versionem illam confecisse. Addunt etiam Philo aliique, in cellulis separatis singulos eodem plane modo cuncta vertisse. Constat vero Alexandriae factam esse interpretationem, primum Pentateuchi, eamque, ut videtur, ab uno homine, deinde etiam aliorum librorum ab aliis. Initium videtur factum Ptolemaei Lagi tempore, ante CHRISTUM fere CCC, et Pentateuchus est absolutus Ptolemaeo Philadelpho regnante, anno ante CHRISTUM CCLXXX, atque tum in bibliotheca regia exemplar aliquod est depositum. Videtur non a Palaestinensibus, sed ab Aegyptiis Judaeis facta versio. Est ergo antiquissima et eo confecta tempore, quo nondum omnino emortua erat lingua Hebraica et in scribendo etiamnum interdum adhibebatur. Itaque literarum Hebraicarum satis bene cognitarum vestigia habet multa, licet in nonnullis minus Hebraice docti fuerint hi Aegyptii, quam Palaestinenses et Babylonienses paraphrasium Chaldaicarum auctores. Haec Graeca versio apud Judaeos, Graece loquentes, ubique invaluit. Ipsi adeo doctissimi viri, Flavius Josephus et Philo, uti et auctores N. Fis, ea paene semper, textu Hebraico rarissime, usi sunt.

Antiquorum de versionis Alexandrinae origine narrationes egregie confirmat testimonium, fide dignum recens inventum, de quo vid. H. C. J. THIERSCHIUS, De Pentateuchi versione Alexandrina, Erlang. 1841, p. 8, 9.

Caeterum aliae etiam versiones Graecae postea confectae sunt. AQUILA, saeculo II, anxie verborum Hebraicorum proprietatem expressit contra consuetudinem etiam linguae Graecae. Theodotion et Symmachus, eodem saeculo II, Judaeo - Christiani, alter Hebraeum textum accuratius, quam Alexandrini fecerant, sequi, alter versionem magis ad Graecae orationis proprietatem adaptare voluit.

9. Samaritani primum Pentateucho usi sunt, lingua Hebraeo, literis Samaritanis sive priscis Hebraicis scripto, in quo nonnulla sensim ad ipsorum placita fuere immutata. Deinde vero, cum Hebraica non amplius intelligerent, facta est versio Samaritana, in qua Samaritani, Hebraice minus docti, scriptorum Judaicorum auxilio multum usi sunt, sed suum textum antiquum secuti.

In usum eorum, qui Syriace loquebantur, versio etiam facta est textus Hebraei Syriaca, quae Land, Peschito dicitur, i. e. simplex, non paraphrastica. Confecta est saeculo II, incertum num a Judaeis an a Christianis, fortasse existimari potest a Christianis, natu Judaeis, profecta esse. Auctores ejus varii fuere, pro temporis ratione Hebraice peritissimi, vim verborum neque nimis anxie, neque liberius exprimentes. Saeculo III in Ecclesia Christiana Syriaca universe est recepta, et ab EPHRAEMO Syro saec. IV illustrata et cum Hebraeo textu nonnunquam etiam comparata.

10. Ecclesiae Graecae Patres fere unice versionibus Graecis usi sunt. Si quid in textu Hebraeo haberi dicunt, petunt id saepe ex Aquilae versione. Pauci, ut Clemens, Origenes, Eusebius interdum Rabbinos consulebant. Solus paene Origenes a sui temporis Judaeis Hebraica fuit edoctus.

Inter Latinos Patres vero unus ita Hebraice doctus fuit, ut sui temporis haberetur oraculum, mieronymus, qui a Judaeis Palaestinensibus Hebraea didicit. Hic igitur e textu Hebraeo suam confecit versionem Latinam, in qua, uti et in ejus Commentariis, multae supersunt Judaeorum traditiones philologicae.

11. Posterioribus temporibus grammaticum linguae Hebraicae studium inter ipsos Judaeos primum exstitit. Cum enim saeculo X corum scholae viderentur interitui proximae, novus inter ipsos vigor exstitit. Nam una cum Arabibus Judaei, Arabica et ipsi lingua utentes, in Africae oras septentrionales et in Hispaniam processerunt, ibique studiis, inter Arabes vigentibus, se tradiderunt, etiam grammaticis. Atque hujus excolendae exemplum habuerunt aptum in Arabibus, dialecto Hebraicae linguae cognata utentibus, feliciores adeo in hoc ipsis Arabibus, qui Graecos saepius imitati suut atque ita aliena multa in suam linguam traduxerunt. Sic floruerunt scholae Judaicae cum in Africa, tum in Hispania, Grenadae, Barcellonae, alibi, tum postea etiam in Gallia et Germania. Hinc satis probabiles Grammatici exstitere, e quibus commemorandi sunt saadia Gaon saeculo X, maximeque illustres david kimchi et elias levita; Lexicographi item, imprimis idem KIMCHI; ut et Commentatores, quorum celebriores sunt aben esra et moses maimoni-DES, qui ut allegorice res exponebant, ita verba interdum satis bene illustrarunt; item Interpretes, uti idem SAÄDIA, qui Arabicam Pentateuchi, uti et aliorum librorum, versionem dedit, et Judaeus aliquis Africanus, qui saeculo XIII item Pentateuchum Arabic

vertit, ille liberius et saepe paraphrastice, hic minus libere.

- Illa Pentateuchi versio in Polyglottis exstat, haec dicitur Arabs Erpenii, quippe ab ERPENIO edita a. 1622.

 SABDIAE versionem Jesaiae edidit H. E. G. PAULUS, in aliis etiam versionibus ejus indagandis et edendis occupantur viri docti.
- 12. Interim Christiani fere ne Graece quidem, nedum Hebraice docti erant. Primus, qui aliquam linguae Hebraicae cognitionem ad V. Ti explicationem conferret, fuit NICOLAUS DE LYRA, LUTHERI prodromus. Sed saeculo XVI, cum ad omnem antiquitatem perquirendam se applicarent optimi quique et S. Cis inquirendi necessitatem afferret Ecclesiae emendatio, linguae etiam Hebraicae studium inter Christianos vigere coepit. Cum ipsi Reformatores ei studio se dederunt et Lutherus id egregie commendavit (vid. v. c. ejus Comment, ad Ps. XLV), tum et Protestantes alii. Et primum quidem, ut sponte intelligitur, in Hebraicis cognoscendis unice secuti sunt Judaeos, magistros quippe unicos, quamquam Lutherus etiam versionis vulgatae ope non raro usus est. Id egerunt igitur viri docti, ut, quae a Judaeis praestita essent, facilius adhiberi possent; ita REUCHLINUS et BUXTORFIUS grammaticam, GLASSIUS postea syntaxin, lexicon REUCH-LINUS edidit.

Cum autem comperissent viri docti, multa in Rabbinorum interpretatione vitiosa esse, alias ineundas censuere vias. Ita ex solis C. Si locis secum invicem collatis vocum significationes eruendas censuere förster,
BOHLIUS, GOUSSETIUS, divinando saepe rem suam peragentes, ne dicam de NEUMANNO, qui ex literarum
elementis hieroglyphica prorsus ratione vim vocabu-

lorum efficere volebat. Nec tamen defuere, qui aliunde lucem afferendam esse viderent, drustus, i. h. hottinger, schindler, castelli, clericus, qui dialectos reliquas Semiticas contulerunt, et coccejus, qui in Lexico suo versiones Graecas et Paraphrases Chaldaicas consuluit.

- 13. Tum horum opera, tum et erpenii, pococ-KII, GOLII studio literarum imprimis Arabicarum melior aetas fuit praeparata. Atque sic inde ab a. 1713 Franequerae, imprimisque inde ab a. 1729 usque ad 1750 Lugduni Batavorum florens, ALBER-TUS SCHULTENSIUS dialectorum Semiticarum, maxime Arabicae plenam lucem adhibuit. Earum dialectorum ope etymologice primas significationes et secundarias exquisivit, phrases, tropos figurasque Hebraeae orationis ita illustravit, ut Hebraeum sermonem emortuum ostenderet simillimum viventi linguae Arabicae, atque ex hac igitur veluti novam mutuaretur vitam; quo factum ut Hebraea ipsa paene etiamnum vivere videretur. Eum secuti sunt cum alii, tum venema, de LETTE, et, qui in etymologia adhibenda prudentius versati sunt, seb. RAU et J. J. SCHULTENS, tum in Grammatica etiam concinnanda schröderus.
- 14. Cum nonnulli, in Germania imprimis viderent, suo peculiari studio ita indulsisse alb. schultensium, ut alia immerito neglexisset, joh. dav. michaëlis aliique ostenderunt etymologiae non unice confidendum, dialectum non modo Arabicam, sed etiam Aramaeam sedulo adhibendam, versionesque antiquas quoque esse consulendas: addidit insuper gesenius proprium cujusque aetatis et scriptoris ingenium ex ipsis C. Si locis accurate esse observandum. Itaque tum rosenmuller aliique in Commentariis, tum michaëlis, simonis et eichhornius et qui horum duum-

virorum opera concinnatum Lexicon denuo edidit winer, tum longe omnium maxime summus gesenius, pluribus subsidiis conjunctis usi, plenam affundere linguae Hebraeae lucem studuerunt. In Grammatica subsidiis historicis illustranda idem gesenius, in eadem magis philosophice concinnanda ewaldus elaboravit, horumque opera prudenter usus est nostras roorda.

§ XIII.

Inde profluens orationis Hebraicae intelligendae modus.

Ex ipsa hac linguae Hebraeae cum viventis tum emortuae historia conspicitur, quomodo orationis verborumque Hebraicorum cognitio sit comparanda et quomodo hac in re positae difficultates sint superandae. Et traditionibus quidem Judaeorum de permultis, maxime de consuetis, vocibus atque phrasibus fides non omnino neganda est; praesertim si recentiora eorum effata confirmantur antiquioribus paraphrasibus Chaldaicis, aut antiquissimis versionibus Graecis, aut etiam antiqua Syriaca Latinave interpretatione. Hae ipsae paraphrases versionesque, prudenter adhibitae, interdum in rarioribus etiam atque obscurioribus dictis interpretandis lucem afferre possunt.

Multo tamen certior fit ea lux, si eadem illa dicta cognatarum dialectorum similitudine insuper illustrantur. Atque qui cum his dialectis, praesertim Arabica et Aramaea, consuetudinem contrahit prudenterque iis utitur, non modo loca quaedam difficiliora expedire, sed etiam linguae atque orationis Hebraeae rationem peculiarem atque Orientalem veluti colorem poterit perspicere, et voces singulas ex universa ipsius linguae indole, bene perspecta, illustrare. Haec enim etymologica et analogica linguae ratio prudenter quidem et circumspecte tractanda, et cum aliis interpretandarum vocum subsidiis semper conjungenda est; sed et, ita adhibita, hanc habet maximam utilitatem, ut antiquam et diu emortuam linguam nobis magis veluti vivam et familiarem repraesentet, atque ut ad proprietatem delectumque verborum bene judicandum ducat. Est vero nunquam negligenda aut grammatica linguae ratio aut syntactica, a qua saepe omnis pendet vocum phrasiumque intelligentia. Denique, ne vel traditionibus versionibusve, vel dialectis etymologiave, vel etiam praeceptis grammaticis aut syntacticis generalioribus in errorem saepe inducamur; diligentissime semper Hebraeorum consuetudo loquendi, ususque vocum apud eos cum frequentior tum rarior, atque ideo

exempla in ipso V. Ti codice occurrentia, sunt notanda atque consulenda.

Haec singula bene tenenda sunt cum ei, qui et possit et velit vel semper vel interdum ex ipsis fontibus haurire scriptorum Hebraicorum intelligentiam, tum vero etiam unicuique, qui doctorum virorum commentariis, lexicis similibusque operibus velit prudenter et cum judicio uti.

1. Cum lingua Hebraica non modo antiquissima sit, sed etiam ab Europaeis nostris linguis ingenio diversissima, variis sane utendum est subsidiis cunctis, ad illius accuratam cognitionem ducentibus. Et vero est illa verbis quidem non dives, quae non plura, quam 7,000 numerari solent, sed et horum multa non saepe, nonnulla verba atque phrases haud paucae vel ter quaterve vel semel modo occurrunt. Subsidia illa quaenam esse possint debeantque, ipsius docet linguae cum viventis tum emortuae historia, § XII. Haec igitur ut rite contemplemur, videntur non philosophico aliquo, sed historico ordine deinceps consideranda.

Philosophicum ordinem secutus est G. W. MEIJER, Versuch einer Hermeneut. des A. T. P. I. p. 128 seqq.

2. Et traditiones quidem Judaeorum, per quas primum ad nos cognitio linguae Hebraeae pervenit, quisquis accurate perpendat (vid. § XII, 7, 11), facile videt, iis, in verbis dictionibusque maxime consuctis quidem, fidem non esse denegandam, sed in rarioribus et a pristinae patriae conditionisque Hebraeae cognitione pendentibus non tuto iis posse confidi.

Judaeorum Commentarii in Lexicis et Operibus Buxtore FII, LICHTFOOTI, WAGENSEILII diligenter explorati sunt. Conferri meretur gesenius, Geschichte, p. 95—102 et Praef. Lexici ed. 3ae, p. 13 seqq.

Quodsi traditionem aliquam habeamus certo antiquiorem, haec sane in rarioribus etiam significationem, aliunde probabilem, jure existimari potest confirmare. Talem autem vix nobis quisquam suppeditat, nisi Hieronymus imprimisque Ephraemus Syrus (conf. § XII, 7—10).

De PHILONE et JOSEPHO conf. GESENIUS, Gesch. p. 81 seq. MEIJER, Herm. p. 427 seq., de Talmude MEIJER, p. 428., de Origene GESENIUS p. 91. MEIJER p. 433., de Hieronymo GESENIUS p. 92. MEIJER p. 434., de Ephraemo MEIJER p. 429 MICHAËLIS, Abhandlung von der Syr. Spr. ed. 2, p. 97 seqq. Gaab, in Paulus Memorab i St. p. 65 seqq.

3. Longe vero omnium antiquissimam traditionem nobis exhibent veteres Versiones. — Et sane, cum versio aliqua, si profecta sit ab homine, qui per aetatem regionemve, in qua vixit, et per universum vertendi modum, satis idoneus interpres haberi debet, multum prodesse soleat ad verborum phrasiumque usum consuetum ex ipso noscendum; V. Fis ver-

siones variae magnam utilitatem, partim etiam aliam aliae, praestare nobis possunt.

Alexandrina versio, de qua conf. § XII, 8, utpote antiquissima complures exhibet vocum significationes, aliunde vix noscendas, idque eo magis quandoquidem plerumque verba magis singula quam sententiam totam expressit. Interdum tamen verba Hebraea sono similia inter se confudit. Pentateuchi interpres Aegyptiaca saepe egregie exposuit.

De hac versione conf. Meijer et qui ab eo laudantur p. 363, quibus addatur paulo ante laudatus thierschius, De Pentateuchi versione Alexandrina libri III. Ad significationes verbis Hebraeis in ea tributas inveniundas subsidium praestant kircheri Concordantiae V. T. Graecae, Index trommii Concordantiis versionis Alexandrinae adjectus, et schleusner, Novus Thesaurus Phil. Crit. sive Lexicon in LXX.

Chaldaicae Paraphrases, coll. § XII, 7, non tam antiquae sunt, sed in ipsa magnam partem Palaestina natae. Ad verba singula saepe non multum juvant, cum nimis paraphrastice interpretentur et aevi sui fabulis perversisque traditionibus non raro indulgeant. Dicendi rationes vero, anthropopathicas speciatim, non raro illustrant. Animalium rerumque Palaestinensium cognitionem ex iis magis, quam ex Alexandrina versione haurias.

Inveniuntur illae in Bibliis Rabbinicis Bombergii et Bux-Torfii et, cum versione Latina non semper accurata, in Polyglottis. Conf. de iis meijer et qui ab eo laud. p. 374, quibus addatur g. B. winer, De Onkeloso ejusque Paraphrasi Chaldaica, Lips. 1820. Ex iis multa jam in Lexicis sunt recepta. Syrae versionis Peschito, coll. § XII, 9, auctores doctissimi fuere, verba plerumque accurate secuti sunt, neque tamen anxie, nimis tropica etiam interdum illustrant; quare cum ad veces tum ad phrases illustrandas adhiberi non sine fructu possunt.

De ea vid. MICHAËLIS, Abhandl. von der Syr. Spr. p. 73 seqq. aliique coll. MEIJER, p. 381. Conf. etiam GESENIUS Praef. Lexici p. VIII. Est haec perparum etiamnum a viris doctis adhibita.

Vulgata versio, coll. § XII, cum ab Hieronymo sit facta, per sui temporis Judaeos edocto, idque ope versionis Alexandrinae aliarumque versionum Graecarum ipsiusque Italae, ex Alexandrina factae, cumque ad has sit deinde saepius reficta; non magnam plerumque in interpretationis negotio auctoritatem meretur.

In Lexicis tamen multa ex ea hausta sunt vel etiam ex LUTHERI interpretatione, qui eam saepe adhibuit; conf. MICHAËLIS, Beurtheilung der Mittel, welche man anwendet die ausgestorbene Hebräische Sprache zu lernen, Gött. 1757, p. 130—132. De historia ejus versionis conf. imprimis L. VAN ESS, Pragm. krit. Geschichte der Vulgate, Tub. 1824.

De Samaritana versione conf. Meijer, pag. 338 seqq., de Arabica idem p. 382 seqq., de Aquilae, Symmachi, Theodotionis fragmentis idem p. 398 seqq. et j. f. schleusner, Opusc. critica ad versiones Graecas V. T. pertinentia, Lips. 1812.

Itaque in versionibus, de quarum vera lectione non raro critice quaerendum est, ut interpretem rite intelligamus, attendamus oportet ad ejus interpretandi modum non raro liberiorem, et, si fieri possit, ex pluribus potius locis, secum invicem collatis, quam ex uno, sapiamus.

Conf. CESENIUS, Praef. Lex. p. IX-X.

Neque earum versionum uni soli adhaerendum est, neque damnandum semper, quod una modo habet. Pro cujusque indole alii versioni in aliis plus tribuendum est auctoritatis. Quod vel versiones pleraeque habent, vel ex cognatis dialectis petitum versione aliqua confirmatur, probabiliter haberi potest usui loquendi Hebraico fuisse consentaneum; neque tamen certo rejiciendum, quod in versionum nulla adest. Primas vero vocum significationes raro hae exhibent, et quid certo in loco atque contextu aptum sit necne, nostro ipsorum judicio, non veteris alicujus interpretis auctoritate aestimandum est. Verbo, prudenter adhibendae sunt versiones, ut antiquissimam de verborum phrasiumque usu Hebraico traditionem continentes.

Conf. MEIJER, p. 420-423.

Ita igitur juvant versiones, ubi alia subsidia parum prosunt. Sic ab Alexandrino Aegyptiaca nomina explicantur, Gen. XLI: 45 κ, ηλιούπολις, η Jes. XIX: 13 et η Hos. IX: 6, μέμφις. Atque in animalium, plantarum similiumque nominibus explicandis versiones saepissime adhibuere cum alii tum bochartus in Hierozoico et celsius in Hierobotanico. — Eaedem non raro confirmant, Hebraeis fuisse significationem vocis, quae aliunde probabilis est. Sic cum a. schultensius, in Opp. min. p. 203, verbum in cingere Ps. CXXXIX: 3 de aliquo ab omni parte cognoscendo explicuerit collatis Arabum dictis, qui saepe aliquem

scientia cingi ajunt, confirmatur haec interpretatio, loco ipsi congruens, a Syro, qui vertit verbo novit. - Phrases etiam integrae versionum ope illustrantur. Sic Dan. III: 8 verba אכלו קרציהון, comederant avulsa eorum frusta, Vulgata vertit accusarunt Judaeos, suadetque igitur, ut locum accipiamus de calumnia, homines rodente et quasi ferarum instar dilaniante. Formulae לרוח היום ad respirationem diei, Gen. III: 8, coll, simili dicto Cant. II: 16 et opposita phrasi Gen. XVIII: 1, exponitur ab interpretibus de vespertino tempore, quo in Oriente imprimis dies refrigescit. Jam vero uti haec interpretatio confirmatur ipso vesperae nomine Hebraico (12), quod a spirando ducitur, ita id ipsum expressit etiam Onkelos, habens אמנה יומא ad requiem diei. i. e. sub vesperam.

4. Non aliquam de dialectus Hebraeae emortuae usu traditionem modo exhibent, imo eandem linguam, licet quodammodo mutatam, nobis repraesentant reliquae Dialecti Semiticae. — Uti ergo in aliis linguis dialectos varias ex se invicem illustrare solemus, ita etiam dialectum Hebraeam ope reliquarum, ex eadem matre prognatarum, dialectorum rite cognoscimus, dummodo harum quasi sororum non modo communem indolem sed etiam singulares, quibus a se invicem discedunt, proprietates observemus.

Arabica dialectus septentrionalis sive Koreischitica, quae nobis innotuit in carminibus antiquioribus, Corano et permultis deinde varii generis scriptis, Hebraeae dialecto est cognatissima, § XII, 3. Cumque ipsa et verbis ditissima sit et scriptis permultis, etiam grammaticis atque lexicalibus, notissima, plurimum operae praestare potest, imprimis si non e solis sapiatur lexicis, sed ipsa Arabum scripta adhibeantur.

Ex ipsis Arabum Lexicis sua Lexica concinnarunt cigceius, colius, item castellius et freijtagius. Golii et freijtagii Lexicon ad usum verborum cognoscendum prodest. Etymologiam vero ex scriptis Arabum et scholiastis egregie schultensius illustravit, item willmettius in Lexico suo. De Grammatica Arabica post alios bene meruerunt sylvestre de sacy, ewaldus, c. p. caspari, et tironibus imprimis commendandus, t. roorda, Grammatica Arabica, Lugd. Bat. 1835.

Syriaca dialectus cum voces tum orationis formas Hebraicis cognatissimas habet, § XII, 3. Et sunt quidem, praeter versionem S. Cis antiquissimam, scripta auctorum Syrorum ad saeculum XIII usque, cum Ecclesiasticorum tum aliorum, sed eorum pauca etiamnum typis edita; gravissima sunt Ephraemi opera. Habet haec dialectus commendationem peculiarem in eo, quod posterioris temporis scripta Judaica, quippe ad Aramaeam dialectum magis magisque vergentia, ex ipsa plurimum accipere lucis possunt, conf. § XII, 6.

Lexica nondum sufficiunt omnino bona. Castellii in Heptaglottis Lexicon Syriacum a michaelide separatim editum est, et aptum est ad N. T. Lexicon schaffi. Grammaticam explicatiorem scripsit A. T. Hoffmann, tironibus commendari potest R. Uhlemann, Elementarlehre der Syrischen Sprache, Berl. 1829.

Altera dialectus Aramaea, quae Aramaeo - Babylonica sive Chaldaica dicitur, multum juvare posset, coll. § XII, 3, 6, si modo scripta superessent idonea. Sed praeter pauca in Danielis et Esrae libris occurentia Chaldaica, unice haec dialectus superest in Paraphrasibus Chaldaicis.

Ad illa sufficiunt cesenii et wineri Lexica Hebraica et

Chaldaica, ad has adhiberi potest BUXTORFII Lex. Chald. et Talmudicum. Ad rem grammaticam, tironibus commendandus est G. B. WINER, Grammatik des bibl. und targumischen Chaldaismus, 2ª. ed. Leipz. 1842. Scripsit de ea eliam JULIUS FÜRST, Formenlehre der Chald. Gramm. Leipz. 1835.

De reliquis dialectis consuli possunt, Gesenius, Praef. Lexici sui p. 23-25, 35. Meijer, p. 277 seqq. 287. Grammaticam Aethiopicam exposuit h. huppeld, Exercitationes Aethiopicae, Specimen I, Lips. 1835.

Itaque in bis dialectis ita cognoscendis, ut cum Hebraica conferri queant, non e solis sapiendum est Lexicis, sed ex ipsis potius scriptorum, qui iis ipsi usi sunt, libris atque eorum, qui inde hauserunt, operibus.

Conf. EICHHORNIUS, in Praef. editionis suae Lexici Simoniani.

In ipsa dialectorum comparatione instituenda tenendum est, ut in aliarum linguarum dialectis, ita etiam in Semiticis et permutari saepe inter se literas similes et interdum transponi. Ita non modo literae quiescentes inter se, sed etiam inter sese ejusdem organi literae, imprimis gutturales permutantur. Pro sibilantibs 1, 3 et W Aramaei 7, D et A adhibent, pro Hebraeo & saepe Arabes 🗀 et pro & habent Literas n, n, v, v, v, n Arabes habent duplici forma sono paululum diversa, unde uni verbo Hebraico interdum duo respondent Arabica; imo ねど et pinguedinis notionem habet ut o.w., et numeri octonarii ut دُحور , permutatis ejusdem organi literis. Praeterea transponuntur literae saepius, imprimis gutturales et 7 non modo in variis dialectis, sed etiam in una eademque, ita "II et iII, et et et est secuit. Denique quae mediam et quae ultimam quiescentem et quae mediam radicalem duplicatam habent, in eadem dialecto saepius, multoque magis in variis dialectis, inter se sunt significatione proximae, ita אווי וויש et אוויש significant subsidit.

Vid. SCHULTENS, Clavis Dialectorum, adjecta Rudimentis linguae Arabicae auctore Frpenio Lugd. Bot. 1733. Conf. MEIJER, p. 243, 273. J. H. PAREAU, Inst. Int. V. T. p. 213 et GESENIUS, in Lex. ad singularum literarum initium. Haec literarum permutatio in Lexicis Heptaglottis et Pentaglottis fere neglecta est.

Illa literarum mutatio uti probe observanda est, ita tamen cavendum, ne praeter linguae Semiticae consuetudinem ejusmodi vel permutationem vel transpositionem literarum fingamus.

Conf. michaëlis, Beurtheilung der Mittel p. 213 seqq. meijer, p. 333.

Si de variarum dialectorum pretio quaeritur, est quidem Arabica dialectus, quae plurimum conferat ad Hebraea illustranda, minime tamen reliquae dialectus negligendae sunt. In alia saepe superest, quod periit in alia. Quo magis variae consentiunt, eo tutius id ipsum Hebraeis quoque proprium fuisse statues. Et in recentioribus scriptis Hebraeis plurimum prodest Aramaeae dialectus collatio. — Sin quaeritur, in quibusnam dialectorum collatio prosit, non modo voces, sono eaedem aut similes, sed etiam significatione analogae, sunt secum invicem comparandae, ut significationis alius ex alia derivatio illustretur.

Conf. GESENIUS, Praef. Lex. p. 40 in annot, 92.

Imo non tantum voces quaedam singulae, sed etiam ratio grammatica et syntactica, et phrases integrae et totius orationis color, in variis dialectis simillimus, rite est attendendus, ut ad omnem dicendi rationem Hebraicam illustrandam conferatur. — Ut autem rite prudenterque hanc omnem dialectorum comparationem instituamus, non negligendum est, unamquamque dialectum suas habuisse proprietates; neque ideo facile ex aliis dialectis in Hebraicam aliquid est transferendum, nisi vel ex traditionibus versionibusve, vel ex ipsius linguae Hebraeae ratione, vel ex variis ipsius C. Si exemplis probabile reddi queat, Hebraeis quoque ipsis id fuisse proprium.

Conf. Gesenius, Praef. Lex. p. 38 et p. 39 in annot. MEIJER, p. 327.

Horum, quae diximus, praecipua exemplis ulterius declarare lubet. Dialecti cognatae juvant ad verborum Hebraicorum rariorum significationem inde repetendam. Ita Gen. XXVIII: 12 de Jacobo refertur; dum somniabat, derepente apparuisse ei 50, innixam terrae, cujus suprema pars pertingebat ad coelum. Ouod vocabulum, semel modo hîc occurrens, est ipsum Arabicum scala. Et Jesaj. XI: 8 dicitur: Ludet infans ad antrum aspidis, et ad cavernam basilisci puerulus manum 777. Quod verbum, item semel modo occurrens, est Arabicum et Syriacum 301, duxit, direxit manum. - Pariter prosunt dialecti ad primas verborum Hebraicorum significationes indagandas. Sic mirum accidat, verbum אבה significare et annuere et renuere, et ab eo derivari nomen קבין quod arundinem, et vocabulum אבין quod pauperem designat. Sed est Arabicum (el curvare et

flectere se arundinis instar, unde pro vario flexu videtur vel de homine alicui annuente, vel renuente, dictum apud Hebraeos, et non modo de arundine sese curvante usurpatum, sed etiam de paupere, qui supplicem se flectit ad mendicandum. - Deinde verborum. non sono quidem, sed significatione similium comparatio juvat ad usum horum ipsorum verborum illustrandum. Ita quae in verbo 713 a tegendo vestiendoque est translatio significationis, ut deinde significet decipere, eadem est quoque in Arabico إلمس ; et uti مراز و ; et uti devincere, dein significat ebrium esse, ita idem locum habet in 117 et Arabico of. Similiterque, ut apud Hebraeos אישון עין homunculus oculi, ita apud Arabes انسان العين, designat oculi pupillam. — Porro dialecti ad phrases integras explicandas prosunt. Ita jam significavimus, Dan. III: 8 Vulgatum verba vertisse accusarunt eos; haec autem ipsa consueta est apud Chaldaeos et Syros ratio, ut calumniantes dicantur alicujus avulsa frusta comedere sive dilaniare aliquem, quare Diabolum, calumniatorem, appellare solent אכל קרצא, i. e. dilaniatorem. Quae Ps. VIII: 3 occurrit formula in 170, fundasti gloriam, egregie illustratur Arabica phrasi, qua quis dicitur firmam gloriae veluti aedem sibi struere, aut aliorum veluti arcem gloriae conquassare. - Tum ad grammaticam quoque rationem Hebraicam rite perspiciendam dialectorum comparatio saepius plurimum facit. Sic verborum Hebraicorum species rariores ex aliis plerumque dialectis, in quibus eaedem magis consuetae sunt, optime illustrantur.

Hac de re vid. GESENIUS, Lehrgeb. § 72, 73, p. 250, 252. Caeterum conf. dicta § XII, 3.

Denique tota Hebraeae orationis forma et color Orientalis ex reliquorum Semitarum scriptis optime cognoscitur atque illustratur. Apud hos enim universos, speciatim etiam apud Arabes, aeque atque Hebraeos, et simplex oratio est atque minime periodica; et brevis cadem, non explicans sententiam sed indicans; et negotia admodum adspectabilia reddens tropisque ideo plena in vulgari etiam atque historico dicendi genere; et, praesertim si cum animi commotione disseritur, maxime sublimes Graecorum poëtarum hymnos figurarum troporumque audacia superans; et minime philosophicâ diligentiâ conjungens singula, sed ita fere composita, ut sit acutis brevibusque sententiis plena, atque ut ex levibus fere indiciis animique sensu eruenda sit orationis cohaerentia.

Conf. mea Commentatio de Tograji carmine, Traj. ad Rhen. 1824, p. 35-50.

5. Quodsi subsidiis ejusmodi extrinsecus allatis ad probabilem linguae alicujus cognitionem pervenerimus, jam deinde ex interna ipsius linguae natura ulterius sapere licet. Habet enim unaquaeque lingua, atque ita etiam Hebraica proprium suum ingenium, suas formas, suas veluti regulas, quas sequi solet. Quam si observes ejus linguae analogiam, i. e. certam et consentientem rationem, qua in vocibus et in vocum significationibus formandis in ea procedi solet; hinc rite derivari etymologia potest, i. e. disquisitio de originibus cum verborum singulorum tum eorumdem significationum. Ita ergo inquirendae sunt et formae verborum primitivae atque significationes primae, et rationes, quibus hinc cum voces reliquae tum significationes derivatae fluxerint, et analyses

etiam vocabulorum compositorum, quae Hebraeis, praeterquam in nominibus propriis, pauca fuere.

De his conf. GESENIUS, Lehrgebäude, Erste Beylage, p. 861 seqq.

Haec etymologica disquisitio ut vere prosit, probe videndum est, ut ea rite prudenterque utamur. Et formas quidem verborum primitivas sive radices in Hebraea lingua, qualis nobis innotuit, plerumque esse triliteras, bisyllabas, positasque fere in ea forma, quae vulgo pro tertia persona praeteriti est adhibita, notissimum est.

Conf. tamen GESENIUS, Sprachgeb. § 53, 66.

Sed significationes primae quales fuerint, accurate prudenterque indagandum est. Non censenda est significatio maxime consueta semper fuisse primitiva, minus etiam notio aliqua generalis, e qua reliquae verbi notiones derivari, ut magis speciales, possunt. Etenim non philosophis, sed pueris simillimi fuere, qui primum linguis usi sunt. Itaque, ut in aliis linguis, ita vel maxime in Semiticis dialectis primitivae verborum notiones sunt quam maxime speciales atque res vel sono percipiendas vel adspectabiles designant; significationes autem vel magis generales vel ad mentem animumque pertinentes non nisi temporis progressu inde derivatae sunt. Illae autem ipsae primitivae notiones non conjectura aliqua assequendae sunt, sed inquirendae potius, sicubi superstites sunt vel in ipsa Hebraea, vel in alia quadam dialecto. Atque hac in re plurimum etiam juvat observatio analogiae, cum ejus, quae cernitur in simili translatione significationis in verbis aut ejusdem aut contrariae notionis, tum ejus, quae ex analogis tropis figurisque, apud scriptores et imprimis poëtas, obviis ducitur. Ita si videris verbum addibitum, deinde translatum esse ad significandum eum, qui gratum bonumque se moribus suis praestat, hinc facile intelligitur verbum quoque addictum fuisse de eo, qui infamis est et scelestus. Atque si observaveris, saepe apud poëtas Hebraeos lucem esse imaginem cum felicitatis, quae alicui splendet, tum etiam cognitionis, qua quis illustratus est, hinc sponte perspicitur, quare vox ipsa illustratu

Priorem hic indicatam analogiam imprimis commendavit GESENIUS, Praef. Lex. p. 5, posteriorem, nimis etiamnum a viris doctis neglectam, jam adhibuit saepius A. SCHULTENSIUS et quodammodo suasit JAHN, Einleit. in die Göttl. Bucher des A. B. I Th. § 81. p. 293.

Ex hac autem prima significatione rite sic perspecta cognoscitur quidem, quaenam verbis notiones esse potuerint, sed ut, quaenam revera fuerint, certo noscamus, consulendus est usus, penes quem arbitrium est et norma loquendi. Neque etiam existimandum est, semper primas illas notiones esse tenendas, ut, licet in ipsa scriptoris aut poëtae oratione nihil sit quod eo ducat, singularem vim et emphaticam inde quibusvis locis obtrudamus.

Quodsi vero disquisitionem etymologicam ita et rite instituamus et prudenter adhibeamus, plurimum ca utilitatis praestat. Nolo nunc dicere, ingenio philosopho dignissimum esse in linguis inquirere, quomodo mens humana a rebus adspectabilibus sensim ad res intelligibiles et cogitandas et designandas processerit. Sed

praeterea, si ipsi nos a prima notione, tanquam fonte, reliquas secundarias notiones derivare discimus, prouti id olim Hebraei fecerunt, horum lingua nobis non plane mortua manet, sed ea, quasi etiamnum vigente utimur, neque ex solis sapimus testimoniis antiquis, sed ex ipsa linguae indole verborum vim cognoscimus aeque atque antiquitus gens illa ipsa. - Deinde verborum significationibus confirmandis etymologia saepius prodest. Sic quo modo verbum in specie Pihlel עשש, Jud. V: 28 et alibi, significare possit cunctari, tum demum intelligitur, si teneatur 213 proprie esse erubescere, et eum qui diu exspectare cogitur saepe perturbari animo et confusum fieri atque inde ruborem vultu contrahere, quare Hebraci dicebant, veluti Jud. ווו, 25, aliquem exspectare עוד ad perturbationem, vultus rubore significatam, usque. Et quomodo verbum זכל in variis speciebus atque derivatis possit significare et agnoscere atque admittere, et contra non agnoscere atque repudiare, nemo intelligit, nisi qui observaverit, illud, collato Arabico, proprie esse pungere, pungendo distinguere, alque hinc in utramque partem apposita nota sic distinguere, ut vel agnoscas admittasque vel contra repudies. - Similiter eadem etymologia prodest constructioni verborum explicandae, quippe quae saepe a primitiva eorum vi pendet. Sic quomodo verbum Hebraicum 772 quod diligere, et Dy, quod amare significat, construi possint cum praepositionibus \supset et $\supset v$, non intelliget, nisi qui noverit, ea proprie designare mirari, in admirationem rapi de aliqua re, et hinc eam diligere atque amare. - Denique cognita etymologia unice rite judicari de apto multorum verborum delectu potest, maxime apud poëtas. Ita nomina אניש ארל et שיא et saepissime apud cos non promiscue adhibentur ad designandum hominem, sed plerumque ad terreni notionem in voce DTN, ad infirmi in WIN, et ad fortis viri in WIN, sic alluditur, ut, hanc nisi teneas, vim locorum poëticam percipere nequeas. Vid. v. c. Ps. VIII: 5. Ps. XLIX: 3, Ps. LVIII: 2, Job. IV: 17, coll. 18, 19.

6. Hujus universae elymologiae atque analogiae pars haberi potest Grammatica atque Syntactica linguae ratio. Ad hanc autem necesse esse, ut quam accuratissime attendatur, sponte patet. Namque a loquentibus scribentibusque non universe enuntiantur notiones, sed certa quadam definitaque ratione, ut vel singulari vel plurali numero, vel de viro vel de foemina agatur, et sic porro; quae omnia observare Grammatica solet. Neque singula modo verba proferuntur, sed certo modo conjuncta et συντεταγμένα, quare consuetus conjungendi modus, sive Syntaxis, Idque vel imprimis, quia ut singulae nosci debet. linguae suam propriam habent rationem grammaticam et syntacticam, ita omnium maxime Semiticae dialecti ab Europaeis linguis longissime divergunt. Quapropter hujus rei neglectus non raro perversas protulit interpretationes aut criticas textus mutationes, ratione grammatica aut syntactica rite perspecta improbandas. Et, si vel non erres, saepe a levissima quadam observatione grammatica pendet vis aliqua loci singularis aut peculiaris dicendi ratio. Ita, quae sane minutissima videantur, 7 vocibus praeposita vel postposita insignem saepe demonstrandi vim habet, et tonus vocis retractus animi properantis, agitati vel indignantis, contra tonus protactus animi sedati, languentis vel moesti saepe signum est.

Ita ergo in re Grammatica cum ad alia multa, tum ad diversas verborum species, nostris linguis ignotas, ad earumque variam et propriam yim attendendum est. Pariterque in re Syntactica cum plurima sunt accurate animadvertenda, tum et pluralium usus de re magna, et nomen verbumve repetitum ad vim dictionis augendam, et substantivum pro adjectivo, adjectivum pro substantivo saepe adhibitum, et indefinitus temporum usus, et verborum constructio, rei saepe magis quam formae grammaticae conveniens, et alia similia, in linguis Europaeis vel rariora vel prorsus ignota, in Semiticis dialectis ipsaque Hebraica vel saepius occurrentia vel prorsus consueta.

De hac Grammatica et Syntactica re uberius egit MEIJER, § 117—126. Quantopere ejusmodi accurata cognitio grammatica, dummodo cum ipsa antiquorum scriptorum lectione jungitur, non modo gravis sit, sed etiam suavissima, egregie significavit v. HEUSDE, Ep. ad Creuz., praemissa Initiis Plat. p. 8 seq.

7. Horum omnium subsidiorum (Obs. 2—6) usui adjungenda constanter est ipsorum V. F. locorum contemplatio atque collatio. — Non existimanda est haec locorum V. Fis contemplatio sive, ut appellari solet, contextus et parallelorum observatio fons esse linguae Hebraicae cognoscendae, fontibus reliquis aequaliter annumerandus. Vox, aliunde plane ignota, e solo contextu unius duorumve locorum satis certo cognosci nequit; est haec in re historica nihil nisi conjectura aliqua, conf. § XII, 2.

Non modo olim ita nonnulli censuere, coll. § XII, 12, sed etiam, licet multo moderatius JAHN, Enchiridion Herm. Sacr. § 20, et MEIJER, Herm. § 30, 31. Simile quid ipse ernesti professus est, Instit. Int. P. 1. S. 11. C. 2. Recte gesenius, Praef. Lex. p. 4, verba rariora plerumque sic cognosci posse negat.

Sed illa locorum C. Si contemplatio et collatio norma est, quam adhibere debemus, ut fontibus cunctis rite utamur. Ita traditiones versionesque docent illorum referentium interpretumque tempore in usu fuisse eam vocum significationem; sed num omnibus aetatibus, an solis recentioribus, num omnibus scriptoribus an solis poëtis usurpata, num consueta vox fuerit an rarior, docere ipse C, Si usus debet, Dialecti probant, uni pluribusve stirpis Semiticae familiis talem fuisse vocum usum: num vero Hebraeae familiae etiam fuerit et num huic consuetus, an poëticus, antiquior an recentior, ex ipso V. F. conspici debet. Etymologia docet, quis esse verborum usus potuerit aut etiam probabiliter fuerit; num talis fuerit revera, ex ipsis S. Cis locis inquirendum est. Grammatica et Syntactica disquisitio consuetam in lingua normam patefacit; num ab hoc interdum recesserint Hebraei, ex singulis locis videndum est. Itaque quo tempore, et apud cujusnam generis scriptores, et quo modo adhibitae fuerint voces phrasesque Hebraeae, ex ipsorum Hebraeorum scriptis constanter observandum est.

Rite hac de re monuit GESENIUS, Praef. Lex. p. 4-6. Subsidium ad hanc rem inquirendam praebent J. BUXTORFII, patris, Concordantiae Hebraicae. Basil. 1632 et C. NOLDII, Concordantiae particularum Ebraeo - Chaldaicarum, Jenae 1734, item Lexicographi, imprimis ipse ille GESENIUS. JULIUS FÜRST edere coepit Concordantias librorum V. T. sacrorum Hebraicas atque Chaldaicas, interpretatione vocabulorum locupletatas, Lips. 1837.

8. Haec, quam delineavimus (Obs. 2-7), regia via est linguam Hebraicam cognoscendi. Et hac quidem incedentes viri docti multum jam profecerunt,

& XII, 14. Neque tamen existimandum est, omnia jam esse peracta. Sic versionis Syriacae major possit esse usus, et e scriptoribus Arabibus atque Syris universa orationis Semiticae forma atque indoles magis etiamnum illustrari debet, § XIII, 3, 4, 5. Quocirca non modo iis, qui in illius linguae cognitione vitae tabernaculum posuere, sed et aliis, si minus semper, at quoties fieri potest, illa methodo procedendum est. Caeterum fatendum est, non omnibus licere, ea constanter ratione progredi, neque id necessarium est, cum virorum doctorum opera, in Lexicis, Grammaticis aliisque scriptis praestita, nobis tuto fere uti liceat. Itaque omnes unius alteriusque dialecti, imprimis Arabicae, scriptis legendis in orationis Semiticae indolem se insinuent; atque, hoc facto, ope Lexicorum aliorumque, a viris doctis editorum, librorum Hebraicis legendis assuefiant. Hisce vero ipsis ut non serviliter sed cum judicio ipsi nostro utamur, semper teneamus oportet, quid, coll. Obs. 2-7, traditionibus, quid versionibus, quid dialectis, quid etymologiae et rei grammaticae atque syntacticae, quid ipsorum locorum contemplationi tribuendum sit auctoritatis, et quonam igitur fundamento nitantur ea, quae a viris doctis illis nobis suppeditantur.

§ XIV.

Linguae Hebraeo-Graecae historia.

Lingua N. Ti est Hebraeo-Graeca, indole sua Hebraei veluti patris ingenium, externa ratione Graecae quasi matris formam maxime referens filia, eaque ad JESU CHRISTI mentem voluntatemque exprimendam informata.

Scilicet Alexandri M. tempore ex antiquioribus dialectis linguae Graecae exstiterat recentior dicendi ratio Macedonica. Hanc, uti a vulgo usurpabatur, ex communi vitae consuetudine didicerunt multi inter Graecos versantes Judaei. Cum autem ad sacra eam adhiberent, Hebraea sensa Hebraeasque notiones Graeca hac dialecto expresserunt. Unde lingua externâ suâ formâ plerumque Graeca, sed ad mentem animumque Hebraeum patefaciendum conformata et non raro contorta exstitit, qualis in versione V. Ti Alexandrina conspicitur. Graeca haec Judaeorum loguendi ratio tractu temporis nonnulla etiam ex Aramaea et Rabbinica dicendi ratione, et ex Latina, item e Persica lingua suscepit; atque ita nobis occurrit in libris V. Ti apocryphis et in Aquilae atque Symmachi versione. Omnium vero maxime N. Fis scriptores eam loquendi rationem cum ex versionis Alexandrinae lectione, tum maxime ex communi sui temporis usu susceperunt, eamque ad Euangelicos sensus suos notionesque Christianas exprimendas accommodarunt. Haec post eos conspicitur deinceps in Ecclesia Graeca, uti in Patribus Apostolicis, in libris N. Ti pseudepigraphis, multo vero minus jam

in Patribus Ecclesiasticis, ad ipsorum Graecorum magis, quam ad Judaeorum Graece loquentium, usum sese componentibus. Atque ita ea sensim evanuit et novae in Ecclesia Graecitati locum cessit.

Postquam emortua esset haec N. Ti lingua Hebraeo-Graeca, memoria ejus servata est cum a Grammaticis Graecis tum a N. Ti Commentatoribus, tum etiam in N. Ti versionibus, Syra maxime atque Latina. Medio aevo inculta jacuit. Reformationis tempore in ea excolenda studium ponere coeperunt complures; imprimis, ope versionis Latinae usus, Lutherus, linguae Graecae adjumento stepha-Nus, linguae etiam Hebraicae adminiculo BEZA. Deinde exstitit de N. Ti linguae vel ad Graecorum dictionem composità puritate, vel Hebraismis commixtà atque impurà formà, acris pugna, ab utraque parte complura vera falsis mixta in lucem protrahens. Post GROTIUM interpretes complures, speciatim borger, fritzsche et lücke, et post ernes-TIUM alii quoque viri docti, uti sturz et H. PLANCK, imprimis autem winer, cum linguae Hebraeae atque Graecae, tum maxime versionis Alexandrinae, tum etiam scriptorum Ecclesiae Graecae antiquissimae usu conjuncto, magis magisque apte in N. Fis lingua explicanda versati sunt.

1. Per tria jam ante CHRISTUM saecula Judaei linguae Graecae ușui assuefacti erant, imprimis in Aegypto et Asia minori. Ipsius Jesu tempore in Palaestinae adeo regionibus, Galilaea et Petraea, coloniae erant Graecae, Hierosolymisque Synagogas Graecas habebant Hellenistae. Itaque si vel ad solos Judaeos Euangelium perferre vellent Apostoli, Graeca lingua plerumque erat utendum, multo magis cum id ad alienigenas etiam perferrent, quibus ubique fere in orbe cultiori eo tempore communis erat lingua Graeca.

Haec vero Judaeorum loquela lingua pure Graeca esse non poterat, sed necessario Hebraeo - Graeca evasit. Etenim si non de industria lingua aliqua addiscitur, sed e consuetudine cum peregrinis adsciscitur, ut quoquo modo cum iis colloqui possimus, illius proprietas non accurate teneri solet, sed multa e vernacula lingua in illam invitam transferuntur. Praeterea si peregrina aliqua lingua non modo ipsorum peregrinorum res sententiasque explicamus, sed et res nostras, nostra sensa, nostras notiones, peregrinis illis ignotas, patefacere eâdem volumus; vel vocibus eorum phrasibusque cogimur subjicere notiones sensaque paululum alia, vel etiam verba phrasesque procreare novas aut quodammodo certe immutatas. Jam vero, paucos si excipias, veluti Philonem et Josephum, Judaei plerique, atque in his etiam Euangelistae atque Apostoli literarum Graecarum periti non erant, sed e communi cum Graecis vitae consuetudine Graece loquendi usum contraxerant. Iidemque Judaei saepissime, Euangelistae autem et Apostoli paene semper Graeca lingua in suis scriptis utebantur ad sacra et religiosa sensa sua et sua cogitata, a Graecorum consuctudine aliena, exprimenda. Sponte igitur multum a Gracca dicendi ratione consueta discedebant.

Conf. Luc. I: 1-4, coll. s. 5 seqq. — Hi igitur sunt linguae Hebraeo-Graecae natales.

2. Naturam ejus si accuratius indagamus, patet, interne quidem Hebraei quasi patris ingenium illam referre, externe vero Graecae tanquam matris formam.

Et historiam quidem si consulimus, antiquissimis temporibus a Macedonibus maxime lingua Graeca videtur esse profecta, sed rudis admodum etiam tum; ex qua dein variae dialecti exstitere, imprimis, quae scriptoribus inclaruerunt, Dorica, quacum Aeolica juncta erat, et Jonica, quae deinde in Atticam abiit. Attica haec cum imprimis literis, artibus et philosophia floreret, omnium maxime deinceps est dominata. In Alexandri M. aula igitur Attica etiam usurpabatur. Sed Macedo cum esset, Macedones, suo etiam tempore rudiores, in exercitibus suis conjunxit cum aliis Graecis, atque ita quaquaversum propagavit linguam Macedonicam, rudiorem illam, et in qua Dorica dialectus, sed cum aliis dialectis, imprimis cum Atticâ, mixta, vigebat. Haec igitur dialectus zown est dicta; quae pro diversis locis paululum diversa, Alexandriae nominatim est exculta, unde etiam Alexandrina dialectus appellata est. Haec a scriptoribus Graecis et a Philone, Graecizante, purior, in vulgo autem minus pura adhibita est. Vulgarem autem hanc loquendi rationem Judaei fere adsciverunt. Atque ita haec Graeca mater est, cujus formam retulit filia Hebraeo-Graeca.

Graecae hujus proprietates cum lexicales tum grammaticas recte descripsit WINER, Neutestament. Sprachidiom, § 2, 5ae ed. p. 26 seqq. conf. § 4, p. 42 seq.

Nempe cum Judaei jamdiu quaquaversum dispersi, favente imprimis Alexandro M., Alexandriae eadem cum Graecis jura nanciscerentur, illic imprimis floruerunt. A gente igitur victrice eaque culta linguam susceperunt, sed ita ut suum servarent ingenium. Namque paucis exceptis, qui literas moresque Graecorum studiose sectabantur, universe Judaei et suas coluerunt literas et templum adeo in Aegypto exstruxerunt suosque libros Sacros verterunt studiosissimeque legerunt. Ergo fieri non potuit, quin, licet Graece loquerentur, tamen ex Hebraeo ingenio cogitare, sentire, ratiocinari pergerent: alque ita, quatenus oratio intus ratiocinantis mentis animique sentientis effigies est et patefactio, sermo eorum ingenium Hebraeum constanter retulit.

Ipsam vero etiam illam linguam orationemque Hebraeo-Graecam si contempleris, vides, externe eam Graecae matris formam in plerisque habere. Voces, declinationes, conjugationes, pleraeque constructiones verborum cum suis casibus Graecae sunt, ut in re grammatica et syntactica pauca sint a recentiori dialecto Graeca deflectentia. Haec enim e consuetudine cum Graecis perpetua et usu quotidiano facile et necessario suscipiebantur.

Conf. omnino winer, § 4.

Interne vero omnibus modis ingenium Hebraeae linguae refert. Notiones translatae, verbis Hebraeis consuetae, etiam in Graeca verba inferebantur, phrases Hebraeas Graecis vocibus exprimebant: porro adspectabili modo omnia quasi pingebant oratione sua, simplici modo fere sine periodis aut definitis conjunctionibus loquebantur, temporum formis paucis iisque etiam minus definitis utebantur, in narrando saepe directe aliorum verba commemorabant. Scilicet talia, populi ingenio inhaerentia, vix deponi possunt. Itaque Hebraeum cogitantem ratiocinantemque audis Graece.

Vid. WINER, § 3.

3. In hujus linguae Hebraeo-Graecae viventis vigentisque historia potissimum haec sunt tenenda.

Cum post Alexandrum M. in Aegypto praesertim Hebraea vix amplius intelligerentur, 300 fere ante Christum natum annis, confecta est V. Fis versio Alexandrina a Judaeis Aegyptiis, vulgari dialectus Macedonico-Alexandrinae ratione utentibus, cf. § XII, 8. Et cum hi verbotenus fere Hebraea Graece reddere studerent, in hac versione prorsus dominatur Hebraismus.

Exempla praebet EICHHORN, Einl. in 's N. T. IV B. p. 121 seq.

Huic versioni Alexandrinae deinde nova etiam scripta adjecta sunt, quae partim e textu Hebraeo versa videntur eandemque ideo, quam illa, rationem referunt, partim Graece sunt orta, atque propterea paulo liberiori modo, et ad Hebraismum minus composito, scripta sunt. Postea, Apostolorum fere tempore et Aquila, pressius Hebraea secutus, et Symmachus, magis Graece scribens, novas dederunt V. Fis interpretationes, coll. § XII, 8.

Ipsa vero lingua Graeca cum antiquitus jam ex barbarorum lingua non raro verba peregrina susciperet, multo magis aetate Macedonica cum ab Aegyptiis, tum a Persis, tum postea a Romanis imprimis non pauca adscivit. Praeterea cum Judaeis in Palaestina vulgaris evasisset lingua Aramaca sive Syro-Chaldaica, et in virorum doctorum scriptis neo-Hebraea sive Talmudica dialectus, Rabbinica quoque dicta, usurparetur, ad hanc recentiorem rationem gentis suae sese composuerunt Judaei Graece loquentes, uti antecedentibus temporibus ad Hebraeae linguae dicendi formas. Itaque uti Aegyptiaca, Persica et Latina, ita hi praeterea etiam Aramaea interdum verba et dictiones ad Rabbinicum modum informatas adhibuerunt.

Quod de antiqua lingua Graeca dixi, diserte testatur хеморном, de Rep. Atheniens. II, 8. Conf. de Graecis н. planck, De oratione N. T. p. 24.

Jam vero N. Fis scriptores versioni quidem antiquae Alexandrinae assueti erant, et ex hac verbotenus adeo non raro loca V. Fis allegarunt; neque tamen inde potissimum suum linguae Graecae usum hauserunt. Imo inter Graecos et Judaeos sui temporis Graece loquentes versati, tum Macedonicam Graecorum, tum Hebraeo-Graecam Hellenistarum loquendi rationem, qualis tum erat, e quotidiano vitaè usu assumserunt. Iidem praeterea cum non Hebraea Graece verterent, sed ipsi Graece scriberent, non habent Hebraismum tam dominantem, quam veteres illi interpretes, Hebraea anxie plerumque et verbotenus sequentes; sed liberius fere Graecis vocibus phrasibusque sunt usi. Eorum adeo nonnulli, prouti Lucas et Paulus, vim linguae Graecae se bene callere non raro ostendunt.

Eichhorn l. l. exempla e N. T. praebet dictionum Graecarum novarum p. 125 seq., Aramaeismorum p. 128 seq., verborum Aegyptiacorum et Persicorum p. 131, Rabbinicarum dictionum p. 130 seq., Latinismorum p. 132 seq. Conf. Morus, Super Hermeneutica N. T. Acroases, I, p. 235 seqq.

Eatenus igitur aequalibus suis simillimi fuerunt N. Fis

scriptores. Ab iisdem vero prorsus erant distincti co, quod JESU CHRISTI mentem voluntatemque et sensus notionesque suas novas atque Christianas Graece enuntiare studebant. Ergo ab iis non nova quidem lingua inveniunda erat, nam consuetâ erat utendum ut intelligerentur, sed ipsa haec Hebraeo-Graeca dialectus novam quasi institutionem informationemque subire debebat, ut, quod antea non poterat, jam nunc posset divinam illam JESU CHRISTI mentem patefacere et quodammodo verbis exprimere. Jam vero, ut nova sensa, notiones novas, novum genium exprimere lingua aliqua discat, duabus fere modis institui informarique solet. Vel enim ad nova illa patefacienda, verba creantur nova, ut non rero ab artium doctrinarumque magistris fieri solet, item a philosophis illis, qui unice doctorum in gratiam scribunt, prouti inter antiquos v. c. Aristoteles, inter recentiores Kantius. Quae ratio si doctis hominibus se commendare potest, hominum vulgo certe inepta est, quod verba illa nova et technica neque creat neque intelligit. Vel antiquis verbis notiones quodammodo immutatae, sensaque altiora subjiciuntur, atque phrases ex antiquis verbis novae efficiuntur; sic et magis populariter loquentes atque scribentes philosophi, uti Socrates, Plato, Cicero, inter recentiores Garvius, et quotquot de rebus novis atque sublimioribus loquuntur in vulgi gratiam. Haec igitur scriptorum quoque N. Fis ratio est in sensibus ideisque suis novis patefaciendis.

Exempla pauca attulit, sed rem vere descripsit WINER, § 3. fin. Conf. quae de hac re disputavit schleier-MACHER, Hermeneutik, p. 63 seq. 67 seq. 133.

Quum per Apostolos una cum Euangelii propagatione propagaretur etiam lingua et dictio N. Fis, nominatim in Ecclesia Graeca, fieri non potuit, quin magnam partem etiam dictio haec susciperetur. Itaque invenitur maxime in Patribus Apostolicis, ipsorum Apostolorum institutione usis, et in libris N. Fis apocryphis et V. Fis pseudepigraphis Graecis, Apostolorum scripta imitantibus. Aliquatenus etiam in Patribus Ecclesiasticis Graecis supersunt ejus vestigia, saltem quatenus notiones et sensa priva Christiana verbis dictionibusque privis erant designata. Caeterum vero Ecclesiastici hi Patres maximam partem origine et institutione Graeci erant, non Judaei, atque ideo Graecam, non Hebraeo-Graecam, usurparunt linguam. Accessit et hoc, quod Grammatici Graeci eo tempore dialectum Macedonicam purgare studebant et quantum possent revocare ad antiquorum Atticismum et puram Graecitatem: quare in Ecclesiae Graecae scriptoribus elementum Macedonicum etiam sensim minus cernitur. Atque sic si non omnino, tamen paene tota interiit lingua Hebraeo-Graeca.

Vid. SCHLEIERMACHER, Hermen. p. 60, atque MATTHIAE, Ausfürliche griechische Grammatik, p. 13.

4. Quum revocato Atticismo, saeculo fere altero post christum natum, lingua Macedonica a Grammaticis improbaretur et Hebraeo-Graeca lingua in desuetudinem abiret, erant tamen etiamnum, qui linguae N. Fis emortuae memoriam, traditione cognitam, conservarent.

Et primum quidem Grammatici Graeci imprimis elementi Macedonici memoriam conservarunt. Glossatores semper, uti Julius Pollux, Phrynichus, et horum epitomatores, Thomas Magister, Phavorinus et Moeris, notarunt saepe, num Doricae aut Alexandrinae dialecti essent verba, saepeque addiderunt, num artunci,

an vero κοινῶς sive ἐλληνικῶς essent dicta. Interdum etiam Scholiastae Graeci, maximeque Lexicographi, Hesychius, Suidas, Zonaras, Photius, Phavorinus, notarunt, quomodo verba Attica recentiori dialecto dicerentur.

Conf. EICHHORN, l. l. p. 119. H. PLANCK, l. l. p. 23.

Deinde Graeci Commentatores N. T. fere etiam verba dictionesque illustrarunt, sic Origenes, imprimis Chrysostomus et, qui hunc non raro sequuntur, Theodoretus, Theophylactus et Oecumenius. Hi ergo totam N. Fis linguam, etiam Hebraeo-Graecam ejus rationem, saepe collustrarunt; sed, Graeci cum essent Christiani, imprimis tamen Macedonico-Graecum ejus elementum et usum Christianum exposuerunt.

Accedunt denique N. Fis versiones, inter quas hîc in censum imprimis veniunt Syra Peschito et Latinae.

Syra illa de Graeco textu est facta, eaque admodum fida et raro paraphrastica. Adhibita est ab Ephraemo saeculo IV, sed videtur origine jam esse antiquior. Cum vero lingua Syriaca proxima sit linguae Palaestinensi, elementum Hebraeo-Graecum in hac versione maxime exstat.

Latinae interpretationes ante Hieronymum jam erant complures, in quibus una saltem aderat, verbotenus Graecum textum sequens atque ideo prorsus Hebraeo-Graecae rationis vim exprimens. Hieronymus autem, collatis manuscriptis Graecis, unde ea confecta erat, novam ejus paravit editionem, eamque correctam, ubi videbatur minus bene se habere. Est ergo et haec fida et candem indolem habens. Sed haec Hieronymi versio N. Fis aeque ac V. Fis versio Latina dein multum mutata et medio aevo, cum describentium negligentia tum studio corrigentium, fuit depra-

vata. Sic ergo Vulgata exstitit, qualis nunc est et in Ecclesia Romano-Catholica Authentica habetur.

Conf. de hac de Wette, Einl. in 's A. T. § 69 seqq. et Einl. in 's N. T. § 26. atque imprimis L. VAN Ess, Pragmatisch - Kritische Geschichte der Vulgata, Tüb. 1824.

Cum in Ecclesia Graeca sensim literae interirent et in Latina Ecclesia perpauci Graeca novissent, studium etiam linguae N. Fis paene intactum jacuit. Plerumque in Vulgata subsistebatur.

5. Uti in versione Vulgata desiit memoria conservari linguae Hebraeo-Graecae, ita ab eadem pos medium aevum elapsum incepit subsidium quoddam peti in ea lingua docte studioseque tractanda. Etenim praeeunte quidem LAURENTIO VALLA, qui Vulgatam ipsam emendare conatus erat, ERASMUS in N. F. Graeco edendo et explicando operam primariam posuit: sed cum Reformationis tempore N. Fis studium omnium maxime necessarium esset, in eoque prae aliis omnibus elaboraret Lutherus versione sua Germanica edenda; hicce, cum pauca etiamnum subsidia ei essent, praeterquam ERASMI editione, Hieronymi operibus imprimisque Vulgata versione usus est. Melanthon, qui ei opem tulit, uti et ipsi erasmus et laurentius VALLA unice scriptoribus Graecis legendis ad N. F. accesserunt, linguam tamen N. Fis non cum pure Graeca plane confundentes. Cum autem exsisterent eo tempore, qui Graecitatis in scriptoribus classicis puritatem admirantes, in N. Fe inculta esse omnia et horrida clamarent; THEOD. BEZA, in Excursu ad Act. X: 46, Hebraismos agnovit permultos, sed cosdem laudavit, ut gemmas scripta Apostolorum ornantes. Contra Henr. stephanus, in Proleg. ad

editionem N. T. a. 1576, licet Hebraismos non omnino adesse negaret, multa in N. F egregie et pure Graece esse dicta perhibuit. Quapropter Beza versionem Alexandrinam, Stephanus scriptores Graecos commendavit, in subsidium adhibendos. Hinc deinde acris exarsit de linguae N. Fis puritate pugna, praeeunte sebast. PFOCHENIO, qui Hebraismis, ut ait, larvam detrahere et profanos quoque auctores eodem modo locutos esse, demonstrare studuit. Hunc secuti sunt, pro eadem causa dimicantes, STOLBERG, ERASM. SCHMIDIUS, BLAKWAL, GEORGI, non admodum clari viri. Opposuere sese praeter Bezam cum alii, tum DRUSIUS, CASAUBONUS, GLASSIUS, GATAKER, VOR-STIUS, VITRINGA, viri celeberrimi. Illi undecunque e prosaicis et poëticis scriptis corradebant quicquid N. Fis dictioni simile inveniri posset, ut Hebraismos tollerent. Hi, ut Hebraismos esse ostenderent, N. Fus non raro V. Fis versioni Alexandrinae aequipararunt, neque satis ad linguae Graecae recentiorem et Macedonicam rationem attenderunt. Pugnam alebat, praeter clamores de N. Fis linguae impuritate, imprimis opinio de spiritu sancto, verba ipsa inspirante.

Sebast. Pfochenii, Diatribe titulum habet: De linguae Graecae N. T. puritate, ubi quam plurimis, qui vulgo finguntur, Hebraismis larva detrahitur, et profanos quoque auctores ita esse locutos ad oculum demonstratur, Amstel. 1629. Caeterum conf. de wette, Einl. in 's N. T. § 3. winer, Sprachid. § 1, ubi etiam laudantur Dissertationum de hac re syntagmata, a rhenferdo et v. d. honert edita. Legatur etiam winer, § 1, edit. 5ae p. 20 seq., § 3, p. 33 seqq.

Moderatius aptiusque versionis Alexandrinae subsidio usus est grotius et rectum ejus usum in N. Fis

interpretatione indicavit ERNESTIUS. Sed ipsorum Graecorum recentiorem et Macedonicam loquendi rationem deinde magis in luce posuerunt alii, imprimis, post CLAUD. SALMASIUM. FRID. GUIL. STURZ et HENR. PLANCK. uti et in Introductionibus suis EICHHORN et BERTHOLDT. Exstiterunt quoque interpretes nonnulli, qui varia subsidia, etiam ex primaevae Ecclesiae Graecae scriptis haurienda, conjungerent, uti inter nostrates BOR-GER, inter Germanos FRITZSCHE et LÜCKE. duce inter Grammaticos Graecos maxime HERMANNO. viderunt perspicaciores, non sufficere, ut ex observationibus empirice collectis et quoquo modo corrasis illustrentur dictionum anomaliae, sed cum ratione indagandam esse earum causam, in ipsorum dicentium vel scribentium mente animoque positam. Quod uti WINER egregie exposuit, ita ipse paene perfecte praestitit in suo opere de N. Fe grammatico. Atque ita etiam Bretschneideri de N. Fe lexicon, in tertia ejus editione, praesenti linguae N. Fis cognitioni satis congruum est, praeterquam quod elementum illius Christianum, sive verborum phrasiumque usus e nova, per CHRISTUM excitata, vita ortus paene etiamnum est neglectus.

CLAUDIUS SALMASIUS SCRIPSIT De lingua Hellenistica, Lugd.

Bat. 1643, FRID. GUIL. STURZ, De Dialecto Macedonica et Alexandrina, Lips. 1808, HENR. PLANCK, De vera natura atque indole orationis Graecae N. T. Götting, 1810. Wineri opus est Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms, cujus jam 5ª editio prodit Lips. 1844. De grammatica non empirice modo, sed cum ratione tractanda vid. hicce, Einleit. § 4.

§ XV.

Inde derivata orationis Hebraeo-Graecae intelligendae ratio.

Ex hac historica disquisitione de origine fatisque linguae Hebraeo-Graecae et de ejus conservata memoria elucescit, quomodo in oratione N. Fis intelligenda atque interpretanda versandum sit.

Et ex traditionum quidem antiquissimarum triplici fonte nonnulla haurire licet. Indolem enim Hebraizantem linguae N. Fis cognoscere licet e versionibus ejus Latinis maximeque Syra antiquiore. De forma ejusdem Graecum eorum temporum sermonem referente audiendi sunt Grammatici et Lexicographi Graeci. Et Christianam ejus vim rationemque peculiarem non raro patefaciunt, qui in Ecclesia Christiana Graeca exstiterunt N. Fis commentatores. Multo tamen certior fit inde repetita cognitio si confirmetur usu loquendi eorum, qui ipsi aut simili aut partim certe eadem linguae forma usi sunt, atque N. Fis auctores. Et ii triplicis sunt generis. Namque ad formam Graecam recentiorem illam et Macedonicam perspiciendam consulendi sunt scriptores Graeci profani, imprimis qui ad Apostolorum aetatem proxime accesserunt. Ad Hebraicam totius orationis indolem ag-

noscendam et in phrasibus singulis Hebraismos intelligendos interpretandosque egregie inserviunt V. Fis interpretes Graeci, maxime Alexandrini, atque juncti cum his librorum V. Fis apocryphorum auctores. Et ad usum N. To singularem propriumque colorem Christianum observandum illustrandumque non negligenda sunt Patrum Apostolicorum aliorumque scriptorum Christianorum antiquissimorum mo-Neque tamen aut ad Hebraizantia, Graeca et Christiana haecce rite et penitus intelligenda, aut ad tuto, quid ex Hebraizanti, quid e Graeco, quid e Christiano sit dicendi more in N. F. dictum, distinguendum sufficere possunt observationes ex illis cunctis versionibus atque scrip-Sed in origines informationemque tis collectae. illius orationis, qua N. Fis scriptores usi sunt, sic penetrandum est, ut quatenus haec Hebraica, quatenus Graeca, quatenus priva Christiana fuerit, videamus. Atque ita ex linguae Graecae recentioris usu plerumque formam dictionis N. Fis in verbis cum singulis tum secum invicem constructis adhibendis illustrare poterimus: ex modo cogitandi, sentiendi ratiocinandique, Hebraeis scriptoribus proprio, phrasiologiam omnemque N. Fis orationis compositionem, ingenium Hebraeum referentem, intelligemus: quae autem a jesu christo nova sunt profecta et

Christianos primaevos ab Hebraeis Graecisque reliquis distinguebant, haec cavebimus, ne aliunde, quam ex ipsa christi mente illustremus, atque ex ipsis igitur Christianis auctoribus, imprimis in N. F. occurrentibus, repetamus. Hac ratione cum verba dictionesque sive λέξεις intelligendae sunt, tum vero etiam Grammatica et Syntactica earum ratio, ex cujus diligenti pervestigatione non raro pendet locorum singulorum intelligentia. Denique haec ipsa locorum N. Fis diligens et constans exploratio et collatio omnem linguae dictionisque N. Fis interpretationem sic regat, ut privum propriumque JESU et primorum ejus sectatorum loquendi usum semper teneamus, atque ideo neque ex Graecis, neque ex Hebraeis aut Hebraeo-Graecis scriptoribus aliis, neque ex aliis auctoribus Christianis aliquid in hos ipsos N. Fis auctores transferamus, a quo alieni fuerunt, vel suam iis demamus proprietatem.

Hac linguae N. Fis Hebraeo-Graecae tractandae methodo regia bene perspecta, cum ipsi rite procedere aliisque praelucere poterimus, tum etiam aliorum doctorum virorum Lexicis, Grammaticis libris et Commentariis cum judicio et recta ratione uti.

1. Cum linguae N. Fis memoria servata sit tum a Graecis Grammaticis et a Commentatoribus in N. Fus antiquis, tum per versiones veteres, coll. § XIV, 4; primum inquirendum est, quid subsidii ad N. Fis orationem rite intelligendam hae traditiones praestent.

Et versiones quidem antiquae verborum phrasiumque usum, qualis eo tempore, quo ipsae confectae sunt, aderat, referre solent. Latinae autem N. Fis interpretationes antiquae cum multa habeant, quibus se minus commendent, coll. § XIV, 4, atque Latinitate non raro obscura utantur; non magni ad rem nostram sunt momenti, neque raro in errorem facile ducunt.

Conf, ERNESTI, Instit. interpr. P. III. C. 4. § 23, p. 237. De Latinarum versionum editionibus conf. DE WETTE, Einl. in 's N. T. § 24, 26 coll. Einl. in 's A. T. § 72.

Plus utilitatis praestare Syriaca Peschito potest, imprimis ad ratiocinandi modum Orientalem et Hebraeum, in N. T. regnantem facilius agnoscendum, quippe qui in Syriaca oratione, utpote et ipsa Orientali, facilius, quam in Graeca, detegitur et explicatur. Conf. § XIV, 4.

Conf. ERNESTI, l. l. § 27 fine, p. 239. De ejus editionibus vid. DE WETTE, l. l. § 11. Subsidia a viris doctis praestita, quibus Syriacae versionis usus ad N. F. interpretationem sublevetur, quaedam excitat WINER, § 3, edit. 5 p. 34 seq.

Grammatici et Lexicographi referunt, quomodo verba Graeca, vel universe in dialecto Macedonica, vel speciatim in N. F. occurrentia, ipsorum tempore intelligerentur vel a vulgo, vel ab ipsis, vel etiam ab interpretibus N. Fis Graecis, quos saepe excerpserunt. Ergo testes sunt, neque tamen omnino certi, cum loca, in quibus significationes ab ipsis traditae occurrant, plerumque non afferre soleant.

Plurium editiones commemorat de wette, § 9; sed ad N. F. maxime faciunt epitomae, ex iis factae: Glossarium Graecum in N. T. libros, ed. Joan. Alberti, Lugd. Bat. 1735; Glossue S. Hesychii: excerpsit et illustravit J. C. G. Ernesti, Lips. 1785; Suidae et Phavorini glossae S.: illustravit idem, Lips. 1786; G. F. Matthaei, Glossaria Graeca minora, Mosquae 1775. Conf. de horum usu J. A. Ernesti, Prolusio de Glossariorum Graecorum vera indole et recto usu in interpretatione, quae etiam edita est in Opusc. varii argumenti, Lips. 1794; item morus, Acroases super Herm. T. I, p. 116 seqq., 127.

Commentatores Graeci verba phrasesque N. Fis non raro bene explicuerunt, cum et Christiani essent, N. Fis linguae assueti, et Graeci, vim verborum Graecorum propriam rite tenentes. Ergo in multis idonei sunt testes, neque tamen semper certi; namque interdum ipsi pro sua dogmatica sentiendi ratione phrases N. Fis explicuerunt, saepius etiam e consuetudine Graeca magis, quam Hebraco-Graeca interpretationem suam hauserunt. — Caeterum insuper operae pretium est, hos et serioris quoque aevi Patres consulere, ut initium detegatur traditionis exegeticae, aut probandae aut improbandae, quae saepe per saeculorum decursum magnam vim exercuit, interpretibus ipsis saepe latentem.

De hac recte morus egit, l. l. T. II, p. 306 seq.; omnino conf. v. HENGEL, Comment. in Ep. ad Philipp.

Lugd. Bat. et Amstel. 1838. Praef. p. VI. et ipsius

operis p. 140, 157, 159, 162. — Editiones Commentatorum Graecorum vid. apud de wette, § 9.

Quodsi ergo quaeratur, quis usus harum traditionum esse possit; is pro triplici fonte diversus est maxime et triplex. Ad elementum, ut dicitur, Hebraicum sive Syro-Chaldaicum, linguae N. Fis proprium, prodesse versio Syriaca potest: ad elementum ejus Graecum sive Graeco-Macedonicum imprimis Grammatici Graeci: ad elementum ejus tum Graecum tum Christianum consuli possunt Commentatores N. Fis Graeci.— Neque tamen huic traditioni nimium tribuendum est fidei, cum unice referat, quomodo ipsius tempore voces phrasesque vel a multis vel a paucis etiam intelligerentur, et vel sua dicendi consuetudine vel etiam suis sententiis dogmaticis ducti non raro fallerentur interpretes.

Hinc effici potest, quid sit judicandum de nonnullorum hodieque interpretum consuetudine, suas explicationes non raro integris Graecorum Commentatorum locis multis describendis confirmare studentium.

Exempla e singulis eorum, de quibus egimus, generibus afferre lubet. — Syri interpretationes saepius accurate perpendi merentur. Sic incertae significationis dictum, Matth. VI: 11, ἄρτον ἐπιούσιον accipit de pane nobis necessario, consentientibus aliis antiquis, et Act. II: 42 κλάσις τοῦ ἄρτον ei est fractio eucharistiae. Imprimis autem progressio conjunctioque orationis in N. F. Hebraica in ipso, utpote Orientali scriptore, naturalis apparet; neque raro etiam Hebraeam dictionem illustrat, sic Matth. XXIII: 35 πᾶν αἷμα δίκαιον de omni justorum sanguine interpretatur. — Latinus interpres singulari sua neque sem-

per probanda versione facile in errorem inducit. Sic II Cor. VIII: 19 προθυμία, i. e. spontaneus animus, ei dicitur destinata voluntas, unde Thomas Aquinas effecit voluntatem humanam e Dei praedestinatione pendere. Muznow, ut alibi, ita Eph. V: 32 vertit sacramentum, atque hinc matrimonium merito sacramentum haberi autumant. Locus de Filii incarnatione, quae dicitur, classicus multis visus est Hebr. II: 16, quia Vulgata vocem ἐπιλαμβάνεται vertit apprehendit, quod de assumenda natura explicant, cum tamen ea vox significet auxilium ferre. Denique Rom. V: 12 vocabula $\partial \phi$ $\tilde{\omega}$ idem vertit in quo, atque hinc merito dici homines omnes in Adamo percasse, multi opinati sunt. - Commentatores Graeci, alque qui ex iis plurimum hauserunt, Glossatores non raro verborum veram vim, linguae Graecae consentaneam multo melius habent quam interpres Latinus. Sic veram vocis ἐπιλαμβάνειν Hebr. II: 16 significationem esse βοηθεῖν: Graeci omnino viderunt. Iidem etiam vim dictionum. antiquitati Hebraeae cum Graeca communem, non raro bene explicant. Ita vim peculiarem verbi γινώσκειν, Hebraice 27, recte interdum senserunt Graeci, qui γνώριμον appellare solebant amicum, penitus notum. Hinc recte Theophylactus ad I Cor. VIII: 3: ovx εἶπεν έγνω τὸν θεὸν, ἀλλ' ἔγνωςαι ὑπὸ θεοῦ, τοῦτ ἐςι γνως ος αυτώ και οίκειος καθίζαται, γνως ος δέ γενόμενος, γνωσιν παρ' αυτοῦ λαμβάνει. Sed et iidem male e Graeca antiquitate hauserunt, quae N. Fi non sunt consentanea. Ita paene constanter μυςήριου et μυςήρια explicant de rebus aut etiamnum incognitis aut vulgo non aperiundis. Traditionis exegeticae ab iisdem profectae exemplum esse potest, quod voculas νυνὶ δὲ 1 Cor. XIII: 13 esse nunc autem existimaverint Chysostomus, Theodoretus, hinc Erasmus, Beza et plerique interpretes recentiores, cum veram earum hoc loco vim, qua significant jam vero, senserit interpres Syrus.

Quod de Glossatoribus dixi, qui saepe sua e Commentatoribus hauserint, videas v. c. in Phavorini Glossa ad δεδικαίωται, conf. Suidae et Phavorini Glossae illustratue a s. c. g. ernesti, p. 30. De i Cor. XIII: 3. et XIII: 13. vid. mea Comment. de i Cor. XIII: Traj. ad Rhen. 1826. p. 182, 362 sq. De μυσηφίοις dictum confirmatur ibidem p. 176; conf. s. boeles, Comm. de mysteriis in religione Christiana, Gron. 1843.

2. Cum eorum, qui linguae N. Fis memoriam traditione servarunt, testimonium, coll. Obs. 1., non sufficiat ad illam linguam certo penitusque cognoscendam, insuper recurrendum est ad scriptores, qui eadem aut simili lingua usi sunt et de quorum dicendi ratione satis certi esse possumus. Conf. § XIII, 4. Hi autem, docente historia, § XIV, 3, triplicis.sunt generis, etenim vel Graeci sunt scriptores, imprimis recentiores, vel Graeci V. Fis interpretes aliique Hebraeo-Graece scribentes, vel scriptores Christiani Graeci primorum temporum.

Et Graeci quidem scriptores antiquiores per se ad rem nostram non sufficiunt, cum recentior dialectus Macedonica ab antiquiori lingua Graeca multum fuerit diversa. Quatenus igitur Josephus et Philo antiquos maxime imitati sunt, minus auxilii hi etiam nobis praestant. Quatenus vero hi, utpote Apostolorum aequales usum sui temporis secuti sunt, plus ad N. Fis interpretationem conferunt, quam antiqui Graeci. Omnium autem maxime prosunt scriptores Graeci recentiores, qui vel zouv dialecto vel recentiori certe dicendi ratione usi sunt, uti Polybius, Plutarchus, Diodorus Siculus, Ar-

temidorus, Appianus, Heliodorus, Lycophron, Sextus Empiricus, Arrianus, Strabo, ex quibus patefit, quae verba, qua forma, qua significatione in usu fuerint recentiori tempore.

Subsidium praestant opera virorum doctorum, qui ex Herodoto, Xenophonte aliisque antiquioribus, item et magis quidem, qui e Josepho et Philone, maxime autem qui e Polybio, Arriano, Diodoro Sic. collegerunt loca ad N. T. illustrationem facere ipsis visa; haec enumerat de wette, Einleit. 's N. T. § 6.

Judaei Hebraeo-Graece scribentes eadem fere, qua N. Fis scriptores, lingua usi sunt. Et ex interpretibus quidem Alexandrinis aliisque V. Fis versionibus cernere possumus, et quomodo Judaei verba Hebraea, res ritusque sacros spectantia, Graece interpretari, et quomodo voces Hebraeas, sensa religiosa enuntiantes, Graece reddere, et qua ratione phrasiologiam atque orationis colorem progressumque Hebraeum sequi solerent Graece vertentes. Neque tamen negligendum est, Alexandrinam versionem et tempore multum distare ab Apostolorum aevo, et serviliter magis Hebraeam formam sequi. Atque ideo hactenus libri V. Fis apocryphi, cum et tempore sint recentiores et libertate majori in dicendo utantur, proprius N. Fis auctores accedunt. Ex his ergo utrisque satis certo constare potest de usu et significatione vocum et forma dicendi, Judaeis Graece loquentibus usitata.

Subsidia ad versionem Alexandrinam pertinentia vid. § XIII, 3. Haec ad librorum V. F. apocryphorum usum quoque pertinent. Caeterum qui de Apocryphorum usu consulto egerunt, enumerantur a de wette, Einl. in 's N. T. § 7. Qui huc pertinent scripto-

res de Hebraismis N. T. recensentur a de WETTE, § 3.; de his vero conferantur, quae supra diximus § XIV, 5.

Cum inter Christianos scriptores Graecos primum quidem lingua recentior et Hebraizans, imprimisque dicendi ratio Apostolica in usu maneret, deinde vero a Patribus Ecclesiasticis magis magisque ab illa recederetur, coll. § XIV, 3; ad usum loquendi N. Fis conferri imprimis debent Patres Apostolici, ut Barnabas, Clemens Romanus, Hermas, item libri N. Fis apocryphi et V. Fis pseudepigraphi, magnam partem a Christianis scripti, imprimis Constitutiones Apostolicae et Testamentum duodecim Patriarcharum.

Subsidium praestant, qui e Patribus Apostolicis aliisque scriptoribus primis interpretationes collegerunt, laudati a KEIL, Elem. Herm. N. T p. 58. Imprimis usum praestat suiceri Thesaurus Ecclesiasticus e Patribus Graecis, ed. 2. Amstel. 1728.

Horum igitur, de quibus nunc egimus, scriptorum cum genus sit triplex, usus etiam varius et triplex est censendus. Etenim linguae N. Fis elementum Graecum vel Macedonico-Graecum ex Graecis scriptoribus, imprimis recentioribus, lucem accipit: elementum ejusdem Hebraeo-Graecum ex Judaeis Graece scribentibus: Christianum e scriptoribus antiquissimis Ecclesiae Graecae.—Atque haec quidem externa subsidia, e quibus historice conspiciatur, quid Macedonica, quid Judaeo-Graeca, quid antiquissima Christiana consuetudo tulerit in ratione loquendi, omnino sufficere censenda sunt.

Horum trium subsidiorum usus, exemplis allatis, patet. — In dialecto $\varkappa o \iota v \tilde{\eta}$ cum verba nova complura

tum novae eorum formae inveniuntur, tum, quod imprimis attendendum, novae significationes. Hinc v. c. in N, T. παρακαλεῖν non est advocare, sed precari item adhortari, consolari, παιδεύειν non modo instituere, sed etiam castigare, ὄφελον non debitum, sed utinam, προσφωνεῖν non acclamare sed alloqui, μαθητείειν non discipulum esse, sed reddere discipulum Matth. XXVIII: 19, θριαμβεύειν facere ut quis vincat, non triumphum agere, 2 Cor. II: 14.

Verba nova et novas formas excitavit etiam WINER, § 2. num. 1.

Hebraizantes dictiones praecipue cernuntur tum in universa forma orationis longiori et descriptiva, ut καὶ ἐγένετο et φεύγειν ἀπὸ ποοσώπου τινὸς, tum in translatis significationibus, sic οφείλημα debitum de peccato, sic unus de primo, suloysiv benedicere de aliquo felici reddendo, ποτήσιον poculum de sorte, γλώσσα lingua de natione dicitur, pariterque saepe in phrasibus, ut ζητεῖν ψυχην, ἀφίεναι ὀφείλημα. Similia sunt adelpos de familiae vel societatis socio, άνθρωπος de unoquoque, γραμματεύς de legisperito, δικαιοσύνη in loco e V. F. citato, 2 Cor. IX: 9, 10, de liberalitate, sionyn de salute, ημέρα et ημέραι de aetate, tempore, ποινός de profano, vouos de libris s., σαοξ de imbecillitate humana; item formulae γέννημα αμπέλου de vino, viòς ἀπειθείας de eo, qui inobedientiae est deditus, είρηνη ύμιν, salvete, πορεύου είς είρηνην et ύπαγε έν είρηνη, vale, ἐσχάται ημέραι de tempore futuro, καρπός γειλέων de oratione ore prolata, πώρωσις καρδίας et σκληροκαρδία de pervicacia, σκιά θανάτου de densis tenebris, φόβος και τρόμος de summa

cura. Porro conjunctio vocum ad Hebraeam rationem non raro facta est; ita constructio nominis cum genitivo pro adjectivo, ut κριτής αδικίας pro άδικος, υίζς ἀγάπης pro ἀγαπητός, vel cum praepositione έν pro adjectivo aut adverbio, uti ἔργα ἐν διααιοσύνη pro δικαία, κρίνειν έν δικαιοσύνη pro δικαίως, imo etiam δύο δύο pro binis et ημέρα ημέρα quotidie. -Ut ex Ecclesiasticis scriptoribus quoque exemplum afferamus, vox ἐρευναν 1 Cor. II: 10 non de investigando, perscrutando, sed de rebus olim arcanis. per Euangelium vero patefactis, cognoscendis et perspiciendis interpretandum esse, rite docere possunt Cyrillus Hierosolymitamus, qui Catech. XI pro eo habet γινάσκειν τὰ βάθη, et Clemens Romanus, qui Epist. 1. habet εγχίπτειν είς τὰ βάθη τῆς θεῖας γνώσεως. Vox quoque εὐαγγέλιον post Apostolos non de doctrina Christiana, sed nativa sua vi de ipso laeto nuntio de JESU CHRISTO diu est adhibita.

Postremum hoc probavit m. van staveren, Disquis. de Euangelii natura, Groning. 1839, p. 54 seqq.

3. Externa haec subsidia, e quibus tanquam fontibus historice peti cognitio potest singulorum, quae aut Macedonico-Graeca, aut Judaica, aut Christiana ratione enuntiata sunt in N. Fis sermone, per se sola ad rite intelligendam et cum judicio interpretandam hanc linguam non sufficiunt. Etenim uti ipsum hoc, quod vidimus, et Macedonico-Graecum et Judaicum et Christianum ei inesse elementum, probe tenendum est; ita etiam in singulis est discernendum, quid Graece, quid Judaice, quid Christiane sit dictum. Caeteroquin enim fieri nequeat, quin saepe ex Hebraica vel Judaica dicendi ratione perverse interpretemur, quae aut Graece aut Christiane sunt enun-

tiata, pariterque ex Graeco loquendi usu, quae ad Hebraicam rationem sunt composita. Et si vel de singulis illud constaret, tamen oporteret nos disquirere, cur N. Fis auctores aliud ex Graeco, aliud ex Judaico, aliud e Christiano more dixisse censendi sint; quod omnino disquirendum est, ne sine perspectis rationibus causisque hac in re incerti et quasi fluctuantes simus. Ergo historiae ope philosophice indaganda est universa origo et natura illius linguae, quae in N. F. occurrit, ut hinc certo constet, quomodo in singulis versandum sit idque quamnam ob rationem.

Empiricae de hac re sive observationes sive regulae, quales v. c. tradidit ernesti, Instit. Interpr. P. I, S. II, C. 3. § 23—25, p. 98 seqq., neque sufficere possunt ad omnem ejus linguae interpretationem regundam, neque e certis principiis sunt derivatae. Rationalem linguae cognitionem merito commendavit winer, Einl. § 4.

Scilicet mentis animique humani natura, sibi fere constans et in similibus causis simili plerumque modo agens, certas in omnibus linguis et consentientes formas regulasque effecit, quas in formandis adhibendisque vocibus et phrasibus sequerentur, qui iis utebantur. Sed cum ingenium humanum in singulis gentibus hominumque generibus singulari et propria ratione se manifestare soleat; ex eorum ipsorum, qui lingua aliqua usi sunt, peculiari ingenio omnique historia indagandum est, quasnam illi normas, quamnam analogiam fuerint secuti.

Quamvis non liceat philosophice et a priori, ut dicitur, fingere grammatices linguaeque regulas, cum haec res historica sit et in facto posita, tamen fundamentum omnium in linguis occurrentium phaenomenorum in ipsa mentis humañae natura quaerendum esse, jam docuit J. D. a LENNEP, Orat. de linguarum analogia ex analogicis mentis actionibus probata, quae exstat in LENNEPII et VALCKENARII, Lectionibus de Linguae Graecae analogia, Traj. ad Rhen. 1805, p. 523 seqq. Esse vero ipsius cujusque gentis ingenium historiamque accurate consulendam, monuit etiam winer, Einl. § 4 p. 11 in annot.

Sic igitur, prouti in linguis, quae nativam suam indolem tenuerunt, ipsarum analogica ratio cognoscenda et secundum hancce etymologiae singulorum vocabulorum phrasiumque natura indaganda est iis, qui eas non puerorum more addiscere, sed virili et philosophica ratione cognoscere volunt, coll. § XIII, 5; ita etiam analogia indaganda est, quam secuti sunt ii, qui lingua aliqua, per temporum decursum gentiumque diversarum conjunctionem magnopere immutata, usi sunt. Apud hos nempe inquirendum est, qua ratione quaque norma, sibi fere constanti, processerint in sermone suo sic, ut fecerunt, informando et ex variis elementis effingendo: ut huic analogicae rationi convenienter singularum vocum phrasiumque originem et naturam indagemus.

Jam vero nobis § XIV, 2, 3 patuit, linguae N. Fis et natales et historiam et indolem universam ejusmodi esse, ut Graecae quasi matris formam, Hebraei veluti patris ingenium referens haecce filia cum aliis rebus tum quasi institutione Christiana ulterius sit informata: atque ideo externe illam, verbis, verborum significationibus consuetis, conjugationibus, declinationibus, constructionibus formam referre linguae Graecae; interne vero eam, translationibus notionum, phrasiologia, orationis poëtico colore et simplici compositione inge-

nium habere sermonis Hebraei; praeterea eandem tractu temporis nonnulla suscepisse peregrina, cum Aegyptiaca et Persica, tum et Romana et Syro-Chaldaica atque Rabbinica, denique per Euangelii vim informatam esse eam ad nova sensa novaque cogitata, quae a Jesu Christo excitata erant, hujus menti convenienter manifestanda. — Hanc igitur universam illius linguae naturam et constantem normam analogiamque, quam qui cam adhibuerunt sequi solebant, ob oculos semper tenere nos oportet, ut huic convenienter distinguamus in singulis, quid Graeci, quid Hebraici, quid peregrini, quid Christiani sit elementi, et ex quibusnam igitur fontibus singulorum sit interpretatio haurienda.

Et peregrina quidem vocabula dignoscuntur facile, cum sono ipso plane non sint Graeca, sed Syro-Chaldaice, Persice, Aegyptiace, Latine sonent. Haec igitur ex iis linguis, unde mutuata sunt, explicentur.

De Aegyptiacis qui scripserunt, laudantur a STURZ, De dial. Maced., p. 85, ipse etiam de iis egit p. 84 seqq. In illis eminet JABLONSKI. De Persicis qui egerunt, vid. apud MORUM, Acroas. I, p. 236; in his maxime HERDER. De Latinis qui scripsere, recensentur a de Wette, Einl. in 's N. T., § 6, et MORO, p. 235 seq. De Syriacis et Neo-Hebraeis scriptores laudavit de Wette, § 7, quibus addendus est f. NORK, Rabbinische Quellen und Parallelen zu neutestamentliche Schriftstellern, Lips. 1839.

Et Graeca quidem cum sint verba ipsa pleraque et eorum significationes consuetae omnisque ratio grammatica et syntactica; in his ad Hebraismum vix confugere licet, nisi in locis vel versionem V. Fis referentibus vel cam proxime imitantibus. Igitur haec

ope subsidiorum Graecorum, Obs. 1, 2 laudatorum, explicanda sunt, interdum etiam ad etymologiam ipsius linguae Graecae est attendendum.

De hac conf. LENNEPII et VALCKENARII paulo ante laudatae Lectiones de linguae Graecae analogia.

Hebraicum genium cum referant translationes et tropi maxime a sacris ducti, phrasiologia, imprimis ad religionem pertinens, orationisque habitus descriptorius compositioque simplex; in his raro de Graecorum consuetudine cogitandum est, nisi in locis consulto ad Graecum morem compositis. Subsidia igitur hîc adhibenda sunt Hebraeo-Graeca, Obs. 1, 2 exhibita, et recordandum est, quomodo singula illa Hebraice dicantur omnisque orationis Hebraeae forma semper est ob oculos tenenda. - Denique, quae a Christo nova in genere humano inducta sunt sensa atque cogitata, priva Christiana, neque ad Graecorum, neque ad Hebraeorum consuetudinem contorquere licet, sed e Christiano more ipso sunt explicanda. Hîc ergo in censum veniunt subsidia Christiana, Obs. 1, 2 memorata, imprimisque diligenti ipsius N. Fis lectione haec ex ipsius JESU Apostolorumque mente quomodo profecta sint, inquirendum est.

Quomodo haec priva sensa et cogitata Christiana per diligentem ipsius N. F. lectionem sint inquirenda, hic explicari nondum potest; hac de re postea erit agendum, ubi de notionibus sensibusque sacrorum auctorum cognoscendis sermo erit.

Exemplis singula illustremus. — Peregrina facile dignoscuntur; sic Aegyptiaca βαΐον ramus palmae, Joh. XII: 13, σινδών linteum tenuissimum, Matth. XXVII: 59, Marc. XIV: 51; Persica μάγοι, Matth.

ΙΙ: 1, γάζα, Act. VIII: 27, παράδεισος, Luc. XXIII: 43: Latina πραιτώριον, Matth. XXVII: 27, κολώνια. Act. XVI: 12: Syriaca αββα, Rom. VIII: 15, μαράν αθα dominus venit, 1 Cor. XVI: 22. - Ex Hebraeo more minime explicandae sunt, sed ad linguae Graecae rationem exigendae tum vocum significationes consuetae, tum formae grammaticae et syntacticae. Sic vox μαρτύριον non est doctrina, sed testimonium de Christo conf. Act. I: 22, δικαιοσύνη, si unum e V. F. desumtum locum 2 Cor. IX: 9, 10 excipias, est vel justitia, virtus, vel, uti Rom. I: 17; coll. II: 13, III: 20, 21, Phil. III: 9, justa rectaque ad Deum relatio. Articuli o, n, vo praesentia aut absentia, ut apud Graecos, sententiam fere mutat; sic Rom. II: 14 νέμος est lex universe, δ νόμος definita lex Mosaica; ο νίος του ανθρώπου est definitus ille, qui eximie homo est, sed νίος ανθοάπου est homo aliquis, homine natus Joh. V: 27. Hebr. II: 6. Apoc. XIV: 14; ὁ μονογενης est certus ille unigena Joh. I: 18, III: 16, 18. 1 Joh. IV: 9. Hebr. XI: 17, μονογενής unigena aliquis, Luc. VII: 12, VIII: 42, IX: 38, imprimis vid. Joh. I: 14. cum praepositionibus juncta non habent tantum vim simplicium, sed, ut apud Graecos, vis peculiaris iis est compositorum; sic Rom. II: 15, συμμαρτυρείν est testari cum vita; Rom. VIII: 29, Eph. I: 5, προώριζειν et προγινώσκειν sunt praeveniuntis amoris verba; 1 Cor. XIII: 6, συγγαίρειν laetari cum sociis. Forma nominum in ωσύνη desinens, ut a verbis in οω desinentibus derivata, significat vim efficientem, atque ideo Rom. I: 4, πνευμα άγιωσύνης est spiritus sanctificans. Similiter in formis grammaticis et conjunctionibus syntacticis fere Graeca ratio nativa tenenda est, neque facile existimandum, ex Hebraismo aliud pro alio poni; sic Joh. III: 18, κρίνεται non de futuro judicio, sed de praesenti dicitur; ἐν χριςῷ εἶναι non ad rationem Hebraici \beth est per christum esse talem, sed cum eo junctum, in loco etiam Phil. IV: 13; et cum 1 Joh. V: 3, non dicatur: αἴτη ἐςιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ὅτι, sed ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρᾶμεν, non docetur obedientia contineri amorem erga Deum, sed hunc ad illam efficiendam tendere.

Conf. Kluit, Vindiciae articuli ⁶, ⁶, π το in N. T. Traj. 1768, et w. scholten, De appellatione ⁶ νίος τοῦ ἀνθρώπου, Traj. 1809. van voorst, Spec. I, II de usu verborum cum praepositionibus conjunctorum, L. B. 1818, 1821, Tittman, De vi praepositionum in verbis compositis, Lips. 1818, et G. B. winer, Prolusio de verborum cum praepositionibus compositorum in N. T. usu, Fascic. I. Lips. 1843. Selecta e Scholis valckenarii, T. II, ad Hebr. I: 3, p. 375 seq.

Ad Hebraicam vero vel Judaicam consuetudinem exigendae sunt primum quidem translationes significationum multae, sic όδος de vitae ratione, δυνάμεις et σημεῖα de miraculis, πνεῦμα et σὰοξ de vi Divina animo insita et de imbecillitate humana cum corpore juncta: deinde phrasiologia in multis dictionibus, ut αιων ούτος et μέλλων de tempore ante-Messiano et Messiano v. c. Matth. XII: 32, ή βασιλεία τῶν οὐρανῶν de coelesti in terris societate, υίος τοῦ θεοῦ, γεγεννημένος ἐκ θεοῦ, μονογενης παρά πατρός de eo, qui auctore Deo similis vel simillimus est Deo: denique orationis color in permultis, sic οπίσω ἔργεσθαι et οπίσω ακολουθεῖν est sequi, ενώπιον θεοῦ, judice Deo, θυγάτηο Σιών, foemina Hierosolymitana, ανοίγειν ζόμα, loqui incipere, et πρόσωπον λαμβάνειν, quod Graecis foret

personam aliquam induere, in N. F. est externam alicujus conditionem respicere. - Non ex Judaico more, sed e sensibus notionibusque Christianis unice repetenda sunt, quae a CHRISTO nova sunt orta vel peculiarem ab ipso colorem traxerunt: sic εἶναι εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός, Joh. I: 18; ἐν πατρὶ εἶναι et πατηρ ἐν αὐτῷ alque Ev Eivat cum eo Joh. XIV: 10, X: 30, XVII: 21, 23; Deum et Christum είναι et μένειν έν τινὶ Joh. VI: 56; 1 Joh. IV: 12, 15, quid significet, ex intima rei Christianae natura repetendum est; similiter ευαγγέλιον est laetus de Christo nuntius; ζωή et ζωτ αίωνιος vita spiritualis, quae hac in terra jam inest Christianis manetque aeterna, Joh. XVII: 3; καλείν invitare, vel invitando adducere ad rem Christianam, nisus conditio mentis animique Deo Christoque se tradentis et confidentis, πνευμα mens Christi in Ecclesia; neque aliter judicandum de dictis συς αυρωθήναι τῷ Χριςῷ, Rom. VI, παλαιὸς et καινός ἄνθρωπος, Eph. IV: 22, 24, et de Ecclesiae denominatione εξς καινός ἄνθρωπος, Eph. II: 15, uti et de nominibus Christianorum, quibus dicuntur νίοι Θεοῦ, ἀδελφοι τοῦ Χρισοῦ et inter se άδελφοί, Rom. VIII: 29; 1 Joh. V: 1; ipsaque βασιλεία τῶν οὐρανῶν vel βασιλεία τοῦ Χρισοῦ non est externa quaedam theocratia, sed moralis et religiosa societas.

4, Non modo ad verborum singulorum significationem, sed constanter etiam ad eorum flexionem et conjunctionem accurate attendendum esse, non opus est, ut hic multis moneamus. Conf. § XIII, 6. Est ergo et Grammatica et Syntactica ratio, N. Fis peculiaris, rite animadvertenda, uti et ex exemplis, e genere quoque hocce allatis conspicitur.

Subsidium hanc in rem optimum esse wineri librum

Neutestamentliches Sprachidiom, saepius jam significavimus.

5. Pariter, coll. § XIII, 7, facile intelligitur, ex solo locorum N. Fis ipsorum contextu non licere per conjecturam fingere aliquam vocis significationem; neque igitur v. c. Joh. XIV: 16 τὸν παράκλητον esse doctorem. Sed, uti modo Obs. 3 vidimus, sensa et cogitata priva Christiana, quibus enuntiandis multae voces inserviunt, imprimis ex ipso N. F. penitus cognosci debent. Et vero, propter id ipsum praecipue, diligenti ipsorum locorum N. Fis exploratione et collatione constanter opus est, ut norma, ex qua exigamus, num N. Fis scriptores hoc illudve ex Graeco, aut Judaico, aut Christiano more revera dixerint, et num eodem plane modo, quo aut Graeci aut Judaei aut Christiani alii, sint locuti. Sic Graecis recentioribus, imprimis Philoni Judaeo, ὁ λόγος τοῦ θεοῦ est ex more Neo-Platonico ratio Divina, sed Johanni, Euang. I: 1. et Ep. I: 1. atque Apoc. XIX: 13, est is, per quem Deus loquitur. Judaei exspectabant κρίσιν τοῦ κόσμον, qua condemnarentur gentes reliquae, Judaica gens ad felicitatem externam adduceretur, sed alia plane est αρίσις Joh. III: 17 seqq., Rom. II: 5. Apud primaevos Christianos placitum invaluit de τη αναζάσει της σαρχός, sed in N. F. ubique, etiam 1 Cor. XV, agitur de ἀναςάσει τῶν νεκρών.

Ad locorum collationem subsidium praestant, praeter BRETSCHNEIDERI Lexicon, ERASMI SCHMIDII Concordantiae Graecae N. T. Witteb. 1639, postea Gothae 1717, nunc Lips. 1841 a c. H. BRUDER magnopere emendatae et auctae.

6. Denique uti regia via Hebraizandi nota esse debet etiam iis, quibus ipsis ea constanter incedere non licet, coll. § XIII, 8; ita et methodi regiae, qua N. Fis lingua exploretur, nunc a nobis delineatae, cognitio plurimum conducit Theologis omnibus, ut virorum doctorum opera, eam in rem collata, cum judicio utantur. Omniumque maxime ad judicium hocce regundum constanter tenenda sunt ea, quae Obs. 3, coll. § XIV, vidimus de illius linguae origine universaque natura, qua rite cognita unice certo constare potest, quomodo in singulis explicandis versandum sit et ex quibusnam fontibus hauriendum.

S XVI.

Adminiculum, quod praestat variarum linguarum analogia.

Ad Hebraicarum V. Fis et Graecarum N. Fis vocum atque locutionum significationes, non patefaciendas quidem ignotas, sed cognitas ulterius illustrandas, multum saepe conducit, si quarum-cunque linguarum conferatur similitudo sive analogia.

1. Uti in cognatarum gentium linguis insignis quaedam similitudo atque convenientia cerni solet, interpreti cum Vis tum Ni F. diligenter in suos usus adhibenda, § XIII, 5, § XV, 3.; ita etiam in quibuscunque populis, ipsa generis humani cognatione

conjunctis, aliqua deprehenditur similitudo et universalis analogia linguarum, interpreti non omnino

negligenda.

Hujus similitudinis causa altera interdum est historica, in gentium commercio posita; ita quidem, ut per literarum, poëseos, philosophiae, artium, religionis, legum, morum communicationem vel navigationis mercaturaeque vinculum multa verba ex alia lingua in aliam fluxerint. Sic in Persarum et Turcarum linguam Arabica, in Latinam Graeca, in Graecam Phoenicia, in Hebraeam Aegyptiaca et Persica verba complura sunt traducta. Quo magis igitur et diuturnius populi commercium secum invicem habuerunt, eo fere major hujus vis in ipsorum lingua observari potest.

Altera vero etiam causa est in ingenii humani natura analoga et simili in universo genero humano. Ita enim per Creatoris sapientiam benignitatemque nati sumus homines, ut, in maxima caeteroquin ingeniorum varietate, propter naturae nostrae communionem innumeris de rebus simili modo cogitemus, judicemus, iis pari ratione afficiamur, et in simili conditione idem appetamus. Hic fons est morum opinionumque multarum, in universo genere humano similium. Haec causa cur v. c. de infantiae sinceritate, adolescentiae vigore, senectutis gravitate idem fere sentiant homines omnes, atque lucis et tenebrarum vi, aëris serenitate et procellis, coeli et inferorum cogitatione similiter afficiantur. Imo hoc fundamentum est omnis consuetudinis societatisque, quae inter gentium quarumcunque homines intercedere potest. Haec autem similitudo, uti ipsa rei natura docet, tanto aut major aut minor esse solet, quanto aut magis aut minus gentes ipsae vel ingenio similes sibi invicém vel stirpe cognatae fuere, vel etiam simili cultus gradu conspicuae.

Immerito igitur omnis, quae inter varias linguas intercedit, similitudinis causa ex peculiari gentium commercio repetatur. Nimius hac in re fuit ipse ernesti in Diss. de vestigiis linguae Hebr. in lingua Graeca, quae exstat in ejus Opusc. Phil. p. 171 seqq.; itaque jure hoc improbavit Gesenius, Gesch. der Hebr. Sprache, p. 67.

Hine sponte intelligitur, illius analogiae hanc esse rationem, ut, prouti in moribus et opinionibus gentes universae neque omnino dissentiunt, neque vero etiam omnino et semper consentiunt, et nonnullae cum aliis magis, cum aliis autem minus conspirare reperiuntur, ita in linguis pariter se res habeat. Universe in iis, quae menti humanae maxime necessaria sunt et ad cujusque hominis vitam primo quodam loco pertinent, consensio est maxima; in reliquis vero et in iis, quae per rerum externarum vim facile immutantur, saepissime differunt. Sic v. c. in eo conveniunt gentes omnes, ut notiones verborum primitivas a rebus fere adspectabilibus duxerint; in singulis vero vocibus alio saepe atque alio modo significationes derivarunt.

Eleganter hoc comparavit LENNEPIUS cum ejusdem generis arboribus, quae in maxima varietate similitudinem generis ipsius ostendunt, in Orat. ad § XV, 3 laud. Caeterum quamquam hac linguarum analogia praeclari interpretes jamdiu usi essent, primus, qui de ea praecepit, fuisse videtur ernesti, in Disp. de difficult. interpretationis Gramm. N. T. quae reperitur in Opusc. Phil. p. 252 seqq. Idem deinde auctor exstitit ZEMICHIO scribendae Disp. de analogia linguarum interpretationis

subsidio, quae exstat in Syll. Commentt. Theol. D. S. POTTH Vol. VII, p. 185 seqq. Post ipse ernesti de hac re praecepit in Inst. Int. P. I, S. II. C. 2. § 7—14. Alios, qui de ea egerunt, laudat GESENIUS, l. l. p. 67 in annot.

2. Talis cum sit linguarum analogia, ex ipsa hac ejus natura perspicitur, quis in nostro interpretandi negotio ejus usus, ex rationis praecepto, esse et possit et debeat.

Et primum quidem, cum non in omnibus vocibus phrasibusque certa et constans, sed in nonnullis modo interdum conspicua sit haec linguarum analogia, non licet hac uti, tanquam certo cognoscendarum vocum subsidio, per se sufficiente; imo, ubi harum ratio ex ipsarum V. aut N. Fis linguarum natura usuque jam cognita est, illius tantum analogiae adminiculo ulterius illustrari vel confirmari potest. Neque enim quisquam de moribus etiam opinionibusve aliter judicabit. Uti mores igitur opinionesque Hebraeorum, ita etiam voces dictionesque ex ipsis primum cognoscendae, deinde tantum aliarum gentium analogia sunt illustrandae.

Deinde vocum, quae per populorum commercium ex alia lingua in aliam transierunt, significatio si jam probabiliter nota est, ulterius confirmari et potest et debet ope hujus linguae, in quam translatae sunt.

In reliquis vero, in quibus ingenii humani apud varias gentes similitudo observari potest, plerumque hoc adminiculum unice usum aliquem praestabit cum in vocum significationibus simili etymologia illustrandis, et in impropriis atque translatis dictionibus per similes aliorum populorum tropos atque figuras illustrandis atque confirmandis.

 Exemplis hujus adminiculi tum ratio tum utilitas facile patebit.

Phoenicum cum Graecis consuetudinem antiquissimis jam temporibus fuisse, notissimum est; neque mirandum igitur, ex Cananea sive Phoenicum lingua, qua et Hebraei usi sunt, haud pauca in Graecam linguam transiisse verba. Itaque, ne de ipsis literarum nominibus dicam, nonnulla tum plantarum, tum animalium, tum instrumentorum quoque musicorum nomina Hebraica ex iisdem nominibus apud Graecos occurrentibus ulterius illustrari possunt. Sic εst κύμινον, το est μάννα, το νάρδος, κάμηλος, ποtabile autem est, pauca quaedam haberi verba in compluribus diversissimis linguis usitata, sive haec ex primaeva generis humani lingua sint repetenda, sive per gentium commercium propagata, ut ישור, oivos, vinum, wyn, שור, , τανρος, taurus, stier, το , σάπκος, saccus, sac, zak.

Conferatur gesenius, Geschichte der Hebr. Sprache, p. 65 seq.

Ad etymologiam verborum, imprimis ad significationum derivationem illustrandam non raro prodest hoc adminiculum. Ita constat apud Hebraeos מלישון, quod pp. est homunculus, et בת עין, quod pp. est oculi filia, Ps. XVII: 8. Thren. II: 18, significare oculi pupillam; hujus autem appellationis rationem hanc esse, quod quasi homunculus in illa oculi parte cernitur ab eo, qui illam intuetur, illustrari potest, praeterquam eadem Arabum dictione, coll. \$ XIII, 4, etiam simili ratione linguae Persicae, quae homunculum oculi, Kopticae, quae oculi puel-

lam, Graecae, quae χόρην, χοράσιον, χορασίδιον, Latinae ipsius, quae pupam, pupulam, pupillam appellat, ne de Hispanis et Portugallis dicamus. Similiter, cum certum sit apud Hebraeos Δω a bono odore de bonue famae homine et ων a malo odore de malae famue viro dici, hace utraque significationis derivatio confirmari potest Gallorum dictione être en bonne ou mauvaise odeur,

Conf. CESÉNIUS, Lex. in vocibus.

Vocum dictionumque usus quodammodo singularis et a consueta deflectens simili usu in aliis linguis confirmari potest. Uti Hebraica vox τίσιο et in N. F. Graeca πύργος, quae solent turrim significare, de quocunque aedificio editiore adhibentur, v. c. Matth. XXI: 33, ita et interdum apud Graecos πνογίον, apud Latinos turris. Uti Latini nomen alicujus saepius de ejus dignitate adhibent, ita Eph. I: 21. Phil, II: 9 ὄνομα significat quidem nomen Ghristi sed tropice de ejus dignitate adhibetur. Apud Paulum σύνδεσμος τῆς τελειότητος Col. III: 14. coll. Eph. IV: 15 seq. est vinculum, quo juncta societas fit perfecta, prouti a Cicerone de Rep. L. II: c. 41. concordia dicitur vinculum incolumitatis, i. e. quo juncta societas manet incolumis.

De primo exemplo conf. ERNESTI, Opusc. Phil. p. 277.

Omnium maxime linguarum analogia usum habet in illustrandis permultis tropice et figurate dictis. Sic apud gentes fere omnes vulgari sermone omnes de multis, universus mundus de plurimis, nulli, nemo de paucis, domus, urbs, mundus de ejus incolis, videre de intelligendo, audire de obsequendo,

via aliqua procedere de vitae ratione instituenda dicitur. Uti I Cor. VII: 9. πνοοῦσθαι et apud Hebraeos 727, ita apud Graecos καίεσθαι et πῦρ, apud Latinos ardere, uri, flagrare, igne carpi de cupiditatibus et amore adhiberi solent. Paulus I Cor. III: 15 dicit, antistitem, qui Ecclesiae aut parum utilia aut inutilia afferat, ipsum salvum evadere non nisi ώς διὰ πυρός posse: in quo comparatio est ejus, qui per medios veluti ignes non sine magno interitus periculo evadit. Jam vero similia sunt dicta apud Hebraeos Amos, IV: 11. Zachar, III: 2, apud Graecos, Theocriti Idyll. II. vs 131, apud Latinos, Livii Hist. L. XXII, c. 35, 43, Ciceronis in Verr. L. I, c. 27, et in horum adagio per ignes incedere atque in nostratium uit den brand redden. Ex Hebraeorum consuetudine dicendi, coll. Gen. II: 7, et JESU ipsius dictis, coll. Joh. XX: 22, constat, imagine ducta a spiritu ore proflato, anhelitu, anima, ברות אלהים, תעצעום שנים, et θεόπνευσος dici de vita Divina, de mente Dei ita in homines agente, ut in his quoque ipsis vita divina, mens Deo similis exsistat, ut fiant θείας κοινωνοί φύσεως (2 Petr. I: 4). Jam vero apud Ciceronem, de Nat. Deor. L. II, dicitur nemo vir magnus exstitisse sine aliquo afflatu Deorum; apud Livium, Hist. L. V. c. 15, vates dicitur cecinisse divino spiritu instructus; apud Virgilium, Aen. L. VI vs. 11, 12, magnam cui mentem animumque

Delius inspirat vates.

Ex quibus perspicitur, universam antiquitatem similibus imaginibus rem similem enuntiasse.

S XVII.

Linguae orationisque in V. et N. F. varietates sive, qui dicuntur, idiotismi.

Non sufficit ad omnem interpretationem grammaticam accurate peragendam, si antiquitatis Hebraicae et Hebraeo-Graecae loquendi usus communis cognoscatur. Diligenter animadvertendum est, quomodo regione, tempore vel genere vivendi, ingenio vel placitis, orationis argumento vel specie peculiari factum sit, ut aut peculiares nonnullis, aut etiam propriae singulis sint voces dicendique formae: ut possimus, coll. § XI, unamquamque orationem convenienter cum cujusque vel dicentis scribentisve, vel aetatis generisve consuetudine interpretari.

1. In V. et N. Fis libris aeque atque in reliqua antiquitate omni nobis occurrunt dicentes scribentesque, aetate, regione, vitae genere, religionis aut etiam philosophiae placitis, dicendi tum argumento tum forma, ingenio denique suo admodum varii. Quae ipsorum hominum varietas hanc necessario in eorum linguam orationemque vim habuit, ut et voces phrasesve subinde novae orirentur, et usitata verba dictaque variâ et quodammodo aliâ significatione usurparentur.

Ex hac varietate igitur natae proprietates sive, ut saepius appellantur, idiotismi et observandi sunt et in intelligendis interpretandisque auctoribus rite tenendi. Caeterum enim aliorum loquendi usum aliis tribuamus, suum iis detrahamus: quod non minus perversum est, quam aliorum mores aliis adscribere aut ex aliorum opinionibus, placitis, philosophia alios intelligere velle. Ex suo, non ex alieno, loquendi usu quisque auctor est intelligendus, conf. § XI, 3.

Ouid autem vel auctori cuidam vel alicui hominum aetati generive proprium fuerit et peculiare, non licet per solam aliquam conjecturam fingere et sine idoneo fundamento statuere. Uti universa linguarum ratio, coll. § XI, 2, ita et haec ejus pars res est historica, ex ipsis potissimum antiquorum documentis observatione cognoscenda. Itaque proprietates illae in ipsis monumentis sedulo animadvertendae sunt atque notandae. Ne autem sine perspectis rationibus incerti et saepe fluctuantes versemur, quod hac in re uti in alia quavis simili vitandum est, coll. § XV, 3; et auctoris generisve alicujus proprietates singulae ita sunt secum invicem conjungendae, ut communis earum indoles, quantum fieri potest, appareat, et haec ipsa e causis, unde est profecta, illustranda est et explicanda. Quod saepius optime asseguemur, si ex aliarum gentium analogia observaverimus, e similibus causis similes fere in aliis linguis earumque usu varietates esse natas.

Singulas igitur proprietatum, tum pluribus auctoribus communium tum singulis etiam singularium, species ita lustremus, ut pateat, quomodo observandae ex suisque causis explicandae et quomodo ad interpretationem adhibendae sint.

2. Regio aut provincia, in qua quis vel natus

educatusque est vel diu vixit, vim habere in ejus loquendi modum solet. Conf. Matth. XXVI: 73. Marc. XIV: 70. Uti ergo apud Graecos et omnes fere gentes pro regionum diversitate variae inveniuntur dialecti unius ejusdemque linguae; ita etiam apud Hebraeos antiquitus ejusdem generis aliqua certe diversitas locum habuisse videtur. Sed haec in libris V. Fis, uti nunc exstant, magnam partem est obliterata, tum quia Hebraei in scribendo multo magis quam in loquendo unam aliquam rationem secuti fuisse videntur, tum quia Masorethae ad unam prorsus eandemque pronuntiationem omnia redegerunt. Vel sic tamen vestigia aliqua supersunt. Ita Ephraimitae pro sadhibere solebant, Jud. XII: 6, et dialecti diversitas etiam commemoratur Nehem. XIII: 23 seq.

Caeterum conf. Eichhorn, Einl. in 's A. T. I, p. 77, 84 seq. Gesenius, Geschichte p. 54 et A. T. Hartman, Linguistische Einl. in das Studium der Bücher des A. T., Brem. 1818, p. 94 seqq.

Sed praeterea regionis diversitas saepe observanda est. Ita Moses complura habet verba Aegyptiaca, et in Mosaicis libris [37] sunt ἱερογραμματεῖς Aegyptii Gen. XLI: 8, 24, Exod. VII: 11, 22, VIII: 3, 14, IX: 11; eadem vero voce Dan. I: 20, II: 2 designantur magi sive sapientes Chaldaei, ab Aegyptiis satis diversi. In N. F. qui occurrunt scriptores plerique in Judaea atque inter Judaeos vitam fere degerunt, Lucas vero et Paulus multo magis quam reliqui in Graecia et inter Graecos vixerunt. Apud hos igitur puriorem saepe et magis nativam invenimus Graecitatem. Cumque imagines in tropicis dictis fere pendere soleant a gentis, in cujus patria degas, indole et conditione peculiari, mirandum non est apud Paulum complures tropos in-

veniri a Graecorum Iudis gymnicis depromtos. Itaque verbum ἀγωνίζεσθαι, quod in jesu oratione, Luc. XIII: 24, est simpliciter omnibus viribus studere, apud Paulum, 1 Tim. VI: 12 et alibi, adhibetur tropo a certaminibus Graecis ducto.

3. Aetatis diversitas linguae orationisque diversitatem aliquam afferre solet. Ita apud Graecos Homeri, Xenophontis, Polybii, apud Romanos Plauti, Ciceronis. Quinctiliani alia, ut aetas, ita linguae dictionisque est ratio. Apud Hebraeos, coll. § XII, 5, 6, distingui possunt aetates variae, ante Mosen, usque ad Davidem, dein usque ad exsilium Babylonicum, denique ab exsilio deinceps. In monumentis Mose antiquioribus oratio est admodum simplex, omnia adspectabilia effingens, Deum humano plane more describens. Lingua, qualis Mosis tempore erat, diu magnam quidem partem eadem mansit, neque tamen omnino. Verba quaedam tunc rariora deinde consueta, et tunc consueta deinde rarioris usus facta sunt, postea etiam nova orta sunt complura. Sic apud Mosen pronomen etiam foemininum est, et 7113 de puella quoque dicitur. Ingredientibus in Palaestinam Hebraeis lingua multis novis verbis est locupletata, cum propter regionis naturam, tum ob vivendi rationem immutatam: ita saepius jam occurrit in cedrus, et agricola, qui a Mose per periphrasim nominatur אלכר ארמה, jam una voce appellatur 728. Ipsa etiam Legislatio Mosaica cum novas introduxit voces, tum antiquis certam aliquam et peculiarem tribuit notionem. a Samuelis tempore Prophetarum scholae vim insignem habuisse videntur, et deinde Davidis poësis linguam quoque egregie excoluit. Quo magis autem prope ad exsilii Babylonici tempus acceditur, co magis dellorescens cernitur lingua et Aramaeismis plena. - Sin-

gulorum adeo scriptorum nonnullae sunt proprietates. ex aetatum diversitate explicandae. In Judicum libro verba reperiuntur ad ipsorum Judicum tempus pertinentia. In Jeremia et Ezechiële Aramaeismi multi. Cantico, Ecclesiastae, Jobi libro sua sunt priva, Librorum Samuelis et Regum antiquior est lingua quam Chronicorum, de eadem historia referentium. Interdum etiam vocum significationes tempore ipso mutantur; sic העברים eo tempore, de quo agitur 1 Sam. XXIII: 3, 7 dicebantur trans-jordanenses, non universi Hebraei. Verba, ad civitatem aut res ecclesiasticas pertinentia, explicanda sunt pro ratione rerum civilium et sacrarum, diversis temporibus diversa. Et vero quae simplicitas et grandis oratio in Mose, quae vis et culta ratio in Davide et Jesaia est, ea non est quaerenda in Ezechiele et posterioribus poëtis; neque mirandum est in carminibus, quae in N. F. occurrunt, paucis et in Apocalypsi, carmini simillima, non haberi eam poëseos vim propriam, quae antiquis erat Hebraeis, sed multo magis horum imitationem eamque admodum imperfectam.

Conf. § XII, 5 item gesenius, Praef. Lex. p. 42 ann. 97, Geschichte der Hebr. Spr. p. 25 seqq. 31 seq., 35 seqq., eichhorn, Einl. I, 73 seqq. 80 seqq. 85 seqq. III, p. 187 seq. 448, IV, p. 151 seqq. V, p. 156, 218, item Jahn, Enchir. p. 23-26. Universe etiam de aetatibus linguae Hebraeae conferri potest hartman l. l. p. 309 seqq.

4. Orationis genere cum differant dicentes scribentesque, propter id ipsum non raro differunt linguae usu. Prouti enim oratio est vel historica, vel oratoria, vel docta et ad scholam pertinens, vel com-

munis vitae sermo vel oratio poëtica; ita solent fapud omnes gentes aliae subinde voces adhiberi aut voces eaedem aliud significare. Sic virtus apud historicos saepe fortitudinem bellicam designat, apud philosophos praestantiam moralem. Apud Graecos et Romanos tum voces tum formae grammaticae in poësi saepe inveniuntur antiquiores, quae in pedestri oratione non amplius in usu erant, et in novis verbis fingendis major est licentia poëtarum.

. Conf. HORATIUS, ad Pison. vs. 47 seqq. CICERO, de Orat. L. III, c. 38.

Apud Hebraeos sermo vulgaris in nonnullis recessisse videtur a lingua, quae scribentibus adhibebatur; sic Exod. XVI: 15 מו pro הם, et redundans לך et דל uti Latinis Graecisque τί μοὶ ποιείς; ille tibi magnus. Imprimis autem poëtae habent verba dictionesque sibi proprias, quae in prosa oratione apud ipsos certe Hebraeos usurpatae non sunt, partim in prosa oratione Aramaea occurrunt. Ita saepe occurrunt in in poësi 7 et 77 paragogica, ellipsis imprimis relativi שרא, substantiva pro adjectivis, adjectiva pro substantivis, transitus subiti a 3ª persona ad 2ªm, verba etiam alia, ut שנוש pro הרום, ארם pro שניש.

Conf. GESENIUS, Gesch. p. 22 seq. 55 seq. Praef. Lex. p. 42 ann. 97, et Lehrgebäude in locis, indicatis in Indice, vocibus poëtische Formen, et poëtische Idiotismen, item EICHHORN, I. p. 70.

In N. F. JESUS et Apostoli, cum interdum quidem ad doctos aut philosophos loquerentur, plerumque vero ad omnis generis homines dissererent vel scriberent, vocibus fere usi sunt vitae communi consue-

tis. Quare de ipso etiam Paulo recte jam Chrysostomus monuit: τὰ πολλὰ καὶ κατὰ τὴν κοίνην συνηθείαν των ακουόντων δ Παύλος φθέγγεται. Troporum quoque ratio in familiari amicorum sermone simplex esse solet; ita Joh. XIV: 2, 3 non a regio palatio, sed a domo patris familias imago repetitur. Vel sic tamen, ubi prae phantasiae vi vel affectu sublimior evadit oratio, saepe ad tropicam rationem non modo oratorum sed ipsorum adeo poëtarum se efferunt illi, Orientales quippe viri, multo saepe magis poëtice loquentes, quam nos Occidentales solemus; ita Matth. XXIV: 27 segg. Rom. VIII: 19 seqq. 1 Cor. XV: 55.

CHRYSOSTOMI locus est in Hom. IX in Ep. ad Philipp. Conf. P. HOFSTEDE DE GROOT, de Epist. ad Hebr. cum Paulinis epp. comparata, Traj. ad Rhen. 1826. p. 102 seq.

5. Argumenti diversitas nonnunguam orationis aliquam affert diversitatem. Res enim multae propriam habent suam phrasiologiam, non modo apud varios auctores variisque in libris, sed et in eodem saepe libro occurrentem. Sic מנחה et δωρον in legibus ritualibus sacrificium significant, המאר in iisdem sacrificium pro peccato. Apud Hebraeos, re pastoritia diutissime delectatos, multa saepe pastoritia verba occurrunt, ad pastoris erga gregem caritatem pertinentia; sic Exod. XV: 13 773 ducere gregem, aquatum ducere, 713 tractus, ubi pastores degunt, Ps. XXIII: 2, 3 cum verba haec duo posteriora, tum etiam מי מנוחת aquae requietum; videantur item 2 Sam. XII: 3, Joh. X: 27. Omnium autem maxime amicitia et amor dictiones habere solent sibi proprias; sic Gracei: ποινὰ τὰ τὰν φίλων, ἐν εἶναι, Latini: amicus est alter idem, amantes una mens sunt, animae dimidium meae (Horat. Carm. L.II, Od. XVII vs. 1—9). Similiter in V. F. aliquem amare uti animum suum, ντις τους 1 Sam. XVIII: 1, et formulae ad amicitiam pertinentes μτι et plenius τις ατίς ατίς τις τις εἶναι κοις ος εν ήμιν, εν εἶναι, ἐνδύειν Χριζὸν, εν πνεῦμα εἶναι, γινώσπειν et γινώσπειν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Quibus addantur loca Joh. XIX: 26, XX: 17.

De formulis γυώσκευ et γυώσκευ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον egi in Comment. de 1 Cor. XIII, p. 350 seqq.

6. Denique ad proprietates, pluribus saepe auctoribus communes, pertinet, quod variorum ingeniorum morumque homines loquentes ab iis inducuntur. Sic quisque facile videt, aliam saepe verba significationem habere, si Pharisaei, aliam si Sadducaei aut vulgus Judaeorum, aliam si Graeci loquentes inducuntur in N. F. Idque non minus distinguendum est, quam si apud Graecos Latinosve historicos et poëtas tragicos, comicos, epicos, variae inducuntur personae.

Vid. HORATIUS, ad Pison. vs. 112-127.

7. Ad singulos si attendas dicentes scribentesque, animadvertenda est ipsius cujusque aetas vel juvenilis vel matura vel senilis. In juventute luxuries ingenii, matura aetate dictio magis composita fere cernitur, in sene diuturnae experientiae auctoritatisque veluti pa-

ternae ratio est, aut, si decrepita est senectus, oratio frigida, repetitionibus crebra et de se semper enarrans. Sic Lucani Pharsalia opus esse juvenile, in Horatii Odis varietatem aetatis cerni, Platonis juvenis esse dialogum Phaedrum, interpretes monuere. In Apostolorum dictis rite distinguenda sunt quae ab iis prolata sunt ante JESU mortem et post Pentecostes festum. Pauli ad Colossenses et ad Ephesios epistolae secum invicem maxime sunt comparandae, quippe eodem fere tempore scriptae. Johannes in Epist. I. saepius, quasi pater, dilectos suos discipulos appellat παιδία, τεχνία. Et fuere qui in repetitionibus frequentibus in hac Epistola occurrentibus indicia decrepitae fere senectutis reperisse sibi viderentur. Sed haec consuetudo ad easdem res identidem redeundi eandemque variis iterum iterumque verbis inculcandi potius repetenda videtur e tenerrimo amoris affectu, Johanni etiamnum seni proprio, aeque atque ipsi sesu, in ultimis sermonibus, Joh. XIV-XVI.

ABR. VAN BEMMELEN edidit Diss. de epistolis ad Eph. et Coloss. inter se collatis, Lugd. B. 1803. Quod de decrepitae senectutis indiciis in Johanne dixi, vid. apud zieglerum, Comment. in Henkii Magaz. für Religions - philos. T. V, p. 261 seqq. et s. G. Lange, Die dreij Briefe Johannis übersetzt und erklärt, nebst drey Abhandlungen über Johannis Charakter, Schreibart und Theologie. Weimar, 1797, Vol. III, p. 16 seqq. Sed melius judicavit G. W. STRONCK, De doctrina et dictione Johannis ad Jesu doctrinam et dictionem composita, Traj. ad Rh. 1797, p. 235.

8. Nonnihil etiam ad orationis colorem facere saepe solet externa dicentium scribentiumve conditio et vitae genus; sic in Cicerone facile ubique oratorem agnoscis. In Luca accuratior exspectari potest

descriptio et appellatio morborum et rerum physicarum, in iis potissimum, quibus ipse adfuit, utpote qui medicus ipsé fuerit. Testis oculati est vel minima rerum adjuncta describere, uti v. c. fecit Johannes c. XIII: 4, 5.

9. Multo autem magis attendendi sunt fontes. unde quisque scriptor sua hausit, et ex quibus igitur dictorum hujus interpretatio est haurienda. Sunt alii auctores suo maxime ingenio tanquam fonte praecipuo usi, alii vero magis ab imitatione antiquiorum pendent: vel sic tamen ii quoque, qui vel maxime sui sunt. ingenium suum aliorum lectione ditarunt, nec raro complura ex iis petierunt. Sic ex Homero Graeci tantum non omnes hauserunt, ex antiquis poëtis plurima imitando expressit Plato, e Platone ipso uti et e Stoicis multa petiit Cicero. Apud Hebraeos similiter e Mose profecerunt posteri omnes, e Davide etiam poëtae recentiores, ipse Jesaia. In Ps. VIII: 6 male Alexandrini vocem κτιτική verterunt αγγέλους, uti et in N. F., cujus scriptores ab Alexandrinis interpretibus haud raro pendent, expressum est Hebr. II: 7. Agi enim illic de hominis cum Deo similitudine, luculenter cernitur, si Ps. VIII: 6-9 conferas cum Gen. I: 26-28, quam relationem manifesto ante oculos habuit poëta. In N. F. Mariae carmen Luc. I: 46 seqq. ad imitationem cantici Hannae 1 Sam. II, et Zachariae hymnus Luc. I: 67 seqq. ad plurium Psalmorum rationem compositum est. Ex antiquorum Prophetarum imitatione unice explicari Apocalypsis Johannea potest. Jesu dictionem in multis secutus est, qui ingenio ei cognatissimus, animo ejus amantissimus erat, Johannes, Omnium autem maxime in hunc vim exercuerunt ultimi a JESU jamjam morituro prolati sermones. Quare quae in ejus epistola

exstant de τῷ πνεύματι τῆς ἀληθείας et de τῆ ἀγάπη dicta ex Jesu ultima vespera enuntiatis illustranda sunt, et quod illic saepius dicitur, sectatores CHRISTI debere εν αὐτῷ εἶναι, εν αὐτῷ μένειν, lucem accipiunt ex Joh. XV: 1 seqq. Item locus 1 Joh. V: 20 illustrandus est ex JESU verbis Joh. XVII: 3. Conferatur etiam enuntiatum είς του χόλπου είναι Joh. I: 18 cum relationibus c. XIII: 23, c. XXI: 20.

10. Schola, e qua quis profectus est, hanc hahere vim solet, ut de rebus ad eam pertinentibus singulares nec raro novae adhibeantur voces et dictiones. Ita e Socratis schola cum sentiendi cogitandique ratione peculiari junctae exstitere voces phrasesque Socraticae, ab ejus discipulis usurpatae et pro horum diversitate diverso etiam modo, aliterque imprimis a Platone, ab Aristotele aliter adhibitae. Similiter et multo adeo magis ex JESU schola, quae novam plane mentem, novum animum, novam societatem peperit, prodierunt dictiones vel novae prorsus vel nova ratione adhibitae, ab ipso illo novo spiritu prognatae, coll. 1 Cor. II: 4, 12, 13. Harum quoque ratio apud alios paulo aliter conformata est: sic Johannes JESU magistri dilectissimi dictionem quam proxime secutus est; Paulus vir cultissimus verba dicendique formulas, suo negotio aptissimas, ipse plerumque genuit. Sed hujus rei cum naturam tum exempla antea jam indicavimus § XIV, 3.

Quae et ante et nunc hac de re diximus, si rite perpendantur, satis bene judicari poterit de ERNESTII sententia, Inst. Int. P. I, S. II, C. 3, § 27, statuentis, ingenii majoris et magis scholae artibus subacti esse, nova ejusmodi invenire verba, quam ut ab Apostolis ipsis illa inventa sint aut inveniri potuerint: atque in hoc adeo esse permagnum verborum

Divinitus inspiratorum argumentum. Caeterum de pluribus novis ejusmodi verbis dictisque speciatim egerunt viri docti, quorum Dissertationes complures laudat BECK, Monogram. p. 129.

11. Denique omnino spectandum est proprium cujusque ingenium et indoles ejus priva, sive, uti dici solet, ejus character peculiaris. Constat hicce conjunctione eorum omnium, quae cuique in sentiendi, cogitandi, appetendi, agendi atque adeo etiam loquendi scribendique ratione sunt propria. Et pendent haec sane magnam partem a ratione ingenii, iudicii, phantasiae, animi, voluntatis, qua quisque natus est, sed formantur etiam institutione, consuetudine cum suae aetatis hominibus, rerum externarum vi et ipsius cujusque vel vitio vel virtute: atque ideo solet hocce ingenium universe quidem per omnem vitam servari idem, neque raro tamen temporis progressu magnopere mutatur vel excolitur. Est ergo cujusque auctoris historia una cum monumentis ejus superstitibus sedulo indaganda, tanquam ingenii indolisque ejus effigies. Atque hinc explicandum, quod alia verba vel verborum dictionumque genera alius adhibet, alter uni comparationi inhaeret. plures imagines cumulat alter vel etiam inter se miscet varias, in alio abrupta, nexa oratio sit in alio, in alio simplicior eadem, magis periodica in alio. Sic alia Herodoti, Xenophontis, Thucvdidis, Polybii, alia item Caesaris, Livii, Taciti est oratio pro ingeniorum varietate. Neque minus a Chronicorum libris plurimum distat narrandi ratio in libris Mosaicis, et ut in Salomone ingenii acumen, ita in Asapho ratio philosopha in universo verborum delectu, nexu et orationis habitu conspicitur. Pariter animi quasi profunditas Johannea, Paulinum ingenium philosophum et dialecticum, Petri concitatus et properans animus, Jacobi gravitas sententiosis dictis, de singularum actionum moderatione agentibus, delectata ubique observari potest. Ditissimum et singulis temporibus sapientissime se accommodans jesu ingenium in ipsa verborum, phrasium formarumque infinita varietate conspicitur.

- De V. F., praeter Lowthum et Herderum, consulantur imprimis qui Introitus in V. F. scripsere. De N F. vid. F. A. KRUMMACHER, Ueber den Geist und die Form der euang. Geschichte, Lips. 1806. J. D. SCHUL-ZE, Der schriftstellerische Charakter und Werth des Joh., des Petr., Jud. und Jak. zum Behuf der special-Hermen. Lips. 1802 seqq. aliique laudati a J. CLARISSE, Encyclop. Theol. epit. Lugd. Bat. 1832, p. 199 not. 14. p. 350, not. 13, imprimis VAN HENGEL, in Soc. Teyl. Opp. Vol. XXVII. Addantur Observationes ad Pauli Ap. epistolarum scriptoris ingenium spectantes, Viteberg. 1800, repetitae in H. T. TZSCHIRNERI Opusc. Acad. Lips. 1829 p. 1 seqq., et E. J. DIEST LORGION, De dicentibus scribentibusque speciatim in N. T. occurrentibus, suo convenienter ingenio interpretandis, Gron. 1836. Oui de JESU in dicendo ratione et praestantia egerunt, laudantur a BECKIO, Monogr. p. 185, quibus addantur HESS, Lehr, Thaten und Schiks. unsers Herrn, aliique, citati a MUNTINGHIO, Gesch. der menschh. T. IX. annot. 157 p. 110.
- 12. Quodsi ergo quaeritur, quomodo is, qui universae linguae Hebraeae et Hebraeo-Graecae probabili cognitione instructus est, in ipso alicujus sermonis aut libri intelligendi interpretandique negotio versari debeat; facile nunc perspicitur, minime statim involandum esse in quemcunque alium scriptorem, ut similitudine aliqua ex hocce arrepta illum explicemus:

quod plerumque magis ad offuscanda et perturbanda omnia, quam ad illustranda et rite distinguenda tendat. Imo ex ipso illo, in quo versamur, sermone librove primum videndum est num quid hauriri queat; dein ad ejusdem auctoris alia dicta scriptave, potissimum quae sint eodem fere tempore edita, attendendum; tum retrocedendum ad fontem, unde ille sua hausit, et ad eum virum, a quo imprimis institutus informatusque est; porro auctor conferendus est cum iis, qui ex eadem profecti sunt schola; nec nisi hisce peractis ad alios ejusdem aetatis, gentis generisve auctores confugiendum est, ut ex hisce quoque ulteriorem lucem petamus.

Hanc autem ad rem rite peragendam nihil magis prodesse potest, quam ut et scriptores ipsi deinceps ex temporis ordine legantur, quo pateat, quinam ex aliis profecerint atque quomodo sensim per temporis decursum eorum oratio sit mutata; et ut tum imprimis liber quisque atque quisque auctor saepius retractetur, quo diligenter ejus ratio singularis notetur et familiaritas cum eo intima contrahatur. Quod ipsum optimi classicorum Graecorum Latinorumque auctorum interpretes sapienter commendarunt.

Vid. v. c. WYTTENBACHII Select. Princ. Hist., Praef. p. 32 seq., Epist. ad Heusdium, hujus Specimini Critico in Platonem praemissa, p. 34, 53, 58., Vita Rhunkenii, in Opusc. WYTTENBACHII, T. I, p. 731, BECK, Observ. Critico - Exegeticue, Partic. II, p. 8 seqq.

§ XVIII.

Verborum phrasiumque singulis in locis definitio.

Cognito cum universo omnium tum singulorum peculiari loquendi usu, rite procedi potest, et est procedendum ad unius cujusque loci sensum constituendum. Esse autem solet unius verbi vel phraseos uno in loco una significatio sive sententia. Quaenam vero e pluribus, quas vox aliqua phrasisve habere potest, significationibus in unoquoque loco sit eligenda, prudenter definiendum est. Definitur autem cum perspecta ratione, quae illi voci phrasive intercedit cum reliquis orationis partibus et prope adjacentibus et longius dissitis, tum comparata etiam similitudine locorum, in quibus vel iidem vel similes auctores aut dictione eadem usi sunt eodem fere sed luculentiori modo, aut aliis etiam verbis rem eandem magis perspicue memorarunt, exposuerunt, docuerunt. Cavendum vero, ne vel ex ipsius, de qua agimus, orationis serie contexta, vel ex aliorum comparatione ullam unquam cogamus verborum sentientiam, quam non aut suadeat aut ferat certe loquendi usus. Est haec enim sanae interpretationis pernicies.

1. Universa linguarum cognitio sive cognitus universus loquendi usus non ulterius nos ducere potest, quam ut sciamus, quid verba phrasesque significare potuerint, quid non. Paulo ulterius pergit idiotismorum cognitio, qua innotescit, quid in unoquoque genere aut apud singulos scriptores verba dictaque probabiliter significare censenda sint. Quid autem singulis in locis vere significent, ex horum ipsorum locorum imprimis ratione certo definiendum est, ne aut in hac sola probabilitate haereamus, aut ex illo universali usu pro arbitrio aliquid desumamus.

Etenim multorum verborum phrasiumque complures, ex universa linguae ratione, esse possunt significationes; quare merito illa appellantur verba dictaque πολύσημα. Imprimis ita se res habet in linguis Orientalium hominum, minus philosophice excultis, et in sermone cum vulgari tum poëtico, minus definite saepe id quod in mente animoque est enuntiante. Est praeterea apud unum eundemque auctorem plerumque verborum usus non plane constans, sed pro rerum temporumque varietate quodammodo varius, et apud omnes mox proprius, mox figuratus et tropicus. Imo non raro rerum, de quibus agitur, vel novitas, vel sublimitas, vel totum animum occupans vis efficit, ut vix ac ne vix quidem verbis eas rite accurateque comprehendere possis, et affectibus vehementioribus ea solet propria esse oratio, ut usûs vulgaris veluti vinculis se coërceri non patiatur. Quare, licet rarius, interdum ipsi fatentur auctores, cogitata sensave sua verbis plane exprimere se non posse, conf. Ps. CXXXIX: 6, Rom. VIII: 26 seq. 2 Cor. XII: 4.

Quod de affectibus dixi, egregie enuntiavit noratius

Carm. L. IV. Od. 2. vs. 4 seqq. De PAULI locis laud. conf. Comment. mea de 1 Cor. XIII, p. 313 seq.

Itaque ante omnia probe videndum est, quid intelligamus, quid secus. Quam in rem sane opus est naturali ingenii solertia et sagacitate, cum stupore ingenii plerumque fiat, ut quis omnia se satis intelligere facile existimet. Sed diligentia etiam, maxime in libris sacris legendis, adhibenda est, ne nos decipi patiamur, existimantes nos satis intelligere omnia, si notos audiamus verborum sonos; nam quod a pueritia inde audivimus, id nos intelligere facile putamus. Et vero cavendum, ne dicta nos rite intelligere existimemus, si sensum aliquem per se non ineptum iis subjicere possimus, qui tamen non congruat toti loco, in quo interpretando versamur; quod luculento est documento, non eum nos tenere sensum, quem voluit auctor, quique ideo unus verus ejus loci sensus est judicandus. Imo tum demum vere et clare dicentem scribentemve intelligimus, si una cum eo cogitare, ratiocinari et sentire possumus et haec ipsa aliis perspicue patefacere.

De illa ingenii solertia et εὐφνέα conf. c. d. beck, in Comment. Acad. de interpretatione veterum scriptorum, Lips. 1791.

2. Cum observassent Hermeneutae, non raro fieri, ut si in loco aliquo singula verba ex eorum usu maxime consueto in aliam linguam transferas, hoc facto singulorum quidem illorum verborum significationem neque tamen sensum sive sententiam auctoris ipsam, exprimas, et praecipue in tropicis dictis aliam esse solere significationem singulorum verborum, alium sensum tota phrasi ab auctore indica-

tum; hinc nonnulli effecerunt, aliud esse loci alicujus significationem, aliud ejusdem sensum sive sententiam, illamque igitur ab hac esse distinguendam.

Ita primus docuit morus, in Acroasibus Herm. Vol. I, p. 54. atque subtilius in Programmate de discrimine sensus et significationis in interpretando, Lips. 1777. repetito in ejus Dissert. Theol. Vol. I, p. 61 seqq. Eam exposuit dein eichstädtius ad Mori Acroas., p. 56-64. Secuti illum sunt tum Keilius, § 38 seqq. tum beckius, Monogr. p. 127, 136, tum alii.

Et verum quidem est utrumque quod observarunt tum de verbis in aliam linguam saepe ita translatis, ut auctoris sententia expressa non sit, tum de dictis tropicis aliud significantibus, quam singulorum verborum vis propria indicet. Sed alterum illud exinde simpliciter repetendum est, quod suam singulae linguae in verborum usu, maxime derivato et tropico, proprietatem habent, quae in aliis linguis saepe non adest, neque igitur alterius linguae verbum uno eodemque semper verbo alterius linguae, contra hujus indolem, exprimi potest. Ita verissimum est Hebraicum τως et Hebraeo-Graecum σαοξ si semper vertatur caro, saepe non id Latine exprimi, quod auctores sacri sibi voluerunt. Causa vero haec est, quod in linguis illis interdum eae voces improprie significabant id, quod Latine mortalitatis, infirmitatis aut sensualitatis vocabulo, non autem carnis voce exprimi potest. Ad alterum hocce monendum est, in phrasibus tropicis auctores ipsos non propriam singulorum sed tropicam conjunctorum verborum significationem spectasse, et hanc ergo unam esse veram ejusmodi phrasium significationem censendam. Sic ubi dicunt, Christum ad Dei dextram consedisse, non alia est

dicti significatio, quam tropica haecce, qua designetur Christus Deo proximam auctoritatem nactus esse. Haec igitur interpreti omnino tenenda sunt; sed unum idemque esse existimandum est loci sive sententia, sive sensus, sive vis, sive significatio, sive quo alio verbo designare quis velit notionem, quam in mente habuit quamque hoc enuntiato patefacere dicens scribensve voluit. Id quatenus spectatur in mente illius fuisse, dicitur auctoris sensus sive potius sententia (de zin), quatenus cogitatur verborum signo expressum, idem appellatur verborum aut phrasium significatio (de beteekenis).

Quod de linguarum diversitate dixi, jam observavit ERNESTI, Inst. P. I. S. I. C. 2. § 21 et Opusc. Phil. p. 263.

3. Unius verbi dictionisve uno in loco sententia solet esse una. Interdum quidem, si ingenio ludimus, consulto ambigue loquimur, veluti in aenigmatibus praebendis, quibus Hebraei olim quoque delectari solebant, conf. Jud. XIV: 14, 1 Reg. X: 1, Caeterum vero ex pluribus, quas vox aliqua phrasisve habere potest, significationibus, uno in loco unam modo spectare solemus. Quamobrem si in minus diligenti oratione incertum est, quaenam significatio ab auctore spectata sit, legentes audientesque dubitare solent: dubitatione hac ipsa ostendentes, certo se confidere, unam modo ab ipso esse spectatam. Scilicet cum causa loquendi ipsa in eo sit posita, ut id, quod in mente animoque inest, verbis patefaciamus, necessario fit, ut unum illud, quod intus gerimus, neque aliud quicquam singulis in locis significemus. Non igitur audiendi sunt ingeniosiores quam veriores interpretes, qui plures significationes uno in loco

verbis iisdem tribuunt. Ita 2 Cor. V: 14. ή ανάπη τοῦ Χοισοῦ sola est Christi erga nos caritas, non item noster erga eum amor; Joh, VIII: 12, 7ò φως του κοσμού est is, qui veritatis lucem praebet hominibus, quo ipso licet hi felices evadant, tamen dictio ipsa vò que v. z. non simul significat felicitatis auctorem. Vaticiniis etiam V. Fis non licet duplicem tribuere sensum, alterum contextae ipsorum orationi, alterum eorum in N. F. usui convenientem: quod neque Petrus docuit 1 Ep. I: 10-12, coll. 2 Ep. I: 19. Conf. etiam Matth. XIII: 17. Eph. III: 5. - Caeterum uno in loco dicentes unam tantum esse vocis alicujus significationem, eum ipsum volumus locum, quem vox occupat, minime negantes in una sententia, imprimis longiori, unam eandemque vocem, bis aut saepius adhibitam atque ita in duobus pluribusve ejusdem sententiae locis positam, varias habere posse significationes: quod fit saepissime, praesertim in acute dictis, sic Matth. VIII: 22, Joh. III: 8. 1 Tim. VI: 9, 17 seq.

Duplicem sensum saepe quaerendum esse, ex antiquis v. c. Augustinus voluit, Confess. XIII, 30, 31, e recentioribus praecepit RAMBACHIUS, p. 288 seq. e recentissimis denuo commendavit olshausen, Ein Wort über tiefern Schriftsinn. Conf. de hac re § V, 5, 6, 9, 12. VI, 4.

Jam vero ad unam illam, quae ab auctore spectata est, significationem uno quoque loco rite accurateque definiendam, ipsa rei natura docet, imprimis ad ipsius loci cujusque rationem attendendum esse, ut ex hac appareat, quemnam sensum auctor singulis verbis tribuerit, convenientem universae, quam enuntiavit, sententiae. Ergo cum eam in rem ab Herme-

neutis commendari soleant et ipsius enuntiati adjuncta, et contextus antecedens atque subsequens, et scopus orationis, et loca parallela, et analogia doctrinae, et rerum ipsarum, de quibus agitur, ratio; videntur omnia haec ad duo genera esse reducenda, quorum alterum est contemplatio ipsius, in quo interpretando versamur, loci, alterum collatio aliorum locorum, orationis vel argumento vel forma etiam similium: sed prioris generis, in loco ipso positi, primaria vis est, nec nisi secundarium auxilium loca similia praestare possunt.

4. In ipsius igitur loci contemplatione incipiendum ab eo, quod voci vel phrasi est proximum proximeque ideo ad eam definiendam facit, deinde ad reliqua, quae non tam prope adjacent, postea ad remotiora procedendum est; sive spectandus est contextus proximus, propior et remotior. Quod Hermeneutae etiam appellarunt contextum grammaticum, logicum et realem, vel enuntiati adjuncta, contextum antecedentem et subsequentem, atque scopum sive finem sive consilium orationis.

In contextu proximo, sive ipso enuntiato uno, spectari possunt atque debent subjectum ejusque attributum, dictum ejusque adjunctum, disjunctum ejusque oppositum. — Per subjecti naturam saepe attributi ratio, vicissimque per attributi rationem subjecti natura accuratius cognoscitur. Utriusque exemplum simplicissimum hoc est: ubi Deus appellatur rupes, ut Deutr. XXXII: 4, 18, e natura Dei, qualem ipse cognoverat poëta, liquet, improprie sumendam esse rupis denominationem, ei tributam; contra ubi πνεῦμα in N. F. appellatur ἄγιον, ex ipso hoc attributo conspicitur, vocem πνεῦμα improprie illic dici de spiritu, non proprie de halitu aut vento, prouti Joh. III: 8°.

Jam vero similiter intelligitur, quoties in C. S. vel Moses, vel viri principes et eximii appellantur אלהים, toties non aliquam αποθεώσιν significari, sed Divinam designari sive naturam sive indolem, quam illi tanguam Dei vicarii inter homines referant. Exod. IV: 16, VII: 1, 2, Ps. XLV: 7, 8 et imprimis Ps. LXXXII: 6., quem locum respiciens JESUS, Joh. X: 33-36, docuit, se praesertim βλάσφημον non esse, licet $\tilde{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\rho_{S}$ $\tilde{\omega}\nu$ diceret se $\vartheta\epsilon\dot{\rho}\nu$. — Dicti alicujus significatio saepe etiam definitur per ejus adjuncta, sic nomen addito genitivo vel alio nomine, verbum addito adverbio similibusve. Sic νίοθεσίαν Rom. VIII: 23 non universe filiorum Dei conditionem significare, uti alibi apud Paulum, sed plenum perfectumque filiorum statum, conspicitur ex adjunctis την απολύτοωσιν τοῦ σώματος ημών. Δικαιοσύνην, qua Christiani laetantur ex Pauli sententia, non esse Deo propriam aut justitiam aut benignitatem, sed esse Christianis ipsis per fidem propriam, e Deo oriundam, rectam cum ipso relationem, luculenter conspicitur ex adjuncto ex Veov Phil. III: 9. - Similiter disjunctum illustratur per ejus oppositum. Ita si Gal. V: 17ª noveris, quid sit σαοξ, poteris eo melius explicare, quid sit πνευμα, tanto magis quia ipse auctor addit: ταῦτα ἀντίκειται αλλήλοις. Sed horum eadem est ratio, quae membrorum in integra sententia disjunctorum.

In contextu non proximo quidem sed tamen propiore, sive in integra sententia periodove, attendi et potest et debet cum peculiariter ad membra periodi magis minusve parallela, tum universe ad ea, quae in orationis serie vel antecedunt vel sequuntur, ideoque vulgo imprimis contexta appellantur. — Membra ejusdem sententiae parallela maxime quidem apud poëtas

Hebraeos occurrunt, sed et antiquitus, ubi prae affectu rerumve sublimitate ad poëseos vim sese efferrebant, apud alios auctores inveniuntur, et postquam defloruisset poësis, poëticam hanc rationem secuti sunt haud pauci scriptores, uti Ecclesiastes et Jesus Siracides: apud optimos auctores tum imprimis reperitur, quando affectu plena est oratio, sic apud JESUM, Johannem, Paulum, Sunt autem haec membra parallela varii admodum generis, vel, ut dicuntur, synonyma, vel antitheta, vel duas res comparantia, vel alterum proprie alterum tropice eandem rem enuntiantia, vel causam aut effectum ejus aut simile quid exhibentia. Ergo res ipsa ratioque docet, membra synonyma per se invicem illustrari, item antitheta et ea imprimis, quorum alterum propriis verbis continet, quod tropice enuntiat alterum: e reliquis vero non plus utilitatis repeti potest, quam ex qualicunque contextu propiore.

De illo parallelismo egerunt praeter Hermeneutas V. Fisetiam qui de poësi Hebraea scripserunt, imprimis accurate MUNTINGHE, De Spreuken van Salomo, Lugd. Bat. 1796. Inleid. p. 30 seqq.

Unum autem hoc praesertim tenendum est, quod saepe nimis negligitur, prudenter admodum hoc membrorum parallelismo utendum esse in exegesi, ne diversa pro iisdem habeamus vel certe leviori quodam colore quasi variata commisceamus. Nam quae dicuntur synonyma, plerumque non omnino ejusdem sunt significationis; quae antitheta sunt, saepe non directe sed oblique tantum sunt opposita; ubi duae res comparantur, saepe ab una tantum parte sunt similes; et si, quod proprie erat dictum, tropice deinde exprimitur, non raro alterum enuntiatum aut plus con-

tinet aut minus, aut quodammodo variatam rem proponit. Ita Ps. XXXIII: 6 parallela sunt dicta, quod ad rei summam synonyma: » coelum confectum esse , verbo Jehovae, et ברוח פיו spiritu oris ejus;" sed priori dicto Deus proponitur homini loquenti jubentique similis, in posteriori imago est spiritus vitalis vitam largientis et quasi inspirantis, ut prius dictum comparandum sit cum Gen. I: 3, posterius cum Gen. I: 2, II: 7. Ex oppositione αληθείας et ἀδικίας in membris antithetis Rom. II: 8, 1 Cor. XIII: 6, 2 Thess. II: 12, male efficient nonnulli, vel ἀλήθειαν significare justitiam, vel ἀδικίαν esse a vero aberrationem. Pugnat hoc cum constanti vocum notissimarum usu. Pugnat etiam cum ipsorum locorum ratione; nam Rom, II: 8 αλήθεια est contrarium ψεύδους sive ignorantiae falsarumque de de rebus Divinis opiniorum, coll. c. I: 18, 21 seq. 25, 28, II: 13, et ἀδικία est perversitas in malis actionibus conspicua, coll. c. I: 18, 24, 26 seqq. II: 9 seqq.; atque 2 Thess. II: 12 ἡ ἀλήθεια est contrarium της απάτης, του ψεύδους, της πλάνης coll. s. 10, 11., r αδικία vero distinguitur a τη απάτη et est idem atque ανομία, opposita τω αγιασμώ coll. s. 7, 10, 13. Imo tenendum est, e Pauli sententia την αλήθειαν i. e. veritatem Divinam, ab homine agnitam, verae probitatis esse effectricem, contra illius contemtum improbitatis, της αδικίας, esse fontem; atque ideo ab eo oblique hasce sibi invicem opponi. Similia oblique oppositorum exempla sunt Joh. III: 36, XIV: 10,

Conf. Comment. mea de 1 Cor. XIII, p. 249-254.

Universe etiam ea, quae vel mox vel paulo remotius antecedunt aut sequuntur, saepe multum faciunt ad dicta accurate intelligenda. Ita Dei in homine imaginem antiquitus conspectam fuisse in dominio rerum omnium, apparet ex ipso loco integro Gen. I: 26; secundum Apostolorum CHRISTI scripta eandem conspici debere in Divinae sapientiae sanctitatisque similitudine, integra docent loca Ephes. IV: 24. coll. s. 20-23, 25, 32, V: 1; Coloss. III: 10. col. s. 9, 11—14. $T\alpha \ \alpha \nu \omega$ et $\tau \alpha \ \epsilon \pi \nu \ \tau \eta c$ Col. III: 2, non intelligenda esse de rebus coelestibus et rebus terrenis (de dingen, die boven, die op de aarde zijn, habent Nostrates), sed de studiis voluntatisque principiis, quae vel coelestia sunt vel terrena, apparet coll. s. 5, 8, 12. Ανάζασιν των νεκρών aeque 1 Cor. XV, atque in omni N. F. fit, dici non de corporum in vitam reditu, sed de eorum qui ex hac vita discesserunt, hominum nova coelestique vita, efficitur ex universa ratiocinatione s. 13 segg.

Denique contextus etiam remotior, sive is in quo consilium dicentis apparet, saepe consulendus est ad dictorum singulorum vim rite definiendam. Scilicet unicuique sana mente dicenti scribentique consilium aliquod est loquendi, neque facile aliquid dicturus est, quod illi consilio non congruat, aut certe quod ei adversetur. Ideo non modo e contextu proximo et propiore sed etiam e consilio ipso dicendi definiri orationis vis potest atque debet. Quomodo contextus ille consiliumque rite indagetur et cognoscatur, postea videbimus. Nunc monendum hoc est, saepe complura eaque varia posse consilio alicujus convenire; atque ideo soli huic, vel contextui, vel consilio cognito nunquam esse confidendum. Imo, quod ei plane

repugnat, verus quidem sensus esse non potest: quod autem ei congruit, potest, quod optime convenit, probabiliter potest haberi vera dictorum sententia; veruntamen semper verba ipsa et loquendi usus probe sunt consulenda. Ita sunt, qui Jesaj. LII: 13-LIII: 12 Dei ministrum, coll. capp. XL segg., existiment esse ipsum populum Israëliticum Deo obsequentem; sed id, illo certe loco, prophetae consilio adversatur, quippe qui c. LIII: 8, eum Dei ministrum distinguit ab aequalibus ejus et opponit toti populo. Similiter 1 Cor. III: 16 seq. vace Oeov facile coll. c. VI: 19, Joh. II: 19, intelligi queat de corpore Christianorum, spiritus Divini quasi templo; sed e consilio totius loci 1 Cor. III liquet, hic agi de universa Ecclesia, cuius veluti fundamentum CHRISTUS est, quaeque ipsa est quasi templum, in quo Dei spiritus inest. Item Act. XVI: 30, aeque atque plerumque in N. F., σωτηρίαν non esse salutem, quae post mortem demum incipiat, sed veram felicitatem, qua jam hac in vita fruatur tota aliqua familia, ex totius loci ratione conspicitur.

5. Ad dictorum in aliquo loco significationem definiendam auxilium quoque, licet secundarium modo, praestare potest collatio aliorum locorum quodammodo similium. Itaque hanc in rem commendari solent loca parallela, analogia doctrinae et rerum, de quibus agitur, aliunde cognita natura.

Loca parallela sunt, quae vel verbis solis similia sunt, ideoque dicuntur parallela verbalia; haec vero nihil aliud sunt, nisi exempla, unde usus loquendi potest cognosci, de quo vidimus § XIII, XV, XVII; vel quae aut argumento solo aut argumento simul et forma conveniunt, et appellantur parallela realia. Talia loca, si quidem alibi occurrunt clariora et cer-

tiora, lucem sane afferre possunt. Namque de eadem re unusquisque auctor mox ex instituto, mox veluti in transitu, modo brevius, modo uberius, nunc distinctius, nunc magis obscure agit. Itaque consulendi sane sunt iidem auctores, de eadem re alio loco agentes; cum suorum quisque verborum optimus sit et certissimus interpres. Neque omittendi sunt auctores etiam similes de eadem re agentes; dummodo cum hac similitudine junctam saepe esse aliquam dissimilitudinem, ne negligatur. Et possunt quidem haec parallela loca facile inveniri Concordantiarum Lexicorumque ope aut eliam nonnullarum C. S. editionum, in quibus ea sunt notata. Sed longissime praestat, ut continua et repetita lectione ipsi ea colligamus, quae accurata exegesi instituta, non modo videntur, sed re vera sunt similia. - Ita quodammodo parallela sunt loca, in quibus de iisdem rebus agitur sed aliis verbis. Sic, quae in libris Regum narrantur, conferenda sunt cum Chronicorum libris, et quae de Davide historici commemorarunt cum ipsius Psalmis sunt comparanda. Sed multiplici hac in re prudentia opus est, ne aut fingamus similitudinem aut dissimilitudinem negligamus. Pariter ubi eaedem res a variis Euangelistis narratae sunt, horum loca sunt conferenda. Sed et inter hosce dissimilitudinem rite attendere decet; neque raro disquirendum est, num revera eadem res sit, quam narrent, v. c. num eandem orationem referat Lucas c. VI: 20 segg., quam Mattheus c. V-VII. In talibus parallelismus dicitur historicus, Didacticus, appellatur, si de eadem doctrina agitur vel mentem suam auctor variis modis patefecit. Ita Epistola Pauli ad Ephesios cum ipsius Epistola ad Colossenses conferenda est, uti antea jam observavimus. Et interdum carmina exstant bis edita

et quodammodo mutata. In his vero etiam dissimilitudo probe est animadvertenda.

De Carminibus bis editis conf. EICHHORN, Einleit. in 's A. T. Vol. I. p 276 seqq.

Magis etiam parallela sunt loca, in quibus de iisdem, vel similibus rebus agitur iisdem partim vocibus dictionibusve. Ita quid significet, in rebus religiosis, saepe a Paulo imprimis adhibita, νοχ μυζήριον, effici optime potest ex 1 Cor. II: 7—10, ubi rem explicatius proponit, conf. Rom. XVI: 25 seq. Eph. III: 3, 5, Col. I: 26 seq. Et quare Johannes Jesum appellet νίον τοῦ Θεοῦ et μονογενῆ, intelligemus, si id conferamus cum ejusdem dictis, non aequalibus quidem, sed similibus de τοῖς νίοῖς sive τέχνοις, γεγεννημένοις ἐχ τοῦ Θεοῦ, utpote πατρὸς, γεννήσαντος, 1 Ep. III, IV, V.

De μυτηρίφ vid. κορρε, Excurs. ad Eph. I: 9. Comment. mea de τ. Cor. XIII, p. 174 seqq. et 1. Boeles, Comm. de mysteriis in religione Christiana, Gron. 1843.

Sed in his locis parallelis, imprimis didacticis, adhibendis probe videndum est, ne vel aetatum discrimen, vel etiam ejusdem temporis auctorum diversitatem negligamus. Imo constanter tenenda sunt, quae vidimus de idiotismis § XVII.

Ipsarum rerum, de quibus aliquo in loco agitur, natura, aliunde cognita, ab Hermeneutis etiam commendatur, tamquam auxilium definiendae vocum phrasiumque significationis. Sed hoc auxilium si rite consideratur, nullum est aliud quam quod locis praebetur parallelis sive similibus. Etenim antiquorum de qui-

buscunque rebus dicta non licet profecto interpretari convenienter nostris vel recentiorum quorumcunque de iis rebus opinionibus: quae sane perversissima foret interpretatio et ne interpretationis quidem nomine digna. Imo cum ex universorum antiquorum Hebraeorum, tum, si de rebus agitur, de quibus vario tempore varie existimari solet, ex ipsorum auctorum aequaliumque locis efficiendum est, quomodo hi ipsi de rebus singulis existimarint. Atque ita dicta eorum interpretanda sunt eo modo, qui non adversetur rerum naturae, qualem ipsi sibi informarunt auctores. Hoc autem nihil est aliud, quam adhibere parallela realia, sive loca consulere similia, ex universa antiquitate collecta, rite observato singularum aetatum auctorumque variorum idiotismo.

Neque aliud quicquam est, quae olim magnopere ab Interpretibus et Hermeneutis celebrari solebat. analogia doctrinae. Haec enim species est aliqua ejus generis, quod universam rerum, de quibus auctores agunt, considerationem continet. Analogiam doctrinae consulere est conferre loca analoga sive similia, ad res religiosas doctrinamque sacram pertinentia. De hac analogia postea uberior erit dicendi locus. Nunc sufficit hoc, quod luculentum est, auctores veteres, uti de aliis rebus quibuscunque, ita etiam de sacris agentes suamque de iis mentem patefacientes, sic esse interpretandos, ut nihil iis tribuamus cognitae ipsorum sententiae adversum. Itaque et hac in re utendum est unice locis ipsorum antiquorum similibus, probeque videndum, ne idiotismos vel aetatum vel singulorum auctorum negligamus.

6. Ex hisce, imprimis Obs. 5, dictis jam quodammodo sentitur, in toto hoc significationis verborum definiendae negotio prudenter cavendum esse, ne nostris ratiociniis vim inferamus verborum apud antiquos proprietati.

Et sane fuerunt, suntque etiamnum, haud pauci, qui e locis parallelis, doctrinae analogia rerumque ipsarum natura saepe magis, quam ex ipsis auctorum verbis, efficiant, quid quoque loco hi dixisse videantur. Cum enim norint aut novisse sibi videantur, quid universe de singulis rebus in C. S. doceatur, aut etiam quid rerum, de quibus agitur, naturae consentaneum sit; hoc ipsum singulis in locis facile recipiunt. Sunt item, qui e consilio auctoris vel oratione contexta multo magis, quam ex accuratissima verborum indagatione, sapientes, inde efficiant, quomodo debeat locus aliquis intelligi; quodque universe argumentationi convenire et in ea orationis serie bene fluere ipsis videtur, facile pro vero loci sensu habent, de verborum singulorum propria vi et usu loquendi parum solliciti. - Est haec verae interpretationis pernicies. Namque si e contextu consilioque auctoris unice efficimus, quid dixisse videatur, nil facimus aliud, quam probabilitatem aliquam sectari et meris uti conjecturis, neglecto unico certo omnis interpretationis fundamento, in loquendi usu certaque, hinc nota, singulorum verborum significatione posito. Et si e locis parallelis vel universali aliqua doctrinae analogia efficimus, quid auctor loco aliquo dicere debuerit aut nobis debuisse videatur, saepe alia omnia ei obtrudimus, quam revera hoc loco ipse dixit: etenim et aliquid potest esse verum, quod tamen eo in loco non sit dictum, et aliquid nobis verum videri potest, de quo tamen auctor ille aliter censuerit. Itaque duo tenenda sunt.

Alterum hoc est: ne ex rerum natura, doctrinae analogia aut locis parallelis quicquam loco alicui tribu-

amus, quod non suadeat vel certe ferat hujus ipsius loci consilium, contextus et verborum vis. - Ita antiquitus secundum doctrinae analogiam existimabatur. Ps. XXXIII: 6, ubi Dei verbum et Dei spiritus commemorantur, agi de Dei Filio, τω Λόγω τοῦ Θεοῦ et de Πνεύματι άγίω. Similiter in locis Joh. X: 30, XVII: 21, ubi dicitur Dei Filius Ev civat cum Patre, ex doctrinae analogia doceri statuerunt, CHRISτυπ Patri esse ὁμοούσιον, quare rite jam Calvinus ad c. X: 30, dixit: » Abusi sunt hoc loco veteres, ut probarent Christum Patri esse ὁμοούσιον." Conf. idem ad c. XVII: 21. Neque aliter egerunt, qui Joh. XIII: 34 haberi praeceptum existimarent de amandis quibuscunque hominibus, quod in universo C. S. saepe commendatur; cum tamen ex jesu sermonibus ultimis, capp. XIII-XVII, abunde liqueat, novum prorsus esse praeceptum de mutuo inter Jesu discipulos amore: quod novum praeceptum, cum novo Foedere arctissime junctum, uti cum veteri Foedere vetus lex conjuncta erat, CHRISTUS suis dedit eodem tempore quo iis Foedus novum commendavit, conf. Matth. XXVI: 28.

Hoc egregie docuit KNAPP, Scripta varii. argumenti, edit. 2ae T. I. p. 327 seqq. Conf. Waarheid in Liefde, 1837. IV, p. 753 seqq.

Altero loco cavendum, ne e consilio auctoris vel orationis ipsorum locorum contextu aliquid tribuamus verbis, quod non suadeat vel certe ferat usus loquendi.— Ita cum veram verborum vim negligerent et e locorum, uti sibi quidem videbantur, contextu saperent, cum interpretes multi tum adeo lexicographi statuerunt saepius, vocem εὐαγγέλιον significare doctrinam, Ἰησοῦς χρισὸς, v. c. Hebr. XIII: 8, doctri-

nam Christianam, πίζις professionem vel et doctrinam fidei, ἐπιζροφὴ transitum ad profitendam doctrinam Christianam, item ὁργὴ Θεοῦ poenam Divinam, ἀγάπη et imprimis χάρις beneficium, πνεῦμα άγιον dona spiritûs sancti, ἄνωθεν γεννηθῆναι, καινὸς ἄνθρωπος, ἀνακαίνωσις virtutem vivendique rationem Christianam, καταλλαγὴ peccatorum condonationem, συναποθανεῖν καὶ συζῆν τῷ Χριζῷ, εἶναι ἐν τῷ Χριζῷ καὶ Χριζὸς ἐν ἡμῖν esse Christianum. Ita non illustrantur, sed offuscantur omnia, perit omnis accurata interpretatio, neque raro fit, ut quae pretiosissimis aromatibus similia sunt sacrorum auctorum dicta, veluti in fumum abeant et tantum non eorum vis omnis evanescat.

Imo ex ipsorum verborum proprietate usuque loquendi unice semper significatio dictorum est inveniunda; definienda tantummodo est per ipsius loci contextum similiumque locorum collationem: et hoc ipsum ita agendum, ut verborum proprietati usuique loquendi nunquam, ne vel minimum quidem, adversemur.

S XIX.

Figurate et tropice dicta, quomodo dignoscenda et explicanda.

Qui in C. S. occurrunt dicentes scribentesque, more et hominibus quibusvis et maxime Orientalibus recepto, saepissime minus subtiliter mentem suam enuntiarunt; ut vel majorem vel quodammodo aliam sententiam revera in animo habuerint, quam verbis significare videantur: unde peculiares formac sive figurae dictionis.

Saepissime item res denominationibus aliunde petitis et sive propter similitudinem sive propter aliam conjunctionem aliquam translatis designarunt; ex quo translata oratio sive tropica orta est.

In utrisque igitur dictionibus cum dignoscendis tum explicandis prudenter adhibendum est, quod § XVIII dictum est de definiendo locorum singulorum sensu. Prodesse etiam poterit similium dictionum in aliis linguis comparatio, coll. § XVI. Sed cujusque gentis, aetatis, auctorisque proprietas negligenda est nunquam, coll. § XVII, et constanter consulendus universus loquendi usus, coll. § XIII, XV.

1. Est hoc hominibus, acutissime etiam disertissimeque dicentibus, commune, maxime vero populari et minus philosopha oratione utentibus proprium, ut non omnia accurate et ad logicam subtilitatem exacte enuntient, sed crassius saepe et minus definite significent. Hae dictionis formae quodammodo singulares Rhetoricis dictae sunt figurae orationis, Graecis σχήματα, unde et schemata nuncupantur. Et eae quidem, quae in singulis quibusdam sive verbis sive sententiis positae sunt, figurae grammaticae appellantur. De figuris rhetoricis, in universa magis oratione locum habentibus, nobis postea erit agendum. - Est hoc item omnibus hominibus commune, ut res saepe non proprio suo designent nomine, sed appellatione translata a rebus vel similibus vel alio modo conjunctis et cognatis: quod Rhetorici orationem aliunde

conversam, Graece τρόπους appellarunt, unde etiam tropi dicuntur. — Scilicet minus id plerumque agunt loquentes, ut accurate singula distinguant et quasi definitiones rerum praebeant, quam ut quod in mente animoque gerunt, quoquo modo vivide enuntient. Phantasiae igitur et affectuum cum major saepe quam judicii vis sit in dicendo, fieri non potest, quin et figurae et tropi orationis frequenter occurrant. Et quo minus judicii acumen est, quoque magis phantasiae fervor affectuumque vis dominatur, eo plerumque et minus subtilis et magis impropria dictio esse solet. Itaque et pueritiae adolescentiaeque aetate, et temporibus antiquissimis, pueritiae simillimis, et apud poëtas, et apud gentes minus philosophice excultas, figurata et tropica oratio maxime invenitur consueta.

Jam vero Codicem Sacrum si respicimus, in eo et antiquissima quasi pueritiae primaeque adolescentiae generis humani monumenta videmus asservata; et poëtica invenimus multa, philosopha paucissima; et est ille paene totus scriptus ab Hebraeis hominibus atque in gratiam hujusce gentis, quae, uti gentes fere Orientales esse solent, minus philosopha fuit, et maxime poëtica. In Orientalibus etiam hominibus. speciatim in Arabibus aeque atque in cognatissimis Hebraeis, phantasiae vis esse maxima solet. Quare a rebus, non modo oculorum sensu sed etiam gustando odorandove perceptis, melle, vino, unquentis saepissime similitudines petunt. Ad oculorum veluti adspectum omnia depingunt et guttur angi, oculos lacrymis madere dicunt, ut moerorem tristitiamve designent. Et quam in semet ipsis sentiunt vim, hanc in rebus omnibus, suas pariter vires habentibus, videre sibi videntur, atque ideo soli, lunae, arboribus, animalibus, toti naturae vitam, vim mentemque humanam tribuunt. Judicium in iis minus excultum esse vel ipsa eorum lingua docet, particulis orationis certis et temporum formis definitis carens, omninoque parum ἀχοιβείας habens. Quamquam aenigmata, verborum lusus, acute et sententiose dicta, Orientalibus ab antiquis inde temporibus adamata, judicii quodammodo sese explicantis sunt indicia. Affectuum vero in iis vehementia esse summa solet. Quare prae dolore humi se saepe prosternere, prae reverentia faciem in terram pronam demittere solent, misericordiam a commotis visceribus designant. Et Orientalium in dicendo audacia et exaggeratio, quae in proverbium adeo abiit, ab affectuum vi magnam partem est repetenda.

De Arabibus conf. Comment. mea de Tograji carmine, Traj. ad Rhen. 1824. p. 35—47, de aliis etiam gentibus Asiaticis jones, de poësi Asiatica, C. V—VIII, de Hebraeis herder, Hebr. Poëz. 3° Samenspr. et 1° Verhand. atque L. Dibbits, de Hebraica poësi cum Graeca comparata, in Annal. Acad. Rheno-Traj., a. 1818—1819, p. 18, 21, 27.

Sapienter igitur Deus voluit, ut ipsius quoque Legati ejusmodi saepe figurata et tropica oratione uterentur. Loquebantur enim ad gentem eo ingenio conspicuam, plerique etiam, licet prae aequalibus sapientia eminentes, eodem ipsi ingenio erant praediti, neque loqui aliter poterant. Et qui magis subtiliter poterant dicere aut scribere, sapienter ad audientium legentiumque ingenium se accommodabant; vid. Joh. XVI: 12, 25, Rom. VI: 19, 1 Cor. IX: 8, Gal. III: 15. Quid? quod antiqua ante christum patefactio Divina prorsus ad generis humani pueritiam primamque adolescentiam erat accommodata, et umbram imaginemque modo continens eorum, quae per christum

evidentius patefacta sunt; conf. Gal. VI: 1 seqq. Col. II: 17, Hebr. VIII: 5, IX: 9, X: 1. Imo rerum Divinarum cognitiones humanae etiam perfectissimae magnam partem similitudinibus continentur, a terrenis rebus repetitae, talesque manebunt, donec excellentior in coelis evadat earum scientia; conf. 1 Cor. XIII: 12. coll. s. 9, 10.

Conferri potest Comment. mea de I Cor. XIII, p. 312 seqq. 323 seqq.

Haec si tenemus, sponte intelligimus, loca C. Si. et plurima et in his pulcerrima, gravissima atque interdum difficillima figurate tropiceque dictis contineri; atque ideo hanc Hermeneutices partem, quae de figuris tropisque agit, accurate tractandam seduloque esse adhibendam.

2. In Godice Sacro igitur haud raro in singulis sententiis occurrunt aliqua minus subtiliter dicta, sive figurae grammaticae in eo reperiuntur multae.

Sic interdum aliquid deëst, interdum etiam redundat: illud ellipsis, hoc pleonasmus appellari solet. Deëst non modo saepe verbum substantivum, είναι, sed et nonnunguam verbum κ, uti Ps. LXIV: 7, item aliud vel verbum vel nomen facile supplendum, ut sonus post verba audiendi, post verbum frangere nomen and panis, in enumerandis mensibus et diebus ipsa vox אול dies aut שול mensis. In N. F. interdum deëst nomen supplendum e cogitatione rei de qua agitur, Matth. XXVI: 64, Marc. XIV: 62, 1 Cor. VI: 16, vel e conjugato aut contextu Matth. VI: 9, Rom. XIII: 7, XIV: 21, 1. Tim. IV: 3, vel ex antecedentibus 1 Joh. II: 19, III: 2. - Contra redundat in Hebraicis non raro pronomen suffixum ante ipsum nomen, ut Exod. II: 6. In N. F. invenitur ἀπὸ ἀνωθεν, ἀπὸ μακρόθεν, ἐκβάλλειν ἔξω, ὀπίσω ἀπολουθεῖν. Item ex Hebraeo sermone translata in N. F. habentur παὶ ἐγένετο, χαρῷ χαίρειν et φόβον φοβεῖν, adjecta voce magnitudinem gaudii metusque significante, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ, similia.

Conf. Gesenius, Sprachgeb. § 233, et locis in Indice, voce Pleonasmen indicatis, WINER, § 66, 67.

Similiter vel contracte per unum verbum duo significantur vel contra per duo verba disjunctive res una designatur: illud zeugma, hoc hendiaduoin solet dici. Ita dicitur Gen. XLVII: 19 » cur moriamur nos et regio nostra." Vide etiam 1 Cor. III: 2, et in pulcerrimo loco Luc. XIX, 44 verbum ἐδαφίζω.— Contra Gen. I: 14, dicuntur lumina esse pro signis et temporibus et diebus et annis, conf. c. III: 16. Similiter res se habet in N. F. Phil. III: 10, male vero huc refertur Joh. XIV: 6.

Interdum etiam ordo naturalis invertitur, uti Exod. XXII: 20, aut locum habet aliqua commutatio numeri, Gal. IV: 6, 7, 8; aut casus Luc. I: 55, aut personae Rom. VII: 4, aut temporis Matth. XXIV: 40, aut modi I Cor. X: 6. Item per attractionem, ut dicitur, verbum vel casus alio refertur, quam referri grammatice debet, Joh. II: 22, 1 Cor. X: 16, 1 Joh. II: 25. Interdum etiam simpliciter et indefinite enuntiatur, quod comparative aut definite est intelligendum, Gen. XLV: 8, Exod. XVI: 8, Joel II: 13, Joh. V: 45, VI: 27, 1 Cor. I: 17 coll. s. 14, 16.

Conf. GESENIUS, § 236, WINER, § 63, 64, 65.

3. Tropi, sive dicta aliunde petita et ad rem improprie significandam translata, varii sunt generis: causa vero translationis una est, in hoc posita, quod

inter duas res conjunctio aliqua intercedit, quae facit, ut altera pro altera nominetur. Haec conjunctio aut in similitudine posita est, unde variarum specierum metaphorae, aut in alia quadam connexione, unde synecdoche et metonymia. In his quoque ipsis tropicis dictionibus interdum minus subtiliter et accurate aliquid enuntiatur, unde audaciores tropi, qui dici solent catachresis et hyperbole.

Horum troporum causa saepe a viris doctis quaesita est partim in necessitate improprie dictis utendi,
cum propria desiderarentur, partim in studio auctorum orationem suam variandi vel ornandi vel graviorem reddendi. Equidem, si de auctoribus, non
consulto artem sectantibus, agitur, quales plerique in
G. S. sunt, malim, coll. Obs. 1, tropos repetere ex
ipsa ingenii animique humani natura, per phantasiae
affectuumque vim facile e similibus conjunctisque rebus. aliquid arripiente, quo id quod in pectore geritur facillime aut efficacissime enuntiet. Phantasiae
enim et ingenii est conjungere, judicii demum est
sedulo singula discernere.

Illam sententiam videas v. c. apud ennestium, p. 35 seqq. 117. Hanc egregie exposuit meijen, T. II, p. 7. seq.

Fontes, unde similitudines suas hauriant, nonnullos quidem communes habent homines omnes, plerosque singulae gentes sibi proprios. Ita a natura corporis animique humani prosopopoïae et anthropomorphismi sunt desumti. In natura reliqua adspectabili lux, qua id, quod vere adest, cernere quis potest, Ps. XIX: 9, 1 Joh. I: 5, 7, II: 8—11, quaque delectantur homines, Ps. CXII: 4, eique oppositae tenebrae saepe imaginem praebent, conf. Joh. XII: 35,

1 Joh. II: 10, 11; item apud Hebraeos adamati fontes, rivi, pluviae Ps. XXIII: 2, Jes. XXXV: 1, 6, 7, XLI: 17, Joh. IV: 14; vineae quoque et animalia, inter quae lubenter vivebant. Ab avita etiam et adamata vita pastoritia saepe similitudines Hebraei petierunt, ut Ps. XXIII, Jerem. XXIII: 1 seqq. Ezech. XXXIV: 2 segg. Zachar. XI: 7 segg. Luc. XV: 4-6, Joh. X: 14 segg.; item ab antiqua historia, diluvii, eversae Sodomae Ps. XXIX: 10, Jes. XLVIII: 8-10, liberati ex Aegypto et lege donati populi Habac. III: 2 segg. Nah. I: 3 segg. Mich. I: 3, 4. conf. Hos. XI: 1 seqq.; saepissime etiam a rebus sacris et politicis, ita in N. F. Christus cum sacerdote summo, cum prophetis, cum regibus, throno aut tribunali suo insidentibus comparatur, ipsius mors cum sacrificiis tum aliis, tum in foedere faciendo locum habentibus Matth. XXVI: 28, 1 Cor. XI: 25; Christiani dicuntur sacerdotes, eorum vita sacrificium Deo oblatum Rom. XII: 1, Apoc. I: 6.

Et in synecdoche quidem oratio convertitur ob conjunctionem internam, sive in rerum ipsarum natura positam. Sic integrum pro parte, genus pro specie nominatur, ut de terra $\varkappa \acute{o}\sigma \mu o_{\mathcal{S}}$, de Judaea $\mathring{\eta}$ oi- $\varkappa o \nu \mu \acute{e} \nu \eta$ vel $\mathring{\eta}$ $\mathring{\gamma} \mathring{\eta}$, de multis $\varkappa \acute{a} \nu \iota \iota \iota \iota$, de homine $\varkappa \iota \acute{o} \iota \iota \iota$, Marc. XVI: 15; vel contra pars pro toto, species pro genere, ut de homine $\varkappa \iota \iota \iota \iota$, $\sigma \grave{a} \iota \iota$, $\sigma \grave{a} \iota \iota$, de progenie $\varkappa \iota \iota \iota$, $\iota \iota \iota$, de consanguineis $\mathring{a} \delta \iota \iota \iota$

In metonymia vero conversa est oratio ob externam conjunctionem, non in rebus ipsis, sed in cogitatione humana positam. Sic causa pro effectu, subjectum pro adjuncto dicitur, ut de caede gladius Lev. XXVI: 6, Moses et Prophetae de eorum scriptis, πόσμος de hominibus quos continet 1 Joh. II: 17 et saepe apud Johannem, et ubi de bonis consumtis agitur, homines

comedi dicuntur 2 Gor. XI: 21; vel etiam contra effectus pro causa, adjunctum pro subjecto, sic de Jesu Christo imprimis apud Johannem ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, τὸ φᾶς, ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια, ἡ εἰρήνη, ἡ ἀνόζασις, et de sene morituro dicitur ad inferos demitti canos crines, Gen. XLII: 38, de Judaeis et alienigenis πεοιτομή et ἀποοβυςία.

Dictiones propter similitudinem, quae imaginem inter et rem ipsam intercedit, translatae universe metaphorae dicuntur. Sic leo appellatur vir fortis, pastor Deus cum amore curans, paries dealbatus qui virtutis speciem prae se fert, Act. XXIII: 3, sal qui animorum depravationem arcet, Matth. V: 13, Col. IV: 6. Similiter Deòc dicitur, qui Dei similitudinem refert, Ps. LXXXII: 6, Joh. X: 34, vel cujus imperio tanguam summo se subjiciunt homines 2, Cor. IV: 4, Phil. III: 19, πατήρ, qui alios sibi similes informat sive homo, 1 Cor. IV: 15, sive Deus, 1 Joh. V: 1 segg., quare et illi dicuntur τέκνα, νίοὶ, ibid. — Metaphorae forma singularis est prosopopoia, qua res quaecunque tanquam personae effinguntur. Ita frequenter sol, luna, stellae, montes, valles, fluvii finguntur videntes, audientes, mirantes, dolentes, se celantes, manibus plaudentes. Res item mente comprehensae, ut personae proponuntur. Sic vitae dux, artium inventrix, felicitatis auctor, apud Deum vivens, apud eum ludens, homines amans, eos alloquens, monens, hortans effingitur sapientia, Prov. VIII. Et in N. F. personae instar proponuntur o vouos Gal. III: 23-25, ή άμαρτία Rom. V: 21, VI: 6, 7, 12, 17, 18-20, 22, 23, VII: 8, 11, 13, πασα ή κτίσις c. VIII, 19-22, τὰ μέλη τοῦ σώματος 1 Cor. XII: 15 segg., ὁ θάνατος c. XV: 26, 54 seqq. - Metaphorae etiam species sunt anthropomor-

phismus, qua Deo forma humana tribuitur, veluti facies, vultus, oculi, aures, nares, os, brachium, manus, dextra, digiti, cor, viscera, sinus; item tribuitur ei animus sive spiritus v. c. Jer. LI: 14, 1 Cor. II: 10, 11; et anthropopathia, qua affectiones humanae Deo adscribuntur, ut ardor, odium, ira, commiseratio, poenitentia; et anthropopoiesis, qua eidem Deo actiones tribuuntur humanae, ut exploratio, recordatio. loquela, vocatio, visus, auditus, adventus, visitatio. Ouibus addi possunt adjuncta humana ei adscripta. ut domus, palatium, thronus, vestitus, armatura. his imprimis memorabiles sunt imagines, quibus Deus dicitur aliquem oblivisci, Ps. XIII: 2, hominibus irridere, Ps. II: 4, cos iratus increpare Ps. IX: 6, post laborem quiescere, Gen. II: 2; item phrases solennes, quibus dicitur librum habere, cui facta humana omnia inscribat, Exod. XXXII: 32, et peccata aut ante faciem ponere sive tenere aut rejicere post tergum Ps. XC: 8, Jer. XVIII: 23, Jes. XXXVIII: 17. Scilicet cum de Deo vix quicquam homini enuntiare contingat nisi per similitudines aliunde petitas, antiqui cum a rebus inanimatis, veluti rupe, igne, tum ab animalibus interdum, ut Ps. XVII: 8, Jer. XXV: 30, 38, imprimis vero a rebus humanis imagines repetebant. Et antiquissimis quidem temporibus videntur humana multa revera Deo tribuisse Hebraei, quamquam nihil unquam tam crasse de Deo dixere, quam de suis Diis saepe Gentiles. Imo et in antiquissimo monumento multa Deo dignissima proponuntur, v. c. Gen. I: 3, et Moses jam Deum rebus ullis adspectabilibus assimilari posse negavit, Exod, XX: 4. Itaque Hebraei quod plane improprie modo enuntiabant, modo etiam magis proprie dicere solebant, sic quod alibi Dens audire et videre, id alibi scire dicitur et quod manui brachiove, idem alibi potentiae ejus tribuitur, et vero interdum diserte negatur Deus homini imperfecto esse similis, vid. omnino 1 Sam. XV: 11 coll. 29. Itaque licet posterioribus temporibus plerumque minus crasse, saepe magis proprie de Deo loquerentur, coll. § XIII, 3, vel sic tamen humana illa et tropica de Deo loquendi ratio semper apud Hebraeos permansit et apud Jesum etiam ejusque Apostolos consueta invenitur.

Quod de Gentilibus dixi, videas v. c. ex homer Iliad. δ. 440 seq. φ. 407.

Uti alia dicta, coll. Obs. 2, ita etiam tropica haec minus subtiliter saepe et insolentius abhibentur. Interdum insolentius in unum conjunguntur duo tropi, quod apud audaciores poëtas Graecos etiam interdum invenitur, ita Deutr. XXXII: 18, rupes, quae vos generavit, Ps. XI: 6, ventus ardens portio erit calicis eorum, 1 Tim. VI: 19, ἀποθησαυρίζειν ξαυτοῖς θεμέλιον καλον, 2 Cor. V: 2, οἰκήτηριον ἐπενδύσασθαι. Nonnunquam translatio ipsa est durior, quae catachresis sive abusio appellatur. Ita flumina manibus plaudere dicuntur Ps. XCVIII: 8, aliquis in oculo trabem habere dicitur Matth. VII: 3-5, qualia Judaeis saepius in adagiis usurpabantur. Jesus nonnunquam consulto durius loquebatur, Joh. VI: 31 seqq. Imprimis vero saepe aliquid vel amplificatur vel extenuatur insolentius, quod dici solet hyperbole, cujus igitur duae sunt species, αὐξησις et μείωσις. Ita homines aquilis velociores, fortiores leonibus, 2 Sam. I: 23, vel contra vilissimis animalibus aequiparandi dicuntur 1 Sam. XXIV: 15, Ps. XXII: 7. Item μισεῖν dicitur qui postponit amore Luc. XIV: 26, σύλειν qui damno afficit 2 Cor. XI: 8, vid. etiam

locus Joh. XXI: 25; contra per meiosin sive, ut etiam appellatur, litoten de eximio aliquo si agitur, dicitur είναι τις, είναι τι, et per euphemismum abire, discedere, obdormire de eo qui moritur. Similiter deteriora, quam quae dicuntur, intelligenda sunt in his: non pulcrum est, 1 Cor. V: 6, non laudo, XI: 22 coll. 2, non ita didicistis, Eph. IV: 20; et excellentiora significantur in illis: non pudet, Rom. I: 16, non inane est , 1 Cor. XV: 58.

Quod de Graecis poëtis dixi, videas v. c. apud AESCHYLUM, Promotheo vincto, vs. 366 segq,, ubi de Aethnae ignibus loquens dicit, fluvios ignis devorare saevis dentibus frugiferos Siciliae campos. De proverbialibus dictis vid. VORSTIUS, De adagüs N. T. C. 5, p. 781.

Huic dicendi generi postremo, quo plus intelligitur, quam verbis effertur, simillimae sunt emphases sive emphatice dicta, vim quandam insigniorem vel interdum vel plerumque habentia. Et antiquitus quidem Judaei superstitiose, postea etiam haud pauci Christiani anxie ubique in C. S. emphases quaerebant, coll. § V. 3, 9. A quo errore cum cavendum esse merito monerent recentiores viri docti, nonnunquam in contrarium inciderunt errorem, et peculiarem vim, naturâ vocibus propriam, neglexerunt; ita verborum cum praepositionibus junctorum vim non aliam, quam simplicium, esse judicarunt. Sunt autem omnino nonnulla interdum emphatice dicta, sic אדם et אדם et אדם saepius apud poëtas de homine imbecilli aut mortali adhibentur, π'π et ζην de eo, qui vere vivit vigetque, y 7 et γινώσκειν de eo, qui penitus aliquem, ut amicus amicum, pernoscit: item Jehovae dies, dies CHRISTI, dies ille, saepius de die sive tempore aliquo insigniori, sive fausto sive infausto, usurpatur. Emphaseos paene constantis exempla sunt ή γραφή de

scriptis sacris et ὁ νίὸς τοῦ ἀνθοώπου de homine humanissimo, Messia, conf. Dan. VII: 13, 14, coll. 3 seqq. 17 seqq.

De emphasibus inter Hermeneutas multa etiamnum praecepit RAMBACHIUS, L. II, c. 8. Fictas autem et veras distinguendas esse jam JOAN. CLERICUS monuit, Art. Crit. P. II. S. I. c. 4. Imprimis vero eorum abusum profligavit ernesti, Inst. Int. p. 45 seqq., 129 seqq. et Opusc. Phil. p. 282 seqq. De contrario errore, quo verbis, cum praepositionibus junctis, peculiaris sua vis negabatur, vid. qui citati sunt § XV, 3.

Caeterum universe de figuris tropisque, etiam grammaticis, egit, c. c. WILKE, Die Neutestamentliche Rhetorik, Dresd. u. Leipz. 1843.

4. Jam vero probe videndum est, ut in singulis locis rite dignoscamus et judicemus, quid figurate tropiceve dictum sit, quid non; ut ita ad figuras troposque explicandos jure procedatur. Hac autem in re non sufficit dicere, nihil sine causa pro figura tropove esse habendum. Neque accurate dicitur, in poëticis et oratoriis multa, in historicis, didacticis et legislatione modo pauca improprie dici, certe in his tropos audaciores haud occurrere. Aliter se res habet apud Orientales universos ipsosque Hebraeos, coll. Obs. 1. Videantur modo Exod. XIX, Jos. X: 11-14, 2 Reg. II: 11, 12, Matth. XXIV, Rom. VIII. Accuratius de hac re statuendum est. Jam vero, cum hîc non agatur de verborum per se spectatorum significatione inveniunda, verum de sensu in singulis locis definiendo; totum hocce negotium, coll. § XVIII, ad duo haec redit, ut attendatur ad orationem contextam cum propiorem tum remotiorem, et ut respiciatur rei natura, qualem sibi proponebant ipsi auctores antiqui, docentibus hoc locis parallelis et analogis. Itaque lex altera haec est: quodsi

ex oratione contexta liqueat, vocem vel phrasin, si proprie accipiatur, in illo loco sensum fundere aut nullum, aut absurdum, aut ineptum consilioque et animi affectui dicentis non convenientem, ideoque non probabilem; tunc statuendum est, auctorem, quippe intelligentia et sana ratione praeditum, illud non proprie sed figurate vel tropice dixisse. Hanc ob causam pleraque, Obs. 2, 3, excitata loca pro figuratis tropicisque habenda esse, quisque facile videt. Lex altera est haecce: quodsi vox vel phrasis, si proprie accipiatur, non congruit rerum, de quibus agitur, naturae, qualem ipsi cogitabant auctores; judicandum est, hos id proprie dicere non potuisse, atque ideo sine dubio figurate aut tropice enuntiasse. Hinc v. c. liquet, de Deo dicta, Obs. 3 laudata, apud Hebraeos omnino anthropomorphice et anthropopathice, non vero proprie, esse significata. Est ergo omnino cavendum, ne perverse pro impropriis habeamus quae proprie, aut pro propriis, quae improprie sunt significata. Ita, quae improprie dicta sunt Exod. XIII: 8-10, antiquitus jam Judaei, superstitiose verbis inhaerentes, quasi proprie jussa acceperunt. Jesu dicta Joh. IV: 11, VI: 52, Matth. XVI: 6 ab aequalibus male, tanguam proprie enuntiata, intelligebantur. Theologi, dogmaticis rationibus decepti, cum dicta JESU, in instituenda sacra coena, Matth. XXVI: 26, proprie dicta esse opinati sunt, tum locum poëticum Prov. VIII: 22-31 dogmatice de Dei Filio adhibuerunt. Mystici dicta εν εἶναι σὶν τῷ θεῷ de unione mystica interpretati sunt. Theologi appellationem τοῦ νίοῦ τοῦ θεοῦ, μονογενοῦς, de JESU CHRISTO adhibitam, ut propriam saepe adhibent, cum sine dubio sit tropica. coll. Rom. VIII: 29, 1 Joh. IV, V. Neque minus dictionem ipsam ἀναςάσεως τῶν νεκρῶν et descriptionem

poëticam saepe de ea factam in N. F., ut propriam in sua dogmatica acceperunt. Contra vero etiam figurae tropique quaeruntur, ubi nulli sunt. Interpretes saepe, si paulo impeditior est oratio, sine justa causa ellipsin aut pleonasmum statuerunt. Male etiam Job IV: 16 דממה וקול, per hendiaduoin, pro קול-דממה וקול voce leniore dici existimatum est, cum in pulcerrima descriptione genii coelestis, noctu apparentis, ibi dicatur: silentium erat, וקול אשמע mox vocem audivi! Neque minus perverse Rom. VIII: 10, 1 Cor. I: 13, III: 11, VII: 39, 2 Cor. I: 19, 21, III: 16, 18, XI: 4, Eph. IV: 20, VI: 10, 1 Thess. III: 8, Hebr. III: 14, XIII: 8 Jesus Christus existimatur dici pro doctrina Christiana, aut Deus pro religione a Deo tradita Act. XXII: 3, Rom. X: 2, Hebr. III: 12.

Ne ipsum quidem ernestium, rite semper hac in re versatum esse, patet, si inspicias Inst. Int. p. 117, 120.

De falsis ellipsibus et pleonasmis vid. winer, § 66.

n. 5 seqq. § 67 n. 2 seqq. De Job IV: 16 ipse GESENIUS minus accurate egit, Lehrgeb. § 234. Conf. cum eo loco virgilius, Aeneid. III, vs. 48.

5. Cum rite dignoverimus, quaenam figurate tropiceve dicta sint, opera danda est, ut haec ipsa tum omnino tum vero rite probeque intelligamus. Et omnino quidem a nobis ea intelligi, tum demum nobis conscii erimus, si illorum vim propriis verbis iisque clarissimis enuntiare possumus. Rite vero probeque intelligemus figurate tropiceque dicta, si et figurae tropique naturae et naturali quorumcunque dictorum intelligendorum rationi satisfecerimus.

Spectanda igitur primo loco est ipsius figurae tropive natura. Ita, coll. Obs. 3, metonymiae haec est natura, ut propter certam aliquam duarum rerum conjunctionem altera pro altera nominetur, metaphoraeque pariter, ut res similis pro simili dicatur non quia vel omnia vel complura in utraque similia sunt, sed unum aliquid, quod solum in uno dicto spectatur. Ita si dicimus: » vir ille vitae meae gaudium est; historia est vitae lux;" non duplicem cogitamus conjunctionem, qua v. c. vir ille et ipse gaudio plenus et praeterea mihi gaudii causa esse existimandus sit, aut historia et ipsa lucida eximieque factis splendens et praeterea homines illustrans sit habenda. Imo alterum illud potest esse verum, potest etiam falsum esse, sed dictum illis verbis est unum hocce, virum illum mihi gaudii causam, historiam hanc illustrationis humanae fontem esse. Et si quis vir bonus aut ipse Deus dicatur » rupes" esse, in hac imagine non rupis vel altitudo vel durities vel alia ulla proprietas spectatur, sed sola firmitas, qua ei confidi potest. Hinc JESUS et sese cum fure comparare potuit Luc. XII: 39, 40, Apoc. III: 3, inexspectato scilicet adveniente, et probos cum dispensatore iniquo Luc. XVI: 1 segq. prudenter quippe agente, et vero Deum cum judice injusto Luc. XVIII: 1-7, perpetuis scilicet precibus cedente, conf. Matth. VII: 11. Cavendum igitur ne plus e figurate tropiceve dicto efficiamus, quam ejus natura fert. Sic ingeniosius quam verius existimatur Joh. VIII: 12 JESUS dici τὸ φῶς τοῦ κόσμου quia, uti sol, et illustrat et calefacit et lactitiam affert, eique opposita ή σχοτία esse et ignorantia et perversitas et infelicitas. Imo nisi ad antiquorum Theologorum errorem redire velimus, statuentium, verba C. Si significare quicquid per se significare possunt, tenendum est unum, ut dicitur, tertium comparationis. Illo in loco, uti et c. XII: 35, 36, 46 atque 1 Joh. I: 7, II: 8-11 vo que est imago veritatis, hominem

illustrantis, ut possit έν τῷ φωτὶ περιπατεῖν veritati convenienter vivere.

Probe tenendum est, quod diximus, uno in dicto unum modo esse tertium comparationis; nam ab eadem re plures saepe similitudines desumuntur in continuata oratione metaphorica sive allegoria, ut postea videbimus.

Porro figurate tropiceque enuntiatorum, aeque atque quorumcunque dictorum intelligendorum recta ratione utendum est, coll. § XIII, XV, XVII, XVIII in eo posita ut veram vocum et phrasium vim usumque earum tum universalem, tum apud nonnullos peculiarem teneamus, et huic cognitioni convenienter sensum cujusque loci ex ipsius contextu definiamus.

Itaque secundo loco spectanda est vis, quae dicto figurato sive per ipsius naturam solam, sive per usum etiam loquendi tropicum propria est. Sic per ipsam vocum vim naturalem liquet, si homo dicatur בשר σὰρξ sive σὰρξ καὶ αἶμα, spectari corpoream et animalem ejus vitam, sive imbecillitatem, tenuitatem, imperfectionem homini in terreno corpore viventi propriam; et, si quis tropice dicatur aliorum πατήρ, hi ejus viol sive τέκνα, imaginem desumi ab eo, quod pater gignit sui similes liberos, atque ideo illum designari auctorem esse, ut hi ipsi similes fiant. Utrumque usus loquendi tropicus confirmat. Prius videas imprimis Matth. XVI: 17, Joh. I: 14, Rom. III: 20, Gal. I: 16, Eph. VI: 12, 1 Cor. XV: 50, Hebr. II: 14, posterius omnium luculentissime 1 Cor. IV: 15. Cavendum igitur, ne in indefinita aliqua dicti tropici explicatione subsistamus vel minus ex eo efficiamus quam dicti vis et usus loquendi requirit. Ita in loco pulcerrimo Joel. II: 28 explicando, ubi dicitur Dei spiritus effundendus in omnem carnem, non subsistendum

est in eo, ut dicatur hominibus omnibus communis fore Dei spiritus. Imo uti in antecedentibus a propheta descripta erat pluvia in aridam et infructuosam terram effusa laetissimosque fructus efficiens, ita dicitur, pluviae instar, effusus Dei spiritus in homines omnes, corpoream et animalem modo vitam degentes, ut hi jam vera divinaque vita vigeant optimosque proferant fructus. Et cum in N. F. Deus dicitur imprimis proborum πατήο, γεννήσας, ipsi ejus τέχνα, νίοὶ, γεγεννημένοι atque idem πατηρ JESU CHRISTI, hic νίος ejus μονογενής, non licet in indefinita conjunctionis interioris vel intimae notione subsistere; significatur enim similitudo indolis peculiaris vel perfecta, cujus auctor Deus est.

Tertio loco tenenda est in tropicis figuratisque aeque, atque in reliquis dictis omnibus, interpretandis aetatum auctorumque variorum proprietas singularis. Cavendum igitur ne diversa commisceamus. Ita in locum Gen. III: 15 male infertur Diaboli notio, quae Hebraeis ante exsilium Babylonicum plane ignota fuit; est igitur alia ratio locorum N. Fis 1 Joh. III: 8, Apoc. XII: 9, licet in horum posteriori certe ad illum V. F. locum respicitur. Singulorum etiam auctorum in tropis adhibendis consuetudo notanda est. Ita Paulo singulare est, quod Christianorum indolem conditionemque describit ductis imaginibus a JESU CHRISTI indole fatisque, et eos dicat cum CHRISTO quasi mortuos, sepultos, ad novam vitam excitatos, in coelis jam viventes, quorum vero coelestis vita oculis nondum patens, olim, patefacto christo, et ipsa sit patefacienda, vid. imprimis Rom. VI, Col. II, III. Idem permultos tropos duxit a Graecorum re militari Rom. VI: 23, 1 Cor. IX: 7, XIV: 8, 2 Cor. VI: 7, X: 4, Eph. VI: 11-17, Col. II: 15,

Phil. II: 6, et ab eorundem ludis gymnicis 1 Cor. IX: 24—27, 2 Cor. IV: 9, Gal. V: 7, Phil. III: 12, 14, Col. III: 15, 1 Tim. IV: 7, 8, VI: 12, 2 Tim IV: 7, 8, conf. Hebr. V: 14, XII: 1, 11. Ditissimum Jesu ingenium in summa imaginum, quibus usus est, varietate conspicuum est.

De jesu conf. Hess, Lehre Th. u. Schicks. unsers Herrn, T. I, p. 425 seqq.

Quarto spectandus est unius cujusque loci contextus, interdum figurate tropiceve dicta illustrans, constanter autem eorum vim definiens. Nonnunguam enim tropicis adduntur propria verba, dicentis mentem ullustrantia. Ita lucem de felicitatis quasi lumine dici Esth. VIII: 16, Ps. XCVII: 11, ex additis liquet; gentem Israëliticam cum meretrice comparari, quia a Dei amore deflexerat, videas ex additis verbis Hos. IV: 12, 13; poculum amarum mala a Deo immissa significare, ipse propheta indicat Jes. LI: 17-23. Jesus parabolas suas interdum ipse explicat; durius dictum de corpore suo comedendo quodammodo illustrat Joh. VI: 63. Johannes etiam dilectissimi magistri verba nonnunquam cum addita explicatione sua refert Joh. II: 19, 21, VII: 38, XI: 11, 13, XII: 32 seq. conf. XIII: 10, 11, omninoque XXI: 18 seq. Semper vero figuratorum et tropicorum vis, quae per se spectata saepe quodammodo varia esse potest, per singulorum locorum contextum accurate est definienda. Ita, docente contextu lucis et tenebrarum imago, quae interdum de felicitatis hilaritate et infortunii quasi obscuritate dicitur Ps. XIII: 5, Ps. CXII: 4, Jes. IX: 1, plerumque de veritatis illustratione et opposita mentis obscuritate adhibetur Ps. XIX: 9, Prov. VI: 23, Joh. VIII: 12, 1 Joh. I: 7, II: 8

segg. Quomodo definienda sint Pauli de se dicta τοίς πασι γέγονα τὰ πάντα, contextus indicat 1 Cor. IX: 19-22. Apud eundem vaos reov modo de cujusque Christiani corpore, 1 Cor. VI: 19, modo de universa Ecclesia Christiana, c. III: 16, dicitur; pariterque καινός ἄνθοωπος mox est societas Christiana, Eph. II: 15, mox unusquisque genuinus Christianus, c. IV: 24. Imo ὁ παλαιὸς et ὁ καινὸς ἄνθρωπος interdum ei est qui εν αγνοία και απάτη olim mente perversus erat, nunc τω νοί, τη άληθεία, τη επιγνώσει est innovatus ad Dei imaginem, interdum qui animo, voluntate, moribus, olim perversis, nunc ad Dei voluntatem compositis conspicuus est, vid. Eph. IV: 17-24, Col. II: 20 seqq. III: 1-11, conf. Rom. VI: 1-12. In tropica dictione, qua probi dicuntur viol sive τέχνα θεοῦ, modo magis hoc spectatur. quod Deo sunt indole similes, 1 Joh, V: 1, 2, coll. IV: 20, 21, modo quod a Deo informata est haec indoles ipsa, c. III: 1, modo quod propterea Deo dilectissimi sunt, Rom. VIII: 14-17, 21, 23, 29, modo, quod non infantibus, sed adultis filiis sunt similes in sua cum Deo conjunctione, Gal. III: 24 segg. IV: 1-9. Itaque per contextûs accuratam contemplationem probe cavendum, ne aliud quid singulis in locis tribuamus dictis impropriis, quam ipsa illa loca ferant.

6. Denique ad figurate tropiceque dictorum, si minus significationem, certe naturam et vim melius cognoscendam multum saepe facit, si ad eorum adhibendorum cum opportunitatem tum causam attendamus.

Naturae autem consentaneum est, ut a rebus, quas circum se vident vel maxime cogitare solent, imagines repetant dicentes; etenim, ut poëta ait,

Navita de ventis, de tauris narrat arator Enumerat miles vulnera, pastor oves.

Omnium vero maxime id facere Orientales homines solent, rebus adspectabilibus vehementer affecti. Ergo apud Hebraeos a manna, in deserto mane cadente, et a montibus ibi conspicuis Moses Ps. XC, a re pastoritia pastor Davides Ps. XXIII, a coelo nocturno noctu canens idem Ps. VIII, ab alto mane et aurora, quam adspiciebat, poëta Ps. CXXXIX: 9, 11, 12, 18, imagines petiere. Jesus in monte a liliis, passerculis, sole, rupibus Matth. V: 45, VI: 26, 28, VII: 24 segg., cum alibi tum in Capernaumi confiniis ab agris consitis rupibusque fertilitatem impedientibus Matth. XIII: 1 segg. Joh. IV: 35 segg., post multos cibo refectos a pane ciboque Joh VI, post visum coeco restitutum a visu et coecitate Joh. IX: 39, vespera a sole occidente Joh. XII: 35, similitudines desumsit. Similia apud Apostolos videas Act. IV: 12, coll. 9. 1 Cor. V: 7, 8, Apoc. XXI: 1, coll. I: 9. Imo pro opportunitate diversa res eadem diversis modis proponitur. Ita jesus suis ubique vim Divinam promittit; sed, aquas abundanter libari in festo videns, illud ita enuntiat: ποταμοί έκ της κοιλίας δεύσονται ίδατος ζωντος ultima vitae suae vespera discipulis, jamjam auxiliatore suo destitutis futuris, άλλον παράzλητον promittit; quando de oratione sapienter habenda sermo est, dicit: ἐνω δώσω ὑμῖν ζόμα καὶ σοφίαν et quando de re difficillima et vires humanas superante agitur, idem ait: λήψεσθε δύναμιν τοῦ άγίου πνεύματος, δύναμιν έξ ίψους. Vid. Joh. VII: 37-39, XIV: 16, 17, Luc. XXI: 15, XXIV: 49, Act. I: 8.

Causa autem figurate tropiceque dictorum universe quidem in ingenio gentis Hebraeae posita est, coll.

Obs. 1. In singulis autem locis haud paucis animi affectus peculiaris est, qui vividam vel audaciorem reddit orationem. Sic, quos ad Divinae majestatis quasi adspectum ipse Propheta fovebat animi affectus. hos universae rerum naturae tribuit, et montes anxie trementes, oceanum vocem manusque supplices extollentem, solem lunamque obstupefactos consistentes descripsit Hab. III: 10, 11. Paulus amoris fraterni praestantiam summo cum animi ardore describens, non dicit subtiliter, eam, quantum per rei naturam fieri potest, omnia tolerare, credere, sperare et perpeti, sed indefinite: πάντα ζέγει κ. τ. λ. 1 Cor. XIII: 7. Simili de causa similis est dictio 1 Cor. IX: 22. Jesus prae tenerrimo misericordiae affectu urbem Hierosolymorum tanquam matrem miserrimam alloquitur ejusque infelicitatem vividis depingit coloribus Matth. XXIII: 37 seqq. Luc. XIX: 42 seqq. XXIII: 28 seqq. Non raro ut se audientium legentiumve captui accommodarent, coll. Obs. 1, vel etiam ut sub imaginum quasi involucro aliquamdiu tegerent, quae illi aperte dicta nondum ferre poterant, similitudinibus usi sunt viri sapientes, ita Nathan 2 Sam. XII: 1 seqq. item JESUS, coll. Matth. XIII: 11 seqq. Nonnunquam etiam, quae ipsi dicentes nondum satis capiebant neque igitur propriis verbis enuntiare valebant, imaginibus quodammodo significarunt. Ita saepe V. Fis prophetae coll. 1 Petr. I: 11, 12, 2 Petr. I: 19, imo et N. Fis doctores, coll. 1 Cor. XIII: 8-12, Eph. III: 19. Quae omnia uti ad singula dicta figurata vel tropica cum dignoscenda tum intelligenda faciunt, ita nos monent, non in una grammatica interpretatione subsistendum esse, sed in omnem cogitandi sentiendique rationem, antiquitati sacrae propriam, esse penetrandum.

CAPUT II.

DE NOTIONIBUS, QUAE VERBIS SENTENTIISQUE SINGULIS SIGNIFICANTUR, PERNOSCENDIS.

S XX.

Notionum, verbis significatarum, pernoscendarum necessitas.

Ut omnem dicentium scribentiumque mentem penitus intelligamus et in ipsam antiquitatem totos nos quasi transferamus cogitatione; necesse est, ut a vocibus sententiisque singulis grammatice cognitis progrediamur ad notiones ipsas, hisce significatas, ulterius indagandas planeque perspiciendas. Ergo historice inquirendum est, quasnam illi tum rerum oculis auribusve percipiendarum, ut geographicarum, historicarum et ad mores ritusque pertinentium, imagines sibi proposuerint, tum rerum mente sola comprehensarum, ut moralium et religiosarum, notiones

opinionesque sibi informaverint. Ita demum in illorum mentem, singulis in locis saepe non nisi partim et obscure significatam, penitus nos insinuare et una cum ipsis antiquis cogitare, judicare, ratiocinari poterimus.

1. Interpretis negotium requirere, ut non modo verba ipsa veterum grammatice intelligat, sed etiam notiones, verbis illis significatas, historice inquirat et pernoscat, jam vidimus § IX. Etenim per intellecta verborum signa penetrandum est in mentem ipsam eorum, qui his signis usi sunt, coll. § IV, atque hanc in rem verba illa componenda et conferenda sunt cum ipsorum dicentium scribentiumve ingenio et cum eorum ad quos loquebantur opinionibus moribusque, ut quid illi iis verbis ad hosce usi significarint, rite intelligatur, coll. § VIII. Igitur a grammatica disquisitione ulterius jam procedendum est ad auctorum veterum de quibuscunque rebus, quas verbis designarunt, notiones historice indagandas.

Et veterum quidem de rebus, quas commemorant, notiones indagandas interpreti atque perspiciendas esse perhibemus, non res hasce ipsas cognoscendas ei esse dicimus. Etenim interpretis non est, quaerere, quid de variis rebus sibi statuendum sit, sed quid de iis opinati sint, quales de iis notiones sibi informaverint antiqui illi, in quibus intelligendis interpretandisque versatur. Sic in locis Ps. II: 8, Ps. VIII: 4, Ps. CXXXIX: 9, interpretandis, non geographice vel physice inquirendum est, quinam sint terrae fines, quales luna stellaeque sint, qualis aurora; sed interpreti unice indagandum est, quales de hisce rebus fuerint poëtarum illorum notiones opinionesque.

Minus accurate igitur plerique Hermeneutae, inter recentiores etiam meijer et seiler, hunc locum dixerunt: de rebus cognoscendis. Conf. ernesti, Op. Phil. p. 224, REIL, Opusc. p. 86.

In verbis autem sententiisque dicentium scribentiumve singulis grammatice intelligendis subsisti non posse, sed notiones iis significatas ulterius indagandas esse, et rei natura docet et communis omnium experientia confirmat. Etenim nemo sic vel loqui vel scribere solet, ut omnem suam de quibusque rebus notionem accurate et ab omni parte multis verbis semper explanet; sed paucis plerumque significat, quid cogitet de rebus, quae magnam partem audientibus legentibusque vulgo notae esse Hae autem ipsae opiniones notionesque cum variis hominum aetatibus et generibus, imo singulis non raro hominibus, variae sint, sunt sane interpreti indagandae, ne alienas iis opiniones tribuat. Idque eo magis necessarium est, quo magis auctores illi vel populari, haud accurata neque logica, ratione locuti sunt, vel de rebus sublimioribus ex sua mente egerunt. Itaque docet experientia, peregrinos sciscitari debere de infinitis numero rebus, quae, uno verbo nominatae, indigenis notae sunt et perspectae: item in Platonis de ideis, Stoicorum de Sapiente locis probe indagandam esse illorum philosophorum notionem sententiamque iis vocibus significatam: et vero amici doctorisve, cujus omnem cogitandi rationem perspeximus, mentem a nobis facillime intelligi, paucis enuntiatam, dum ab iis alieni ipsos vel partim modo vel plane non intelligunt. Est igitur cum dicentibus scribentibusque familiaritas contrahenda, qua in mentem eorum penetres eorumque notiones in mente etiam ipse habeas. Idque imprimis necessarium est in C. S. interpretando, in quo poëtae,

historici, doctores constanter respiciunt vel ad res. vel ad opiniones moresque suo tempore notos, item legati Divini novas saepe opiniones sententiasque proferunt, et eas paene semper populari, haud subtili, ratione enuntiatas, et vero omnia sunt antiqua, a nostris temporibus remotissima, eaque praeterea pro aetatum auctorumque varietate saepe varia.

Conf. MEIJER, P. I, p. 14 seqq. BECK, Obs. critico-exegeticae, Partic. I, p. 15.

A grammatica igitur disquisitione ad hanc notionum indagationem progrediendum est. Fundamentum enim totius interpretationis est grammatica verborum intelligentia, coll. & X. Et vero sive universas antiquorum notiones opinionesque cognoscere volumus, eae ex scriptis antiquitatis monumentis conjunctis grammatice hauriendae sunt; sive definire cupimus, quamnam notionem certis locis auctores significaverint, id ex locis singulis grammatice exploratis definiendum est, coll. § XVIII. A grammatica igitur ordiendum; sed aeque progrediendum est ad illam ipsam notionum disquisitionem. Caeterum enim, ut modo vidimus, mentem auctorum intelligere, cum iis cogitare, ipsorum notiones nostra mente vere cognitas et intellectas suscipere non possumus, atque ideo perit praecipuum omnis interpretationis consilium, coll. § IV. Verbis, tanquam forma, continentur cum sensa tum imprimis notiones, tanquam materia dictorum. Philologo igitur licet in verbis phrasibusque illustrandis subsistere; interpreti vero grammatica disquisitio adjumentum modo est sive instrumentum, quo ad notiones, opiniones, mentem omnem antiquorum intelligendam procedat.

De grammatica, ut fundamento, conf. ernesti, Op. Phil. p. 230 seq., de notionum indagatione, ei superstruenda, conf. k. g. bretschneider, Die historisch-dogmatische Auslegung des N. T. Leipz. 1806. p. 5, item J. H. PAREAU, Inst. Interpretis V. T. p. 253.

Haec ipsa autem, grammaticae superstructa, de notionibus disquisitio necessario historica esse debet. Nam, sive quaeris de moribus ritibusque antiquorum, sive de eorum rebus gestis, sive de regionis, in qua vixerunt, conditione antiqua, sive de opinionibus, quas ipsi habuerunt, hae res omnes in facto positae sunt, quae igitur non aliter, quam historice indagari queunt.

2. Magnus est hujus disquisitionis ambitus; complectitur enim omnia, de quibus in C. S. dicentes scribentesque egerunt. Egerunt autem, ut ferebat natura ipsa, cum de rebus temporibusque praeterlapsis, tum de rebus praesentibus sive extra hominem positis sive humanis, tum de rebus etiam quae mente intelliguntur animoque expetuntur. Primi generis notiones Historia complectitur et Chronologia, secundi Geographia cum rerum naturalium Doctrina et Archaeologia, tertii Historia opinionum placitorumque antiquorum. Ergo vel ad res magis adspectabiles vel ad mente unice animoque comprehensas haec disquisitio refertur: ad illas priora duo genera pertinent, ad has genus tertium.

Et historiam quidem gentis suae, uti et vicinorum interdum populorum, praeterlapsam ante oculos haberunt V. Fis cum historici, tum oratores, tum poëtae, v. c. Exod. XV, Ps. XC, tum prophetae, v. c. Deutr. XXXII: 7 seqq. Joël III: 1 seqq. (IV: 1 seq.) Adres Romanorum politicas saepius, imprimis vero ad gentis suae generisque humani historiam veterem auc-

tores N. Fis respiciunt cum in locis historicis, tum in orationibus v. c. Luc. XX: 9 seqq. Joh. III: 14, tum epistolis v. c. Rom. V: 12, 1 Cor. XV: 45, Gal. Ecclesiae Corinthiacae universam I: 16. Hebr. XI. conditionem constanter respexit Paulus in Epistola Ia et Ha ad Corinthios. Accedunt Chronologica, quae interdum cum exterorum relationibus, v. c. in libro Danielis, sunt conferenda, aut cum ipsis aliorum C. Si librorum locis, v. c. in Euangeliis. Et haec non raro difficiliora sunt, quia in C. S. non chronologiae aut historiae, sed ipsius religionis causa fere omnia sunt relata. Jam vero in ipsas res gestas antiquas nos quasi transferamus, oportet, ut eas cernamus ipsi eo modo, quo eas ante oculos habebant veteres illi auctores. -Geographicam pariter regionum, Palestinae imprimis, conditionem constanter respiciunt historici, uti et coeli terraeque, plantarum et animalium rationem auctores varii: et saepe non nisi hisce cognitis loca bene intelligi queunt, v. c. Exod. XIV: 21 seq. 1 Reg. XVIII: 34, Matth. XXI: 2 seqq. Haec rite indaganda sunt, cum uno saepe verbo tantum indicentur. Imo nomen idem interdum variis locis, vel contra varia nomina eidem loco sunt tributa: sic σαμαρεία Act. VIII: 5 est urbs, alibi vero regio, αντιοχεία Act. XI: 19 seqq. Gal. II: 11 est Syriae metropolis, sed Act. XIV: 19, 2 Tim. III: 11 est urbs Pisidiae affinis; contra χώρα ναδαοηνών Marc. V: 1, dicitur, quae Matth. VIII: 28, γώρα των γεργεσηνών appellatur, media quippe Gadaram inter et Gergazam. Transferre igitur nos cogitatione debemus in loca, quae auctoribus ante oculos erant, ibique res obvias quasi cum iis contemplari. Ouod v. c. in Ps. XXIX requiritur, in quo gravissimae tempestatis progressio per universam fere Palaestinam describitur. - Neque minus Archaeologia, sive antiquitatum, i. e. antiquorum morum rituumque, cognitione opus est ad res cum domesticas, tum civiles, tum bellicas, tum vero sacras, ad quas saepissime una voce alluditur, probe intelligendas. Sine his moribus tum aliarum interdum gentium, tum praecipue ipsorum Hebraeorum cognitis mira saepius aut absurda videantur, quae in C. S. narrantur; ita probe tenenda est Aegyptiorum ratio, qua cum peregrinis comedere nolebant, Gen. XLIII: 32, coll. Herod. L. II, 41; item Orientalium consuetudo insidendi domus tecto, 1 Sam. IX: 25 seg. 2 Sam. XI: 2, unde descendi in ipsam domum poterat Luc. V: 19; porro aedificandi modus, quo separata quaedam domûs pars erat עליה, in N. F. υπερώον dicta, 1 Reg. XVII: 19; uti et ratio coenarum communium, quae ayanai dicebantur, 1 Cor. XI: 21 segg. atque universi in Ecclesia prima Christiana cultus sacri ratio 1 Cor. XII, XIV. Ab illis ritibus moribusque praeterea poëtae, prophetae, JESUS ejusque Apostoli innumeras similitudines desumserunt. Igitur quasi habitandum est inter antiquos, ut omnia, quae illi respiciebant, codem, quo ipsi, modo veluti videamus.

Ad historiam opinionum placitorumque pertinet cum multarum opinionum singularum indagatio, tum cognitio ipsius, quocum opiniones omnes arctissime cohaerent, ingenii, et universae genti communis et singulis viris eximiis proprii.— Habet enim unaquaeque gens et aetas, habent adeo singuli quique, imprimis excellentiores homines suum sibique proprium ingenium; et quo minus cultum puerorumque conditioni similius est ingenium, eo magis imperfecta etiamnum est cogitandi ratio. Jam vero in G. S. primum nobis occurrit generis humani pueritia, universeque gens ibi conspicitur Orientalis a nobis diversissima et diu certe

parum culta. Ergo opiniones multae peculiares probe tenendae sunt, ut singula loca complura rite intelligamus; ita v. c. in vità nomadicà sanguinis vindicta: in rebus civilibus sacerdotum vis, religionis cum imperio intima conjunctio ipsaque Theocratia, qua Deus idem erat qui rex supremus; in docendi modo parabolarum, aenigmatum et proverbiorum usus; universa de Deo loquendi ratio plane humana, vulgi opinio. qua existimabatur unusquisque populus suum habere Deum tutelarem, Deumque in templo tantum coli posse et sacrificiis delectari; de fortuna secunda, ut gratiae Divinae signo, de adversa, ut scelerum poena, existimandi ratio; vitae post mortem futurae, praeterquam in inferis degendae, vix ulla cognitio. Pariter noscendum est, qualem postea Pharisaei δικαιοσύνην existimarent, qualem iidem avazaouv exspectarent, negarent autem Sadducaei, ut intelligantur Matth. V: 20, XXII: 23, 29, Act. XXIII: 6, Phil. III: 9 coll. 5; item quae fuerit Samaritanorum cogitandi ratio, Joh. IV. quae Atheniensium etiam philosophorum fuerint placita, Act. XVII, qualesque extra Palaestinam Apostolorum tempore opiniones de τω Λόγω, de τη γνωσει, de aeonibus, imprimis vero qualem Judaei exspectaverint Messiam qualeque hujus imperium. Quid, quod inter omnes constat, aliam in multis Mosis Prophetarumque, aliam JESU et Apostolorum esse cogitandi rationem de rebus divinis et sacris. Haec omnia rite indaganda sunt et cognoscenda; nam si in rerum externarum geographicarum, historicarum, archaeologicarum quasi adspectum nos transferre debemus, ut eandem, quam ipsi veteres, earum imaginem ob oculos habeamus; multo sane magis necesse est, ut in eorum opinandi cogitandique rationem nos transferamus, ut ex sua eos mente intelligamus. Ergo uti in rebus,

quae illos circumdabant, quasi habitare, ita in mentem insam corum nos penitus insinuare nos oportet. -Huinsmodi autem historicae disquisitionis culmen in eo est, ut ipsum illud ingenium gentis universum perspiciamus, ex quo fluxerunt, vel, si aliunde originem habeant, ad quod certe accommodatae sunt opiniones illae omnes, imo et mores, instituta, regiminis forma, cultus sacer omnis. Etenim uti hoc universum gentis alicujus ingenium cognoscendum est ex cunclis ejus moribus, institutis, opinionibus, ita vicissim, quo magis illud cognitum est, eo melius hi ipsi mores, haec instituta, hae opiniones intelliguntur. Imo praeterea singulorum, in quibus versamur, auctorum ingenium pariter cognoscendum est, ut videamus, quomodo illi, quamquam universo ingenio Hebraeo conspicui, peculiari tamen genio suo sint diversi: ita ex cujusque ingenio toto singulas ipsius opiniones rite intelligemus atque interpretabimur.

Postremum hoc quodammodo jam significavit MEIJER, T. II, p. 165, explicuit atque exemplis ex antiquitate Graeca, maxime Pindari et Platonis illustravit F. AST, Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik, Landshut, 1808, p. 175-179, 182-184, 194-196.

3. Et diffitendum quidem non est, negotium hocce magnas habere difficultates, tum in rerum disquirendarum et multitudine et varietate et natura quaerendas, tum in ingenii, quod ad id requiritur et facilitate, qua suam consuetudinem quis linquat, ut in aliorum quorumvis conditionem mentemque se transferat, et judicii acumine, quo videat, ut vere semper antiquitatem sibi proponat, et certa voluntate, qua nullis opinionibus placitisve suis impediri nullisque

difficultatibus absterreri se patiatur, quominus quod verum est inquirat et cernat. Idque negotium saepe omnino negligitur aut non bene tractatur, non tantum prae ignavia, sed et prae judicii errore, quo opiniones suas quis, facile imprudens, in C. Sum transfert, aut, quod longe pejus est, prae perverso studio sua placita vel dogmatica vel etiam philosopha in C. So invenire cupit.

Illam ingenii facilitatem rite Lücke, Stud. u. Krit. 1834, IV Heft. p. 770 appellavit Selbstentäusserung und Hingebung, quae ille ne Schleiermachero quidem satis propria fuisse fatetur. De perverso hocce studio conf. ERNESTI, De vanitate philosophantium in interpretatione librorum S., in Opusc. Philol. imprimis p. 234—236.

Sed digna res est, in quam omnibus ingenii viribus animique studiis incumbamus. Hac enim non modo gentis Hebraeae ipsiusque in ea sensim progredientis humanitatis historiam cognoscemus, sed etiam legatorum Divinorum, JESU imprimis et Apostolorum, doctrinam mentemque omnem et vere pureque et certo tutoque et plane atque integre percipere atque intelligere poterimus. Et vero nisi cum rerum adspectabilium imagines, tum rerum intelligibilium notiones, quales ipsis antiquis dicentibus scribentibusque fuerunt, indagemus et perspiciamus, vera interpretatio nulla est. In verbis haerebimus, in mentem non penetrabimus. Et sive e philosophia sive e dogmatica sive aliunde repetantur notiones, quas sacris auctoribus tribuamus, aliena omnia in ipsorum verba implicabimus, non sua ex his explicabimus. - In ipsa interpretationis parte Grammatica verborum significatio saepe definienda est ex natura rerum, qualem ipsi eam sibi informarunt antiqui, coll. § XVIII, 5; ita quid sit

iλασμός 1 Joh. II: 2, IV: 10, non nisi accurata disquisitione historica intelligi potest. - Historica interpretationis pars tota inde pendet, et non raro penitus locorum intelligentia destituemur sine ejusmodi disquisitione; ita nisi de inferis notionem Hebraeorum antiquam teneamus, prorsus sensu omni carere videbitur locus Eccles. IX: 10. - Logica etiam ratiociniorum cognitio a perspectis notionibus, quas in mente habuerunt dicentes, magnam partem pendet; sic ubi Moses Deutr. XXXII: 6 segg. Jehovae ut patris benignitatem celebrat, cum eo ante oculos habere paternam gentis informationem debemus. - Multo etiam magis dicentium scribentium que universa cogitandi ratio et cum audientibus aut legentibus conjunctio historice cognoscenda est, ut Phychologice perspicere animum consiliumque illorum et Aesthetice de orationis convenientia judicare possimus, quod facile apparet, si v. c., cur Paulus singula verba dixerit 1 Cor. XIII: 4-7. inquiramus.

Vid. de hoc loco Comment. mea de 1 Cor. XIII, p. 215-218. De ίλασμῷ conf. van der loeff in opere Waarheid in Liefde 1843, II.

Ergo optimi quique Graecorum etiam Romanorumque interpretes et interpretum magistri hancce historicam disquisitionem maximopere commendarunt.

Vid. praeter BECKIUM et ASTIUM jam laudatos, ERNESTI, Epist. ad Stiglizium, praemissa editioni Ciceronis, p. 77, Ruhnkenius, De Doctore umbratico, Opusc. p. 131, Wyttenbachius, Vita Ruhnk., Opusc. T. I. p. 543 seq. et v. Heusde, Ep. ad Creuzerum, praemissa Initiis Plat. p. 29-32.

& XXI.

Ratio, qua hac in re procedendum est.

Illarum, quae dicentium scribentiumque in C. S. occurrentium menti obversatae sunt, imaginum notionumque cognitio e puris fontibus recta ratione est haurienda. Itaque interpreti non licet ex sua ipsius conditione vel recentiori aliqua cogitandi sentiendique ratione aliquid antiquis obtrudere, neque ex arbitrio suo fingere imagines opinionesve, quas habuisse dictisque suis expressisse veteres censeantur, neque in illorum sententiis ex vero inquirendis impediri opinione praejudicata de eorum sive veracitate erroribusve, sive ruditate excellentiave, sive etiam de eorum inter se convenientia aut dissensione. Simpliciter est ex ipsis antiquitatis monumentis testimoniisque, de ea referentibus, historice indagandum, qualem quisque cens vel scribens sibi informaverit earum rerum, de quibus egit, notionem; ut, idem cum eo gitantes sentientesque et idem cum eo quasi oculos habentes, ex sua ipsum mente ubique intelligamus. Quare (coll. § VIII.) tria tenenda sunt, estque opera danda, ut et in universae, ad quam illi auctores pertinebant, antiquitatis rationem opinionesque communes, et in propriam cujusque atque peculiarem conditionem mentemque nos transferamus penitusque insinuemus, et ut ita instructi animatique sedulo ad singulorum locorum rationem singularem attendamus.

1. In notionibus veterum exponendis facillime fieri potest, ut non recta procedatur via. Nam cum natura fere proni simus ad nostras de quibuscunque rebus notiones aliis quoque tribuendas, imprudentia facile ea in re peccatur. Quare et in antiquorum Philosophorum, Platonis v. c., interpretatione non raro recentioris philosophiae placita antiquis fuere Praeterea si de aliquo, non satis accurate nobis cognito, opinionem nobis informavimus veritati non congruam, huic praejudicatae opinioni convenienter illum intelligere volentes, prae errore fallimur. Itaque cum Homerum, Hesiodum aliosque vetustissimos poëtas de mundo rebusque humanis et divinis eodem modo, quo cultissimi aevi homines, sensisse statuerent, et Graeci jam philosophi et recentiores eruditi multi, in eorum fabulis, tanquam involucris, ὑπόνοιας quaesiverunt vel αλληγορίας. Neque ergo mirandum in C. S. interpretando multos saepe similiter processisse.

Conf. P. VAN LIMBURG BROUWER, Overzigt van de geschiedenis der Allegorische uitlegging van de Grieksche mythologie, Amst. 1843.

Et Judacos quidem alios e philosophia sua allegorias in C. Sum intulisse, alios ex ecclesiastica Rabbinorum auctoritate aliena omnia in eum intrusisse, et Christianos veteres saepe similiter allegoriis indulsisse, in ecclesia vero imprimis Romano-Catholica fidei ecclesiasticae auctoritatem regnasse, antea satis observavimus § V, 2 seqq. Huic autem ecclesiasticae aucto-

ritati Protestantes in interpretatione C. Si opposuerunt analogiam fidei sive analogiam doctrinae, fide complectendae; statuentes, ex universi S. Cis locis maxime perspicuis efficiendam esse summam eorum, quae Divinitus in S. C. docentur, atque ad hujus analogiam sive normam exigendas esse singulorum locorum omnium notiones; namque, cum Divino spiritu acti sint auctores S., eos in rerum summa necessario consentire debuisse. Hinc τοῦ Λόγου et τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ doctrinam, in N. Fis libris perspicue traditam, invenerunt etiam in V. F. v. c. Ps. XXXIII: 6; item Ps. II: 7, 12 spectari JESUM CHRISTUM opinati sunt, quia illic dicta unice conveniant iis, quae de hoc in N. F. docentur; et imaginem Divinam, ad quam Christiani informandi sunt, Eph. IV: 24, Col. III: 10, existimarunt eam esse, quae primis jam hominibus a Creatore indita est, Gen. 1: 26, 27. Sed qualis sit et quatenus locum habeat in universo C. S. consensio non licet interpreti in antecessum statuere; imo rite interpretando demum id justa ratione effici potest. Et vero nobis, de illius Codicis Divina praestantia persuasum nobis habentibus, confidendum est, nos Divinam in hominibus instituendis sapientiam ita optime verissimeque perspecturos esse. Atque sic demum, si justa via consensionem totius C. S. ostenderimus, aliis de hujus praestantia inde persuadere poterimus. Caeterum conf. § V, 8, 9 et VI, 4.

Quomodo Romanae Ecclesiae auctoritas repudiaretur et analogia fidei ei substitueretur ab Hermeneutis antiquioribus, cernas apud RAMBACHIUM, Inst. Hermen. Sacrae, Jenae, 1752 p. 88 seqq. 100 seq. Hanc analogiam fidei non rejiciendam, sed prudenter moderandam et limitandam, censuit ipse ERNESTI, vid. impr. Opusc. Phil. p. 225. Eam defendere studuit G. RUITENSCHILD, De adhibenda doctrinae

analogia in C. S. interpr. in Annal. Ac. Lugd. Bat. a. 1822—1823; conf. etiam K. W. STEIN, Ueber den Begriff und obersten Grundsatz der historischen Interpretation, Leipz. 1815. Sed legi merentur, quae contra attulit imprimis KEIL, Opusc. p. 88, 383, 385 et in Praef. ad illum Steinii librum p. XI seqq.

Alii, sibi quidem liberaliores visi, ex ipsa ratione humana sive philosophiae suae placitis notiones in C. S. occurrentes explicandas esse censuerunt; ita tum alii, Scholasticam philosophiam sequentes, tum philosophi recentiores praeëunte KANTIO, tum eruditi interpretes haud pauci, coll. § V, 11. Sic philosophum placitum de tempore, in Deum non cadente, reperiunt in Ps. XC: 4, 2 Petr. III: 8; philosopham sententiam de decreto Divino, quo omnia ab aeterno sint immutabiliter constituta, inveniunt in Eph. I: 4 seqq. 2 Tim. I: 9; recentissimae cosmologiae notiones Gen. I: 11 seqq. jam quodammodo inveniri, existimant. Cumque recentior philosophia decrevisset, Deum a consueto naturae ordine recedere non posse, miraculosa omnia interpretando tollenda judicarunt multi. Est hoc autem nihil aliud, nisi nostras aut recentiorum quorumdam philosophorum notiones, ab antiquis alienas, hisce obtrudere, conf. § VI, 4.

De postremo genere vid. BAUER, p. 258. Sed legatur universe de hac ratione ernesti, De vanitate philosophantium, in Opusc. Phil. p. 233 seqq. BECK, Observ. Crit. Exeg. Partic. I, p. 15 omninoque Kell, Opusc. p. 89. Bretschneider, p. 42 seq. 50 seq. 59 seq. item donker curtius, Het gezag der rede in de openbaring in Verh. van het Genootsch. tot verdedig. der Chr. godsd. a. 1827.

Haec philosopha ratio cum multis impense placeret, et multa tamen in C. S. miraculosa narrari viderent, non pauca etiam in JESU et Apostolorum doctrina philosophiae recentioris decretis non congruenter proponi sentirent; haec aliunde explicare studuerunt. Scilicet, uti apud Graecos Romanosque mythi inveniuntur, quibus ubique Dii et Semidei inducuntur, ita similiter se rem apud Hebraeos habuisse statuerunt, atque hinc speciem illam miraculosam derivandam esse opinati sunt. Jesum autem et Apostolos ad aetatis suae rationem sese accommodasse, observarunt, atque ideo ex theologia Judaica illorum temporum repetendas esse ejusmodi doctrinae formas, rationi sive philosophiae non congruas. Ita cum Gen. V: 24 comparandam esse fabulam de Ganymede a Diis in coelum sublato, Hom. Iliad. Y, vs. 232 segg., cum Gen. XI: 5, XVII: 20 seqq. mythum de Diis in terram descendentibus, Ovid. Met. VIII vs. 631 segg., cum 2 Sam. XXIV: 15, fabulam de peste ab Apolline immissa, Iliad. A. vs. 56 segg. Culmen suum haec mythica interpretatio attigit in Straussio, qui ipsas de JESU CHRISTO relationes paene omnes mythis constare, sibi persuasit, conf. § V, 11. Quae vero de αναγεννήσει et ἐπιςροφη, hominibus necessaria, a Jesu Apostolisque dicuntur, e theologia Judaeorum, de Gentilium ad Judaismum transitu talia docentium, et illorum effata de ἀναζάσει τῶν νεχοᾶν ex Pharisaeorum placitis iisdem unice declaranda esse, nonnulli existimarunt. Jam vero Hebraicae antiquitati multa fuisse cum Graeca et Romana antiquitate communia, JEautem ejusque Apostolos ad discentium captum sapienter se saepe accommodasse, nemo sane negabit. At vero in quibusnam tale quid locum habuerit aut non habuerit, accurate et historice in singulis indagandum est; quod si negligitur et universe ita ejusmodi cum Graecis Romanisque similitudo atque ad Judaeorum sententias accommodatio in antecessum statuitur; fieri nequit, quin scriptoribus S. saepissime aliena cogitandi sentiendique ratio obtrudatur. Confunditur ita genius Graecus cum Hebraico, et genius Judaicus cum spiritu Jesu et Apostolorum.

Illam interpretandi rationem commendatam videas inter alios a bauer, p. 257, meijer, p. 168 seq. m. wecklein, Momenta praecipua ud liberaliorem V. T. interpretationem, quae nostris temporibus est introducta, e collatione Scriptorum Gr. et Rom. cum scriptoribus s. imprimis p. 11 seq. Contra eam vero monuerunt complures, inter quos J. H. Kistemaker, Comm. de nova exegesi praecipue V. T., Monasterii 1806, maxime p. 25, 29 seqq. 75 seqq. 90 seqq. k. w. stein, libro modo laud. p. 27 seq. bretschneider, p. 46-49, 51 seq. J. H. Parrau, Disp. de mythica S. C. interpr. in Opp. Soc. Teyl. P. XXV, et iterum edit. Traj. ad Rh. 1824, borger, De Mysticismo, Hagae Com. 1820, p. 46-56; conf. etiam de wette, Religions-almanach 1817. p. 355 seq.

Ab ejusmodi erroribus caventes, nonnulli Hermeneutae et Theologi interpretandi N. F. methodum commendarunt, quam proxime reducentem ad antiquiorum Protestantium dogmaticam rationem, ex analogia fidei pendentium. Statuunt enim historice quidem inquirendas esse auctorum notiones, formas etiam ex Judaismo et Ethnicismo desumtas et variorum auctorum idiotismos esse observandos; sed his discretis efficiendam esse doctrinae normam, quam et Christiani fide complectantur et ad quam interpretes componere singulorum auctorum explicationem debeant. Et haec censeri potest probanda esse methodologia, quam sequatur Theologus in conficienda Theologia Biblica ex universo N. F. hausta. Sed eadem ut Interpretatio Theologica plane est improbanda Interpreti, cujus unicum

hoc est negotium, ut singulorum auctorum mentem animumque ex ipsorum verbis explicet, non ut eos inter se componat vel ex conjunctis, quid sibi statuendum sit, efficiat.

Potest igitur illa methodologia omnino prodesse ad interpretationis N. Fis consilium Christianum eo melius attingendum, de quo diximus in Encyclop. Theol. Chr. § 41. Commendarunt vero eam ut interpretationis ipsius partem F. Lücke, Grundriss der neutestamentl. Hermeneutik, p. 130 seqq. Twesten, Vorles. über die Dogmatik, § 30. T. I. ed. 3ae. p. 441 seqq. c. j. nitzsch, Syst. der Christl. Lehre, § 43-47, ed. 2ae. p. 75 seqq. G. c. R. Matthaei, Neue Auslegung der Bibel zur Erforschung und Durstellung ihres Glaubens, Götting 1831. H. N. Klaussen, Hermeneutik des N. T. aus dem Dänischen übersetzt von C. O. Schmidt-Phiseldek. Lips. 1841. Legi etiamnum merentur, quae suo jam tempore dixit ernesti, Opusc. Phil. p. 228.

2. In his omnibus (Ob. 1.) communis est hicce error, quod non ex idoneis fontibus (a posteriori, ut dicitur) inquiritur, quomodo cum universi Hebraei, tum et singuli inter cos dicentes scribentesque cogitaverint, sed vel ex ecclesiasticis, vel dogmaticis, vel philosophis rationibus in antecessum (a priori) statuitur, quaenam qualesve iis notiones esse debuerint. Communis igitur etiam talium rationum effectus necessario est, ut saepissime notiones auctoribus alienae tribuantur, non suae ex ipsis repetantur. Quod quam perversum sit, optime sentitur, si universum hujus de notionibus disquisitionis campum (coll. § XX, 2) lustramus. Namque rerum adspectabilium, historicarum, chronologicarum, geographicarum, physicarum, archaeologicarum imagines, quales antiquis Hebraeis cum universis tum et vario tempore singulis fuerint, nemo

sane definiri posse statuet sive ecclesiae, sive dogmatices, sive philosophiae decretis, sive etiam e praesenti nostra physica vel historia nostrisve moribus et institutis. Quod si in rerum adspectabilium causa perversum et ridiculum adeo sit, non minus profecto perverse sic proceditur in rerum intelligibilium notionibus, id est in Hebraeorum cum universorum tum singulorum opinionibus et placitis de rebus divinis explicandis.

Una recta ratio ea in re procedendi haec est, ut historicorum more ex iis fontibus, in quibus veterum de quibuscunque rebus notiones et opiniones asservatae sunt, hasce hauriamus, atque ita his, ex vero cognitis, convenienter veteres intelligamus.

Fontes autem hi, ex ipsa rei natura, duplicis sunt generis, contenti vel ipsius antiquitatis documentis, vel de ea testimoniis. Etenim ipsi antiqui suarum rerum, morum, opinionum effigiem memoriae prodiderunt in monumentis cum aliis, ut nummis et lanidibus, tum imprimis scriptis. Hic sane fons est et uberrimus et certissimus purissimusque. Ut autem hujus omni fruamur ubertate, non in ipsius gentis solius antiquitate subsistendum est, sed et totius illius stirpis, ad quam ea pertinuit, sive gentium cognatarum antiquitas est cognoscenda; ita tamen ut cognatarum cum ipsa similitudo non tantum, sed etiam hujus ab illis dissimilitudo observetur. Sic in Atheniensium dictis scriptisque intelligendis universa antiquitas Graeca est cognoscenda, sed et Atheniensium atque Lacedaemoniorum diversitas probe tenenda. Imo adeunda etiam est antiquitas earum gentium, quae licet stirpe non cognatae, tamen, docente historia, magnam in illam exercuerunt vim; ita tamen, ut rite distinguatur, quomodo illa gens res opinionesque aliunde susceptas ad propriam suam rationem mentemque accommodaverit. Sic in Romanorum scriptis intelligendis non raro ad Graecos, qui eos multa docuerunt. recurrendum est, sed rite distinguendum, quomodo Graeca illa ad suam rationem composuerint et saepe mutaverint Romani. - Praeterea de antiquissima gente non raro alii, sive aequales sive posteri, retulerunt atque ita testimonia nobis de ea exhibent. vero fons subsidiarius modo est, cum saepe incertum sit, num testimonia haec aeque puram illius gentis effigiem exhibeant, atque ipsius monumenta. Sunt haec igitur prudenter semper cum illis conferenda. Ergo quae Graeci Romanique de Hebraeorum historia, quae recentiores viatores de praesenti geographica et physica Palaestinae conditione moribusque ibi vigentibus, quae recentiores Judaei aut Christiani de antiquorum Hebraeorum opinionibus placitisque referent, eatenus tantum ut vera sunt suscipienda, quatenus cum horum ipsorum monumentis veteribus apte congruunt.

Ex his autem fontibus rite hauriendum est. Et sunt quidem ante omnia ipsi hi fontes critice spectandi, num revera tales sint, quales esse habentur, nempe fontes genuini. Sed hoc potius ad C. Si Criticam et ad Archaeologiae similiumque disciplinarum rationem critice instituendam pertinet. Quod vero ad Hermeneuticam refertur, hoc est, triplicem esse hujus disquisitionis partem. Nam, coll. & VIII, interpreti attendendum est in omnibus et ad eum qui dicat, et ad eos ad quos hic dicat, et ad ea quae dicat scribatve. Ergo primo indagandae sunt illius antiquitatis, in qua vixerunt dicentes, imagines notionesque communes. Etenim si vel quis in multis ab aequalium aut proavorum cogitandi ratione discedat, in permultis sane iisdem utitur imaginibus notionibusque, quae a parentibus sunt liberis traditae, imo in novis etiam notionibus proferendis, si sapiens sit,

constanter ad eorum, quibuscum versatur, cogitandi rationem respiciet. Deinde vero etiam nobis variarum aetatum generumque peculiaris, imo singulorum saepe hominum singularis de multis rebus cogitandi ratio indaganda est, ne ad communis antiquitatis analogiam exigamus, quae apud diversos sunt saepe admodum diversa. Denique loca ipsa singula sigillatim sunt spectanda, ne notionem ab auctore alio loco enuntiatam, perverse alii etiam loco tribuamus, cum pro varia opportunitate idem auctor saepe admodum varia proferat.

Caeterum, uti § XX, 2. jam indicavimus, non sufficit sive antiquitatis universae sive singulorum auctorum de rebus gravioribus notiones singulas indagasse et ex monumentis testimoniisque quoquo modo quasi corrasas tenuisse; imo tum gentis universae tum auctorum singulorum ingenium, ex quo illae fluxerunt, cognoscendum est, ut ex hoc illas cum ratione derivare atque ita vere intelligere possimus. Quapropter perpetua cum antiquis quasi familiaritate contracta, oportet ut in omnem eorum cogitandi sentiendique rationem penetres et quasi ipse antiquus aliquis fias.

Conf. wyttenbach, Opusc. I, p. 550-553, 731, 753 seq. et v. heusde, Ep. ad Creuzerum, p. 32-35.

S XXII.

Antiquitatis sacrae ratio historice delineatur.

Quomodo universae, ad quam plerique, qui in C. S. occurrunt, dicentes scribentesque pertinent,

antiquitatis Hebraeae cum opiniones tum ratio omnis cognosci optime possint, ipsa nos docere historia debet.

Gens Hebraea, ad communem pertinens stirpem Semiticam, sorores habuit gentes complures Semiticas vulgo dictas (§ XII), uti ingenio, ita agendi cogitandique ratione cognatas: ipsa tamen ab his etiam distincta cum aliis rebus sibi propriis tum omnium maxime sacris. Cum primae aetatis suae partem magnam in Aegypto degerit, complura ab hocce cultissimo populo suscepit. Sed multo tamen majorem in eam vim habuit cum per legislationem Mosaicam instituta Theocratica ratio, tum ipsius Cananiticae regionis possessio. Hac in regione gens vi sua interna et juvenili vigore ingenium sensim excoluit maxime in cultu sacro sacraque poësi et eloquentia. Commercium cum vicinis gentibus eo fere tetendit maxime, ut ad earum idololatriam imitandam Hebraei, et praesertim regni Israëlitici cives, vergerent magis magisque; donec inter ipsos peregrinos, in exsilium abducti, viverent. Deinde maturius quidem iis fuit judicium, sed vigor ingenii animique plerumque defuit. Per vim gentium, quibuscum postea et in patria reduces et extra eandem viventes Judaei conjuncti fuere, multa sensim mutata sunt in eorum rebus

politicis, moribus, opinionibus: licet ipsi, quantum fieri posset, in omnibus propriam suam et sacram maxime rationem perpetuo servarint. Hac in gente, interitui jam proxima, cum natus esset jesus, necessario ejusdem et externa conditione et vero etiam opinionibus usus est, quum novam plane informaret societatem religiosam. Similiter egerunt ejus Apostoli: quamquam hi etiam cum inter alios Orientales, tum inter Graecos maxime Romanosque versati sunt, et vero vixerunt in media ipsa nova Ecclesia Christiana, quae ut moribus quibusdam novis institutisque conspicua erat, ita novo vigebat spiritu, cum Respublica Judaica penitus interiret.

Illius antiquitatis memoria superstes mansit in ipsius monumentis et in testimoniis subsequentium temporum de ea referentibus: eamque recentiori maxime tempore viri docti, petitis etiam aliunde subsidiis, illustrare studuerunt.

Monumenta illa sunt codex V. Fis, libri V. Fis apocryphi, loca quaedam versionis Alexandrinae et paraphraseos Chaldaicae, pseudepigrapha quaedam V. Fis, Philo et Josephus, atque codex N. Fis.

Testimonia praebent Talmud, Kabbala, Sabaeorum libri, apocrypha N. Fis, Patres Apostolici, Ecclesiastici Patres et Haeretici primorum temporum. Scriptores etiam nonnulli Graeci, Romani,

Arabes, et viatores quidam recentiores de rebus vel regione Hebraeorum retulerunt. Imo uti memoriam antiquitatis traditione sua servant ad hunc usque diem Judaei, reipublicae suae superstites; ita multo magis Ecclesia Christiana, utpote illius antiquitatis eximia progenies, testis de ea est perpetua. Vel sic tamen negligendum non est, hancce ipsam Ecclesiam cum ab Orientalibus, tum a Graecis Romanisque, tum a populis Germanicis, inter quos exstitit, et ritus moresque et opiniones multas suscepisse, atque pro varia gentium temporumque ratione varie esse informatam; ut medio aevo vix amplius agnosci primaeva ejus ratio posset.

Inde autem a tempore fere instauratorum sacrorum, viri docti in ipsum maxime C. Sum erudite inquisiverunt; idque liberius et magis critice agere instituerunt maxime a quo tempore Semlerus historicam antiquitatis sacrae disquisitionem commendavit. Itaque et jam antea et ab eo maxime inde tempore conjunctis viribus multi, cum morum literarumque universe Orientalium, speciatim Aegyptiacarum atque Semiticarum, tum scriptorum veterum Graecorum, tum Persicarum quoque rerum comparatione adhibita, id agere studuerunt, ut in vera sua atque plena luce magis magisque prodiret ea antiquitas.

- 1. Ut de fontibus, unde opiniones notionesque Hebraeorum cognoscendae sunt, et de modo hisce utendi possimus ipsi rite judicare, requiritur historica disquisitio originis, ingenii vicissitudinumque ipsius gentis et indagatio monumentorum atque testimoniorum, quibus antiquitatis illius memoria ad nos pervenit. Conf. § XII, 1. Hanc igitur quam brevissime exhibehimus.
- 2. Hebraei pertinent ad stirpem gentium, quae Semitica dicitur, atque cognati sunt cum Aramaeis sive Syris et Chaldaeis, Cananaeis sive Phoenicibus eorumque progenie Carthaginiensibus, Arabibus horumque cognatissimis Aethiopibus. Conf. & XII, 3. Hujusmodi stirpis cognatio, uti et rei natura docet et gentium tum Graecarum tum Germanicarum comparatio confirmare potest, eam habet vim, ut et ingenii indolisque et multorum morum opinionumque cognatio atque magna similitudo adsit; quae vero in quibusnam locum habeat et quatenus se extendat, quatenus autem cum insigni dissimilitudine sit conjuncta, historice probe indagandum est. Conf. ibid., 4.

Universam igitur Semiticae rationis, Hebraeis cum cognatis suis communis, effigiem vix melius aliunde inveniemus, quam ex ipsis dialectis Semiticis, quae horum populorum veluti speculum nobis praebent. Sunt autem dialectis hisce complura vocabula communia, pertinentia ad res vitae usui inservientes, tentoria, domus, vestimenta, quia hae res ipsae iis populis communes erant. Et vero indoles ipsa earum dialectorum est simillima. In omnibus simplicitas pueritiae cernitur, a rebus in sensus cadentibus cuncta denominans; parum excultum judicium, in eo se manifestans, quod accurata temporum distinctione et particulis orationis definitis carent; vis poëtica magna,

in tropis audacissimis etiam conspicua; artium fabrilium minor cultus, quippe quarum vocibus technicis non divites sunt; parum denique philosophiae se applicuerunt, cujus ipso adeo nomine carent. Conf. ibid., 3.

Vel sic tamen dissimilitudo etiam et diversitas magna est inter has quasi sorores, licet ingenio cognatas, oriunda cum ex singularum gentium proprietate nativa, tum ex earum institutione variisque opportunitatibus, eaque pariter in ipsis, quibus eae usae sunt, dialectis quodammodo conspicua. Sic ensium plus quam mille nomina apud Arabes occurrentia bellicum sane populi ingenium indicant. Incultior ratio totius dialecti Syriacae et Chaldaicae documento est, cultiorem fuisse gentem Hebraeam. Conf. ibid. 4. Nulla vero Hebraeorum a cognatis diversitas major est neque gravior, quam quae in eo est posita, quod illorum cultus omnis cum religione fuerit indivulso nexu conjunctus, et cum religione quidem, qua unus verus colebatar Deus. In lingua ipsorum infinita numero occurrunt dicta et tropi a rebus sacris orti. Artes etiam fere unice sacrae fuere, sacra poësis, eloquentia, musica. Politica ipsa sacra sive theocratica. Literae sacrae fere, historia et doctrina omnis. Et hujus ipsius doctrinae character non est, qualis convenit plurium Deorum cultui, quocum et lascivia plerumque juncta est et mythorum saepe multitudo, sed qualis convenit unius veri sanctique Dei cultui, veri amans, severa . sancta.

De hoc doctrinae Hebraeae charactere conf. DE WETTE, Bibl. Dogm. § 83, ed. 3ae p. 63, et § 229.

3. In primaeva gentis Hebraeae historia tria imprimis observanda videntur, quae insignem in ejus mores, indolem opinionesque vim exercuerunt.

Et primae quidem aetatis pueritiaeque suae magnam partem haec gens degit in Aegypto. Cum igitur Aegyptii et cultu universo et speciatim agricultura legumque sapientia ita in antiquitate excellerent, ut ipsi adeo Graeci eos propterea adirent; fieri non potuit, quin magnam in Hebraeos vim haberent. Itaque ad vitae communis cultum et supellectilem artesque fabriles Hebraei incultiores a cultioribus Aegyptiis multa desumserunt. Ad agrorum culturam a gente agricola multum didicerunt ipsi, qui fuerant eatenus nomades. Et ad legum quoque sapientiam complura a sapienti Aegyptiorum legislatione desumsit Moses, eorum omni eruditione et sapientia imbutus, coll. Act. VII: 22. Sed vis haecce non talis fuit, ut ingenium sibi proprium Hebraei deponerent, alienum adsciscerent; imo multa ab Aegyptiis non susceperunt, multa suscepta suae indoli accommodarunt. In vivendi genere tentoriorum et complurium rerum ad vitam nomadicam pertinentium usus diu fuit asservatus. Cum agricultura vitam pastoritiam conjunctam et unice adematam tenuerunt. Legum sapientiam cum unius veri Dei cultu quam arctissime junxit et polytheismi vitiis puram praestare studuit Moses.

Multo majorem in omnem gentis rationem vim exercuit, quae ejus adolescentiae contigit, ipsa legislatio Mosaica. Hac exstitit Theocratia, qua ipse Deus habebatur hujus nominatim gentis rex, a quo repetebantur leges politicae et civiles, justae illae et plerumque humanissimae, qui ipse, regis instar, publice erat a populo suo magna cum pompa colendus, cujus ministri, sacerdotes, et legum vindicationem et juris dictionem habebant, cujus vero etiam interpretes semper eraut prophetae, uti primus propheta ipse Moses. Hinc igitur per omnia tempora ritus sacri et

cultus Dei publicus. Hinc vis sacerdotum et vero etiam prophetarum in civitate tum quoque, cum ei essent reges, summi Regis vicarii. Hinc, quod omnia fere sacra evasere, poësis, eloquentia, historia ipsa. Sapientissimi enim quique gentis ipsius sortem atque historiam contemplabantur ut providentiae Divinae singularis theatrum. Hinc quod universam rerum naturam semper adspiciebant, ut in qua aeque Deus ille regium domicilium haberet et dominaretur, atque in templo et civitate. Hinc vero etiam, quod omnis virtus omnisque religio iis fere esset civilis, ad gentis salutem et perfectionem pertinens, beatitatemque et immortalitatem, non singulorum hominum, sed gentis provehens atque spectaus.

Cum hac legislatione junctum genti adolescenti mox certum contigit in regione Cananitica domicilium. Gentis autem cujusque ingenium non oritur quidem, sed maximopere tamen formari solet per regionem, qua vivit, et res ibi circumjectas. In Hebraeos igitur hoc eam habuit vim, ut jam non amplius nomades essent, sed stabilem conditionem eoque ipso egregiam sese excolendi opportunitatem nanciscerentur; ut porro cum re pastoritia jam jungere inciperent agrorum culturam et deinde quoque mercaturam, quae utraque ad ingenii cultum facere solet; et ut eam coeli aërisque et animalium, plantarum, regionum naturam constanter cernerent, quae Palaestinae erat propria, atque harum igitur rerum imagines dicendo etiam scribendoque semper exprimerent.

4. Deinde gentis Hebraeae aetate procedente et quasi juvenili duo maxime videntur fuisse, quae ipsius cogitandi agendique rationem valde excolerent et immutarent.

Alterum est ipse internus gentis vigor juvenilis,

qui, ut fieri solet, primum se exseruit bellis gerendis. Cuius rei ea vis fuit, ut Hebraeorum limites imperii extenderentur, donec Davidis tempore latissime paterent, sed et ut literae eorum, poësis et historia fere eo tempore essent heroicae. Postea vigor ille pacis quoque artibus excolendis cernitur. Inde a Samuele et maxime Davide artibus, literis musicaeque colendae optimi quique se dederunt; idque, Hebraea ratione, paene omne religioni est consecratum, ut in templo exstructo, sacra poësi exculta, musica chorisque cultui sacro adhibitis cernitur et in institutis prophetarum scholis, unde saepe in publicum procedebant populum monentes docentesque oratores poëtici. Quorum omnium ea vis fuit naturalis, ut cultui Jehovae externo majus statueretur pretium, sed et hic ipse excelsior evaderet, atque ut per poëtas imprimisque prophetas ipsa ingenia magis excolerentur et ad interiorem religionem fovendam eveherentur. In quo prophetarum opere minime quidem cernitur aliquid a Mosis mente alienum, coll. Deutr. XVIII: 15 segg., sed quod ille voluit reapse factum est atque ita magis explicatum perfectumque est ipsius institutum. Neque tamen existimandum est, ipsam gentem universam ingenio spirituque plane perfecteque fuisse informatam. Quod vel liquet e querelis ipsorum prophetarum, contrarium docentium et semper futuro demum tempore per alium prophetam gentisve principem, regi eidemque prophetae Davidi similem, fore exspectantium, ut Divino spiritu universa gens animaretur.

Prophetarum opus Mosis menti adversatum esse, male statuit de wette, l. l. p. 49, coll. 47.

Quominus universa gens ita, ut decebat, ad veram religionem excoleretur, impedivit etiam alterum quod hac actate observandum est, nempe commercium et consuetudo Hebraeorum cum vicinis gentibus. Scilicet Hebraea gens ipsa pueritiae simplicitatem in externis fere haerentem ingenio suo referebat, ideoque ad adspectabiles Deos externis cerimoniis iisque saepe lasciviae plenis cum gentibus vicinis, stirpe ingenioque cognatis, colendos prona erat. Itaque a quo tempore in Canaane vivebant, consuetudo cum hisce vim institutionis excelsioris fregit, imprimis cum in duo regna disscinderetur Hebraeum imperium, atque regnum Israëliticum publico cultu in templo Hierosolymitano destitueretur. Hujus igitur et sensim etiam Judaici regni cives exterorum idololatriam imitati sunt. Cujus rei non ea quidem fuit vis, ut Jehovae cultus omnino desereretur, imo sub vaccae etiam imagine ille quodammodo colebatur et legum Mosaicarum aliquis remanebat usus. Sed magis magisque tamen ad opiniones, cultum et mores quoque dissolutos exterorum se composuerunt. Donec tandem, gentis vi hoc ipso fracta, utrumque regnum penitus devinceretur, et gens, quae in patria sua, tanquam in paterna domo, eximiae institutioni obtemperare nolebat, foras ejiceretur et inter peregrinos vivere cogeretur.

5. In posteriorem gentis aetatem ad ipsius ingenium excolendum et ad maturitatem adducendum vim maximam habuit exsilium primo, deinde conjunctio cum variis gentibus tum in ipso exilio tum vero postea.

Etenim quasi e paterna domo ejecti et ejus felicitate carentes, resipiscere inceperunt totoque animo se convertere ad unius veri Dei cultum legemque summo loco habendam. Praeterea cum Chaldaeorum sa-

pientibus, qui jam tum a Zoroastre multa petiverant, commercium habuere, horumque eruditione certe eorum principes imbuti sunt. Fortasse sic etiam Persarum iis jam innotuerunt opiniones. Postea autem, in patriam reduces, Judaei regno Persico primum, tum Macedonico subfuere, et post aliquod tempus, quo liberi vixerunt, ab imperio Romano fere pependerunt. Qui autem extra Judaeam manserunt, in Oriente, imprimis in Asia anteriori, tum in Graecia etiam et Romae degerunt, permulti in Aegyptum cesserunt.

Haec omnia non potuerunt non multa immutare in Hebraeorum rebus politicis, moribus, opinionibus. Et indoles quidem universa gentis sensim maturius ostendit judicium. Jam perspiciunt magis ipsi polytheismi et idololatriae vanitatem legique Jehovae adhaerendum esse vident. Ipsi libros suos sacros colligunt, interpretari student et de rebus religiosis philosophari. Sed cum maturiori judicio minor conjunctus est, quam antea, ingenii animique vigor. Poëtae, prophetae, historici, ingenio excelsi, nulli amplius exsistunt. Antiochi Epiphanis tempore multi ab avita religione deficiunt, ut Graecorum sapientiam et idololatriam sectentur. Jamque, ducibus Maccabaeis libertatis vindicibus, per vim oppositionis major quidem compluribus est animi vigor; sed pro legis auctoritate tamen ita dimicatur, ut anxia adsit hujus observatio magis, quam liber et excelsus antiquorum prophetarum spiritus. Et post illud imprimis tempus de lege multum disputant, in externa fere legis observantia haerent, vera vi spirituque destituti; etsi nonnulli, imprimis Judaei Hellenistae e Graecorum sapientia multa egregia mutuentur. - Singula etiam quaedam sensim magnopere immutata sunt. Sic in

rebus politicis pro conjunctione cum regno Persico et Macedonico, pro opportunitate temporum Maccabaeorum, et pro vi imperii Romani multa aliter sunt instituta. In vita communi moribusque etiam nonnulla exstrinsecus sunt assumta ab iis maxime qui inter ipsos peregrinos vi vebant. Omnium vero maxime eorum literae opinionesque religiosae permultum traxerunt a gentibus exteris et per ipsam indolis mutationem mutatae sunt. Lingua ipsa in Palaestina invaluit Chaldaica, extra eam apud Judaeos tum hacc, in regionibus Orientalibus, tum, in Graecia et Aegypto, Graeca, conf. § XII, 6-8. Neque mirum igitur una cum lingua opiniones etiam peregrinorum permultas esse susceptas. Quo autem magis judicium eorum explicabatur et legi antiquae adhaerebant, eo magis et Synagogae sunt institutae in Palaestina et extra eam, et vero etiam sectae exstitere religiosae, quarum alia alias opiniones novas, aut recens explicatas, aut a peregrinis susceptas, propugnabat.

In his vero rite distinguendae sunt diversitates Judaeorum in diversis regionibus. Extra Palaestinam in Oriente prorsus lingua Chaldaica, in Graecia et Aegypto plane lingua Graeca invaluit, in Palaestina huius rarior erat usus, diutius contra Hebraea dialectus est servata et adhibita deinde dialectus Chaldaico-Palaestinensis, coll. l. l. Quapropter etiam hac in causa speculum ipsorum hominum praebent linguae, quibus utebantur. Pariter enim opiniones distinguendae sunt pro regionum varietate. In Aegypto maxime vis in Judaeis cernitur philosophiae Graecae, quae ibi vigebat, in Asia magis philosophiae sive sapientiae cum Chaldaicae tum Persicae. In Palaestina ipsa minor quidem hujus utriusque vis fuit, sed tamen complura, maxime Orientalis sive philosophiae sive theosophiae vestigia inveniuntur praesertim apud Pharisaeos, qui praeter libros sacros, quos Sadducaei solos volebant, traditionibus etiam Rabbinorum utebantur.

In omnibus autem, quae aliunde desumserunt Judaei, rite tenenda est gentis ipsius proprietas, ad quam cuncta illa sunt accommodata. Quod enim de anterioribus vidimus Obs. 2-4, nunc etiam observandum est, in iis quae cum aliis cognata vel ab iis suscepta habuerunt Hebraei, non puram conspici hanc peregrinam rationem sed adaptatam ad ipsorum proprietatem. Sic in politicis quam maxime servare antiquae suae legis rationem studebant. In moribus omnique vita sua gloriabantur adeo gente sua, ut unice sacra et Jehovae dilecta. Linguas etiam peregrinas sua priva ratione adhibuerunt et ad indolem suam accommodarunt. Neque mirum igitur, quod in hoc linguarum speculo cernitur, pariter in opinionibus conspici. Quaecunque ergo e philosophia vel Graeca vel Orientali assumserunt, haec cum suis opinionibus privis et cum Codice S. atque lege Mosaica conjungere eique adaptare studuerunt. Unde et peculiaris inter eos exstitit interpretatio allegorica, cujus hoc erat consilium, ut cum antiquo Codice illo conjungerentur placita nova, conf. § V, 3, 5.

6. Denique in gente Judaica, interitui proxima, nata est Ecclesia Christiana, quae novo vigore adolescere coepit, cum Respublica Judaica interiret. Ejus res primae ad Codicem S. pertinent.

Fuerunt autem viri docti, qui in rebus Christianis explicandis nullam rationem habendam esse censerent opinionum humanarum ejus temporis; cum Jesus et Apostoli doctrinam tradiderint Divinam, toti generi humano adaptatam. Alii contra ex opinionibus placitisque ejus aevi humanis exstitisse opinati sunt Christianam religionem, sive ejus originem repeterent ex Essenorum schola, sive ex Pharisaeismi et Sadducaeismi conjunctione, sive e philosophia Orientali et Persica, sive ex Alexandrina, sive ex Rabbinorum ejus temporis doctrina. Hi ergo utrique suae convenienter sententiae omnia in N. F. explicanda esse judicarunt.

De his opinionibus conf. DE WETTE, Bibl. Dogm. § 212.

Interpretis vero non est in antecessum certam et immutabilem apud se constituere sententiam de origine religionis Christianae; de qua demum Theologus omnino rite statuere potest, ubi ejus ratio primaeva, rectae etiam interpretationis ope, prorsus ipsi patuerit. Neque etiam interpretis est in antecessum statuere. quatenus Jesus et Apostoli opinionibus et erroribus sui aevi se potuerint accommodare aut non potuerint, utpote legati Divini; imo quatenus reapse se accommodaverint aut non accommodaverint, ex ipsorum dictis scriptisque, per rectam exegesin, demum conspici potest. Unice interpretis est, ut ex historia videat, an plane aliunde possit religio Christiana explicari, sin minus an nihil habeat cum opinionibus ejus temporis commune: ut sciat, num historia ejus temporis consulenda sit eaque sola, an vero consulenda non sit, aut an non sola.

Ita in antecessum de Jesu et Apostolorum, ut legatorum Divinorum ratione in causa accommodationis statui volebat seiler, p. 348-381.

Jam vero ex historia generis humani luculentissime cernitur, novam plane per Jesum Christum ortam esse societatem, quae, si in singulis quibusdam rebus alibi habeat sibi similia, in universa sua ratione plane novo animata est spiritu. Ubicunque autem aliquid eius generis invenimus, ibi necessario ante omnia recurrendum est ad insius auctoris propriam vim et insitam. Ita Socratis philosophia, Platonis respublica explicari ex temporis, quo vixerunt, opinionibus solis nequit. sed omnium maxime ex proprio Socratis et Platonis ingenio repetenda est. Similiter in Mosaica lege. Prophetarumque scriptis explicandis non aliunde omnia. sed ex ipsis illis viris sunt pleraque repetenda. sive humano tantum ingenio sua protulisse, sive, quod nobis persuasum est, peculiari etiam ope Divina gavisi esse censeantur. Ita omnium maxime, sive humanam quis censeat esse originem religionis Christianae, sive eam nobiscum judicet esse Divinam, necessario in Ecclesiae Christianae rebus primis explicandis attendendum est primo loco ad proprium ingenium eorum, per quos ea fundata est, maximeque ad vim insitam illius JESU, a quo cuncta sunt profecta. Ex ipso JESU repetendus est ille spiritus, qui ab eo processit novus.

Sed ab altera parte quisquis novo atque excelsiori spiritu ipse animatus est aliosque imbuere studet, multis modis quae vetera sunt vel suo tempore adsunt adhibere solet. Conf. Matth. XIII: 52.— Namque utitur semper et necessario opportunitatibus externis et rebus circumjectis, ut natura regionis in qua vivit, moribus sui temporis, fatis factisque hominum inter quos vivit, non ut aevi sui genium semper et in omnibus sequatur, sed ut hisce utendo suum exserat patefaciatque spiritum. Ita Socrates rerum natura, Graecis conspicua, usus est, ut inde

ad rectas de rebus Divinis humanisque opiniones suos erigeret; vixit moribus Atheniensibus, ut ita suam animi καλοκαγαθίαν] exprimeret; observavit fata factaque aequalium, non ut cum iis omnino conspiraret, sed ut de his ex vero judicaret. Similiter semper Moses, poëtae Hebraei, Jesaias. - Deinde plerumque sapientes institutores utuntur etiam opinionibus et placitis antecedentium aequaliumque et haec suam mentem suscipiunt, idque, si ipsi excellentiores sunt, ita agere solent, ut ea ipsa suo spiritu novo eximioque cum aliis ideis conjungant et perficiant, atque ita nova inde quoque proferant. Sic Anaxagorae de $\tau \tilde{\omega}$ $\nu \tilde{\omega}$ sententiam. Prodici de Hercule narrationem suscepit Socrates, sed ita cum sua junxit philosophia, ut in omnibus ipsum agnoscamus. Plato et Eleaticorum et Pythagoreorum et imprimis Socratis philosophia usus est, sed ita, ut cuncta ad suum componeret ingenium, novaque ratione conjungeret, quo nova oriretur philosophia Platonica. Similiter Aegyptiaca suscepit Moses, sed ita, ut alius plane in ipsius legislatione tota esset genius. Pariter Jesaias optimique prophetae Mosaica susceperunt, verum ita, ut cultiori suo et provectiori ingenio ea explicarent et perficerent. - Denique semper et necessario sapientes institutores omni cogitandi sentiendique ratione sui aevi utuntur, ut, hanc vel excolendo vel convertendo, illustrent perficiantque aequales suos. Ita omnes omnino sapientes legislatores et oratores, aeque ac Moses et Prophetae egerunt, cum ita demum sui aevi usibus prodesse possent, omniumque maxime Socrates, quippe proprie instituens et ingenia ipsa excolens, atque ideo non sua in alios infundens, sed quae his inerant ipsa adhibens, ut perficerentur ejus discipuli. - Quod autem ita patet communiter locum habuisse in institutoribus simpliciter humanis et in iis quos nos certe veneramur peculiares legatos Divinos, id etiam apud JESUM ejusque Apostolos locum habuisse, non modo per se probabile est, sed etiam historia confirmat. Etenim rerum sibi obviarum opportunitate semper usi sunt. Rerum natura, qualis eo tempore in Palaestina erat, usus est Jesus, ut suo convenienter spiritui et loqueretur et alios edoceret de rebus divinis. Mores domesticos civilesque et ritus sacros sui temporis adhibuit ita, ut suam mentem suamque voluntatem in omnibus patefaceret. Agendi ratione hominum consueta usus est v. c. in parabolis, ut quo modo de eo quod bonum divinumque est, sentiendum esset, aequales suos doceret. Similiter semper Apostoli. - Opinionibus etiam placitisque antiquorum et aequalium ita usus est JESUS, ut haec susciperet et pro suo ingenio perficeret novoque animaret spiritu. Ita de Mosis Prophetarumque placitis se agere ipse professus est Matth. V: 17 sqq., et quomodo veterum etiam Rabbinorum celebrata suo tempore placita ipse perficienda duceret, ostendit, ibid. V: 27 segg. Fictiones adeo sui aevi adhibuit Luc. XVI: 22 et alibi saepius. Similiter semper Apostoli, imprimisque Paulus vid. v. c. Gal. IV: 24. - Denique omni etiam cogitandi sentiendique ratione sui temporis usi sunt JESUS Apostolique, ut hac partim excolenda partim convertenda aequales suos illustrarent et perficerent. Ita JESUS in vulgaribus de Messia opinionibus tum excolendis tum emendandis saepissime versatur. Apostoli cum Judaeorum tum alienigenarum, tum ipsorum Christianorum omnem sentiendi modum rectum aeque ac perversum semper ob oculos habent, ut huic convenienter versentur in convertendis perficiendisque hominibus. Nemo autem unquam magis ipsorum aequalium omni ratione cogitandi sentiendique usus est, quam sesus, qui, cum longe excellentior, quam ipse etiam Socrates, institutor esset, plerumque in eo versatus est, non ut in homines omnia infunderet, sed ex hominibus eliceret ea, quibus ad ipsius mentem informarentur.

Vid. H. N. LA CLÉ, de Jesu Christi instituendi methodo, hominum ingenia excolente, Gron. 1835. J. SONIUS SWAAGMAN, Aanwijzing van deze bijzonderheid in Jezus leerwijze, dat hij tegenwerpingen wederlegt, door geheel integaan in den geest zijner tegenstanders en het ongerijmde hunner tegenwerpingen uit hun standpunt aantewijzen, in opere Waarheid in Liefde, 1842, I.

Ergo in rebus JESU explicandis, qui in Palaestina et interdum in Samaria versatus est, respiciendae sunt Palaestinensium et Samaritanorum res geographicae. historicae, antiquariae et opiniones corum cum eius aevi tum veteris. In interpretandis rebus Apostolorum, qui praeterea alibi, maxime in Asia anteriori et in Graecia fuere quique jam vixerunt in ipsa recens fundata Ecclesia Christiana, res etiam opinionesque in his regionibus eo aevo vigentes semper respiciendae sunt et ipsius quoque Ecclesiae Christianae res novae novaque sentiendi ratio. - Id vero omne agendum est, non ut JESUM Apostolosque cum ejus aevi hominibus quibuscunque confundamus; sed ut in singulis inquiramus, quo modo rebus sui temporis usi sint, quo modo opiniones susceperint perfecerintque, et quo modo in aequalibus cogitandi sentiendique rationem excoluerint converterintque, ut novo illo, qui a JESU processit, spiritu omnes animarentur.

Conf. r. lücke, Grundriss der neutestamentlichen Hermeneutik und ihrer Geschichte, Götting 1817. p. 159.

7. Hojus antiquitatis sacrae (Obs. 3-6) memoria ad nostra usque tempora superstes mansit imprimis per ejus ipsius aevi antiqui monumenta.

Ad haec pertinent primo loco libri V. Fis, ut ex eo ipso aevo profecti. In his enim de regionum geographica ratione interdum agitur, historiae, ritus et mores gentis Hebraeae referuntur, opiniones etiam patefiunt et ita quidem, ut quomodo sensim exstiterint excultaeque et progressae sint, observari queat. Est hie igitur fons ditissimus et constanter adhibendus.

Accedunt libri apocryphi V. Fis, qui a Judaeis Graece loquentibus servati sunt et additi versioni Alexandrinae V. Fis. Post absolutum enim canonem librorum S., exstiterunt inter Judaeos libri, vel neo-Hebraice, vel Chaldaice, vel Graece scripti, quorum aut textus Graecus aut Graeca versio cum Graece versis V. Fis libris conjuncta est, maximam partem ante JESU actatem. Ii partim sunt argumenti historici, licet pro aevi ratione fabulis non raro pleni, partim opiniones eorum temporum exponunt. Sunt ergo monumenta ipsius antiquitatis Hebraeae, notitiam praebentia eorum, quae adfuere inter absolutum canonem V. Fis et aetatem jesu. Ex quo tempore cum pauca nobis scripta supersint, magni sunt pretii, majoris etiam ideo, quia partim a Judacis Chaldaice, partim a Graece loquentibus sunt profecti, atque ideo utrorumque notitiam exhibent. Sunt quidem alia argumento suo praestantiora, ut primus Maccabaeorum liber et liber Jesu Siracidis, alia minus eximia, prudenterque igitur adhibenda. Sed et in hisce atque in maxime fabulosis adeo narrationibus genius ejus aevi cognosci potest. Ergo fons est non uberrimus quidem, sed magni pretii, speciatim ad cognoscendas Judaeorum eo tempore opiniones.

Recensenda hîc etiam est versio Alexandrina, antiqua illa, et paraphrasis Chaldaica, cujus certe pars ab Onkeloso et a Jonathane profecta continet monumenta temporum JESUM antecedentium. Conf. § XII, 7, 8, XIII, 3. Scilicet jam Graeci illi interpretes interdum in vertendo liberius versati sunt; sic nomina locorum Aegyptiorum recentiora in Pentateucho reposuerunt pro antiquioribus minus notis, angelorum ministerio saepe tribuerunt, quae Hebraice Deo simpliciter tribuebantur. Magis etiam libere versantur Chaldaice scripti Targumîm, utpote paraphrases; sic additamenta habent non pauca et tropice dicta de Deo duriora explicant. In hujusmodi igitur locis hi fontes sunt, licet non divites, unde corum temporum opiniones cognoscantur.

Partim etiam huc pertinent pseudepigrapha V. Fis, sive libri, qui posteriori tempore antiquis Hebraeis Scilicet quo magis deflorescebat ipsosunt tributi. rum Judaeorum ingenium et crescebat eo ipso celebratio memoriae veterum, eo magis veteres hi ab iis sunt quasi loquentes introducti. Id jam cernitur in Ecclesiastis libro et in Σοφία Σαλωμών. Magis etiam deinde hoc invaluit, quo melius recentiora veterum nomine commendarentur. Sic in variis regionibus exstitere liber Henochi, Testamentum 12 Patriarcharum, Psalterium Salomonis. Illorum pseudepigraphorum pars sine dubio posterior est aetate JESU et Apostolorum, pars etiam a Christianis dein interpolata. Sed tria illa scripta, licet et ipsa non omni interpolatione pura, videntur satis esse antiqua, Henochi liber in N. T. citatur, Jud. vs. 14, Itaque pseudepigrapha haec antiquiora apocryphis similem exhibent fontem.

Plus prosunt philo judaeus et josephus. Cum enim

in Aegypto, maxime Alexandriae, invaluisset philosophia cum Orientalis tum imprimis Graeca, nominatim Pythagorica et Platonica, Judaei etiam ei se tradiderunt. Ita exstitit Aristobulus, philosophus Judaeus; sed imprimis, qui nobis solus superstes est, Philo. Hic, anno 20° aut 25° ante Jesum natus, scripsit nonnulla quidem historica, pleraque vero philosopha; et philosophiam suam per allegoricam interpretationem cum Codice S. junxit. Josephus floruit maxime tempore deletae a Romanis reipublicae Judaicae. Vir doctus fuit sectae Pharisaicae addictus, sed et literarum Graecarum amantissimus. Scripsit imprimis historica, tum de bello sui temporis tum de antiquitate gentis suae. Quod ad ipsius fidem historicam, tenendum imprimis et eum Pharisaicae sectae magis quam Sadducaeae favisse et multum tribuisse consilio suo gentem Judaicam Graecis commendandi. Hic ergo imprimis in rebus historicis, geographicis, antiquariis, ille vero in opinionibus placitisque sui temporis cognoscendis fons est uberrimus.

De Aristobulo vid. VALCKERAER, De Aristobulo Judaeo, Lugd. Bat. 1806.

Ultima antiquitatis sacrae monumenta sunt ipsi N. Fis libri, in quibus aeque atque in V. F. fons est uberrimus rerum geographicarum, historicarum, antiquariarum et vero etiam opinionum. Et uti vulgi Judaici, Pharisaeorum, Sadducaeorum, Samaritanorum, Graecorum etiam ejus temporis opiniones inde cognosci possunt; ita ad historiam et ad mentem Jesu Apostolorumque cognoscendam unus hic fons est purissimus idemque uberrimus.

8. Testimonia de eadem illa antiquitate praebent

imprimis scripta subsequentium temporum, in quibus ejus memoria remansit, eaque testimonia partim Judaica, partim Christiana sunt, partim ctiam ab aliis profecta.

Itaque primo loco commemoranda est Talmud sive doctrina Judaeorum recentior. Cum enim et ante JESU aetatem et postea Judaeorum conditioni non amplius conveniret legislatio antiqua, hanc adaptare ad praesentes usus studuerunt Rabbini; quorum explicationes et judicia de rebus civilibus et sacris, diu ore tradita, inde a saeculo post C. n. IIº in Talmude scripto sunt consignata. Conf. § XII, 7. In hujus igitur parte imprimis antiquiori multae occurrunt opiniones ad JESU et Apostolorum aevum pertinentes; multa vero etiam ei admixta sunt recentiora, imo praecepta moralia N. Fis multa in Talmude sunt recepta. In recentiori ejus parte et in Rabbinorum ad Talmudem Commentariis infinitae reperiuntur fabellae recentiores, et vis Neoplatonicae atque Aristoteleae philosophiae saepe cerni potest. Illic igitur testomonia nobis supersunt de rebus imprimis civilibus et ritualibus.

Secundo loco commemoranda est Kabbala, הכלכל. sive traditio philosopha et theologica Judaeorum. Scilicet cum Judaei, inde ab exsilii tempore, placita Persarum philosophiamque Orientalem cognovissent et in scholis, imprimis extra Palaestinam, per allegoricam interpretationem cum C. S. conjunxissent, hinc exstitere placita religiosa, maxime inter Babylonienses, sed etiam inter Palaestinenses recepta, ore diu traditatiorum vestigia igitur in apocryphis V. Fis et in Josepho inveniuntur. Postea autem magis elaborata est haec theosophia, cujus fundamentum est virium e Deo emanatio. Inde scripta sensim Kabbalistica orta sunt,

uti liber Jezirah, sive creationis, cujus auctor habetur Akibha, qui tempore destructae reipublicae Judaicae vixisse videtur, et liber Sohar, sive splendoris, cujus auctor Simeon ben Jochai, illius discipulus celeberrimus, saeculo II vixit. Minus igitur in recentioribus, sed magis in his antiquioribus libris Kabbalisticis superest memoria opinionum religiosarum et rationis interpretandi C. S., quae Jesu et Apostolorum tempore apud Judaeos cum Palaestinenses tum vero Babylonienses vigebat. Quamquam his quoque ipsis multa admixta sunt recentiora, nee raro ipsi dein sunt interpolati.

A Judaeis ad Christianos transeuntibus nobis memorandi forent Sabaei, qui, ut videtur, cum placitis Persicis maximam erga Johannem Baptistam venerationem conjunxere ideoque Johanneo-Christiani etiam sunt appellati; sed horum historia, opiniones et scripta religiosa nondum satis sunt explorata, ut nobis prodesse queant.

Sequentur ergo apocrypha N. Fis scripta, postea vel Euangelistis Apostolisve tributa, vel de Jesu Apostolisque multum narrantia. Scilicet uti ipso Apostolorum aevo jam fuisse videntur, qui eorum nomine uterentur, ut sua scripta Christianis commendarent, coll. 2 Thess. II: 2. coll. III: 17; ita postea imprimis multi vel e traditione vel e figmentis supplere volebant, quae in genuinis de Jesu et Apostolis relationibus deësse videbantur, aut horum nomine sua placita commendare studebant. Sic exstiterunt cum Euangelia, uti Euang. nativitatis Mariae, Euang. Nicodemi, Euang. infantiae Jesu, tum Acta Apostolica, uti Acta Petri, Pauli, tum Epistolae, uti Pauli ad Laodicenses, 3ª ad Corinthios, tum Apocalypses, uti Apocal. Petri, Pauli. Eorum nonnulla

non nisi e fragmentis nota sunt aut e solo nomine, uti Euangelium Hebraeorum, pauca non multum ab Apostolorum aevo distant, uti Euangelium nativitatis Mariae, pleraque seculo II aut postea sant orta. Et historicae quidam in iis conspicuae traditiones admodum incertae sunt neque raro fictionibus absurdis plenae. Sed opiniones cum Judaeo - Christianorum tum Alexandrinorum ejus aevi nobis exhibent multas. Eae ergo non confundendae quidem sunt cum nonnullorum opinionibus ipso aevo Apostolico ortis, sed ex his tamen, tanquam seminibus, illae deinceps excreverunt.

Proxime cum his jungendum est testimonium Patrum Apostolicorum et Ecclesiasticorum atque Haereticorum primi temporis. Etenim saeculum II et III per aevum Apostolicum est informatum atque ex hoc igitur cum praestantia tum et minus bona traxit multa, quae sua ratione explicuit. Patres Apostolici Apostolorum, institutorum suorum, mentem in multis referunt, non pauca vero ex sua ipsorum pristina cogitandi agendique ratione cum ea commiscuere. Patres Ecclesiastici et ipsi in multis Apostolorum spiritum referunt, sed pro cultu suo antecedente multa suo explicuerunt modo, Alexandrini imprimis philosophiam cum Euangelio junxerunt. Opinionum aevi Apostolici perversarum explicationem ulteriorem imprimis cernimus in multis eorum, qui Haeretici sunt dicti, quorumque pars magna omnino privatae suae cogitandi rationi nimis adhaerebat et a communi spiritu Christiano recedebat. Sic quod Apostolorum aevo legem Mosaicam multi asservabant, explicitum videmus in Judaeo-Christianis, sive Nazaraeis et Ebionitis. Ut eorum tempore Gnosticisimi vestigia inveniuntur, ita dein caput extulerunt Gnostici. Vis

religionis Zoroastricae, quae cum ante Jesum tum Apostolorum tempore inter Judaeos conspiciebatur, post inter Christianos in lucem prodiit in Manichaeis. Illud igitur aevum Apostolicae aetati minime quidem aequiparandum est, sed ex illo haecce in multis potest illustrari, prouti non raro e filia matris virtutes aut vitia, in illa magis explicata, luculentius cerni possunt.

Verbo monendum est de seriptoribus Graecis, Romanis, Arabibus et de viatoribus recentioribus, qui res regionemve Hebraeorum attigerunt. Graeci autem Romanique Hebraeos parum noverunt, tum quia florentibus illis hi in exsilium jam abierant, tum quia horum religio simplicior erat, quam ut illos adverteret. Quae de JESU primisque Christianis memorant, ut ad fidem Scriptorum S. confirmandam prodesse possunt, ita ad eos illustrandos haud prosunt. Postea vero non modo Eusebius et Hieronymus de rebus Palaestinae geographicis egerunt, sed etiam Arabes scriptores, cum a Muhammedanis eae regiones essent occupatae. Et vero inde a tempore cruciatarum expeditionum et postea saeculo XV atque deinceps itinera multa, primum religionis, dein mercaturae et scientiae causa in Orientem sunt instituta; in quorum descriptionibus multa reperiuntur ad geographiam et res physicas Palaestinae pertinentia.

Denique ipsa gens Judaea hodierna et vero Ecclesia Christiana nostri temporis testis haberi antiquitatis sacrae potest. Sed cum Judaei maximopere degeneraverint et in multis ab antiquitate recesserint, ipsa autem Ecclesia Christiana variis temporibus varie admodum se explicuerit, multa etiam extrinsecus assumserit a primaeva Christiana societate recedentia; probe videndum est, quid etiamnum in Judaeis antiquum

genium Hebraeum referat, et in quibusnam idem ille spiritus, qui in Apostolis vigebat, hodieque in Christianis cernatur; ut ita prudenter e viventium similitudine antiquos illos illustremus.

9. Restat, ut videamus, quomodo et quibus imprimis subsidiis usi, viri docti hactenus erudite inquisiverint in ipsam illam antiquitatem sacram.

Et modus quidem hicce alius fere fuit ante semle-RUM, alius post eum. - Saeculo jam XII, praeiverat in antiquitate Hebraea illustranda celeberrimus Judaeus mosès maimonides, conf. § XII, 11. Renascentibus vero literis et emendatis sacris, Christiani imprimis in C. S. inquisiverunt, in subsidium adhibitis primum Rabbinis, dein Josepho etiam et Philone. Scd deërat vere historica ratio, cum in describendis rebus archaeologicis fontes hi non satis critice adhiberentur et in ipsa illa antiquitate tempora non distinguerentur varia. In opinionibus autem investigandis inde a Reformationis tempore diu polemice magis et theologice plerique agebant, quam historice, adeo ut ne diversitatis quidem inter V. et N. F. satis ratio haberetur. Sed cum semlerus magis historicam disquitionem adhibendam et historicam etiam interpretationem instituendam esse docuisset, cum ipse tum sensim etiam alii melius hac in re versati sunt. Itaque posterioribus et nostris his temporibus fontium critica disquisitio et temporum variorum distinctio in Archaeologia invaluit una cum majori studio genium ipsius antiquitatis probe indagandi. Neque interpretes modo magis historice rem suam egerunt, sed et universe in opiniones antiquitatis sacrae historice inquisitum est, cum alii scriberent de historia cultus humanitatisque inter Hebraeos sensim progressae, ut nessius et muntinguius, alii opiniones ad fidem, mores

religionemque pertinentes, accuratius exponerent in Theologiis Biblicis et Introitu in varios C. Si libros, critice distinguere docentes temporum auctorumque varietatem. Conf. § V, 8—10.

Conf. MEIJER, T. II. § 143, p. 117 seqq. et DE WETTE, Bibl. Dogm. § 61.

Jam vero in antiquitate sacra ex monumentis testimoniisque suis illustranda sensim variis subsidiis usi sunt viri docti, quibus lucem aliunde etiam afferrent. Conf. § XXI, 2 pag. 207. Mature jam Aegyptiacae antiquitatis notitia adhibita est ad legistationem Mosaicam et omnem cultum sacrum illustrandum; ita jam fine saeculi XVII MARSHAM et SPENCER, et initio saeculi XVIII antiquarii Angli. Neque defuerunt, qui, praeeunte, medio saeculo XVIII, ALBERTO SCHULTENSIO, Semiticum imprimis Arabicum cogitandi vivendique modum et poëseos rationem ad res Hebraeas melius intelligendas conferrent. Et uti e viatoribus jam diu multa hausta erant, ita hoc tempore viris eruditis e Dania, Regis mandato, in Arabiam proficiscentibus quaestiones de rebus C. Sum spectantibus propositae sunt a Joh. Dav. Michaëlide, quibus quae respondenda invenerunt, in itineris descriptione exhibuit NIEBUHR. Sed et Graccae antiquitatis cognitio, quae a Grotio. Ernestio aliisque jam aliquamdiu adhibita erat, maximam deinde nacta est vim in omnem C. Si interpretationem. Nam cum fine saeculi XVIII neynius mythologiam Graecam multis illustraret universeque primaevam gentium sapientiam in mythis quaereret, signisicaret eliam antiquissimas C. Si relationes pariter esse μύθους, cum ubique tempora plane ignota, άδηλα, subsecutum esset tempus uvoizov, antequam oriretur tempus historicum; haec ejus sententia ab ipsius discipulis primum, dein ab aliis etiam ad C. S. mythice interpretandum est adhibita; conf. § V, 11. Denique postquam recentissimis temporibus Indorum universorumque Orientalium, imprimis autem Persarum res antiquae sunt indagatae, et ab ANQUETIL DU PERRON a. 1771 Zendavestae libri Gallice editi atque a KLEU-KERO cum Germanis a. 1776 communicati sunt: ab hoc inde tempore lux peti coepta est e rebus Persarum ad explicandas et illustrandas novas, quae post exsilium Babylonicum inter Judaeos exortae sunt opiniones. Ita peculiare hac de re opusculum scripsit HERDERUS et Theologiae Judaicae inde multum lucis affudit DE WETTIUS.

De antiquariis Anglis conf. MEIJER, l. l. p. 117 seq. De HEYNII schola et vi vid. JAHN, Biblische Archaeol. Vorrede p. 10 seqq., J. H. PAREAU, De mythica C. S. interpretatione, Prol. C. I, § 1, 3. edit 2ae. p. 6, 14 seqq. J. G. HERDERI opusculum titulum habet: Erläuterungen zum N. T. aus einer neu eröffneten morgenländischen Quelle, Riga 1775, et repetitum est in ejus Opp. Theol. Denique DE WETTH vid. Bibl. Dogm. § 78. Addi potest historiam antiquissimam Hebraeorum si minus illustratam, certe confirmatam magnopere esse recentissimis rerum Aegyptiacarum disquisitionibus; conf. E. W. HENGSTENBERG, Die Bücher Mosis und Aegypten, Berl. 1841.

§ XXIII.

Inde profluens antiquitatis sacrae intelligendae modus.

Ex hac disquisitione historica (§ XXII) conspicitur, quomodo procedendum sit in rerum cum adspectabilium imaginibus tum intelligibilium notionibus opinionibusque, sacrae antiquitati propriis, rite pernoscendis.

Ad eas igitur universe cognoscendas valent haecce. — Gentis Judaicae et Ecclesiae Christianae traditio recentior et hodierna conditio ad antiquitatis rationem quodammodo nobis repraesentandam usum praestare potest; sed non nisi in iis, quae confirmantur certe vetustis Judaeorum et Christianorum testimoniis. Ea ipsa vetera testimonia multum saepe ad cognoscendum juvant, tum imprimis, si referant ea, quae Orientalium gentium atque speciatim Hebraeorum indoli et antiquae rationi sunt consentanea. Nationum, quibuscum Hebraei aliquo modo conjuncti fuere, vetusta cogitandi vivendique ratio bene perspecta ad complura, apud ipsos occurrentia, intelligenda prodest. Gentium vero cum ipsis cognatarum rationem indolemque quo melius interiusque cognoscimus, eo facilius non

modo singula quaedam explicabimus, sed etiam universam cogitandi, sentiendi agendique rationem Semiticam in Hebraeis observabimus, geniumque igitur horum capiemus, ex quo omnia apud eos vel originem habuerunt vel colorem suum traxerunt. Sed in his cunctis probe tenenda est, a gentibus conjunctis cognatisque et temporibus recentioribus distincta, Hebraeorum antiquorum ratio indolesque peculiaris et propria: quae pernoscenda est ex ipsius hujus nationis antiquis monumentis, omniumque ergo maxime ex V. et N. F. libris. Sic effici debet, ut et universum gentis ingenium plene distincteque perspiciatur, et ejus antiquo illo tempore in singulis opiniones moresque accurate cognoscantur. Quae ratio uti in rerum adspectabilium, ut historicarum, geographicarum et antiquariarum, imaginibus, ita pariter in rerum intelligibilium et ad religionem pertinentium notionibus inquirendis necessario est sequenda.

Haec regia via cognoscenda est etiam ei, qui aliorum doctorum virorum subsidiis velit cum judicio uti.

1. Ad imagines notionesque, quas sibi informavit sacra antiquitas, penitus cognoscendas, variis utendum est fontibus. Etenim non tantum earum aliae aliunde sunt inquirendae, sed et genius ipse Hebraeae gentis

longissimo ab Occidentalium populorum ingenio disstat, atque ipsa C. Sum inde a pueritia legendi consuetudo atque Divina, quam ei tribuimus, auctoritas facile impedit, quominus humanitatis antiquissimae proprietatem penitus perspiciamus, nisi eandem illam aut similem in cognatis etiam populis observemus. Conf. § XX, 3. Quibusnam autem fontibus utendum sit, docet ipsa historica disquisitio, § XXII instituta. In horum autem contemplatione eundem sequemur ordinem historicum, quem antea & XIII, XV; conf. & XIII, 1.

Rerum variarum ordinem secuti sunt MEIJER, J. H. PA-REAU, BAUER; gentium diversarum BBETSCHNEIDER.

2. Et gentis quidem Judaicae Ecclesiaeque Christianae, per quas primum ad nos cognitio antiquitatis sacrae pervenit, recentior traditio et hodierna ratio per se certam illius cognitionem essicere nequit; est haec ad antiquiorum documentorum fidem semper examinanda. Etenim et gens illa multum degeneravit ab antiqua ratione Hebraea et Ecclesia haec in multis diversa admodum est a primaeva societate Christiana. coll. § XXII, 8. Ergo tum demum praesenti earum traditione atque hodierna conditione tuto utemur ad antiquitatem sacram illustrandam, quando constiterit, quaenam in illa supersint hujus vera vestigia. vero etiam usus earum non est contemnendus. Nam quod caeteroquin ex solis scriptis atque narrationibus mente intelligere licet, id earum ope in vivis imaginibus cernere atque ita multo clarius nobis repraesentare possumus.

Exemplo haec sint. In externis rebus haerendi cultusque divini cerimoniis minutissimis etiam pretium

maximum tribuendi consuetudo, quae in antiquitate Hebraea saepius invenitur, hodieque etiamnum in Judaeis conspicitur. Quam sapienter Jesus praecepta moralia excellentissima in Oratione montana Judaeis proposuerit ut eos ad se alliceret; intelligitur ex hodiernorum experientia Judaeorum eorum, qui ad CHRISTUM adducuntur per agnitam moralem Euangelii prae Lege Mosaica praestantiam. Primaeva sacrae Coenae habendae ratio ex hodierna ejus celebratione, magnam certe partem, repraesentari potest; sacri Baptismi vero alia est ratio. Quae vis sit spiritus Divini, intus in Christiano homine vigentis, nemo clare perspiciet penitusque sentiet lectis hac de re JESU Apostolorumque dictis, nisi qui eam in viventibus hominibus observayerit, imo in semet ipso expertus sit.

Talibus in rebus igitur consulenda est historia Ecclesiae Christianae et Gentis Judaicae recentior. Ad ritus hodiernos Judaeorum cognoscendos subsidium praestat SIMONVILLE, Kerkzeden en gewoonten der hedendaagsche Joden, Amst. 1725, ed. 4a. 1744.

3. Veterum gentis Judaicae testimoniorum usus major esse potest, sed prudenter et circumspecte est instituendus. Neque enim promiscue omnes Talmudis partes aut libri Kabbalistici aut etiam Rabbinorum scripta sunt adhibenda; neque inde unquam ad vetustissimam Hebraeorum rationem indagandam procedendum est. Multa eorum scriptorum juniora sunt, et quae sunt satis vetusta atque de temporibus paulo ante JESUM et deinceps referunt, habent ipsa quoque non pauca admixta recentiora. Conf. **◊ XXII. 8.**

Conf. Morus, Vol. II, p. 154 seqq. item altmannus Aricler, Hermeneutica Biblica generalis, Viennae, 1813. p. 238 seqq. et bretschneider, p. 128 seqq.

Itaque critice discernendi sunt a junioribus libri satis antiqui; veluti e Talmude Mischna, e Kabbalisticis libri Jezirah et Sohar. Deinde ex ipsius antiquitatis sacrae monumentis videndum est, num probabiliter vel certo jam adfuerint jesu tempore, quae in illis referuntur; ita quae in libro Sohar et in Talmude habentur dicta et parabolae, jesu effatis simillimae, in illos ex ipso Euangelio fluxisse videntur. Denique probe tenendum est, ex illis vulgi Judaici et Rabbinorum jesu tempore consuetudines peti posse, ipsius vero jesu Apostolorumque, aut Prophetarum Mosisque mentem inde non posse cognosci.

Recti igitur usus exempla haec sunt. Quae de Synagogis referent scripta Judaica, cum ad rationem Synagogarum in N. T. intelligendam tum et ad externam primaevae Ecclesiae Christianae rationem, ad earum exemplum in multis compositam, perspiciendam faciunt. Cantum magni Hallel, Matth. XXVI: 30 memoratum, potionem damnatis ad sensum obtundendum dari solitam, ibid. XXVII: 34, Rabbinorum quaestiones et de divortii causis, XIX: 3 seqq., et de jurejurando frangendo, VIII: 33, fictionem de proborum et improborum post mortem conditione. Luc. XVI: 22 seqq., illustrant vetera scripta Judaica. Ex iisdem liquet, morbos JESU tempore alios daemonibus, lunae alios vulgo tributos fuisse. Ubi JESUS et Apostoli res veteres, in C. S. non relatas, commemorant, secuti sunt aevi sui rationem receptam; sic Matth. XXIII: 35, 2 Tim. III: 8, Jud. 9. In allegandis etiam V. Fis locis et praesenti rei accommodandis morem et formulas sui temporis sunt secuti, uti et Paulus in interpretandi ratione allegorica, Gal. IV: 20 seqq.

Quae de Ecclesiae primaevae cum Synagogis convenientia dixi, imprimis docuit camp. vitringa, De Synagoga veteri; quae de locorum V. Fis usu, H. surenhusius, Βίβλος καταλλαγής, in quo secundum Hebraeorum formulas allegandi et modos interpretandi conciliantur loca V. in N. T. allegata. Caetera satis docet schoetgenius in Horis Hebraeis ad loca singula.

Dubii vero aut perversi usus haec possunt esse exempla. Utrum Judaei JESU jam tempore in Paschate celebrando uti solerent his verbis: » hic est panis miseriae, quem comederunt patres nostri in Aegypto," an vero postea demum hoc invaluerit, incertum est. Non videtur Apocalypseos auctor Dei septem virtutes in formam humanam conjunctas sibi proposuisse, sed easdem tantum commemorasse, quas deinde Kabbalistae eo modo sibi informarunt. E modo allegandorum dictorum V. Fis, auctoribus N. Fis consueto, perverse quis efficiat, haec in ipsis V. Fis locis eodem modo esse intelligenda. Perverse item existimet, cum Judaei proselytas novos homines propterea dicerent, quod novam profiterentur religionem Judaicam, ideo etiam ab Apostolis usurpatas phrases νέον ἄνθρωπον et καινήν κτίσιν ad professionis similis novitatem unice pertinere.

De Paschate dicta vide illustrata apud schoetgenium, ad Matth. XXVI: 26. De virtutibus Dei, sive Sephirôth, universe de Wette, Bibl. Dogm. § 263, speciatim vero eichhorn, Algem. Bibl. der Bibl. Litt. T. III p. 206.

Caeterum ad haec Judaica adhibenda subsidium praestant interpretes Grotius, wetstein, eichhorn et Ewald ad Apoc., aliique auctores, imprimis praeter vitringam et surenhusium, j. lightfoot, Horae Hebr. et Talmudicae, c. schoettgenius, Horae Hebraicae et Talmudicae, j. g. meuschen, N. T. ex Talmude illustratum, f. nork, Rabbinische Quellen und Parellelen zu neutestamentlichen Schriftstellern. Lips. 1839, et g. c. g. weise, in Commentt. Velthusen, Kuinoel et Ruperti, T. V, p. 117 seqq.

4. Cum de Sabaeis agere, in re nostra operae pretium non sit, coll. § XXII, 8, ad veterum Christianorum testimonia transeundum est. Et traditionem quidem apud Ecclesiae Patres inveniundam non habere, in re certe exegetica, peculiarem auctoritatem, ipsi liberaliores nonnulli Romano-Catholici agnoverunt. Patrum aeque atque Haereticorum aliorumque testimonia historice modo sunt inquirenda, et, si prudenter cum ipsius antiquitatis sacrae monumentis conferuntur, usum praestare multiplicem possunt.

De Sabaeis conferri potest bretschneider, p. 146 seqq. et auctores ab eo laudati. Ex Romano - Catholicis illis videas Jahn, p. 98.

Et libri quidem N. Fis apocryphi ad historiam N. Fis illustrandam parum, ad temporis, quo eorum antiquissimi exstiterunt cuique vestigia aetatis Apostolicae impressa manserunt, opiniones cognoscendas aliquid possunt prodesse. Patribus Apostolicis et primi aevi Ecclesiasticis nonnulla de Apostolorum vita nota erant, in N. F. non relata; consuetudines autem opinionesque aetatis Apostolicae supererant permultae, licet non amplius purae. Apud Haereticos autem varios varia placita, Apostolorum tempore jam obvia, magis explicata inveniuntur. Conf. § XXII, 8.

Apocrypha N. Fis edidere J. E. GRABIUS, in Spicilegio Patrum; J. A. FABRICIUS, Codex Apocr. N. T., cujus Auctarium dedit A. BIRCH; J. C. THILO, Codex Apocr. N. T. Egit de iis imprimis J. F. KLEUKER, Ueber die Apocryphe des N. T. Hamb. 1798. Caeterum conf. BRETSCHNEIDER, p. 169 seq.

Itaque haec omnia opera, non nisi crisi recta instituta, rite adhiberi possunt; sic Patribus nonnulla immerito sunt tributa, Apocrypha complura sunt juniora et ab Apostolica aetate nimis remota, atque historica in rebus antiquis narrandis fide carent. Praeterea ex ipsis sacrae antiquitatis monumentis videndum est, quatenus huic congruant quae in illis habentur; sic Apostolica aetate nondum aut Ebionitae aut Gnostici aderant tales, quales deinde exstitere. Et vero ex illis fontibus minus certo haurias placitorum Apostolicorum illustrationem, multo magis relationes de Apostolorum vita et cognitiones consuetudinum atque opinionum, quae ipsorum aetate iam aderant. In his autem probe discernenda est ipsorum fontium diversitas ad diversa illustranda tendens: sic ex Ebionitarum ratione Judaizantes, ex Patrum Alexandrinorum et Gnosticorum magis philosophantes Apostolorum aequales sunt illustrandi.

De hac fontium diversitate egregie egit BRETSCHNEIDER, p. 174 seqq.

Exempla recti usus haec sunto. Quae in Epistolis ad Romanos, Philippenses, Galatas et I ad Timotheum paucis significantur de hominibus, qui τὸν νόμον et τὴν περιτομὴν tenere, atque νομοδιδάσκαλοι esse volebant, fortasse etiam quae in IIa ad Thessalonicenses respiciuntur opiniones de Jesu Christi adventu adspectabili propediem instante, haec lucem

accipiunt ex Nazaraeorum et Ebionitarum placitis, Mosaismum cum Euangelio conjungentium et Judaicas traditiones de adspectabili Messiae regno tenentium. Quae in Epistolis ad Corinthios, Ephesios, Colossenses respiciuntur opiniones hominum de peculiari γνώσει jactantium, et de πληρώματι θεού, de πνεύμασι, de ἄργοντι τῆς έξουσίας τοῦ ἀέρος loqui amantium; hae apud Gnosticos postea explicatiores occurrunt. Quae a Johanne respiciuntur dicta aequalium, τον Λόγον τοῦ Θεοῦ celebrantium, apud Christianos Alexandrinos dein obvia sunt. Et quae idem Johannes significat de hominibus, sese prae aliis Christianis τω πνεύματι agi superbientibus, quodammodo jam redolent posteriorem Montanistarum rationem. Quae autem 1 Joh. V: 1, 6-8 dicuntur, lucem accipiunt, si reputes eo jam tempore Cerinthum Ephesi docuisse, JESUM esse merum hominem, sed cum eo se in Baptismo junxisse CHRISTUM, sublimen Aeonem, qui ante mortem denuo a JESU avolaverit. Porro sacrae Coenae ritus identidem repetitus. Agaparum apud Corinthios ratio, administratio Ecclesiae per ἐπισχόπους, nulla proprie auctoritate gaudentes nullumque, ne ipsum quidem Petrum sibi superiorem habentes, et Ecclesiae unitatem non externam sed πνευματικήν curantes, haec et similia abunde ex primorum Christianorum testimoniis confirmari et illustrari possunt. Similiter huc pertinent quaestiones de Johannis in insula Pathmo exsilio et de secundis Pauli in urbe Romae vinculis. Johannis mos in Epistolis identidem ad amoris laudes redeundi egregie illustratur Hieronymi de ipso sene relatione.

De Cerintho vid. IRENAEUS, Adversus Haereses, L. I, c. 26, § 1. coll. L. III. c. 11. §. 1. HIERONYMI locus

est ad Epistolam ad Gal. VI: 10 in edit. VALLARSII, Venet. 1779, T. VII, col. 529.

Perversi vero aut saltem admodum incerti usus haec sunt exempla. Licet jam mature pueri baptizati sint, incertum manet, num hic mos ab Apostolis fluxerit, cum varie admodum de Baptismi tempore censuerint Christiani primi. Ex eo, quod in libris Apocryphis dicitur: τὸν θεὸν ἐξαίρωσαν, et πιζεύοντες χριζὸν, τὸν θεὸν τὸν ἀληθινὸν, ἡμῶν σωτήρα, perverse efficitur, christum pariter dici τὸν θεὸν Αct. XX: 28 et 1 Joh. V: 20. Male etiam se habet eorum sententia, qui existimant τὴν ἀνάζασιν τῆς σαρχὸς, in Symbolo Apostolico commemoratam, eandem plane esse atque τὴν ἀνάζασιν τῶν νεχρῶν, in N. F. praedicatam; hae ut denominatione, ita reapse multum differunt.

De locis Act. XX: 28 et 1 Joh. V: 20 eo modo perverso egit BRETSCHNEIDER, p. 168 seq.

Subsidia ad hos fontes primorum Christianorum praestant Scriptores historiae Ecclesiasticae, historiae Dogmatum et Introitûs in libros N. Fi⁸, suicerus, in Thesauro Ecclesiastico, J. BARBEYRAC, La morale des Peres de l'Eglise. Amstel. 1728, J. VAN GILSE, De Patrum Apostolicorum doctrina morali, in Annal. Ac. Lugd. Bat. a. 1833. Specialia quaedam exhibet BRETSCHNEIDER, in libro saepe jam laudato, Die historischdogmatische Auslegung des N. T. p. 170, 178 seq.

5. Cum vario tempore Hebraei conjuncti fuerint cum Aegyptiis, Cananaeis, Assyriis, Chaldaeis, Persis, Macedonibus Graecisque et cum Romanis, horum populorum cognitio lucem afferre rebus Hebraeorum potest, dummodo ex horum ipsorum monumentis semper disquiratur, quid et quatenus hi ab illis

desumserint. Et fuerunt quidem viri docti, qui paene omnia Hebraica vel ex Aegyptiaco, vel postea ex Persico aut Alexandrino fonte fluxisse existimarent. Conf. § XXII, 6. Sed uti constat in legibus multa Hebraeos ab Aegyptiis didicisse, eosque in artibus et moribus a Cananitis, in lingua et opinionibus a Chaldaeis, Persis et Graecis, in rebus civilibus a Romanis desumsisse; ita non minus ex historia perspicuum est, illos ab his ea praecipue desumsisse, quae suo congruerent ingenio et ea ipsa ad indolem vivendique rationem suam immutasse et accommodasse; conf. § XXII, 3-6. Quapropter, ut in rebus Romanorum et philosophia Ciceronis et Senecae ex Graeca antiquitate illustrandis probe videndum est, quid a Graecis illi mutuaverint, quid in his ipsis privum et vere Romanum fuerit; ita etiam prudenter versandum est in Hebracorum antiquitate aliunde illustranda.

Ex Aegyptiaco fonte tantum non omnia repetebat 1.

MARSHAM, in libro: Canon chronicus aegyptiacus, ebraicus, graecus, item alii, de quibus vid. KISTEMAKER,

Comment. de nova exegesi V. T. p. 26.

Itaqué in ipsarum illarum gentium conditione indaganda critice circumspiciendum est de fontibus, unde hauriatur, num ejus sint et aetatis et fidei, ut merito iis confidas. Ita ex fontibus Persicis duo libri ad Zend-avestam pertinentes, Vendidad et Izeschne, videntur esse antiquiores, unus, Bundehesch, sine dubio recentior est, neque saeculo VII post Christum anterior; atque ipsi illi antiquiores fragmenta potius Zoroastrica continere, quam ea, qua nunc sunt, forma ab ipso Zoroastre profecta esse videntur. Porro nihil aliunde petitum habendum est Hebraeis proprium fuisse, quod non ex ipsis horum monumentis constet ab iis esse receptum, imo videndum semper, quatenus et quomodo id reddi-Pro temporum varietate e diversis derint suum. gentibus lucem esse petendam, sponte patet; sic Mosaica ab Aegyptiis; subsequentia a Cananacis, tempora post exsilium et ipsius N. F. aevum a Persis. Graecis et Romanis lucem accipient. Et ex iis fontibus aliarum gentium illustrari imprimis possunt cum ea, quae de ipsis illis gentibus in Hebraeorum scriptis dicuntur, tum ritus, leges, mores ab iis desumti, tum origo opinionum notionumque apud Hebraeos ex iis ortarum; sed quid hi, aliena reddentes sua, sibi voluerint, quo consilio ritus et instituta illa adhibuerint, quam sententiam placitis alienis tribuerint, non potest ex iis fontibus cognosci; atque ideo qua mente, qua voluntate, quo spiritu Moses, Prophetae, JESUS et Apostoli illa, aliunde orta, adhibuerint suoque accommodaverint consilio, non ex illis, sed ex aliis est fontibus cognoscendum.

De postremo hoc conf. ARIGLER, p. 242 seq., recteque de wette, Bibl. Dogm. § 78, 82, Zoroastricam doctrinam, ut subsidium, distinxit ab ipsis fontibus unde Judaismus est cognoscendus. De librorum Persicorum crisi vid. KLEUKER, Anhang zum Zend-avesta, 2 B. 1 Th. p. 157 seqq. et Zend-avesta im kleinen, p. 34 seq. aliique, quos laudant bretschneider, p. 149 seqq. et imprimis s. k. thoden van velzen, De hominis cum Deo similitudine, § 4, p. 31 seqq. in annott.

Sic, ut exempla afferamus, quod Jes. XXXI: 1—10 et Jerem. LI: 37—40 de Babylonis interitu significatur, ex narratione Herodoti, L. I, c. 191, et Xenophontis, Cyrop. L. VII, c. 23, lucem accipit; quod utrum ad Dan. V: 30 etiam valeat, ex chronologi-

cis et historicis rationibus dijudicari debet. Quem Moses instituit ordinem sacerdotalem, ex una tribu delectum, leges, juris dictionem, tabulas genealogicas tenentem, multum saepe in res politicas valentem, hic refert castam sacerdotalem Aegyptiacam; neque tamen ideo existimandum est, eum etiam voluisse mysteriis involutam sapientiam aut indefinitam sacerdotum in imperio vim, conf. Deutr. XVIII: 15 segg. XXX: 11-14. Vacca, quam Israëlitae in deserto jam coluerunt, Aegyptiorum Apin refert; sed illi non alienigenorum Deum, imo suum, sub vaccae imagine, Jehovam colebant. Apud Hebraeos ante exsilii tempus pauca tantum de Angelis occurrunt, nihil autem de Satana aut Daemonibus, pauca de vita post mortem futura et in his nihil cum universae gentis exspectationibus junctum. Contra ab co inde tempore, quo cum Persis eorumque vicinis jungi coepti sunt, Judaei permulta habent de Angelis, gentium hominumque geniis tutelaribus, qui certis nominibus et ordinibus distincti forma sua et vestitu peculiari insignes sunt: occurrunt apud cos Satan, Deo oppositum regnum habens, et Daemones cum physica tum spiritualia mala afferentes, incantamentis remediisque certis pellendi: et ab eodem inde tempore saepe apud eos mentio fit de resurrectione mortuorum, qui Messiae tempore in vitam redituri atque ita sub illius regimine felices sint futuri. Jam vero constat, auctore Zoroastre, Persas finxisse regnum boni Dei, Ormuzd, lucidum, et mali Dei, Ahriman, tenebricosum, cui utrique subesse dicebantur genii multi, qui vim exercerent in res cum physicas tum intelligibiles; contra malum illum et malos hos pugnandum eosque precibus et aliis remediis cohibendos esse, et cum bono illo et bonis his esse conspirandum civibus omnibus; aliquando autem, post saeculorum decursum, oriturum esse alterum quasi Zoroastrem, virum fortem, mali victorem, atque tum mortuos in vitam redituros esse et in hac terra. penitus pura lucidaque, regnum lucis fore felicissimum. Ex hac igitur poësi Persarum religiosa Judaeorum illa sive placita sive figmenta poëtica omnino videntur repetenda: idque eo tutius affirmari posse videtur, quia haec ipsa de Daemonibus et resurrectione Pharisaei tenebant, qui ex recentioribus traditionibus pendere solebant, negabant eadem Sadducaei, sententiae antiquae Hebraicae vindices, Essaei vero immortalitatem animorum, ex Graecorum et Alexandrinorum ratione, statuebant. Sed male quis inde derivet, aequales in omnibus fuisse Judaeorum atque Persarum fictiones, v. c. Satanae, aeque atque Ahrimani, vim quoque tributam esse in creandis rebus corporeis. Imo si auctor Jes. XLV: 7 ejusmodi figmenta jam ob oculos habuit, his se diserte opposuisse dicendus est. Multo etiam pejus agat, si quis existimet, JESUM ejusve Apostolos, cum Satanae, Daemonum, et resurrectionis mortuorum mentionem faciunt, easdem plane fovisse notiones, quas antiqui Persae aut etiam ipsorum aéquales. Contra, crassioribus Pharisaeorum fictionibus Jesus suam opponit doctrinam Matth. XXII: 24-32.

De ordine sacerdotali conf. MICHAELIS Mos. Recht. & 52, T. I, p. 251. De rebus Persarum DE WETTE, Bibl. Dogm. § 108 seq. 114, 171-176, 181 sq. 203, coll. 79. VAN VELZEN, § 4. item J. H. PAREAU, De interpr. myth. P. II. C. II, § 4 in fin. XLV: 7 conf. vitringa, ad h. l.

Subsidia ad illarum gentium res cognoscendas vid. § XXII, 9; neque negligendi sunt docti interpretes etiam antiquiores, v. c. VITRINGA et MICHAELIS, ad Jesaïam.

6. Gentium, cum Hebraeis ut stirpe ita ingenio cognatarum, comparatio tantum habere usum potest, ut nihil melius nos praeparare et juvare queat ad Hebraeam antiquitatem rite intelligendam. quidem prudenter instituenda, cum in magna similitudine dissimilitudo etiam multiplex locum habeat, coll. & XXII, 2. Accedit, quod plerosque, nominatim Arabes, unice cognovimus e scriptis recentioribus; et, licet admodum constans sit Orientalium ingenium, nominatim eorum, qui, ut Arabes nomades, cum aliis gentibus commercium non habuere, nonnulla, tractu temporis mutata esse negari nequit. Sed si prudenter hac in re versamur, usus ejus late patet et multo etiam latius, quam plerique intelligere videntur. Nam peculiaria quidem multa, ex viatorum imprimis relationibus, a multis sunt illustrata. Sed neglectum fere adhuc est, quod multo est gravivius et ad totam antiquitatem Hebraeam rite intelligendam necessarium, coll. Obs. 1 et & XX, 3, ut universum ingenium Semiticum cognoscatur et proprietate sua a genio Graecorum, Romanorum et gentium Europaearum recentiorum distinguatur.

De ingenii Orientalis constantia vid. JAHN, Archaeol. I Th. § 3, p 12. MEIJER, § 139, p 86. J. H. PAREAU, Orat. de constanti ac non mutabili Orientalium ingenio, Traj. ad Rh. 1810. De nonnullis vel sic tamen mutatis MEIJER, p. 86 seq. PAULSEN, Ueber die Regierung der Morgenländer in praefatione, MOSHEIM in praefat. operis PAULSEN, Vom Ackerbau der Morgenländer.

Et ad hanc quidem gentium cognatarum rationem et ad corum ingenium cognoscendum fontes sunt varii, positi cum in ipsa dialectorum cognatarum natura,

morum ingeniique ipsarum gentium quasi speculo, coll. § XXII, 2, tum in scriptis eorum monumentis, imprimis antiquioribus, conf. § XIII, 4, tum in earundem historia, praecipue antiquiore, tum in viatorum recentiorum relationibus.

Arabum vetustissima scripta imprimis commendanda sunt Monumenta vetustiora Arabiae, ab A. SCHULTENSIO edita, Hamasa, Moallakât, Coranus. Ad historiam eorum antiquam pertinent A. SCHULTENSII, Historia Joctanidarum, POCOCK, Specimen Historiae Arabum. De viatoribus praecipuis vid. v. HAMELSVELD, Aardrijkskunde des Bijbels, I Dl. p. 97 seqq. et H. E. G. PAULUS, Sammlung der merkwurdigsten Reisen in dem Orient.

Ergo hi fontes ipsi quidem critice judicandi sunt, num aptam cum Hebraeis comparationem praebeant. Sic recentior Arabum poësis ab antiquiore multum est diversa, et narrationum miraculosarum studium recentioribus Arabibus exstitit ad imitationem luxuriantis Persarum ingenii. Deinde non omnia temere aliunde ad Hebraeos sunt transferenda, sed ex horum monumentis videndum est, quid ipsis quoque proprium fuerit; sic ex eo quod apud genuinos Arabes, gentem diu incultam, sero demum scribendi ars fuerit usitata, nil judicandum est de Hebraeis, gente cultissima et cum Aegyptiis atque Phoenicibus multum versata. Porro ex aliis fontibus alia imprimis haurienda sunt; sic viatores praecipue de rebus externis et adspectabilibus sunt consulendi, ex monumentis antiquis ipsis opiniones ingeniumque gentium cognoscendum. Cuncti autem hi fontes faciunt imprimis ad cognoscendam in moribus et cogitandi sentiendique ratione communem Semitarum proprietatem; ad id autem, quo a cognatis distincti fuere Hebraei, imprimis ad religionem horum interius cognoscendam non apti sunt.

De poësi Arabum recentiori, ab antiquiore distinguenda, egi in mea Comment. de Tograjo, p. 50 seqq.

Singularia multa hoc modo illustrari posse, exemplis facile intelligitur. Sic quae referunt viatores de pluvia in plagis Orientalibus priore paulo post satum gramen, posteriore brevi ante messem cadente, illustrant Deutr. XI: 14, Joel. II: 23 et similia loca. Quae de ingentibus locustarum agminibus narrant, ad Joelem, Cap. I, II, intelligendum faciunt. Ex venti in deserto urentis descriptionibus, ab iis datis, explicantur Ps. XC: 5, 6 aliaque multa loca. Ex aedium plano tecto instructarum delineationibus intelliguntur 1 Sam. IX: 26, 2 Sam. XI: 2. Ex eo quod referunt, gramina in oriente sub dio evannari, explicatur Ps. I: 4. Innumera vero praebent hujus rei exempla, qui e viatoribus C. Sum illustrarunt.

Nos vero alia afferamus magis ad universum ingenium Semiticum cognoscendum pertinentia. Jam vero tum antea, § XXII, 2, e dialectorum Semiticarum natura partim indicavi, tum alibi ostendi, ingenium gentibus Semiticis proprium imprimis conspicuum esse phantasiae vigore, affectuum vi insigni, judicii primum sese exserentis vestigiis, universeque ei propriam esse naturae simplicitatem, quae in pueris cerni solet.

Hoc de Arabibus, qui Hebraeis sane omnium maxime cognati sunt, ostendi in Comment. de Tograjo, p. 35-50 coll. etiam p. 56 seqq.

Jam vero illum phantasiae vigorem summum si teneas, intelliges quare in Hebraeorum monumentis omnia fere ob oculos pingantur et poësi vel poëtica dictione sint plena. Deus proponitur artificis instar. hominem, ut statuam, de luto formans, cui animam deinde inspiraverit. Primi homines cum serpente, uti pueruli cum animalibus, loqui sibi videntur. Poësi liberationem gentis celebrat ipse dux, Exod, XV, carminibus gentem alloquitur, Ps. XC, Deutr. XXXII. Poësi deinde cultus sacri culmen continetur, carminibus utuntur gentis oratores publici, Prophetae. Sapientes actionibus symbolicis aut etiam parabolis populum instituunt, ipse imprimis utrumque egit Jesus. Permulta igitur videbis apud ejusmodi gentem non ad philosophiae accuratam dictionem, sed ad poëticae fictionis modum esse exigenda; veluti quae de coeli palatio Divino coelestibusque in eo ministris, quae de orco, quae de accumbentibus cum patriarchis in in coelesti coena probis, quae de Angelis tutelaribus, de Daemonibus et Satana dici solebant, non ad dialectices rigorem, sed ad poëseos rationem exiges. Vid. v. c. Ps. CIV: 4. Neque miraberis, non modo in poësi, sed etiam in vulgari oratione et epistolis rebus omnibus, ipsi adeo morti vitam, sensum et loquelam tribui humanam. Neque aut auream Jesaiae aetatem aut judicii extremi descriptiones JESU et Apostolorum proprie accipies, neque in Apocalypsi Johannea mira quaevis quaeres mysteria, sed ut monumenta paene poëtica accipies. -Si attendas ad affectuum vim indomitam, Semitis propriam, intelliges sanguinis vindictam in Jacobi filiis, Gen. XXXIV, et perspicies quare Moses hanc vindictam legibus temperare, non vero tollere potuerit. Ex hoc affectuum furore ut permulta in Hebraeorum historia, ita modus Stephanum de medio tollendi de-

claratur. - Si cum phantasiae vigore et affectuum magnitudine teneas junctum fuisse hocce inter Semitas, ut judicii non nisi prima sese explicantis indicia haberentur, perspicies, quare omni aevo delectati sint sententiis brevibus et acutis proverbiis, e vita communi desumtis, minime vero ad philosophiae acumen exigendis. Neque abstrusa philosophemata aut metaphysicas quaestiones in C. S. quaeres. Carminum, imo orationum cohaerentiam in sensibus magis et consiliis auctorum, quam in verborum conjunctione et subtili cogitatorum progressione quaeres. - Quodsi universe naturae simplicitatem, pueris consuetam, Semitis propriam fuisse recorderis, multa intelliges, quae caeteroquin mira videantur. Hominibus, puerorum instar animalia amantibus convenit locus 2 Sam. XII: 3, convenit item, quod Jehova ipse pingitur ut avis pullos fovens, vel ut leo rugiens et naribus prae ira spirans. In puerili ejusmodi ingenio intelligitur diutissime vigens idololatriae studium; cui ut vim suam demeret, sapienter Moses opposuit Jehovae cultum splendidissimum. Quid sacrificiis suis Hebraei sibi voluerint, intelligimus, si pueros cogitamus eorum quae jucundissima habent, partem parentibus apportantes. Quid? quod Oriens, ne Mohammedis quidem tempore, religionem capere potuit, nisi cum rebus civilibus intime junctam: unde perspicitur, quam sapiens fuerit Theocratiae Mosaicae ratio. Imo si ita Hebraeorum ingenium rite tenemus, mirari desinemus, omnia in hac gente ad terrestrem rationem referri, et praemia poenasque in lege Mosaica esse gentis praemia et poenas, immortalitatem ipsam esse gentis hac in terra immortalitatem, et futuri temporis spem unice gentis felicia tempora spectare. Quod quam alte eorum animis in-

sederit, vel ex hoc liquet, quod, cum JESUS vitam coelestem in luce posuisset, tamen Christiani Judaizantes denuo sibi finxerunt regnum CHRISTI brevi futurum in terris adspectabile. - Unum hoc addo, e quo praeterea liquet, quanti pretii sit gentium cognatarum cum Hebraeis comparatio. Perhibent multi, apud omnes gentes antiquissimo tempore mythos invaluisse, atque ita mythica quoque esse, quae apud Hebraeos antiquitus occurrunt de Dei patefactionibus. angelorum apparitionibus et similibus. Jam vero contrarium plane conspicitur ex Arabibus, quorum et poëmata antiquissima et documenta historica nihil omnino mythici habent; imo apud eos id tum demum locum habere coepit, quando cum aliis gentibus, imprimis Persis, commercium habuerunt. Atque ideo Hebraei potius videntur aeque atque Arabes ab ejusmodi mythis et fictionibus miraculosis antiquitus ingenio suo abstinuisse, postea vero iis indulsisse cum Chaldaeis et Persis.

De ultimo hoc conf. J. H. PAREAU, De interpr. mythica, P. I, C. I. § 3, p. 67, 69. conf. P. II. C. 2.

Subsidium ad mores ex viatoribus illustrandos praestant praeter Interpretes multos, E. F. C. ROSENMÜLLER, Das alte und neue Morgenland, Lips. 1818-1820, belgice versum: De Oosterlingen van vroegeren en lateren tijd, vert. door G. J. F. CRAMER VON BAUMGARTEN, Gron. 1819. Hic idem etiam dedit, Bijdragen tot verklaring van het N. T., uit oude en nieuwe berigten, betreffende de zeden en gewoonten der Oostersche volken, Gron. 1825. Ad illustranda ex universo ingenio Semitico et Orientali Hebraica faciunt HERDER, Vom Geist der Ebräische Poësie, et G. JONES, Poëseos Asiaticae Commentarii. Addi possunt H. A. SCHULTENS, Oratio de ingenio Arabum, Lugd. Bat. 1788. J. H. PAREAU, Orat. de constanti Orientalium ingenio, item Comment. mea de Tograji carmine et I. dibbits, Disq. de Hebraica poësi cum Graeca comparata in Annalib. Ac. Rhen. Traj. a. 1818. Conf. dissertationes eichhornii, Urgeschichte in Repert. für bibl. und morgenl. Litterat. IV Th. p. 129 seqq. et crisis fragmentorum Wolfenbuttelianorum, in Allgem. Bibliothek der Biblische Litterat. I B. 1 St. p. 1 seqq.

7. Fontes, unde cum rerum adspectabilium imagines tum intelligibilium opiniones, Hebraeis proprias, cognoscamus, praecipui sane sunt ipsa Hebraeae illius antiquitatis monumenta. In his autem singulis contemplandis incipiendum est a N. Fis libris. Horum sane multiplex est et gravissimus usus, prudenter tamen cum aliis fontibus jungendus et adjumentorum, de quibus Obs. 2-6 egimus, ope illustrandus. Fuere quidem, qui sine aetatum distinctione ritus Mosaicos aeque ex N. F. atque ex libris Mosaicis efficerent, conf. § XXII, 9. Fuerunt item, qui ex V. Fis dictorum usu, in N. F. occurrente, efficerent, quid ipsi veteres auctores sibi voluissent; cum tamen jesus et Apostoli magis, pro aevi sui ratione, suo convenienter consilio ea adhibuerint, conf. Obs. 3. Fuerunt item, qui ex JESU et Apostolorum verbis ita priva ipsorum placita effici posse opinarentur, quasi opinionibus et figmentis sui temporis in proponendi modo nunquam se accommodassent; quod secus se habere vidimus, Obs. 3 et § XXII, 6. Sed, si apte cum reliquis subsidiis junguntur, N. Fis libri fontem praestant et certissimum, cum de eorum fide historica constet, et vero uberrimum. Etenim non modo, quod praecipuum est, de historia et opinionibus JESU CHRISTI ejusque Apostolorum inde paene unice constat; sed praeterea etiam vulgus Judaicum sectaeque variae ibi occurrunt, et multas res opinionesque sui temporis respiciunt cum ipsi JESUS Apostolique tum et historicorum librorum auctores.

Itaque est quidem de his quoque critice videndum. num revera ejus sint aetatis; nam de Apocalypsi v. c. id nondum plane constat. Caeterum vero quae in his inveniuntur, sine dubio JESU et Apostolorum aetati propria fuere; quatenus vero ei fuerint priva, comparatione cum antiquioribus monumentis et recentioribus testimoniis videndum est. In iis autem probe distinguenda esse, quae Judaeis Palaestinensibus aut exteris et proselvtis, quae Pharisaeis aut Sadducaeis, quae Jesu et Apostolis propria fuerint, sponte patet. Atque ita ad res JESU et Apostolorum cognoscendas fons hic quidem paene unicus est; sed ad reliqua ejus aevi consulenda sunt etiam testimonia Judaica et Christiana, coll. Obs. 3, 4, et monumenta alia, coll. Obs. 8, 9. Quomodo antiquitus se res Hebraeae habuerint, et quomodo V. Fis loca sint intelligenda, e N. F. scriptis certo cognosci nullo modo potest.

Exemplis nonnulla illustrabimus. Divisio Palaestinae et regiminis forma qualis JESU tempore fuerit, e N. T. liquet, ex Josepho ulterius illustrari potest. Ritus novi, v. c. schedulae brachio alligatae longiores apud Pharisacos, Matth. XXIII: 5, fermentum paschatis festo studiose ex aedibus remotum, 1 Cor. V: 7. effusio solemnis aquae in festo tabernaculorum, Joh. VII: 37 seq., festum purgati tempore Antiochi Epiphanis templi, Joh. X: 22, ipsum etiam Synagogarum institutum e N. T. una cum Josepho et Judaeorum testimoniis cognoscuntur. Opiniones multae, quae vel vulgo Judaico vel alicui sectae fuere propriae, quaeque aliunde etiam innotescunt, in N. T. luculenter apparent: ita superba Judaeorum de sese, ut Abra-

hami progenie, opinio, Matth. III: 9, judicium de malis externis ut Dei poenis, Joh. IX: 2, opinio de daemonibus malorum externorum saepe auctoribus, iisque exorcismo pellendis, Matth. VII: 22, XII: 27, Pharisaica spes resurrectionis mortuorum in terra futurae, Matth. XXII: 24 segg., Sadducaeorum placita, ibid. et Act. XXIII: 6-8, fictiones de coena piorum post mortem cum Patriarchis habenda, Matth. VIII: 11 seq., et de orco bipartito piorum et impiorum sede, Luc. XVI: 22 seqq., item mos allegorizandi, Gal. IV: 21 segg. Similiter Gnosticorum, qui deinde sese explicuerunt, vestigia vides 1 Cor. VIII: 1 seqq. Col. II: 3 seqq. 1 Tim. VI: 20. JESU tempore exspectatum fuisse Messiam, Davidis nepotem, throno ejus insessurum, in duodecim tribus Israëliticas cum ministris suis imperaturum, omninoque regnum in his terris felicissimum conditurum, cui praecessurus esset redivivus Elias aut alius Propheta, constat e Matth. II: 5, XI: 14, XII: 23, XVI: 13 seqq. XVII: 10 segg. XX: 20 seg. XXII: 42 seg. Luc. XXIV: 21, Joh. I: 21, IV: 25, VII: 27, Act. I: 6. His aevi sui exspectationibus usum esse JESUM ejusque Apostolos, facile inde cernas; quatenus vero aliam plane mentem spiritumque novum prodiderint, cum his uterentur, tum ex illis locis, tum ex universo Euangelio efficiendum est. Ex locis V. Fis in N. F. allegatis conspicitur, quomodo eo tempore loca illa adhiberentur; minime vero, quomodo in ipso V. F. sint explicanda; sic locus Jesaj. LIII et a Matthaeo, VIII: 17, et a Petro, 1 Ep. II: 22-24, usurpatur. sed in aliam ab utroque sententiam pro utriusque vario consilio.

Quae de Gnosticorum vestigiis dixi, uberius exposui in in Comm. de 1 Cor. XIII, p. 179-182.

Subsidia ad hunc fontem N. Fis praestant Archaeologiae scriptores, qui tempora distinxerunt, uti J. H. PAREAU, et DE WETTE, hic etiam in Bibl. Dogm. § 176, 182, 187, 194—206, item HESS, Abriss der jüdischen Vorurtheile in libro Lehre, That. und Schicks. u. Herrn. I Hälfte.

8. Philonis Judaei et Josephi esse usus magnus potest, dummodo hi caute adhibeantur. Neque enim repudiandus est eorum usus, quia ille allegoricae interpretationi indulsit, hic Graecis nimis favit. Imo ex utroque certe egregie illius aetatis cogitandi modus disci potest, ex hoc etiam multa ad mores historiamque ejus temporis pertinentia. Neque tamen negligendum est, Philonem, utpote Pythagoricae et Platonicae philosophiae impense deditum, multa habere sibi propria, discrepantia etiam ab aliis Alexandrinis Judaeis, licet et ipsis a philosophia non alienis. Et pariter tenendum, Josephum cum sectae sua Pharisaicae favisse, tum ad Graecorum sentiendi rationem non raro gentis suae res accommodasse.

De Philone conf. STAHL, in Eichhornii allgem. Bibl. IV B. p. 771 seqq, STORR, Opusc. p. 43 seqq. De Josepho imprimis f. oberthür, in Fabricii Bibl. Gr. Vol. V p. 14 seqq. et in Prooemio operis, cui titulus: f. josephus, vom Judischen Kriege, übersetzt von Friese. Caeterum conf. bretschneider, p. 93 seqq.

Ergo uterque cum critica diligentia adhibendus est. Et quamvis opiniones, quas illi proferunt, ad aetatem ipsorum pertinerent, videndum probe est, an forte ipsis potius peculiares, quam cum aequalibus communes fuerint earum nonnullae. Ad Palaestinensium res opinionesque Josephus, ad Alexandrinorum philo-

sophiam unice Philo prodest. Quae uterque de veteri historia Hebraeorum vel refert, vel allegorice explicat, ostendunt sane, quomodo eo tempore de antiquis rebus existimaretur; neque tamen tuto semper inde concludas ad veram earum rationem pristinam. Denique ex utroque egregie saepe effici potest, quomodo jesu et Apostolorum tempore multis de rebus existimatum fuerit; quatenus vero hi consenserint cum aequalibus aut ab iis dissenserint, ex ipso unice N. F. potest constare.

Exemplis allatis haec dicta clariora evadent. Quae Josepho aut Philoni priva fuere, male adhibeamus, quasi universae aetati fuerint communia. Ita ex Josepho, Antiq. L. II, c. 16. § 5, minime efficiendum est universe Judaeos co tempore miraculosi nihil vidisse in Israëlitarum transitu per mare rubrum. lo, licet gentis resipiscentià orituram meliorem conditionem exspectaret, Messiam certum aliquem sperasse non videtur, Josephus de Messiae exspectationibus fere silet: utrumque vero ipsis privum, non eorum aetati commune fuit. Nonnulla apud ipsos occurrentia pluribus quidem, neque tamen omnibus eorum aequalibus communia fuisse reperiuntur. Sic de resurrectione mortuorum nihil habet, immortalitatem vero animorum docuit Philo; in eo distans plurimum a Palaestinensibus, imprimis Pharisaeis, sed consentientes habens Alexandrinos, nominatim etiam Essaeos. In nonnullis partim privam ipsorum, partim communem aetatis sentiendi rationem videre licet. Philo, de Gigantibus, et Josephus, de Bello Jud. L. VII, c. 6. § 3, daemones malos nil esse nisi malorum hominum animas, perhibent. Quae affirmatio, licet eorum privam, non aetatis communem, sententiam contineat, ostendit tamen, de daemonibus libere quemque

ca aetate suam fovisse cogitandi rationem, cum de iis nil Divinitus esset edoctum. Similiter ex Josepho, cum loco laud. tum Antiq. L. VIII. c. 2 § 5, liquet satis, qualis vulgi opinio fuerit de daemonum vi et de exorcismo; imo cum illic dicantur daemones ab exorcistis interdum ita expelli ex hominibus, ut in alias quasdam res manifesto transire viderentur, apparet, quid requireretur ad fidem de expulsis daemonibus plenam efficiendam: quod lucem affert loco obscuriori Matth, VIII: 28 segg. Porro Josephus Palaestinensi ratione caerimoniis institutisque religiosis sensum allegoricum tribuit, Alexandrino more Philo historias ipsas allegorice explicat, et Allegor. L. III versus finem atque De congressu eruditionis quaerendae gratia, Saram dicit liberae virtutis, Hagaram disciplinae servilis imaginem: itaque hinc conspicitur, Paulum Gal. IV: 24 ad sui temporis ratiocinandi modum se accommodassse; sed nondum patet, hunc etiam serio ipsum talem notionem antiquae relationi tribuisse. quod universae ipsius de V. Fe cogitandi rationi non congruit. Secundum Josephum, Antiq. L. XVIII, c. 1. § 3. coll. de Bello Jud. L. II, c. 8, Pharisaei animas mortuorum cum piorum tum impiorum proponebant sub terra versari, ut ibi praemia poenasque acciperent, detineri autem illic pravos, pios vero redire in hanc terram etiam posse, alio indutos corpore: hinc liquet omnino, unde JESUS dicendi formam desumserit, Luc. XVI: 22 seqq.; quatenus vero cum Pharisaeis consenserit dissenseritve, ex universa Jesu cogitandi ratione efficiendum est. Philo e philosophia Platonica sapiens et multa inde hausta Orientali modo effingens, saepe de τω λόγω loquitur, quem dicit primitus quidem in Deo esse rationem, idearum sedem, sed et eundem a Deo mundo esse impressum,

quippe ad idearum speciem creato: atque hunc igitur λέγον dicit Dei imaginem esse, et per hunc esse mundum creatum; eumque nominat interdum primogenitum Dei filium, mediatorem Deum inter et homines, alterum quasi Deum sive Deum mortalium, qui ipsum verum Deum pernoscere non possunt; eum quoque appellat Fròv, sed negat appellari posse ròv Fròv, cum o deòs sit ipse ille verus Deus. Haec ergo sui temporis placita, dubitari vix potest, quin Johannes respexerit, Jesum saepius τον Λόγον sive τον Λόγον τοῦ Θεοῦ appellans; quatenus vero aut cum his placitis consenserit aut potius ea corrigere studuerit Apostolus, unice ex hujus ipsius scriptis judicari potest. Caeterum ad geographiam Palaestinae, Herodum historiam, conjunctionem cum Romanis similiaque disci multum e Josepho potest, ut et de bello, quo respublica Judaica interiit; quare ex eo unice cernimus quam vere praedixerit Jesus ea, quae habentur Matth. XXIV, Luc. XXIII: 28 seqq.

Subsidium, praeter nonnullos interpretes N. T., praestant e Josepho J. T. KREBSIUS, Observ. in N. T. e Flavio Josepho, Leips. 1755. imprimisque J. B. OTTIUS, Spicilegium sive Excepta ex Flavio Josepho ad N. T. illustrationem, Lugd. Bat. 1741. E Philone praecipue H. STAHL, in Eichhornii Bibl. l. l. et H. C. BALLEN-STEDT, Philo und Johannes, philologisch-critische Untersuchung des Logos beim Johannes nach dem Philo, Braunschw. 1802. Alios laudat DE WETTE, Bibl. Dogm. § 82 not. c., quibus addantur VAN VELZEN, l. l. § 15 p. 197 seqq. et ipse de WETTE, § 144, 146 seq. 151-153, 156 seq., 164 seq., 169, 174 seq., 180, 182, 184, 186, 192 seq.

9. Ad notiones opinionesque Judaeorum inde ab exsilio Babylonico ad Jesu usque aetatem cognoscendas usum haud contemnendum praebent cum Paraphrases Chaldaicae, tum pseudepigrapha et apocrypha V. Fis, tum versio Alexandrina. Sed tenendum est et Paraphrasium illarum non nisi partes quasdam satis antiquas esse, et pseudepigraphorum nonnulla etiam post Jesu aetatem aut exstisse aut interpolata esse, et libros illos versionesque variis in regionibus esse ortas. Conf. § XXII, 7.

Pseudepigraphorum quae supersunt, edidit J. E. CRABIUS, Spicilegium Patrum ut et Haereticorum primorum saeculorum, Oxon. 1700, imprimis vero J. A. FABRICIUS, Codex pseudepigraphus V. T. Hamb. 1722, 1733. Caeterum conf. de wette, Bibl. Dogm. § 82 not. f. Apocrypha, plerumque cum LXX edita, separatim critice dedit c. G. Augusti, Libri V. T. apocr. Lips. 1804. De iis vid. Eichhorn, Einl. in die apocr. Schriften des A. T. et de wette, in Lehrb. der Einl.

Itaque critice videndum est, num singula in his fontibus satis sint antiqua, et, si ad historiam gentis Hebraeae ea adhibere velis, num fidem historicam habeant. Sic, exempli causa, e Paraphrasibus Chaldaicis solae ab Onkeloso et Jonathane profectae documenta satis antiqua habent. E pseudepigraphis Psalterium Salomonis, liber Henochi et Testamentum 12 Patriarcharum merito ut antiquiora conferuntur: et vel sic tamen in libro Henochi locus qui de Judaeis propter rejectum Messiam poenas luituris agit, sine dubio spurius est et ab homine Christiano interpolatus. Liber primus Maccabaeorum satis probae est fidei historicae; pleraque reliqua apocrypha et pseudepigrapha sunt fabulosa.

Quae e fontibus his satis antiquis hauriuntur, pertinent quidem sine dubio ad aetatem exsilium inter et JESU vitam intercedentem; sed cum hac ipsa aetate inter Judaeos multa exstiterint nova, coll. § XXII, 5, videndum est, collatis monumentis antiquioribus, num haec ad tempora antecedentia etiam referre liceat nec ne, item comparatis monumentis recentioribus, num haec eadem JESU quoque aevo valuerint, an secus. Ita in Palaestinensibus hoc intervallo scriptis monumentis odiosus saepe prodit, Judaeorum qui dicitur, particularismus; minime tamen tribuendus eodem modo antiquae genti Hebraeae aut ipsi Mosi, Davidi, Prophetis. In libro Sapientiae, II: 23 seq., dicitar homo a Deo creatus esse immortalis. sed per Satanae vim mors in mundum venisse; quod non ad ipsum locum Gen. III explicandum valet, cum ante exsilium Satanas plane fuerit incognitus Hebraeis, sed valet omnino ad explicandam formam orationis JESU. Joh. VIII: 44.

In ipsis illis fontibus adhibendis non modo tempora sed imprimis etiam regiones variae, in quibus exstitisse videntur, sunt respiciendae. Ita Onkelosi paraphrasis est Babyloniensis, Jonathanis vero Palaestinensis originis. E pseudepigraphis Psalterium Salomonis opiniones Chaldaicas et Zoroastricas imprimis refert. Inter apocrypha rationem purius Palaestinensem referunt primus Maccab. liber, Siracides, Judith, in quibus major cultus Mosaici et Jehovae, ut Dei Israëlitarum tutelaris erga exteros severi, est mentio; Chaldaicam magis secundus Maccabaeorum liber, Tobias, Baruch et apocryphae partes libri Danielis, in quibus multum contra idololatriam, multum de angelis et daemonibus, de miraculis, item de piorum post mortem vita et resurrectione agitur; denique Alexandri-

nam indolem habent liber Sapientiae, liber tertius et quartus Maccabaeorum, partes apocryphae libri Estherae, in quibus virtus ascetica interdum, angeli quidem, non vero daemones, immortalitas animorum, non autem mortuorum resurrectio memoratur, ideae etiam occurrunt Neoplatonicae de animo humano et de Sophia sive Logo Divino.

Denique ex his fontibus paene unice haurire licet cognitionem originis multarum notionum opinionumque, quae jesu et Apostolorum tempore vel apud plerosque vel apud nonnullos Judaeos vigebant. Ita hoc tempore daemones habitos esse in desertis imprimis oberrantes, coll. Matth. XII: 43, non miraberis, ubi videas vocem """, desertorum incolas, et """, montium incolas significantem, ab Alexandrino fere jam verti δαιμόνια. Deutr. XXXIII: 2, ab eodem interprete Graeco in Legislatione ἄγγελοι commemorantur, et vides ergo apud eum jam opinionem de Lege per angelos lata, quae occurrit Act. VII: 38, Gal. III: 19, Hebr. II: 2.

Nonnulla etiam, ad historiam gentis pertinentia, sunt, quorum traditio in his monumentis servata, in N. T. etiam est adhibita. Sic Jannes et Jambres Mosi restitisse referuntur in paraphrasi Chaldaica, Exod. I: 15, VII: 11, uti apud Paulum 2 Tim. III: 8. Nonnulla exempla hominum Deo confidentium Hebr. XI: 33 seqq. e traditione, libris apocryphis contenta sunt desumta. Judas, Epl. s. 14, testem laudat ipsum pseudepigraphum Henochi librum. Et si reputes in Testam. 12 Patriarcharum enumerari varios spiritus, in variis coelis degentes, in alio δυνάμεις, in alio δυγέλους τοῦ προσώπου τοῦ κυρίου, in alio θρόνους et ἐξουσίας, vides Paulum eodem dicendi modo usum esse Col. I: 16. Quod autem imprimis

notandum est, varii opinionum generis varia origo ex his scriptis cerni potest. Sic fictiones angelorum tutelarium, daemorum, Satanae non ex Hebraeo, sed e Persico fonte ortas esse, vides ex eo, quod non in monumentis Palaestinensibus, sed imprimis in Chaldaicis occurrunt. Resurrectionis opinionem Pharisaicam ejusdem esse originis, ex eo liquet, quod ea neque in Palestinensibus fere neque in Alexandrinis libris occurrit. Contra, quam Pharisaei cum ea opinione junxerunt fictionem orci, in que colligerentur mortui, hanc ex Hebraeo fonte fluxisse vides, quippe quae unice in Palaestinensibus monumentis occurrit.

Subsidia ad apocrypha praestant K. G. EBETSCHNEIDER, Dogmatik und Moral der apocryphische Schriften, Leipz. 1805, stäudlin, Gesch. der Sittenlehre Jesu, T. I, p. 361 seqq. J. Van Gilse, Comm. de Jesu Stracide, in Ann. Ac. Gron. a. 1830, conf. etiam van velzen, p. 71 seqq. 192 seqq.; ad pseudepigrapha vid. de wette, § 82, not. f.; ad Targumim idem, ib. not. h. ad Alexandrinam versionem J. d. Michaelis, Diss. de indiciis philosophiae Gnosticae tempore LXX in Syntag. Comment. Götting. 1797. P. II, n. 13. p. 249 seqq. De cunctis his conf. de wette, Bibl. Dogm. § 142 seqq.

10. Librorum V. Fis ad omnem antiquitatem sacram cognoscendam usus est latissime patens, multiplex et uberrimus, dummodo et hic rite regitur. Neque enim posse promiscue recentissimorum et antiquissimorum temporum mores opinionesque sic ex V. F. elici, quasi nullum fere discrimen inter ea tempora intercedat, prouti multi fecerunt cum Archaeologi tum Theologi, facile perspicitur coll. Obs. 7—9 et § XXII, 5, 6. Sed in V. Fis libris et origo primaque informatio rerum tum domesticarum, tum civilium, tum religiosarum apud Hebraeos invenitur, et earundem

progressio ad tempora fere exsilii Babylonici ad finem perducti.

Itaque de his quoque libris crisis est instituenda. ut, quantum fieri possit, constet cujusnam fere temporis probabiliter sint singuli libri aut etiam eorum partes quaedam singulae habendae, et ut perspiciamus, cujusnam singuli sint naturae, num poëticae, an historicae, an vero sint etiam mythorum involucro tectae. Ita Peutateuchus ab aliis tota Mosaica, ab aliis tota recentior, ab aliis e monumentis antiquissimis sed forma recentiore composita habetur. Libri Jobi, Ecclesiastis, Danielis ab aliis habiti sunt antiquiores, ab aliis ob linguae indolisque rationem et Ecclesiae Judaicae testimonium recentiores. Libri Jesaiae pars posterior, inde a cap. XL, a multis recentior reliqua parte habetur. Sunt qui in libris Danielis et Chronicorum nonnulla e traditione minus accurate notata existiment; sunt adeo qui miraculosa in libris historicis ad mythos referant, his igitur fidem historicam non quidem negantes, sed non accuratam et simplicem historiam ubique haberi judicantes. Jonae liber a permultis non relatio historica, sed potius fictio moralis formâ historicâ induta existimatur.

Quae in his libris singulis inveniuntur ad eam ipsam, ad quam tempore referendi sunt, aetatem etiam argumento pertinere, per se patet; quatenus autem eadem temporibus etiam antecedentibus aut sequentibus communia fuerint, ex ipsorum cujusque aetatis monumentorum comparatione efficiendum est. Atque ita etiam, quaenam ante exsilium Babylonicum rerum ratio fuerit, ex solo per se spectato V. F. constare potest; quaenam vero post illud aut eadem manserint aut mutata sint, et quatenus ex antiquioribus recentiorum origo proponendique ratio sit explicanda, non nisi ex V. Fis librorum collatione cum monumentis recentioribus potest effici.

Exemplis illustrare lubet, in quibusnam V. Fo utendum sit unice, in quibusnam opus sit ejus collatione cum scriptis recentioribus, ut discrimen appareat, et quomodo recentium origo saepe ex vetustis sit declaranda. - Si quaeritur, quomodo veteres Hebraei intellexerint relationem primi delicti et serpentis in ea memorati, quomodo existimaverint ipsi de rebus post mortem futuris, quaenam carmina ipsis antiquis auctoribus fuerint Messiana, quid suis vaticiniis spectaverint ipsi Prophetae, non licet ultra V. F. sapere. Ouicquid enim hac in rem vel e libris apocryphis vel e N. F. repetas, hoc facile eo ducit, ut veteribus aliena et recentiora obtrudas. Imo ipsi adeo V. Fis libri, exsilii tempore vel postea confecti, interdum ab antiquioribus distinguendi sunt; sic in libris Chronicorum, Jobi, Zachariae, Danielis occurrit angelorum tutelarium aut Satanae commemoratio, quae in vetustioribus libris non invenitur. Ita quod 2 Sam. XXIV: 1. Dei providentiae tributum erat, id 1 Chron. XXI: 1. Satanae adscribitur; prouti, quod 1 Sam. XVI: 14 Deo erat adscriptum, daemonibus tribuitur a Josepho, Archaeol. L. VI, c. 8. § 2, c. 11. § 3. - Ubi autem in N. T. agitur de personis aut rebus, e V. F. cognitis, verbi causa de patriarchis ut ξένοις et παρεπιδήμοις, Hebr. XI: 13, de Mose πιζω θεράποντι έν τω οίκω θεοῦ, c. III: 5, 6, de Baptista victuro ἐν πνεύματι ααὶ δυνάμει 'Ηλίου, Luc, I: 17, de Elia aliove Propheta redivivo, c. IX: 19, vel de θυσία τῶ θεῶ εἰς οσμην εὐωδίας, Eph. V: 2, ίλασμῶ περὶ τῶν άμαρτιῶν, 1 Joh. II: 2, πρωτοτόκω έν αδελφοίς, Rom. VIII: 29, κληφονόμοις, c. VIII: 17, discrimine δοῦλων et viων vel φίλων Joh. XV: 15, Rom. VIII: 15,

Gal. IV: 1-7; ibi necessario ad haec rite intelligenda ad V. Fis libros recurrendum est: ita tamen. ut aeque necessario consulenda sit recentioris temporis ipsorumque JESU et Apostolorum cogitandi sentiendique ratio. Hinc enim explicandum, quare Patriarchis spes melioris post mortem vitae tribuatur illic, prouti in Maccabaeorum libro Josephus de iis dicit Loot τῶ θεῷ; hinc, quare Moses dicatur πιζὸς quidem. sed minister, τῷ νίῷ oppositus; quomodo Elias aliusve Propheta existimari potuerit redivivus; hinc item. quare Jesus dicatur προσφορά non tam externa corporis ratione, quam animo penitus Deo tradito, Eph. V: 2, coll. Rom. XII: 1, Hebr. IX: 14, et quare sacrificiis antiquis, externa in civitate bona efficientibus, longe habetur excellentior ib. s. 13, c. X: 4: hinc denique, quare ille πρωτότοχος έν άδελφοῖς et quare Christiani non δοῦλοι θεοῦ, sed φίλοι Jesu CHRISTI et viol Geoù dicantur: haec omnia ex ipsorum JESU Apostolorumque mente et in ipsis locis ratiocinio sunt efficienda. - Denique quomodo recentiorum origo ex antiquioribus declaranda sit, uno intelligitur exemplo, a dicendi formulis ad theocratiam pertinentibus desumto. Cum genti Israëliticae Jehova promisisset jamdiu terram Cananiticam, eamque per Mosem gentem sibi sacram informasset, ab aliis populis ita distinctam institutione sua, ut referret Dei sancti imaginem; ideo Deus dicitur in rerum humanarum dispositione antea constituisse regionem illi genti concedendam, Deutr. XXXII: 8, illamque ut pater procreasse et genuisse, s. 6, 18. Jes. XLIII: 1, 7, 15; atque ideo ipsi dicuntur vocati, Jes. XLIII: 1, 7, dilecti ab eo Ps. LX: 7, Jer. XII: 7, ejus filii, Deutr. XXXII: 5, 19, Jes. I: 2, XLIII: 6, Jer. XXXI: 9, Dei domus, sive familia, sive gens Dei, Jer. XII: 7,

Hos. IX: 15. Cumque inter hos Dei locum in terris tenerent cum prophetae, tum sacerdotes, tum reges. hi dicebantur spiritu Dei agi et esse, reges maxime, Dei filii primarii sive primogeniti, Deutr. XVIII: 18, Exod. XXI: 6, XXII: 7, 8. coll. Deutr. XIX: 17. Ps. II: 7. 12. Ps. LXXXIX: 27 seg.: atque talis rex ob id ipsum dicebatur esse unctus, השיח, Ps. II: 2. Ps. LXXXIX: 21. Quodsi autem sibi proponere volebant perfectissimam hujus gentis conditionem. optabant vel vaticinabantur, omnes Dei spiritu actum iri, omnes prophetas esse futuros, Num. XI: 29, Joel. II: 28 seq., et fore gentem universam sacerdotum, Exod. XIX: 6. Hae notiones phrasesque erant apud Hebracos per omnia tempora frequentatae et regnantes. Ex his igitur etiam formam suam paene universam traxit res Christiana in N. Fis scriptis. licet hujus spiritus unice ab ipso christo sit repetendus. Ita enim factum, ut, cum Deus jamdiu antea promisisset salutem per Divinum Conservatorem summam eamque multis ex toto genere humano communem futuram, cumque hanc reapse concesserit in societate Christiana, Deus ideo proponatur nunc denuo, tanquam qui hanc salutem προώρισεν, antea constituit, praedestinavit, et est genuinorum Christianorum πατήο, hos γεννήσας, horum informator et quasi genitor, dum ipsi sunt αλητοί, έαλεκτοί, νίοι θεοῦ, άγιοι, οἶκος et λαὸς θεοῦ et βασίλεια τοῦ θεοῦ, cujus princeps et rector est ὁ χριζὸς, unctus, Messias, Dei primogenitus filius, νίος πρωτότοκος, et reliqui sunt omnes prophetae, acti τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ, et sucerdotes, iερεῖς, regnum adeo sucerdotum, βασίλειον ἱεράτευμα.

Subsidia ad hunc V. Fis usum praestant, qui de historia, geographia, archaeologia Hebraica, item de dog-

matica et ethica Biblica V. Fis egerunt. Praeterea HESS, Das Reich Gottes, HERDER, Ideën zur Philosophie der Geschichte, P. III, LESSING, Erziehung des menschl. Geslechtes, alii, quos laudat BRETSCHNEIDER, p. 75 seqq., quibus addatur muntinghe, Gesch. der menschh. naar den Bijbel, H. WOERMAN, De librorum V. F. praestantia et usu in doctrina Chr. in Ann. Ac. Rheno Traj. a 1819-1820, VAN VELZEN, l. l. & 5. J. MEIJER, De vi quam habuit institutum Mos. in Hebraeorum de rebus post mortem futuris opiniones, Gron. 1835, J. GERRITSEN, De Hebraeis ante exsilium ad idololatriam propensis, postea ab ea alienis, in Ann. Ac. Rheno Traj. a 1823, et c. boon, De historia conditionis Judaeorum religiosae et moralis, Gron. 1834.

11. Vidimus de testimoniorum, subsidiorum et monumentorum singulorum usu; superest ut videamus, quid ex his monumentis cunctis, testimoniorum subsidiorumque ope illustratis, discendum sit. Quodsi enim rite attendimus ad gentis historiam, ad summorum in ea virorum dicta et facta et scripta, ut et ad linguarum, quibus ea usa est, naturam, poterimus ex rite illustratis monumentis illis cunctis efficere cum Hebraeae antiquitatis universae ingenium et characterem, quo se ab aliis gentibus Orientalibus, a Graecis Romanisque et ab Europaeis populis recentioribus distinguit, tum et historiam hujus ingenii sensim exculti et ad maturitatem progressi. Quod si agitur, uti ipsi in brevi nostra delineatione, § XXII, 2-6 coll. XXIII, 6, agere studuimus, perspicietur, ingenium Hebraeis universe quidem esse Orientale et Semiticum, phantasiae vigore, affectuum vi, judicii primum sese exserentis indiciis et naturae simplicitate, pueritiae propria, conspicuum; peculiariter autem a cognatis distingui gentem Hebraeam eo imprimis, quod uni vero Deo

sacra fuit, atque ideo in cà optima quaeque juncta fuere cum religione, in qua et veri studium regnat et ad sanctitatem omnia tendunt; atque hoc ingenio praeditam gentem a prima ruditate et simplicitate sensim adolevisse et ad juvenilem vigorem pervenisse, tandemque judicio magis explicito aptam esse factam ad quodammodo certe suscipiendam maturi ingenii institutionem, per jesum christum datam.

Conferri potest de WETTE, Bibl. Dogm. § 83, 142, 229.

Ad hoc ingenium Orientale et Semiticum probe attendendum esse in singulis rebus antiquitatis Hebraeae intelligendis, observavimus Obs. 6, pariter ad ingenium hoc antiquitatis Hebraeae privum et peculiare. Obs. 2-5, 7-10, neque minus ad hanc cultus sensim progredientis historiam, Obs. 7-10 coll. etiam Obs. 2-5; ut ne vel huic antiquitati tribuatur, quod ab ea alienum est, vel tempora in ea confundantur varia. Itaque haec ratio ingenii, in antiquitate Hebraea conspicui, ejusque sensim progredientis, est in omni notionum opinionumque ei propriarum disquisitione norma certa, ad quam singula sunt exigenda omnia: ita ut ex hac norma non quidem per se singula jam perspici queant, sed haec ipsa, utut caeterum indagata, non vere, non rite intelligantur, nisi exigantur constanter ad analogiam ingenii, Hebraeae antiquitati proprii in eaque paulatim progressi. Jam vero omni fere aevo interpretes analogiam aliquam universam sequendam esse duxerunt ad quam singula, quae in C. S. occurrunt, exigerent; idque merito, namque uti singularum rei alicujus partium plena cognitio acquiri nequit, nisi re hac ipsa tota

et integra perspecta, ita neque mores opinionesque gentis penitus possunt perspici singulae, nisi genti ingenio integro cognito, conf. § XX, 2. Sed vel fidei doctrinaeve, vel philosophiae rationisve humanae analogiam interpretes plerumque sunt secuti, qua non raro aliena tribuerent, et quasi implicarent monumentis Hebraeis, non historice ex iis explicarent, quae ipsis sunt propria, vid. § XXI. Nunc igitur veram, quam ratio ipsa sequi jubet, invenimus analogiam, positam in Hebraei ingenii, ejusque sensim progressi, norma. Talem analogiam optimi quique classicae antiquitatis Interpretes et Hermeneutae etiam sequendam esse viderunt, coll. § XXI, fine. Et sane ita demum mores, ritus, opiniones singulas intelligimus convenienter ingenio ipsi temporique, unde originem habuerunt.

Hanc analogiam genii universi in singulis opinionibus religiosis historice exponendis sequendam esse, sensit quoque de wette, Bibl. Dogm. § 55, num. 2. conf. annot. Caeterum quomodo cum ingenio universo Hebraeo jungendus sit singulorum idiotismus, de quo jam § XX, 2 pariter monuimus, videbimus deinde § XXV.

Notatu autem dignum est, jam Paulum Apostolum sacram antiquitatem sic esse contemplatum, ut Hebraeos diceret pueris similes, quos divina veritate et sanctitate Dei providentia ita instituerit, ut sensim adolescerent et capaces fierent summae per Jesum Christum informationis, vid. imprimis Gal. III: 23—25, IV: 1—7. Atque ita, quam nos hodie perspicimus veram esse antiquitatis illius contemplationem, ad quam ut normam singula in ejus interpretatione sunt exigenda, eandem ille, christi spiritu eximie illustratus, suo jam tempore vidit.

12. Quodsi jam quaeratur, qua methodo procedendum sit ei, qui antiquitatem sacram imaginesque et notiones ei proprias cognoscere velit, regia quidem via nulla alia est, nisi ea, quam hac so delineavimus. Neque tamen unicuique vel per librorum supellectilem vel per temporis augustias licet, cuncta illa constanter ex suis haurire fontibus: quare gaudemus nostris imprimis temporibus satis probabilia a viris doctis procurata esse subsidia ad historiam, geographiam, archaeologiam et ad opinionum quoque historicam cognitionem.

Commilitoribus nostris prae aliis commendamus HESS, Geschichte der Israeliten, Lebensgesch. Jesu atque Geschichte der Apostel, H. PRIDEAUX, Oud en nieuw Verbond aaneengeschakeld; NEANDER, Leben Pfanzung und Leitung der christl. Kirche durch die Apostel. - P. BOSVELD, Tijdmeter der Gewijde Geschiedenis, Dordr. 1818. Y. VAN HAMELSVELD, Aardrijkskunde des Bijbels, Amst. 1790. S. BOCHARTI, Hierozoicon, J. J. SCHEUCHZER, Bijbel der natuur, met aanm. van L. MEIJER, Amst. 1784. - JAHN, Archaeologie, J. H. PABEAU, Antiquitates Hebraicae, DE WETTE, Archaeologie. - BAUER, Theologie des A. T., item des N. T., ejusdem Biblische Moral des A. T., item des N. T. porro Hebräische Mythologie, J. BERGER, Moralische Einleit, in das N. T. Lemgo 1797. STÄUDLIN, Geschichte der Sittenl. Jesu, maxime autem de wette, Biblische Dogmatik. -Multa breviter complexus est G. B. WINER, Biblisches Realworterbuch, zweite Ausg., Lips. 1833.

Si quis igitur velit literato orbi aliquam sacrae antiquitatis partem erudite accurateque exponere, huic non licet in his subsidiis, utpote rivulis, subsistere, sed ei regia via fontes ipsi sunt adeundi. Caeterum unicuique id certe agendum, ut legendis

monumentis quibusdam Semiticis, imprimis Arabicis, assuescat genio gentium Semiticarum; atque ut, sic praeparatus Hebraeorum monumenta praecipua, V. Fis libros, apocrypha ejus et N. Fis libros ex ordine deinceps ita legat et relegat, ut in omnem cogitandi, sentiendi agendique rationem Hebraeorum se insinuet, et cultûs sensim progressi indicia observare discat: sic antiquitatis sacrae ingenium perspiciens et semper ante oculos habens, poterit ad singula utiliter virorum doctorum subsidiis uti. Sed ita his subsidiis utenti vel sic tamen necesse est, regiam illam viam fontesque ipsos et rectam ex his hauriendi rationem pernoscere, ut sciat, quare optimi quique sacrae antiquitatis interpretes ea via procedant, et vero ut, horum subsidia adhibens, tamen ab eorum auctoritate non pendeat, sed, licet eorum ope, judicio tamen suo perspiciat, quomodo singula sint rite interpretanda.

S XXIV.

Adminiculum, quod exhibet aliarum gentium analogia.

Uti linguarum (§ XVI), ita etiam morum, rituum, opinionum ipsiusque ingenii similitudo quaedam sive analogia observatur in variis gentibus, maxima in iis quae eodem aut parum diverso cultus gradu versantur. Hujus igitur analogiae comparatio ad antiquitatis quoque sacrae intelligentiam multum conferre potest. Sed est haec, aeque

atque illa linguarum analogia, adhibenda non ad ignota patefacienda, sed ad cognita ulterius illustranda atque explicanda.

1. Uti cognatarum gentium cum Hebraeis ingenii similitudo plurimum facit ad horum mores opinionesque illustrandas, coll. § XXIII, 6; ita etiam quarumcunque gentium quaedam est ingenii analogia, docente id multiplici rerum domesticarum, publicarum et religiosarum similitudine ipsaque linguarum universali analogia, de qua vid. § XVI: quae adeo ipsa ingenii analogia in moribus, ritibus opinionibusque Hebraeorum intelligendis interpreti non est negligenda.

Hujus ingenii analogiae causa altera eaque praecipua posita est in communi natura humana, omnibus gentibus propria. Neque enim, quod Flavius Josephus secuti nonnulli Ecclesiae Patres opinati eumque sunt, omnia, quae apud alias gentes eximia reperiuntur, per traditionem ab Hebraeis ad eas fluxisse judicanda sunt. Est, ut corporis forma, ita ingenio aliqua gentium quarumcunque hominibus similitudo, qua nititur omnis hominum cum hominibus conjunctio et consuetudo. Hinc igitur prima omnia et maxime humana, inter omnes similia sunt, v. c. in domo auctoritas paterna, publice societatis civilis studium, item persuasio communis Deorum et spes rerum quarundam post mortem futurarum. Et est quidem hoc ingenium, ut in variis hominibus, ita maxime in gentibus et generis humani aetatibus variis diversum, sed specie varium est, genere universo idem.

Quod de Fl. Josepho et Patribus Ecclesiasticis dixi, quos et recentiores nonpulli secuti sunt, recte refuta-

vit WYTTENBACH, Disp. de Unitate Dei, Opusc. Vol. II, p. 410 seqq. cf. bauer, Hebräische Mythol. I B. § 7.

Accedit autem altera causa, in historia quaerenda. Namque omnino probabile est, nonnullas antiquissimas generis humani traditiones in prima gentium dispersione et ipsas dispersas, atque, licet offuscatas et ab unaquaque gente pro suo peculiari genio adornatas, tamen ita servatas esse, ut communis earum fons agnosci queat. Praeterea Hebraeorum conjunctio cum Aegyptiis et Phoenicibus, quibuscum et Graeci consuetudinem habuere, et illorum quoque cum Persis ipsisque Graecis commercium multum similitudinis inter has gentes certo attulit.

Quod de traditionibus antiquissimis dixi, agnovit etiam BAUER, l. l. p. 51 seqq.

Hinc jam sponte perspicitur, qualis sit habenda haec omnis analogia. Est enim in rebus ad naturam humanam necessario pertinentibus plane universalis. In rebus vero, quae per aetatum, conditionum et cultûs varietatem variantur, licet genere idem, specie tamen diversum est ingenium, atque ideo admodum limitata analogia. In rebus quibusdam singularibus multo major fit similitudo in gentibus, quae in his ipsis rebus commercium secum invicem habuere, conf. § XXIII, 5.

Conf. LENNEPIUS, l. ad § XV, 3 laud. p. 536.

2. Talis cum sit in gentibus ingenii analogia, jam facile intelligi potest, quomodo haec in nostro interpretandarum notionum opinionumque negotio sit adhibenda.

Et ante omnia quidem critice inquirendum est, num gentibus, quarum similitudo affertur, revera propria fuerint ea, quae ipsis tribuuntur, et propria quidem ei tempori, cui tribuuntur. Ita de rebus Persicis probe videndum esse, monuimus § XXIII, 5. Similiter in rebus religiosis Aegyptiorum antiquis explorandis vix uti licet scriptorum Hermeticorum fragmentis, Graece exstantibus, quae ut post christum demum innotuere, ita recentiorem aetatem philosophiamque et religionis ipsius Christianae vim redolent. Pariter Indorum libri, recentiori tempore prolati, nondum satis critice explorati sunt; constat autem Indos temporum decursu multa ab Aegyptiis, Persis, Graecis, imo ab ipsis Judaeis et Christianis suscepisse et sua ratione adornasse. Neque minus videndum est, num Graecorum mythis antiquis vere a multis tribuatur sensus allegoricus et philosophus.

De crisi rerum Aegyptiacarum, a Creuzero et Görrio interdum neglecta, vid. van limburg brouwer, Over het verband van de godsdienstige en zedelijke beschaving der Egyptenaren, 1828, p. 57, 100 seqq. et van velzen, l. l. p. § 3, p. 24 seq. etiam in annot. De Indicarum rerum crisi a. w. schlegel, ut et mignot, de guignes, anquetil du perron in Memoires de litterature de l'Academie des inscriptions, qui etiam laudantur apud van velzen, § 2, p. 16. De mythis Graecis a. ekker, De Protagorae apud Platonem fabula, Traj. ad Rh. 1822. H. n. van teutem, De origine et progressione apud antiquos allegoricae fabularum interpretationis, ibid. 1823, et van limburg brouwer, Gesch. van de allegorische uitlegging van de Grieksche mythologie, Amst. 1843.

Deinde videndum semper, ubinam, sive in singulis sive in universis, per ipsam rei naturam probabile vel docente historia certum sit, veram et summam similitudinem sive analogiam cum Hebraicis adesse. Nam

cum in magna similitudine non raro maxima etiam sit gentium dissimilitudo, jam peccet, qui omnia Atheniensia ex Lacedaemoniorum, magis etiam qui Romana omnia ex Graecorum, maxime qui Orientalia et Hebraica omnia ex diversissimo Graecorum Romanorumve vel recentiorum Europaeorum ratione aestimare velit. Conferendi sunt, qui vel universo cultûs gradu similes, vel in singulis quibusdam moribus aut opinionibus, docente historia, vere simillimi sunt habendi. Sic res Hebraeorum civiles ex Orientalium imperiis, non ex Graecorum rebus publicis vel mo narchiis Europaeis hodiernis illustrandae sunt; rituum sacrorum et sacrificiorum illustratio a gentibus antiquis ante CHRISTUM petenda est; ad religionis cum civitate Hebraea conjunctionem perspiciendam, hodierna nostra, sed antiquorum Orientalium, postea Mohammedanorum et gentium Europaearum medio aevo conditio respicienda est; ad intimam vero animorum rationem moralem et sanctam, in N. F. conspicuam, illustrandam adeundi sunt ii philosophi, imprimis Socratici, qui ex intimis naturae humanae penetralibus exposuerunt de morali vel religiosa hominis conditione.

Denique nihil omnino ex aliis gentibus petitum, ad Hebraeos transferendum est, nisi ex horum monumentis ipsis constet, id his pariter proprium et eodem quidem modo proprium fuisse; sive, nihil, quod caeteroquin apud Hebraeos incognitum est, ex hac analogia sola patefieri potest, tantummodo quae cognita sunt et ex ipsorum monumentis perspecta, ulterius inde illustrare licet. Conf. omnino (XXIII, 5, 11. Itaque peccant, qui ideo, quod apud Graecos antiquissimis temporibus mythi inveniuntur, statuunt singulares Dei interventus apud Hebraeos quoque mythis esse accensendos; in antecessum sumentes, quod antea foret probandum, hac in causa simillimos Graecis fuisse Hebraeos: cujus rei contrarium potius est probabile, conf. § XXI, 1 p. 204, XXIII, 6, p. 256.

Ita, Heynium secuti, de mythis statuunt inter Hermeneutas imprimis BAUER, § 68, p. 261, seqq. MEIJER, § 153, p. 167 seqq.

Ad hanc analogiam gentium intelligendam quae exhibita sunt subsidia, prudenter admodum sunt adhibenda, cum pleraque non satis critice sint elaborata. W. F. HEZEL, Geist der Philosophie und Sprache der alten Welt, I Th Lubeck und Leipz. 1794. BAUER, Hebräische Mythologie. CREUZER, Symbolik und Mythologie, Görres, Mythengeschichte der Asiatischen Welt. Populari magis ratione scriptum est de wette, Ueber die Religion, ihr Wesen, ihre Erscheinungsformen und ihren Einfluss auf das Leben. Crisin accuratius instituerunt, quos modo laudavi scriptores in Memoires de litteratde l'Acad. Recte beck, Observatt. critico-exeget. Partic. I, p. 14; oUt in analogia linguarum et sermonis diversitas observanda est, ita multo magis in analogia opinionum, institutorum, morum atque consuetudinum."

3. Exemplis allatis facile patet, et quomodo perverse saepius adhibita sit ea analogia, et quomodo caute sit adhibenda, et quantam, si recte ea utimur, afferat utilitatem.

Perverse adhibetur, si vel fontium cricis negligitur, vel gentium aliarum et Hebraeorum discrimen non tenetur, vel componuntur quae verbis, non re, sunt similia.—Ita fuere, qui JESU CHRISTI e virgine nati relationem repeterent e fabulis Indorum, qui suum Chrisna pariter e virgine natum proponunt: non videntes, crisi instituta, admodum esse probabile, hoc Indorum figmentum ex ipsa JESU CHRISTI historia fluxisse, conf. Obs. 2. — Qui miraculosa in G. S. oc-

currentia mythis Graecorum aequiparant, cum aliam Graecos inter et Hebraeos dissimilitudinem negligunt, coll. Obs. 2, tum non tenent propriam Hebraeorum rationem, uni vero Deo consecratam, veri studiosissimam et rationi mythicae, cum polytheismo conjunctissimae, plane oppositam; conf. § XXII, 2. - Cum mysteriis Aegyptiorum et Graecorum, quibus religiosa et divina vulgo hominum tegebantur, Patres Ecclesiae jam μυςήρια in N. F. commemorata compararunt, quos secuti sunt inter recentiores non modo Theologi sed et Interpretes multi, non observantes, Mosem jam istiusmodi mysteriorum instituto Aegyptiaco se opposuisse, Deutr. XXX: 11 seqq., et in N. F. τα μυζήρια non esse, quae etiamnum sint αποκεκούμμενα, sed per jesum christum ἀποχεκαλύμμενα, 1 Cor. II: 7 seqq.

Quomodo ex Indorum Chrisna ratiocinati sint nonnulli, vid. apud J. H. PAREAU, De mythica S. C. int. Prol. c. 2. § 4, n. 1. Ex recentioribus interpretibus de
µuspqious sic statuentibus vid. Valckenarius, Scholia ad
Luc. VIII: 10. De re hac egi in Comment. de 1 Cor.
XIII, p. 175. Vid. imprimis J. Boeles, De mysteriis in religione Christiana, Gron. 1843.

Caute adhibenda est ea analogia, ubi aliqua quidem similitudo adest, sed cum magna dissimilitudine juncta, ne ulterius aliarum gentium analogia extendatur, quam fert privum Hebraeorum ingenium. Ita recte observatum est, Homerum, Hesiodum aliosque antiquos poëtas saepe Deos proponere humano more secum ratiocinantes, consilium ineuntes et res humanas contemplatum euntes; atque hinc omnino illustrari possunt simplices dicendi rationes Gen. I: 26, III: 22, VI: 3, 7, VIII: 21 seq. XI: 6, 7, et

poëtarum Davidis, Asaphi, Jobi, Prophetarum etiam fictiones, Deum saepe proponentium secum deliberantem, tribunal adscendentem, Deumque loquentem inducentium. Neque ideo tamen licet hoc eliam transferre ad peculiares Dei patefactiones, quas historici diserte referunt et interdum a prophetarum oratione, Dei nomine pronuntiata, ipsi distinguunt, v. c. Deutr. XXXI: 16 seqq. coll. c. XXXII, 2 Sam. VII: 11 seqq. coll. c. XXIII: 2 seqq. 2 Sam. XII: 7 seqq. coll. s. 1 seqq. — Cosmogoniae, primi delicti descriptiones, de deluvio narrationes, primorum hominum longaevitatis commemoratio partim apud Indos et Persas, partim apud Graecos et Romanos, partim alibi exstant Hebraicis adeo similes, ut ex antiquae traditionis eodem fonte fluxisse videantur. Neque tamen ideo concludere licet, quia apud alias gentes multis modis sunt poëtice adornatae, ideo id etiam apud Hebraeos factum esse; imo simplicitas Hebraicarum traditionum, si cum reliquis comparetur, argumento est illas esse antiquissimas et purissimas.-Orci fictio Hebraica similis quodammodo est fictioni Aegyptiorum et Graecorum, sed tribunalis inferni imago, a judiciis de mortuis inter Aegyptios usitatis orta, et multae notiones Graecorum explicatiores apud Hebraeos non inveniuntur. - Apud Graecos et Romanos aureae aetatis, quae olim perfecta fuerit, descriptiones apud poëtas inveniuntur, dum philosophi potius perfectam conditionem olim futuram sperabant: interdum etiam futura aetas melior a poëtis describitur imaginibus a pristina aetate aurea desumtis, v. c. Virgil. Eclog. IV, maxime vs. 22-25. Apud Hebraeos similibus imaginibus conditio olim futura perfecta describitur, v. c. Jes. XI: 6 seqq. Apoc. XXII: 2. Neque tamen Hebraeis antiquis et genuinis

tribuendum est figmentum aetatis aureae, quae olim perfecta in humano genere fuerit, cum ipsis paradisus fuerit innocentiae et simplicitatis, non perfectionis conditio, qualis ille postea demum habitus est Judaeis. Perfectum statum genuini Hebraei nunquam, ne in ipsis quidem illis locis poëticis, aevo pristino tribuerunt, sed in futuro semper tempore sperarunt, vid. ll. ll. et imprimis 1 Cor. XV: 45 seqq.

De antiquissimarum traditionum natura apud Hebraeos vid. BAUER, Hebr. Myth. Vol. I, passim, et s. H. PAREAU, de Myth. int. P. I. c. 3, § 7, p. 144 seqq. De orci figmentis s. Meiser, in antea jam laud. Disp. de vi, quam hubuit institutum Mosaicum in Hebraeorum de rebus post mortem futuris opiniones, § 7, p. 38 etiam in ann. et s. H. PAREAU, l. l. c. 2, § 4, p. 92. c. 3 § 1, p. 101 seq.

Uti ex hisce, ita ex aliis etiam exemplis cerni potest, quantae utilitatis ejusmodi gentium analogia, rite adhibita, esse queat. Sic Orientalium aliarumque minus provectarum gentium simili usu illustrari actiones symbolicae possunt, qualis occurrit, 1 Sam. XVIII: 4, qualesque a Prophetis imprimis et a JESU adhibitae sunt. Speciatim victimae in foedere feriendo mactatae symbolum, Gen. XV: 8 seqq. Jer. XXXIV: 18 seq., illustratur coll. LIVIO, Histor. L. I, c. 24. -Notio animi humani, qua hic apud Hebraeos habebatur halitus, spiritus, ore proflatus et a Deo inspiratus, similibus Arabum Indorumque cogitandi dicendique rationibus illustratur, imo ipsorum Graecorum Romanorumque denominationibus, quibus a spirando ψυχή et anima dicebatur aut etiam Divinae particula aurae. - Ex sapientum antiquorum Graecorum effatis: » Nemo ante mortem beatus; respice finem," similibusque illustrantur Hebraca, Deutr. XXXII: 20,

29, Ps. XLIX, LXXIII et in libro Jobi occurrentia. — Socraticis placitis de ὀργάνω τῆς ψυχῆς, ῷ μόνω ἡ ἀλήθεια ὁρᾶται, de τῆς ψυχῆς περιαγωγῆ πρὸς τὸ φῶς, de ὁμοιάσει τῷ θεῷ, quae est δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι, illustrantur N. F. dicta maxime sublimia v. c. Act. XXVI: 18, Eph. IV: 24.

De animi notione conf. J. Meijer, Disp. l. p. 26 seqq. Van Velzen, § 2. p. 20 et ackerman, Ueber πνεῦμα νοῦς und Geist in Studien und Kritik. 1839, IV; de Pss. XLIX, LXXIII idem Meijer, p. 102 seq. 112 seqq.; de Socraticis his van Heusde, Socratische School, II Dl. p. 151 seq. C. ackerman, Das Christliche im Plato und in der Platonischen Philosophie, Hamb. 1835. De symbolicis in cultu sacro actionibus bauer, Symbolik des Mosaischen Cultus.

§ XXV.

Opinionum notionumque in C. S. varietates sive auctorum variorum idiotismi.

Ad imagines notionesque, quae dicentium scribentiumque, in C. S. occurrentium, menti obversatae sunt, rite intelligendas non sufficit, universae antiquitatis Hebraeae cognitio (§ XXII, XXIII) per aliarum etiam gentium comparationem illustrata (§ XXIV). Namque est, ut in aliis hominibus, ita in iis, quos S. Codex nobis loquentes et agentes proponit, magna sententiarum studiorumque diversitas, orta partim ex aetatum regionumque, partim ex institutionis vivendique generis, partim ex pro-

prii singulorum ingenii diversitate: et vim habens eam, ut licet communi genio Hebraei paene omnes secum conveniant, tamen eorum multi in infinitis numero rebus a se invicem distinguantur cogitandi, sentiendi omnique vivendi modo. In propriam ergo optimorum quorumque et sapientissimorum maxime mentem animumque ita nos insinuare nos oportet, ut, quantum fieri possit, sententiarum studiorumque in iis originem, progressionem finemque cognoscamus, et omnino cum iis consuescamus idemque cum ipsis cogitare et sentire discamus. Quo fiat, ut (col. § XXI) uniuscujusque opiniones et notiones convenienter peculiari aetatis generisve consuetudini et singulari etiam ipsius ingenio interpretari possimus.

1. Uti in omnibus naturis, ita in hominibus maxima cernitur, ingenio non minus quam corpore, varietas, estque sua unicuique propria ratio percipiendi, imaginandi, cogitandi, judicandi, sentiendi, expetendi, ratiocinandi, agendi omninoque vivendi. Et est haec quidem cum communi generis gentisque ingenio juncta singulorum proprietas, sive haec illius est species quaedam peculiaris; prouti in hominibus eâdem linguâ utentibus orationis adest idiotismus, quo vocibus, dicendique formulis a se invicem distinguuntur, coll. \$ XVII. Scilicet naturalis est imprimis phantasiae, judicii, sentiendique facultatis varietas et harum facultatum conjunctio varia, corporis etiam diverso temperamento aucta. Cui cum accedat institutionis, consue-

tudinis et rerum, in quibus vivunt, externarum diversitas: infinita oritur ingeniorum sive characterum varietas in una eademque gente. Haec cernitur praecipue in diversis regionibus; sic Iones a Doribus. Athenienses a Lacedaemoniis plurimum distabant: in aetatibus variis, rudibus illis aut cultis, bellicosis aut pacificis, aliorum populorum vi explicatis vel etiam depravatis: sic aetate ipsa diversi sunt Homerus et Euripides. Romani antiqui iidemque a Graecis eruditi et per Asianos depravati: in hominibus porro vario vitae genere, imprimis varia institutione usis: sic in Herodoto peregrinatorem, in Cicerone virum politicum cernis, Pythagoreos, Socraticos, Platonicos institutione diversos vides. Sed et in singulis sua quaedam propria ratio observari solet, maxime in iis, qui non servili modo aevi sui modum sequuntur, sed ingenii quadam vi procreatrice et sensu quodam privo suaque certa voluntate se distinguunt. Ad hos igitur insigniores horumque proprietatem praecipue attendendum est; nam, quae nil fere peculiare habent, vulgaria ingenia res cunctas percipere et repraesentare eodem. quo fere omnes, modo solent, suntque hactenus veluti aquae superficies plana, simpliciter cuncta reflectens, dum in illis flumen ingenii ipsum commotioque animi, torrenti interdum magnis cum fluctibus decidenti similis, est observanda. Ita poëtae Homerus et Pindarus, Virgilius et Horatius, historici Herodotus, Xenophon, Thucydides, Polybius, philosophi Pythagoras, Socrates, Plato, Aristoteles admodum sunt diversi.

Conferri merentur KRUMMACHER, Ueber den Geist und die Form der euangel. Geschichte, Lips. 1805, p. 6-8, 11-17, 27-29, BECK, Obs. Crit. Exeg. Partic. II,

p. 12-15, AST, Grundlinien der Gram. Herm. u. Krit. p. 175 seq. 183, 194 seq.

Hanc ingeniorum proprietatem intelligit, qui non modo cuique aetati, generi, homini proprias voces phrasesque et, de quo agit, argumentum novit, sed etiam in ejus mentem animumque se sic transfert, ut cogitandi sentiendique modum ei proprium teneat, quomodo inde singula in ipso oriantur, perspiciat, et videat, quaenam regnans idea, quodnam studium eum regens sit, et qua de causa sic ratiocinetur, agat, vivat.

Conf. BECK, l. l. p. 16 seq., van heusde Epist. ad creuz. p. 32 seq., imprimis krummacher, p. 9 seq. et ast, p. 201-205. Exempla dederunt wyttens., Biblioth. Crit. Vol. I, P. IV, p. 3 seqq. van heusde, Init. Plat. Vol. I, p. 69-71. Recte jam cicero, De optimo genere Oratorum, c. 1. "Suus est cujusque certus sonus et quaedam intelligentibus nota vox:" et, de Offic. I, 41: "Videndum est, non modo quid quisque loquatur, sed etiam quid quisque sentiat atque etiam qua de causa quisque sentiat."

Itaque talis cum sit ingeniorum varietas, in interpretandis cujusque aetatis, generis, auctoris dictis scriptisve nil sane licet ab hujus ipsius aetatis, generis, auctoris ingenio alienum ei tribuere; sic nihil e Tragicis Graecis ad Homerum transferre, hujus simplicitati contrarium, aut in fabulis enarrandis Tragicorum ab Homero diversitatem negligere, nihil ex Aristotelea, Stoica aut Neoplatonica philosophia in Platonem inferre licet, hujus ingenio adversum. Imo non sufficit negativum hocce; sed et affirmandum est, unamquamque aetatem ex suis potissimum mo-

numentis, unumquemque auctorem ex semet ipso imprimis intelligendum esse et illustrandum; sic ex Homero Homerus, ex Euripide Euripides, e Platone Plato est cognoscendus et interpretandus.

Prius illud recte BECK, l. l. p. 17 seq., alterum hoc etiam monuit KRUMMACHER, p. 2-5. Conf. WYTTENB. Ep. ad HEUSDIUM, hujus Spec. Crit. in Platonem praemissa, p. 57-59. Exempla dedit van HEUSDE, Init. V. I, p. 78 seqq. 91 seqq. Vol. II, P. II, p. 95 seqq. 157 seqq. P. III, p. 61, 156, 171.

Hoc demum est ex cujusque verbis efficere quod in ipsius mente animoque fuit, quodque verbis suis expressit; hoc igitur demum est vere interpretari, coll. § IV, IX. Et vero caeteroquin vel perverse interpretamur, aliena et ad aetatem aliam, ad alium auctorem pertinentia, non sua cuique tribuentes; prouti illi, qui in Homero et Hesiodo nescio quam recentiorem sapientiam et philosophiam, mythorum involucro tectam, invenire sibi visi sunt; vel certe imperfecte intelligimus, prouti adolescentuli, Homeri singula verba phrasesque callentes, ipsius vero ingenium et vim poëticam minime intelligentes, disjecta membra poëtae vident, Homerum non cognoscunt.

Conf. KRUMMACHER, p. 23-25. HEMSTERHUIS, Aristée, Opp. T. II, p. 119: "Les chants sublimes du divin Homère sont des secrets voilés pour l'enfant, qui ne forme encore que des syllabes par la succession des sons et des caractères."

2. Et habet quidem haec interpretatio, cujusque ingenio congruenter quemque explicans, difficultates tum cum aliis exegeseos partibus communes, de

quibus vid. § XX, 3, tum sibi peculiares. Etenim non raro insigni opus est eruditione, ut et fontes, unde auctor aliquis hausit, ipsi quoque cognoscamus, et hujus praeterea ingenium modumque, quo ex iis hausit, perspiciamus. Est item interpreti, si feliciter progressurus sit, quadam opus ingenii cognatione studiorumque similitudine cum auctore illo eximio suo, nam poëtam fere poëticus, mysticum mysticus, philosophum philosophus optime intelligere solet. Neque igitur mirandum, hanc interpretandi rationem et diu neglectam esse et sensim demum perfici. Quodsi autem universe requiritur, ut interpres quam proxime ad ejus, quem interpretetur, divinitatem accedat; nemo sane Mosem, Prophetas, Poëtas Hebraeos, JESUM imprimis ejusque Apostolos rite intellecturus est, nisi Divino, quo hi agebantur, et ipse ducatur spiritu, conf. 1 Cor. II: 14.

De eruditione conf. WYTTENB. Pruef. ad Plutarchi moralia, in Opusc. Vol. I, p. 277; de cognatione KRUMMACHER, p. 10, 11 et idem WYTTENB. Vita Ruhnk., Opusc. Vol. I, p. 753 seq; de spiritus communione RAU, Orat. de J. C. ingenio p. 35 seq. 51 seq., conf. etiam PLATO, Repub. IX, p. 582 seq; denique de lento hujus interpretandi generis progressu KRUMMACHER, p. 1 seqq. et eichhorn, Briefe die bibl. Exegese betreffend, in Allg. Bibl. der Bibl. Litt. V. B. p. 209 seq.

Sed difficilis licet sit, plane necessaria est hujusmodi interpretatio. Adest enim in iis, qui in C. S. occurrunt dicentes scribentesque, ille ingeniorum idiotismus, quod, ut deinde videbimus, ita ex orationis idiotismo, varietatis ingeniorum speculo, jam cerni potest, coll. § XVII. Neque sane aliter fieri potuit, cum illi omnes homines sint, humano plane more Iocuti. Et vero cum Moses, Davides Prophetaeque, tum Euangelistae atque Apostoli sui ingenii varietatem ubique ostendunt. Neque interpretem retinere potest aliqua de sacrorum Auctorum Θεοπνευςία opinio, quam interpres quidem in antecessum certam sibi non statuit, coll. § VI, 4, XXI, 1; et vero quamcunque de ea opinionem sibi Theologus informet, hac tollere neque debet neque potest summam, quae in G. S. ubique cernitur, ingeniorum varietatem; conf. 1 Cor. III: 10, XII: 4 seqq., 2 Tim. II: 20.

Homines esse in C. S. humaniter loquentes, observavit imprimis herder, Brieven over de beoefening van Godgel. p. 1 seqq.; de Mose, Davide, Prophetis jam egit clericus, De arte Critica, T. I, p. 277 seqq., de Euangelistis et Apostolis van hengel, Over den invloed van de karakters en denkwijze der Evangelisten en Apostelen op derzelver Schriften, in Teylers Godg. Gen. T. XXVI, p. 89-93, qui et de Geonveusla egit p. 82 seqq.

Et vero haec ratio tum gravissima est, quippe qua unice, ut Obs. 1 vidimus, et bene et plene intelligere optimos quosque auctores possumus, tum praeterea etiam utilissima. Namque ita demum distinguuntur a vulgo viri excellentiores et hi ipsi a se invicem discernuntur; sic neque Mosis, Davidis Prophetarumque sententiam cum vulgarium Israëlitarum, neque jesu et Apostolorum mentem cum Judaeorum plerorumque sentiendi ratione confundemus, quod saepius factum est; neque jesu doctrinam cum Johannea commiscebimus, quod fit ab haud paucis etiamnum. Et, ne dicam, quantum illud ad crisin librorum sacrorum rite instituendam et ad fidem historicam variorum auctorum aestimandam faciat; tum

demum, quando ad singulorum sapientissimorum propriam sentiendi rationem attendimus, ab his cunctis plurimum discere possumus, et, si in sanctissimorum virorum mentem omnem animumque penetramus, cum iis poterimus ἐνθονσιάζειν.

Conf. ast, p. 202, 204. ACKERMAN, das Christl. in Plat. p. 76, conf. etiam T. ROORDA, Ontwikkeling van het begrip der Philosophie, Leeuw. 1835, p. 27 seqq.

Hanc autem in rem, licet omnino universali totius antiquitatis Hebraeae cognitione opus sit, sine qua singulos intelligere nemo potest, tamen non ita procedendum est, uti saepe proceditur, ut promiscue ex se invicem varii auctores illustrentur; imo ex se quisque et suis dictis scriptisque praecipue est intelnec nisi ad ulteriorem illustrationem ligendus: deinde ejusdem scholae et institutionis, porro aetatis ejusdem, tum antecedentium etiam sequentiumque temporum in eadem gente homines sunt consulendi, neque ex his quicquam ad illum est transferendum, quod non ipsius ingenium et vita doceat ipsi quoque proprium fuisse. Id autem duplici fere modo optime assequemur, altero hoc, ut auctores in C. S. occurrentes ex temporis ordine deinceps legamus, et, quomodo ex antiquioribus recentiora fluxerint atque ab iis diversa fuerint, notemus, altero hoc, ut ipsum auctorem legendo et relegendo quam accuratissime pervestigemus et cum eo familiaritatem contrahamus.

Conf. WYTTENBACHIUS, Vita Ruhnk, Op. I, p. 550—553, 731, seqq., Selecta principum historic., Praef. p. 33. Subsidia ad universum C. S. aut ad totum N. T. praestant qui Introitum in libros V. et N. F. praebuerunt, imprimis Jahn, Eichhorn, hug et de

WETTE; addantur qui de libris poeticis et propheticis scripserunt, ut de WETTE, EWALD; item Hermeneutae, qui de scriptis historicis, poeticis, propheticis et didacticis separatim egerunt, ut BAUER, J. H. PAREAU, MEIJER, SEILER; porro NIEMEIJER, Characteristik der Bibel, BRETSCHNEIDER, Aphorismen zu einer Special-hermeneutik des N. T., in opere Die historisch-dogmatische Auslegung, diest Lorgion alique laudati § XVII, 11.

4. Exemplis allatis videamus, quomodo diversitatum et proprietatum observatio vim habeat in universam notionum et opinionum interpretationem.

Et primum quidem antiquitatis Hebraeae varias aetates distinguendas esse, jam vidimus § XXII, XXIII. Itaque geographica ratio Palaestinae alia ante Davidem, alia deinde ad exsilium, alia postea et JESU tempore fuit. Alii etiam, imprimis post exsilium, mores ritusque sacri multi. Atque similiter notiones religiosae mutatae multumque sensim explicitae sunti-Sic in gente inculta Moses fere in externo cultu praecipiendo substitit; Samuel, 1 Sam. XV: 22, Asaphus, Ps. L, Jesaïa, Cap. I et saepe, aliique Prophetae, nil valere sacrificia sine animo pio, docuerunt; JESUS omnem cultum certum externum sublatum iri, praedixit, Joh. IV: 23 seq., Paulus legem certam sublatam esse docuit, Coll. II: 14-21, conf. Ep. ad Hebr. imprimis cap. VIII, imo veteri legis foederi jam foedus spirituale successisse, 2 Cor. III: 6 seqq.

5. Generum diversitas et cujusque generis propria ratio est distinguenda; aliter enim poëta, aliter historicus, legislator aliter, aliter propheta, aliter vulgus, doctiores aliter sentire et loqui solent. Sic historiae et poëseos discrimen, in eadem re, cerni-

tur Exod. XIV et Exod. XV, historiae et propheticae rationis, Deutr. XXXI: 20 et Deutr. XXXII. Legibus Mosaicis quae promittitur salus, gentis est felicitas, in Gnomis vero et Proverbiis bonae sunt, quas experientia fere observandas in singulorum vita praebet, virtutis sequelae. Ab iis quae in Decalogo, Exod. XX: 5, dicuntur de gente, per patrum et proavorum delicta diu miserâ futurâ, magnopere diversa sunt quae de singulis hominibus ob suam modo perversitatem puniendis docuit Ezechiel, Cap. XVIII: 19 seqq. Peccatorum condonatio in lege fere juncta est cum poenarum theocraticarum remissione. qua liceat gentis privilegiis denuo uti; apud poëtas, ex intimo animi sensu loquentes, conspicua est in Divini favoris experientia sibi reddita, Ps. XXXII, CXXX; in N. F. negatur adeo sacrificiis effici potuisse, quod per CHRISTUM peragitur, ut animus denuo cum Deo conjunctissimus fiat, Hebr. IX: 13 seq. X: 4-18. Antiquitus vulgus Israëlitarum Jehovam sibi informabat aliarum gentium tutelaribus Diis simillimum; neque tamen haec opinio ipsis Mosi, Salomoni Prophetisque fuisse communis censenda est. A vulgo suorum aequalium jesus ejusque Apostoli adeo erant diversi, ut spiritu plane essent oppositi, Joh. XV: 19-21, 1 Joh. III: 1, 13, IV: 6, V: 19.

De salutis diversitate conf. J. MEIJER, De vi instituti Mos. p. 53, 59 seqq.; de Mose, Salomone, Prophetis a vulgo distinctis, DE WETTE, Bibl. Dogm. § 99, 119.

6. Regionum diversitas est tenenda, in qua vel vixerunt vel versati aliquamdiu sunt auctores, vel in

qua vivunt ii ad quos loquuntur scribuntve. Ita in miraculis, a Mose in Aegypto patratis tenenda est regionis natura et sacerdotum, similia quaedam facientium, consuetudo. In libro Danielis enarrata somnia et visiones Chaldaeorum ingenio congruentes fuisse, tenendum est. Uti Paulus alibi fere fictionem daemonum et diaboli Judaeis usitatam usurpat, ita ad Asianos scribens, Eph. II: 2 utitur alia fictione his consueta. Praecipuum discrimem quod inter dicendi docendique rationem JESU apud Matthaeum, Marcum et Lucam et apud Johannem observatur, inde repetendum est, quod ab illis inducitur fere Galilaeos, simplices homines, instituens, ab hoc cum Judaeis principibus et doctis viris aut cum Apostolis suis loquens Similiter diversissima est cum materies tum forma scribendi Paulina in Epistolis ad Rom, et Gal., ubi ad Judaeo-Christianos, et in Epistolis ad Eph. atque Col., ubi ad Ethnico-Christianos scribit.

- 7. Similiter distinguendi sunt varii, qui ab historicis, aut a poëtis etiam inducuntur loquentes. Sic pro varia dicentium persona oratio varia est in Jobeide. In Euangeliis Pharisaeorum, Sadducaeorum, vulgi dicta, in Epistolis dubia aut perversae sententiae vel Judaizantium vel magis philosophantium, rite sunt distinguenda.
- 8. Discernendae sunt multorum dicentium scribentiumque variae vitae aetates et tempora, quibus vel ipsi mente animove sunt mutati, vel pro varietate eorum, quibuscum versantur, varie loquuntur et agunt. Aliter Moses, quam antea, loqui senex debuit ad novam Israëlitarum progeniem, Deutr. XXXII: 7. Davidis carmina pro vario vitae tempore admodum sunt varia. Aliter Jesus cum Apostolis antea, aliter ultima vitae suae vespera locutus est, Joh. XIV—XVII.

conf. XVI: 7—13, 25. Sunt qui existiment, Jesum ipsum, cum videret regnum externum se condere non posse, consilium mutasse; sed contrarium liquet e Matth. IV: 1 seqq., Joh. III: 4—15. Verius dici posse videtur, si gens Judaica Messiam suscepisset, vitâ jesu, sine mortis cruentae interventu, eam salvatam fuisse futuram. Sunt qui statuant, Paulum initio exspectasse, brevi rediturum esse christum adspectabilem; sed contrarium docere videtur 1 Thess. V: 1, 2. Sine dubio Nathanis prophetae mens mutata est 2 Sam. VII: 3, coll. s. 4 seqq. Item discipulorum jesu primorum non modo mens sensim mutata est ad Pentecostes usque festum, sed interdum etiam postea, Act. X.

De Apostolorum institutione conf. LA CLÉ, De J. C. instituendi methodo, p. 24-55. De Judaeis, si Messiam viventem suscepissent, egit HESS, Reich Gottes, 14er Abschnitt.

9. Fontes, e quibus hauserunt, et institutio, e qua prodierunt nonnulli, ita sunt attendenda, ut et haec ipsa rite cognoscamus, et quomodo singuli iis usi sint ex horum vita indagemus. Ita e certo oraculo, quod Abrahamo ipsique Mosi datum erat, tanquam fonte, repetenda videtur gentis olim restituendae spes Deutr. XXXII: 36 seqq.; et oraculum Divinum per Nathanem Davidi datum insuper fons fuit exspectationum Messianarum apud Prophetas, qui, quod ad vaticinationum formam, fere Mosis prophetiam Deutr. XXXII secuti sunt. Caeterum de fontibus Aegyptiacis, quibus Moses usus est, de Mose ipso subsequentium aetatum fonte, de vi Chaldaeorum, Persarum aliorumque in Hebraeos, et vero etiam de Jesu Christi

institutione, quae novi plane spiritus in suis origo fuit, vidimus § XXII, XXIII.

10. Denique singulorum etiam ingeniorum diversitas et singularis proprietas pernoscenda est et ad interpretationem adhibenda. Sic Davidis lyrica, Asaphi philosopha, Salomonis gnomica fere est poësis; cum summa brevitate et minori cultu Moses, maximo cum cultu et explicationi oratione Jesaias, sublimis est, Jeremias plane elegiacus, prosaicus fere Ezechiel. Inter Euangelistas Matthaeus est narrator Judaico-Christianus, Lucas historicus humanitati aptissimus, Johannes Jesu divinitatem omnem Christianis ob oculos ponit. Inter Apostolos Jacobus vir justissimus, ut ipse e Mosaismo sensim ad CHRISTUM agnoscendum adductus est, ita N. Fus proponit ut Veteris consummationem: Paulus, ut ipse subito penitusque conversus est, ita legi veteri opponit spiritum CHRISTI novum; Johannes, intimus JESU amicus, intimam unice amoris vim expressit. Quare hi etiam Euangelistae et Apostoli non inter se confundendi, nec promiscue alter ex altero interpretandi, sed ex semet ipso quisque imprimis intelligendi sunt. Quae autem Apostoli singula habent singuli, JESUS cuncta complexus est: ut legis vim perspexit Jacobus, ita perfectam legem Jesus exhibuit, v. c. in oratione montana; ut sensu imprimis valuit Johannes, ita intimam divini animi vim expressit jusus, v. c. ultimis vitae mortalis sermonibus; ut Paulus omnem sanctae societatis per Christum conditae ambitum et excellentiam perspexit, ita JESUS eandem simplicibus et sublimibus verbis clarissime proposuit, v. c. Joh. XVII. Cum autem in his jam videas eorum omnium, quae Apostolis fuere egregia, fontem communem in uno jėsu; addendum est, illorum neminem hujus vel in clara et plane humana

docendi ratione, vel in eximia et vere philosopha naturae perscrutatione, vel in animi totius harmonia vitaeque sanctitate JESUM aequavisse, unicum plane hominem et prorsus divinum.

De Euangelistis conf. imprimis krummacher, praecipue p. 162-172, 327-330, 331 seq. 336 seq., 353. De his et de Apostolis van hengel, imprimis p. 32-38 et 56 seqq. De Apostolis ness, Geschichte der Apostel. et NEANDER, Gesch. der Pflanzung u. Leitung der Christl. Kirche durch die Ap. De JACOBO, Tijdschr. Waarh. in Liefde 1837, I. De Paulo K. L. BAUER, Philologia Thucydideo - Paulina, Halae 1773, Logica Paulina 1773, imprimis Rhetorica Paulina 1782. USTERI, Entwickelung des Paulinisches Lehrbegriffes, TZSCHIRNER, Observ. ad Pauli Ap. epistolarum scriptoris ingenium spectantes, in Opusc. Acad. p. 1 seqq. A. F. Dähne, Entwickel. des Paul. Lehrbegr. Halle 1835. De Johanne T. HOLM, Versuch einer kurzen Darstellung der Lehre des Ap. Johannes, Luneb. 1832, T. A. SEYFFARTH, Beitr. zur Special-characteristik der Johann. Schriften, Lips. 1823.

11. Haec de idiotismis disquisitio antea ab Hermeneutis fere negligi solebat, ejus autem loco longa institui disquisitio de discrepantiis, quae in C. S. adesse viderentur, sive de Evantiogánois. Scilicet per sententias de θεοπνευςία constitutas certum habebatur, veras discrepantias in C. S. adesse non posse; quae cum tamen adesse viderentur, de his componendis sedulo agendum erat. Contra jam recentiori tempore exstitere, qui ut in aliis auctoribus, ita etiam in iis, qui in C. S. occurrunt, revera pugnas adesse judicarent. Pauci Hermeneutae sunt, qui viderunt, interpreti neutrum in antecessum statuendum esse, et vero non Interpretis, sed Theologi DE NOTIONIBUS, QUAE VERBIS SIGNIFICANTUR. 299 esse, auctores varios inter se comparare atque componere.

Primum illud videas etiamnum apud ernestium, p. 139 seqq. jahn, p. 37 seqq. 136. Lücke, p. 165 seq. cf. J. H. PAREAU, p. 277; secundum apud BAUER, p. 242 et ammon ad Ernestium, l. l.; tertium vidit KELL, p. 151 et luculentissime pronuntiavit arigler, p. 194.

Nobis constitit, interpretis unice negotium esse, ut unumquemque auctorem ex suo intelligat ingenio et singulorum proprietatem distinguat, Obs. 2, § XXI, 1. Itaque ubi auctor aliquis sibi ipsi repugnare videatur, investigandum est, quomodo varia haec ex uno ejus ingenio profluere potuerint, neque facile sane existimandum est, auctorem veri studiosum secum ipso vere pugnasse; quod si vel sic tamen quodammodo locum habuisse appareat, id explicandum est ex aetatis, qua mutari ille potuit, diversitate. Et quae inter varios auctores discrepantiae vel videntur vel sunt, has interpres explicet ex temporum, generum, ingeniorum diversitate; atque ita viam muniat, qua Theologus deinde cernat, quomodo in summa ingeniorum temporumque diversitate admirabilis sit inter auctores sacros spiritûs convenientia, et in instituendo genere humano Divinae providentiae sapientia et harmonia.

S XXVI.

Notionum singulis in locis definitio.

Perspecta cum antiquitatis universae, tum etiam singulorum scribentium dicentiumque cogitandi ratione (\$ XXIII, XXV), accurate indagandum est, quid in unoquoque loco dictum scriptumve sit (vid. & XXI). Itaque de hoc negotio nunc denique accurate agendum nobis foret, nisi ex antecedentibus jam satis de eo constaret. Veruntamen cum id non possit aliunde definiri, nisi ex uniuscujusque loci verbis cum singulis tum secum invicem conjunctis, unice pertinet ad grammaticam sensûs in singulis sententiis definitionem, quae per contextûs maxime contemplationem perfici debet. De hac autem antea a nobis actum jam est (§ XVIII). - Sed hoc ipsum admonet, ut de illius ipsius orationis contextae ratione rite indaganda universeque de integrorum locorum indole probe perspicienda etiam videamus.

CAPUT III.

DE INTEGRORUM LOCORUM ET MONUMENTORUM INDOLE ET DISPOSITIONE COGNOSCENDA ATQUE AESTIMANDA.

S XXVII.

Integrorum locorum et monumentorum indolem et dispositionem indagare, necessarium est.

Ultimum, quod in intelligendis dicentibus scribentibusque, in C. S. occurrentibus, spectat interpres, et quo tota ejus tendit opera, hoc est: ut integra illorum carmina, sermones, orationes, epistolas, narrationes, omninoque monumenta sive tota, sive etiam eorum partes totum quoddam constituentes, perspiciat atque vim dictorum omnem percipiat. Quamquam enim a singulorum verborum singularumque sententiarum significatione et significata singulis sententiis notione pernoscenda necessario ordiatur; minime in hoc initio et

quasi limine subsistit. Imo vero, aditu ei sic patefacto, in universam dicentium scribentiumque mentem et animum sese insinuare studet, atque in sapientissimorum maxime et optimorum quorumque intima quasi sacraria penetrare. Itaque et in conjunctarum sententiarum cohaerentiam consiliumque, et in affectiones studiaque auctorum inquirit, et perspicere adeo cupit, quare singula ita, ut sunt, ab iis sint prolata atque secum invicem conjuncta. Qua ipsa Logica, Psychologica et Aesthetica disquisitione tandem eo procedit, ut quae mens, quis animus dicentium scribentiumque fuerit, ex horum verbis penitus intelligat (conf. § IX.). Quod qui ita intellexerit atque persenserit, is demum optimorum quorumque spiritum mente sua suoque animo suscipere eorumque verba ex ipsorum ingenio aliis interpretari poterit.

1. Integra loca et ipsa monumenta integra spectari triplici modo possunt. — Et primum quidem mente sive ratione sua quisque dicens et scribens consilium sibi proponit, quod dicendo scribendove assequatur, et proferendis notionibus, judiciis, rationiciis vel narrationibus utitur, tanquam mediis, quibus consilium illud assequatur. Haec autem ipsa media magnam partem fere ei sunt consilia subordinata, fines propiores, in locis integris positi, quibus finem ultimum eumque praecipuum, quem in toto monumento sibi proponit, attingat. Ergo, si mentem auctoris respicias, et illa singulorum locorum consilia

et hoc consilium universi monumenti supremum, et omnium orationis partium cum hoc consilio, tanquam mediorum cum proposito, cohaerentia est indaganda. - Deinde, qui dicit scribitve, plerumque eorum, de quibus agit, sensu affectus esse solet; neque, passive, affectus tantummodo, sed et, magis active, impellitur gaudio aut moerore, ira aut benevolentia, indignatione aut veneratione; atque hos sensus et hunc &vuòv solent fere dicentes scribentesque aeque ac cogitata ratiociniaque sua exprimere oratione, conf. § IV, 1. Sensibus etiam hisce atque hoc θυμω impulsus auctor aliud aversatur. aliud expetit, cupit, studet, vult. Quo ipso cum incitetur ut ratione sibi consilia, quae assequatur, proponat; perspectis hisce consiliis simul studia ejus voluntatesque perspiciuntur. Ergo, animum si spectes, et sensus sive affectiones, et &vuoc et studium dicentis scribentisve inquirendum est, tum in singulis locis conspicuum, tum etiam in integro monumento dominans. - Haec omnia ex oratione, qua quis usus est, efficienda sunt; sed his cognitis denique ad ipsam orationem denuo attendere et quasi reflectere possumus ut inquiramus, quare auctor, iis consiliis, sensibus, studiis ductus, ea nominatim, qua usus est, orationis forma sit usus; quo conjunctionem, quae inter mentem animumque auctoris et inter ejus orationen intercedit, cognoscamus.

Haec tria, neque plura, indagari possunt in auctore, cum rationis tum animi vi praedito, et utriusque vim oratione sua patefaciente. Indaganda autem sunt fere in locis quibusdam majoribus et integris integrisque monumentis, cum, nisi gnomis proverbiisque solutis quis utatur, plerumque non una aliqua sententia, sed universo orationis tenore consilia, sen-

sa, studia sua exprimere soleat. In his igitur integris locis monumentisque instituenda est disquisitio cum logica, de rationis, $\tau o \tilde{v} \lambda \acute{c} \gamma o v$, consiliis et ratiociniis videns, tum psychologica, in animi, $\tau \tilde{\eta}_{\mathcal{S}} \psi v \chi \tilde{\eta}_{\mathcal{S}}$, sensa, impulsiones, studia inquirens, tum aesthetica, versans in orationis cum mente animoque auctoris conjunctione et congruentia per $\tau \dot{\eta} v \alpha \acute{c} \sigma \theta \eta \sigma v v$ persentienda et intelligenda. Conf. § IX.

Triplex haecce disquisitio interpreti, nominatim etiam in C. S. intelligendo, est necessaria. Namque interpretis est e verborum signis efficere omnia, quae dicentes scribentesque iis significarunt, coll. § IV, 3. Cum igitur, coll. Obs. 1, constet, universe loquentes scribentesque et consilia ratiociniaque et sensa studiaque sua orationis signis declarasse; oportet sane illa ipsa ex his eruere, et operae quoque pretium est videre, quomodo haec illorum apta esse signa potuerint. - Neque dubitari ullo modo potest, quin dicentes scribentesque in C. S. occurrentes, ea omnia pariter exprimere verbis soliti sint, atque alii auctores plerique. Etenim et historici saepe in mediis suis relationibus et imprimis Moses, Josua, Samuel in orationibus suis, Prophetae in oratoria sua poësi, JESUS in sermonibus, Apostoli in epistolis suis ratiocinantur. Habent etiam consilium certum in legibus ferendis Moses, in rebus populi referendis historici, omniumque maxime in alloquendo populo Oratores et Prophetae: JESUS autem ejusque Apostoli diserte adeo interdum consilium suum significarunt, vid. Joh. XVI: 1-4, XX: 31, Eph. III: 3, 4. Sensibus item et animi impulsionibus iidem in dicendo agebantur. Poëtae sensibus fere pleni canunt, iisque interdum vehementissimis, vid. Job. XXXII: 1-5, 18-22, sed et Prophetae ipsique JESUS et Apostoli eadem loquuntur cum animi vi; quod

interdum adeo disertis exprimitur verbis, prouti Luc. X: 21, XIX: 41, 2 Cor. II: 4 coll. 1 Cor. Consilia autem dicentium cum oratione eorum sint patefacta, ipsas quoque eorundem voluntates verbis significatas esse, manifesto docent; conferri potest 2 Cor. II: 3, 4.

De hac autem disquisitione triplici nunc demum nobis agendum videtur, naturae ordinem potissimum sequentibus. Scilicet in aliquo intelligendo incipere sane solemus a verbis ejus singulis singulisque sententiis excipiendis et cognoscendis, progredimur ad eas conjungendas cunctarumque conjunctionem respiciendam, ut ita ad universam mentem animumque et consilium loquentis capiendum perveniamus. Conf. S X, 2. Negari quidem nullo modo vel potest vel debet, prouti grammaticae et historicae disquisitionis medio demum perveniri ad assequendum consilium logicae et psychologicae interpretationis potest; ita vicissim quoque sine logica contextae orationis disquisitione definiri verborum et sententiarum singularum significationem non posse, vid. § XVIII, et vero historicam idiotismorum indagationem sine disquisitione logica et psychologica non posse rite procedere, vid. § XVII et imprimis XXV. Suntque ergo in ipso artis exegeticae exercitio haec omnia secum invicem conjungenda, utpote quae multiplicem in se invicem vim exserant. Neque hoc mirandum est. Ita enim in vita communi e dictis factisque alicujus indolem bonam et amabilem cognoscimus atque ita eum diligimus amicum; quo autem magis amici pectus et animum perspicimus, eo vicissim ejus dicta factaque melius intel-Pariter igitur verbis auctoris intellectis introspicimus in ejus mentem animumque, sed et vicissim mente animoque perspectis, verba ejus melius intelligimus. Neque tamen propterea dicendum est, a consilio animoque auctorum perspiciendo esse ordiendum. Quod perinde foret acsi quis perhiberet, ordiri te debere ab eo, ut aliquem diligas amicum, cum initium necessario esse debeat hocce, ut videas amabilem ejus animum e cognitis ipsius dictis factisque.

Minus bene igitur antiqui Hermeneutae, veluti RAMBACHIUS, de scopo affectibusque prius agere solebant, vid. hujus Instit. Hermen. L. II, c. 2 seqq. Rem philosophice, licet minus perspicue, rite enuntiavit ast, Grundl. p. 179 seqq., 185. seq.

Uti autem post grammaticam et historicam disquisitionem demum haec logica et psychologica atque aesthetica disquisitio de ratiociniis, consiliis, sensibus. studiis dicentium rite institui potest; ita quoque, ut hanc instituat, gravissimum est et praecipuum adeo interpretis negotium. Nam cum per verba intelligere mentem animumque auctorum debeat, non sufficit sane vel verba illa vel iis expressas notiones singulas cognoscere, sed imprimis ad ratiocinia, sensa, consilia, in quibus mentis animique praecipua vis cernitur, perscrutanda progredi debet. Animum adeo e corpore tollere videntur, qui haec ex oratione tollunt, Imo per rem grammaticam et historicam aditus paratur ad intima mentis animique penetralia; in illa vero qui subsistit, in limine quasi sacrarii manet, neque videre vel sentire vel cum enthusiasmo percipere potest, quae intus in sapientium sanctorumque virorum animi penetralibus cernenda et sentienda sunt sancta atque divina.

Conferri meretur RAMBACHIUS, p. 123, et DE WETTE, loco intato in *Encyclop*. § 33, p. 44.

Triplex autem haecce disquisitio nobis magnam partem conjunctim tractanda videtur, cum propter rerum ipsarum, quae indagandae sunt, arctam conjunctionem, nam uti e sensibus studiisque hominum fere eorum in dicendo consilia et ratiocinia ipsa pendent, ita vicissim quoque ex his perspectis illa cognoscuntur; tum et propter communem, qua in iis omnibus indagandis utendum est, methodum, etenim sunt ea omnia repetenda ex orationis universae contemplatione et hujus comparatione cum dicentium vita atque conditione omni.

3. Et habet quidem haecce disquisitio difficultates haud exiguas, partim cum indagatione historica et idiotismorum observatione communes, coll. § XX, 3, XXV, 2, partim etiam sibi proprias. Namque notionum sive cogitatorum signa fere verbis ipsis dicentium continentur, et possunt ideo aeque e scriptis verbis, atque ex ore prolatis effici; sed sensuum, affectionum, studiorum signa plerumque ipsis verbis insunt obscuriora, a loquente luculentius significantur gestu, vultu, vocis sono similibusque, quae scripto consignari non potuerunt. Quod in Orientalium hominum scriptis tanto majorem difficultatem interpreti parit, quanto illi magis affectibus valebant, ipsaque adeo eorum orationis cohaerentia ab hisce magis pendebat. Accedit, quod in animo sanctorum, qui in C. S. occurrent, virorum intelligendo omnium maxime valeat illud Pauli dictum 1 Cor. II: 14: ψυχικός άνθοωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Unde facile causa intelligitur illius disquisitionis saepissime neglectae, ab iis imprimis, qui vel eruditionis vel etiam dogmaticae causa fere C. Sum tractarunt, et parum curarunt, ut possent cum sacris auctoribus ἐνθονσιάζειν.

Praeter eos, quos § XXV, 2. p. 290 laudavi, conferri merentur RAMBACHIUS, p. 124 seq. A. H. FRANKIUS, Praelect. Hermeneut. p. 22 et vero Lücke, Akademische Einleitungrede, praemissa ipsius Grundriss der neutestamentl. Hermen. p. 46—54.

4. Sed haec difficultas non retinere nos, imo ad majorem virium intensionem excitare debet, cum disquisitio illa et interpreti prorsus necessaria et praeterea etiam suavissima sit et utilissima.

Etenim sine consiliorum, sensuum, studiorum, ratiociniorum intelligentia interpretatio vere est nulla finemque sibi propositum praecipuum prorsus non attingit, coll. Obs. 2. Nulla etiam negotii exegetici pars sine hac disquisitione logica et psychologica rite peragi potest. Etenim non modo ipsorum ratiociniorum, sensuum studiorumque cognitio inde tota pendet, sed etiam historica notionum indagatio, imo ipsa grammaticae verborum significationis per contextum dicentisque consilium definitio sine ea peragi nequit, vid. § XVIII. XXI, et idiotismorum observatio, quae in tota interpretatione regnare debet, ab eadem paene tota pendet, conf. & XVII, XXV. - Quapropter ii etiam Hermeneutae, qui ejusmodi disquisitionem logicam et psychologicam consulto et propter se instituendam esse, non viderunt, vel sic tamen de contextu consilioque auctorum aut de eorum etiam affectibus inquirendum esse praeceperunt, ut ipsa grammatica aut historica interpretatio rite procederet. Et Graecorum Romanorumque auctorum interpretes optimi quique ejusmodi mentis animique intimi indagationem commendarunt. Imo perspicaciores Jurisconsulti adeo vident, ne legum quidem interpretationem grammaticam solam sufficere, sed logicam iis quoque esse adhibendam, prouti jam in jure Romano hoc agnoscebatur: » Scire leges non

hoc esse, verba eorum tenere, sed vim ac potestatem."— Neve quem in C. S. intelligendo retineat aliqua de auctorum sacrorum θεοπνευςία opinio. De hac quid interpreti tenendum sit, vidimus § VI, 4, XXI, 1, XXV, 2. Et vero, si qua unquam, haec sane perversa sit sententia, qua quis existimet, Deum viris illis usum esse tanquam instrumentis, ratione sensuque et animi studio non utentibus; tum enim hi non θεόπνευςοι, sed contra ἄπνευςοι forent dicendi.

De postremo hoc legi etiamnum merentur, quae suo jam tempore monuit RAMBACHIUS, p. 123 seq. Quod de nonnullis Hermeneutis dixi, videas apud ERNESTIUM, p. 69, 71. MORUM, p. 154 seqq. 161 seq. JAHN, p. 51, BAUER, p. 192, 201. MEIJER, p. 155. Quod de Classicorum interpretibus monui, cernas apud wyr-TENBACHIUM, Bibl. Crit. V. III, P. I, p. 10. Selecta Princip. Historic. p. 341. Ep. ad Heusdium, hujus Specimini Crit. praemissa p. 29 seq. 34, 38, 43. VAN HEUSDE, Spec. Crit. Praef. p. 14, 16 seq. 19 seq. 23. Epistola ad Creuzerum, praemissa Initiis Platon. p. 29 seq. BECK, Observ. Crit. Exeg. Partic. IV, p. 16, Partic. V, p. 15, et AST, p. 197 seqq. Juris Romani locus est Pandectarum L. 17. D. de lege. Inter Jurisconsultos antiquiores de interpretatione juris logica egit imprimis HUGO DONELLUS, Commentarii de Jure Civili, L. I, c. 13-15. Nostro tempore, quantum hoc valeat ad Juris peritos, male in C. S. interpretando versantes, redarguendos, egregie ostendit auctor libelli : Andwoord aan Mr. J. DA COSTA, ter wederlegging van het stukjen: Rekenschap van gevoelens etc. Leiden 1843, p. 23 segg.

Est vero etiam hoc ipsum ingenuo cuique homini suavissimum, magnos viros et animo excelsos intime cognoscere, ab iis enim quaedam quasi aura sanitatis ad nos afflatur; neque ullum homini spectaculum gravius

esse potest, quam homo bonus probusque penitus perspectus; et, si qui sint, qui eximios ex antiquitate viros vel contemnant vel rideant, generoso animo nil dulcius est, quam posse hos, perspecta omni eorum excellentia, plane vindicare. Praeterea religionem ipsam, quae in C. S. commendatur, nemo vel aestimabit melius, vel cognoscet interius vel suscipiet ipse lubentius, vel aliis commendabit aptius, quam qui in Mose et Jesaia, in Paulo et Johanne, in ipso imprimis sancto jesu ejus vim omnem perspiciat, mentis consilia ratiociniaque regentem, animi sensum voluntatemque implentem, et oratione aptissima eademque efficacissima sese patefacientem.

Et hic conferri meretur RAMBACHIUS, p. 124.

§ XXVIII.

Recta hac in re procedendi ratio.

In omni hac integrorum locorum atque monumentorum ratione atque indole perquirenda videndum est, ut rite procedat disquisitio. Et est omnino logice atque psychologice in interiorem vim atque cohaerentiam monumentorum penetrandum, minimeque per solam grammaticam aut historicam singularum sententiarum notionumque intelligentiam in eorum quasi superficie haerendum. Sed neque licet interpreti, ita logicum psychologum aut aestheticum agere, ut vel ex sua ipsius

ratiocinandi sentiendique ratione, vel ex theologiae decretis aut philosophiae cujusdam placitis aliquam sentiendi argumentandique methodum sibi effingat, quam sive antiquitati universae Hebraicae, sive singulis quibusdam dicentibus scribentibusque in ea occurrentibus, sive etiam peculiaribus locis obtrudat. Imo vero logica, psychologica et aesthetica illa disquisitio rei grammaticae et historicae tota superstructa sit, necesse est. Itaque ex ipsis illius antiquitatis monumentis indagandum est, quae ratiocinandi sentiendique ratio, quae ratiocinia, sensa, studia fuerint cum universis tum singulis Hebraeis propria. Suntque igitur hac etiam in re (coll. § VIII.) tria agenda. Etenim universum Hebraeorum ingenium ita perspiciendum est, ut sentiendi argumentandique modum Orientalem et Hebraeum pernoscamus. Deinde in singulorum auctorum mentem animumque ita est penetrandum, ut cum iis ratiocinari, sentire, velle discamus. Atque ita praeparatos nos oportet loca singula et singula monumenta accurate pertractare, ut quae in iis singulis cogitatorum cohaerentia sit, quae sensa studiaque iis sint patefacta, et quare pro ipsorum dicentium scribentiumque ingenio ea sic, ut sunt, neque aliter sint patefacta atque copulata, ex ipsorum mente intelligamus.

1. Ab eorum, qui in C. Sum inquirunt, non tantum mente et cogitandi ratione, sed et ab animo, consilio omnique sentiendi modo pendet, num diligenter disquitionem logicam et psychologicam instituant, idque, si agant, qua ratione faciant; ut minime mirandum sit, hanc rem varia admodum sorte usam esse, etiam postquam sui magis conscia facta et ad artem hermeneuticam exacta est sacrorum librorum exegesis. Conf. § XXVII, 3.

Et Reformationis quidem aevo atque deinceps Interpretes summi et Hermeneutae ratiociniorum, affectionum consiliorumque in C. S. indagationem minime neglexerunt. Scilicet spiritus et vita in iis religiosa vigebat et C. Ser inquirebatur eo ipso consilio, ut e sacrorum virorum spiritu perspecto atque persenso vita illa ipsa aleretur. Itaque v. c. lutherus imprimis in Psalmis interpretandis ubique affectum psalmistarum indagabat, CAL-VINUS praecipue in Epistolis Apostolorum ratiocinia omnemque doctrinam perscrutari solebat. Similiter ergo etiam MATTHIAS FLACIUS, in arte hermeneutica exponenda, requirebat, ut uniuscujusque sancti auctoris affectu induaris: postea DANNHAUERUS praecipiebat, induendum esse interpreti animum illius, quem interpretatur, ut quasi alter idem prodeat: omniumque maxime RAM-BACHIUS de affectibus dicentium, de scopo et de cohaerentia dictorum indaganda egit, imo et interdum ad aestheticam orationis contemplationem commendandam processit. - Sed eorum temporum non raro hic error fuit, ut nimis ad theologiae decreta, aut etiam ad recentioris doctrinae normam multa exigerentur. Sic interpretes ubique fere, in Psalmis etiam, CHRIS-TUM ipsiusque Ecclesiae fata videbant: aut analysin scientificam ipsorum adeo carminum conficiebant, quasi poëtae dialectice omnia et ad scientiae normam exposuisse censendi essent. Neque minus Hermeneutae praecipiebant, ubique in C. S. JESUM CHRISTUM esse quaerendum, quippe illius totius scopum: et analysin ejusmodi scientificam textus sacri Psalmorumque tabulas analyticas esse conficiendas.

Vid. MATTHIAS FLACIUS ILLYRICUS in Clave Scripturae S. P. II. Tract. I, p. 43. J. C. DANNHAUER, in Hermeneutica S. p. 11, 149. RAMBACHIUS, L. II. c. 3-6 et speciatim p. 127 seq. atque 246 seqq. De Jesu ubique quaerendo vid. idem hicce p. 147; de analysibus faciendis cap. 6 et speciatim p. 233.

Postquam deinde dogmatica ratio atque scientifica multum invaluisset, deinde procedente tempore classicorum Graecorum Romanorumque scriptorum lectione imbutus egregius, N. Fis imprimis, interpres нисо GROTIUS, et historicae interpretationis auctor primarius SEMLERUS, et grammaticae vindex eximius ERNESTIUS effecerunt, ut ab istiusmodi errore magis cavere discerent Interpretes et Hermeneutae. Sed et dum doctrina veraque eruditio multum increverat, apud multos vigor ille et sanctus pii animi ardor, qui Reformationis aevo adfuerat, valde refrigescebat. Quo factum, ut rei grammaticae et historicae fere disquisitio logica et psychologica cederet, et de ratiociniis, consiliis et affectibus sanctorum auctorum non propter se quaereretur, sed paene unice, ut inde sensus verborum grammaticus rite definiretur aut etiam historica notionum cognitio melius efficeretur.

Ab errore illo dogmatico cavere studuit ipse ernesti, peculiariter scripto suo De vanitate philosophantium in interpr. librorum s. in Opusc. Phil., et post eum complures Hermeneutae, uti morus, P. I, p. 163. BAUER, p. 197 seq. eeck, Monog. p. 138 omninoque gries-

BACH, Vorlesungen über die Hermen. des N. T. p. 98. Contra vero defectum huncce rationis logicae et psychologicae in Hermeneutis jam notavimus § XXVII, 4; de eodem suo jam tempore questus est RAMBACHIUS, p. 146.

Interim per ipsam illam provectam doctrinam veramque eruditionem multa et perpurgata et praeparata et liberius indagata sunt. Sic de poëseos Hebraicae interiori ratione post LOWTHUM egregie HERDERUS, de singulorum C. Si librorum scribendorum opportunitate consilioque Introitûs scriptores egerunt; in peculiarem Pauli logicam et rhetoricam inquisivit BAUER; de variorum Apostolorum cogitandi ratione egerunt Theologiae Biblicae indagatores. Et vero, ut classicorum Graecorum Romanorumque interpretes et interpretum magistri logicam, psychologicam et aestheticam quoque interpretationem adhibuerunt et commendarunt : ita cum his, et horum exemplo etiam incitati, exegetae et hermeneutae C. Si hanc rem magis perspexerunt, conf. § V, 12 coll. § XXVII, 4. Neque vera modo eruditione edocti sunt complures, ut perspicerent altius in mentes animosque auctorum penetrandum esse, sed et, imprimis post festum saeculare Reformationis tertium celebratum, revixit in haud paucis pii animi sanctus ardor spiritusque ille, quo in sanctas imprimis auctorum sacrorum affectiones penetrandum esse sentiebatur. Itaque fuerunt quidem recentiori etiam tempore, qui nimis ad philosophiae suae placita exigerent sacros auctores, neque defuerunt, qui denuo ad dogmaticam rationem antiquam quodammodo redirent, coll. § V, 11. XXI, 1. Sed universe tamen magis, quam antea, cum grammatica et historica ratione conjungi coepta est logica et psychologica mentis animique auctorum indagatio.

Praeter antea jam citatos nominandi sunt C. F. BÖHME,

Neue Theorie der Auslegungskunst mit Rüksicht auf neutestamentl. Schriftforschung in I. L. W. SCHERER, Schriftforscher, T. II, P. I, p. 112 seqq. STÄUDLIN, Programma de interpr. historica non unice vera, Gött. 1807. —
Psychologicae interpretationis nomine usus est PAULUS
Heidelbergensis, ut ex animo narrantium repeteret originem formae miraculosae in historia J. C.; de ipso vid.
§i laud. — F. H. CERMAB, edito libro: Panharmonische
Interpretation, Schleswig, 1821 voluit, ut convenienter
puris religionis sensibus indeque ortis notionibus auctores s. explicentur. De hac conf. Allg. Kirchenz. 1835
n. 160, et 1836 n. 82 seq.

2. Uti ex his, Obs. 1, jam cernitur, duos esse evitandos errores, alterum, ne de ratiociniis, affectibus, consiliis sacrorum auctorum sententiam exstruamus, grammaticae et historicae interpretationis fundamento haud innixam, alterum, ne in hac ipsa re grammatica et historica subsistentes ad sublimiorem illam rem rite exstruendam non procedamus; ita facile nunc intelligitur, rectam rationem hanc esse, ut disquisitio logica, psychologica et aesthetica sedulo instituatur, eaque grammaticae et historicae disquisitioni tota superstructa. - Igitur, quae ratiocinandi, sentiendi, dicendi ratio antiquitati universae singulisque auctoribus propria fuerit, hoc ne hauriatur aliunde, quam ex ipsis antiquitatis verbis grammatice intellectis notionibusque historice cognitis. Caeterum cesset esse vera interpretatio, coll. § VII, 4. Et sane quid in mente animoque habuerint dicentes, cum ex eorum verbis tum ex modo, quo verba illa conjunxerunt, imprimis videndum est; et quatenus eorum ingenium atque condidio externa etiam sunt consulenda, tenendum est, haec quoque ipsa de antiquis cognosci, nisi ex

ipsius antiquitatis monumentis grammatice et historice pervestigatis, non posse, coll. § XXVII, 2. Sed et inde ita hauriatur, necesse est, ut dicentium consilia, ratiocinia, sensa, studia omnino perspiciantur: caeterum praecipuus totius interpretationis finis non attingatur, coll. ib. 2, 4. Itaque in hac nostra Hermeneutica sensim altius escendimus, sed ita, ut antecedentibus disquisitionibus, tanquam gradibus, insistentes, tuto certoque escendamus. Namque uti rei grammaticae tota nititur res historica, coll. § XX, 1, ita hac utraque nixa est disquisitio logica, psychologica et aesthetica, omnium maxime sublimis. Atque sic omnino cavetur, ne aut dogmaticae doctrinaeve recentioris decretis interpretatio logica aut psychologica superstruatur, aut haec ipsa gravissima disquisitio negligatur et exegesis nulla alia, nisi grammatica atque historica, sit.

Conferri hic merentur PLANCK, Einl. in die Theol. Wiss. T. II, p. 108-110. BECK, Obser. Crit. Exeg. Partic. V, p. 17 etiam in annot.

Fontes igitur, unde hauriendum est, ipsa sunt antiquitatis monumenta, atque haec quidem cum universa, quandoquidem ex his universis et ingenium totius antiquitatis unice cognosci potest, et magna insuper pars eorum, quae ad singulorum auctorum historiam pertinent; tum monumenta singulorum auctorum cuncta, quia ex his conjunctis eorum peculiare ingenium perspiciendum est; tum denique singula illa monumenta ipsa, in quibus interpretandis versamur, cum ex his cerni debeat, quaenam ratiocinia, sensa, studia his nominatim ipsis sint prodita.

Ratio autem inde hauriendi, sive methodus iis ad praesentem rem utendi, est logico- et psychologico- et aesthetico- historica, sive uno verbo philosophico- historica. Et philosophico - quidem historica, cum mente animoque utendum sit ingeniorum perspicace, animorum sensa studiaque facile observante et sentiente, formasque orationis rite discernere et aestimare valente: sic enim per verborum quasi superficiem in mentes animosque auctorum penetrandum est. Sed et philosophico - historica esse ratio debet; cum non tam cognitiones logicae, psychologicae et aestheticae universales hic valeant, sed sint eae ad antiquitatis monumenta, grammatice historiceque perspecta, sic applicandae, ut qualia antiquitus fuerint illa ingenia, quales illi animi, qualis illorum dicendi ratio, perquiratur.

Consilium autem interpretis in hac omni disquisitione est sane hocce, ut et in integris locis singulis et in totis monumentis indaget dicendi scribendive consilia, et cum his juncta ratiocinia effataque, item cum his copulata sensa atque studia. Sed hoc ipsum rite pleneque peragi nequit, nisi simul perquiratur, quomodo illa nominatim ratiocinia, consilia, studia sensaque cohaereant cum universo illius insius auctoris ingenio totaque ejus cogitandi sentiendique ratione et cum idea maxime illius regnante studioque et proposito vitae ipsius praecipuo. Ita demum illorum naturam et vim omnem ex auctoris ipsius mente animoque perspiciemus. Imo illa ipsa ut penitus pernoscantur et rite etiam aestimentur et, cur sic, ut sunt, proposita sint, rite discernatur, necesse est, ut ea contemplemur in sua conjunctione cum universo antiquitatis illius genio, e quo vel fluxerunt, vel ad quem certe accommodate proposita sunt omnia a sapientibus imprimis auctoribus in ea antiquitate viventibus. Conf. § XX, 2, XXV, 1.

Conf. AST, p. 190-212.

S XXIX.

Genii antiquitatis sacrae universi, ingenii singulorum peculiaris, et unius cujusque monumenti locique integri contemplatio quomodo sit instituenda.

Cum omnes fere, qui in C. S. dicentes scribentesque occurrunt, fuerint Hebraei et ad Hebraeos maximam partem dixerint scripserintque; ad interpretationem logicam, psychologicam et aestheticam requiritur, ut universae antiquitatis Hebraeae cognoscamus ingenium, quippe ad quod illi et in dicendo scribendoque sese sponte composuerunt, et quod cum popularibus suis ipsi habuerunt commune. Cognoscitur autem illud, quatenus Orientale est et reliquorum Semitarum ingenio simile, optime ex harum gentium cognatarum historia scriptisque; quatenus vero privum est Hebraeum et ab illis etiam ipsis distinctum, unice pernosci ex universis Hebraeae antiquitatis monumentis potest (§ XXIII. col. § XXII.) Idem vero illud ingenium non ignotum patefieri, sed cognitum ulterius illustrari aliarum gentium analogià potest (§ XXIV).

Universum vero illud et Hebraeis omnibus commune ingenium cum, et pro singulis temporibus et pro singulis generibus et pro singulorum adeo hominum proprietate, singulari modo constitutum efformatumque fuerit; hoc singulare cujusque ingenium speciatim cognoscat et ante oculos teneat interpres, necesse est: quippe quod ipsum peculiare ingenium fons sit praecipuus ratiociniorum, sensuum, consiliorum, in cujusque dictis scriptisque patefactorum. Cognosci autem hocce paene unice potest ex ipsis cujusque temporis, cujusque generis, cujusque auctoris monumentis (§ XXV, col. § XXII.).

Cognito et communi omnium et singulorum peculiari ingenio, rite procedi potest et est procedendum ad unius cujusque loci integri aut monumenti ratiocinia, sensa, consilia perscrutanda, et ad orationem his convenienter aestimandam. Quod negotium adjuvatur sane, si dicendi scribendive tempus, opportunitatem et similia rerum adjuncta noverimus et nobis repraesentemus; sed est tamen omnium maxime perficiendum diligenti ipsorum locorum monumentorumque singulorum consideratione et horum cum cognito universorum Hebraeorum et ipsius praesertim cujusque auctoris ingenio collatione. Ex hocce enim ingenio perspecto videndum est, quaenam et qualia a quoque auctore proficisci potuerint, ex ipsis vero monumentis locisque singulis est definiendum, quid ab eo reapse in his patefactum fuisse, judicandum sit.

1. Universa cogitandi, sentiendi, ratiocinandi et mentem animumque patefaciendi ratio, qua Hebraei se distinxerunt, cognoscenda est, ut logicam, psychologicam et aestheticam interpretationem rite peragamus. Et ad ingenii quidem hujus Hebraei naturam attendendum esse, imo ad ejus analogiam omnia esse exigenda in singularum imaginum notionumque disquisitione, antea jam vidimus § XX, 2; XXIII, 11; his autem singulis non bene perspectis, multo etiam minus ratiocinia, sensa, consilia cognosci rite aestimarique bene possunt. Praeterea causa hujus necessitatis duplex est. Altera posita est in ipsis antiquis dicentibus scribentibusque; solet enim quisque gentis suae commune ingenium in sentiendi ratiocinandique modo et in omni orationis forma ita fere referre, ut Franco-Gallum a Germano, Germanum a Graeco Romanove, Europaeum als Orientali scriptore in versionibus etiam facile plerumque dignoscas. Causa altera posita est in illis, ad quos dixerunt scripseruntve antiqui; etenim qui suorum dictorum vim rite percipi sentirique vult, is ad ingenium eorum, ad quos loquitur, vel sponte sua vel consulto se componit; sic placida et philosopha dicendi ratio, Occidentalibus propria, Orientalibus fere non placuit.

Conf. Ast, p. 175 seq. 182 seq. 194 seq. 207 seq.

Et hoc quidem universum Hebraeorum ingenium, partim cum reliquis Semitis commune, partim ipsis privum, cum e Semitarum monumentis tum ex monumentis cunctis Hebraeae antiquitatis cognosci debere attendendo tum ad linguae rationem, tum ad gentis historiam, tum ad scriptorum ipsorum materiam et formam, vidimus § XXIII, 6, 11; idem autem illud

non cognosci, sed ulterius illustrari posse aliarum gentium comparatione, observavimus § XXIV, 2.

Et vero, qui reputat in Hebraeis, uti in reliquis Semitis phantasiae vigorem affectuumque vim fere dominatam esse, judicii autem primum se exserentis indicia in iis cerni universeque generis humani in iis quasi pueritiam conspici, coll. § XXIII, 11, facile videt in iis alium ratiocinandi loquendique modum esse debuisse, quam in gente ad philosophiae vim et rationis explicitae cultum perducta. Similiter qui Hebraeis privum genium religiosum in iisque regnantem theocraticam rationem respicit, sponte sua in poësi, in scriptis historicis aliisque consilium exspectabit aliud longe, quam in Graecis Romanisque. Neque minus perspicuum est, ad hujus ingenii Semitici et privi Hebraei naturam, tanquam ad solam rectam justamque normam aesthetice exigendam esse monumentorum Hebraeorum formam; quae si ad nostram aut ad Graecorum rationem judicetur, perverse instituatur omnis haec aesthetica disquisititio.

Quantopere in uno aliquo auctore vel monumento interpretando gentis ipsius ingenium sit observandum, ostendi in Comment. de Tograji carmine P. I, c. 2, imprimis p. 66 seq.

2. Cum illo ingenio Hebraeorum communi jungenda est cognitio genii varii, qui eadem in gente cernitur variis in regionibus, temporibus variis variisque generibus auctorum, imo et in his ipsis auctoribus singulis. Utrumque enim verum est, et gentis suae commune ingenium fere referunt, et admodum tamen a se invicem differunt primarii imprimis auctores pro regionum diversitate, magis etiam pro minori aut majori aevi sui cultu, maxime pro generis poëtici, historici,

philosophi ratione et institutionis suae modo naturaeve suae proprietate: quare diversissimi sunt Homerus. Pindarus, Herodotus, Plato, Aristoteles, licet ingenio gentis Graecae facile distinguendi a Mose, Jobeidis auctore, historicis Hebraeis, Salomone, Jesu Siracide, a se invicem pariter ingenio multum discedentibus. Causa ergo, quare hi idiotismi in re logica, psychologica et aesthetica rite tenendi sunt, una haec est et simplex, quia, uti in alius cujusque gentis monumentis, ita etiam in C. S. ipsae illae varietates omnes exstant, et in modum ratiocinandi, sentiendi, consilia capiendi, dicendi scribendique vim habuerunt maximam. Ergo, ut in singulis notionibus indagandis id jam necessarium est, coll. § XXV, 1, 2, ita magis etiam in universo modo ratiocinandi dicendique. Namque etiamsi permultae notiones singulae pluribus communes sunt, has auctores imprimis excellentiores singuli suo modo jungere et ad suum peculiarem finem conspirantes reddere solent; et habent hi fere unam aliquam ideam regnantem, unum aliquod regnans studium et totius vitae suae propositum, ad quod omnia referunt. Sic Socrates ad suum illud γνῶθι σεαυτὸν, Plato ad perfectas rerum ideas, Aristoteles ad doctam singularum rerum earumque causarum scientiam omnia referebat. Ouod cum in eiusdem generis hominibus, tempore non multum a se invicem disstantibus locum habeat, tanto magis in generum temporumque magna diversitate id observandum est. Estque igitur constanter tenenda analogia ingenii, aevo, generi et cuique auctori proprii et singularis; ita quidem ut non modo nihil ei tribuas huic ipsius ingenio contrarium, sed et ex cujusque ingenio ante omnia quemque intelligere studeas.

Conf. ast, p. 176, 183 seq. 195 seq. KRUMMACHER, p. 6-9.

Qualis haec apud Hebraeos diversitas fuerit, historia ipsa docet. Fons autem primarius, unde idiotismi cognoscantur, est in ipsis cujusque aevi, generis et singularis auctoris monumentis, cum omnem historiam ipsius tum dicta scriptave ejus continentis: cui accedit fons secundarius, qui invenitur in testimoniis de eo referentibus et in monumentis eorum populorum hominumve, quibuscum arctius juncti fuere. Methodus denique haec est, ut singulas et diversitates et proprietates historice observes et ita secum invicen jungas, ut singularum causam, cohaerentiam et finem perspicias, atque ita absolutam ejus ingenii quasi effigiem tibi informes, ex qua peculiaria omnia penitus intelligas. Vid. § XXV, 1—3.

Et vero si modo teneamus gentis Hebraeae a prima inde pueritia sua ad maturiorem conditionem progressum, § XXIII, 11 notatum; vel hinc jam augurari licet, Mosem paene semper legislatoria ratione agere debuisse, Poëtas et Prophetas subsequentium temporum magis etiam ad animi interiorem rationem attendisse, JESUM ejusque Apostolos demum eo potuisse procedere, ut mentem animumque solum penitusque informandum respicerent.

3. Id autem, cujus causâ haec omnis instituitur disquisitio, est ut in singulis locis integris ratiocinia, sensa et consilia perquiramus et in totis monumentis ratiociniorum conjunctionem, sensum regnantem consiliumque dominans cognoscamus, § XXVII, 1. Hoc ut agatur, necessarium esse, vidimus, ibid. Obs. 2. Et vero, uti hoc rite assequi non possumus, nisi ab universo genio Hebraeo et peculiari singulorum ingenio cognito ad hoc procedamus, coll. hujus ipsius § Obs. 1, 2 et § XXVIII in fine, ita etiam eo utroque cognito, ad haec singula sedulo indaganda proceden—

5 -

dum est. Scilicet si amici mentem penitus noverimus et sciamus, quomodo universe sentire et ratiocinari et quid sibi proponere soleat, hinc conjicere quidem et probabiliter efficere possumus, quid definito aliquo tempore et peculiari aliqua rerum opportunitate potuerit aut non potuerit dicere, agere, scribere; possumus item, si verba factaque tum ab eo prolata viderimus vel audiverimus, certo intelligere qua mente, quo animo, quo consilio ille dixerit egeritve singula: sed haec conjiciendo assegui certo non licet; ratiocinia, sensa, consilia singula definite demum et certo resciscere ex iis cujusque temporis verbis factisque ipsis, cum ipsius ingenio collatis, possumus. Perspecto ingenio, videre licet, qua mente, quo animo quisque esse et dicere et scribere potuerit aut non potuerit; quo animo, qua mente vere fuerit, dixerit, scripserit, videmus si ipsa cum ingenio illo composuerimus ejus dicta factaque, certo quoque tempore prolata. Quod igitur antea vidimus, § XVIII, XXVI, voces phrasesque et notiones singulas esse in singulis locis accurate definiendas, id pariter nunc de ratiociniis, sensibus consiliisque valet. Et est probe quidem cavendum, ne ex loco quodam extorqueas aliquid, quod auctoris ingenio et consuetudini adversatur, sed vero etiam ne ex auctoris ingenio vel consuetudine aliquid obtrudas peculiari cuidam loco, quod hujus ipsius rationi adversum est, conf. & XVIII, 6.

Haec autem ratiocinia, sensa et consilia undenam cognosci queant, ipsa docet rei natura. Fons primarius esse alius non potest quam in ipsis, in quibus interpretandis versamur, monumentis situs. Ratiocinia enim sua dicendo scribendoque auctor quisque declaravit; sensa affectionesque interdum diserte ipse professus est, plerumque vero magis orationis suae

formà significavit; consilia denique vel ab initio vel in fine orationis scriptionisve vel alibi interdum dictis pronuntiavit, semper autem totam hujus compositionem sic direxit, ut consilium, quod in animo habebat, assequeretur. Ex his ergo signis vestigiisque, ab ipso auctore monumento cuique impressis, ea omnia praecipue sunt eruenda. Accedit fons secundarius, qui est in rebus adjunctis. Quaerendum nempe, et quis loquatur scribatve, et ad quos, et quo tempore, et qua opportunitate. Et primum quidem, cum suo quisque ingenio convenienter loqui soleat, multum prodesse, si eum, qui loquatur, cognoscamus, satis jam vidimus Obs. 2. Locus vero etiam, quo dicens vel scribens versatur, interdum ei imagines, a rebus circumjectis facile desumendas, suppeditat, quas, illo cognito, melius nobis repraesentare possumus. Cum praeterea prudens auctor soleat tempori cuique accommodate loqui et occasioni, qua ad loquendum incitatus fuit, convenienter orationem suam dirigere; ex hujus utriusque cognitione, quid probabiliter ab eo exspectari possit, efficere licet. Cumque is omnium maxime sese componat ad captum, necessitatem et usum eorum, ad quos loquitur; plurimum etiam prodesse ad eum intelligendum potest, si horum cogitandi, sentiendique modum, mores, sortem vitamque omnem cognoverimus. Sed haec omnia secundarium constituunt fontem, necessario semper cum fonte primario, in ipsis monumentis sito, conjungendum. Caeterum enim, e persona ejus, qui dicit, et eorum, ad quos dicit, e tempore et opportunitate cognita, non nisi aliqua cum probabilitate conjicere possumus vel nobis fingere, quid et quo animo dicturus fuisse nobis videatur. Imo cum ipsis dictis dicendique forma, in monumento conspicua, sunt componenda ea omnia,

ut certo constet, quid ille ad illos eo tempore locutus sit, quidque ergo sibi voluerit, quid senserit, quid spectaverit.

Methodus denique in his versandi est philosophicohistorica illa, quam universe descripsimus § XXVIII, 2. Nam historice observanda et colligenda sunt tum quae dixit auctor, tum quomodo haec enuntiavit, tum notitiae de ipso, de tempore, occasione et natura eorum, ad quos locutus est. Sed ex his observatis collectisque philosophice, ope logices et psychologiae, efficiendum est, quid talis auctor, ad tales homines tali opportunitate talibus usus verbis, cogitasse censendus sit. Quam in rem plurimum conducere potest, si res illas adjunctas omnes nobis repraesentantes, consilio ejusmodi logico et psychologico legamus et saepius relegamus universum monumentum, in quo interpretando occupamur. Sic magis magisque illucescit progressio orationis ejusque cohaerentia cum dicendi opportunitate et cum auctoris ingenio: quo fiat, ut totos nos in hujus eo tempore cogitantis et sentientis locum et animum reponamus et inde profluentem intelligamus ejus orationem omnem.

Conf. ast, p. 187 seqq. 196. WYTTENBACH, Select. Princ. Hist. Praef. p. 31 seq. 33 seq.

Ad res adjunctas imprimis cognoscendas multum subsidii praestant, qui Introitum in singulos libros C. Si scripserunt.

S XXX.

Inde derivatur logicae interpretationis ratio.

Quodsi ad logicam speciatim interpretationis partem attendamus, haec in eo versatur, ut, convenienter genio antiquitatis et cujusque ingenio, indaget cum cogitatorum cohaerentiam tum dicendi scribendique consilia, in singulis et locis integris et monumentis totis conspicua (conf. § XXVIII).

Et hanc quidem in rem (col. § XXIX) respiciendum primo est antiquitatis Hebraeae commune ingenium. Habet enim Orientale ingenium suam propriam ratiocinandi rationem, Hebraeique optimi quique sacrum quoddam habent consilium commune. Deinde distinguendus est singulorum generum, temporum, hominum singularis genius. Namque ut aetates speciesque hominum, ita homines singuli proprium fere habent, quo omnia referunt, consilium, proprium etiam dicendi ratiocinandique modum. Hisce observatis et facilius et verius logicam singulorum locorum monumentorumque rationem perspiciemus. Atque ita denique in his ipsis monumentis locisque singulis attendendum est cum ad diserta quaedam dicta, tum ad orationis particulas formamque, tum ad ipsam cogitatorum sibi invicem subsequentium naturam et haec sunt cum dicendi scribendive opportunitate et reliquis adjunctis componenda, ut inde, convenienter cum cujusque ingenio, efficiatur, quae in ipsius mente consilia ratiociniaque fuerint.

Haec omnis disquisitio sedulo imprimis est instituenda in ejusmodi locis, quae a communi vel maxime consueta dicendi ratione deflectunt sive orationis compositione, sive proponendi modo, sive universo ratiocinandi genere. Namque, ut in verbis sententiisque singulis (\$\sigma XIX\), ita etiam in majoribus locis saepe peculiari specie est figurata vel aliunde translata Hebraeorum oratio, argumentandi autem modus est interdum a nostra consuetudine magis minusve recedens. Quae omnia ut rite dignoscantur beneque explicentur, cum ingenii Hebraeis omnibus communis atque singulis proprii observatio juvare, tum vero loci cujusque accurata contemplatio unice potest certo efficere.

Neque tamen committendum est, ut in solis ejusmodi locis difficilioribus expediendis haereamus. Sed in universam maxime cum partium majorum, tum totorum monumentorum cohaerentiam consiliumque universale et primarium ita est inquirenrendum, ut emnem in iis patefactam auctorum mentem voluntatemque perspiciamus.

- 1. Logicae interpretationis negotium est, ut τον λόγον, mentem, rationem auctorum antiquorum, dictis scriptisve eorum patefactam, perspiciamus; atque igitur, coll. § XXVII, 1, ut et consilium cum integrorum locorum tum totorum monumentorum indagemus, et cohaerentiam dictorum singulorum cum consiliis propioribus, in locis integris, atque cum consilio ultimo in universo monumento. Quod ut exponamus, jam, coll. § XXIX, nobis videndum est et de ingenio Hebraeorum communi, et de genio variorum peculiari, et de locis monumentisque ipsis eo modo, qui ad consilia detegenda et ad orationis cohaerentiam cognoscendam prodesse potest.
- 2. Et gentis quidem ingenium sive character vim habere solet tum in modum ratiocinandi, in ea consuetum, tum in consilia, quae in ipsa viri primarii proponere sibi solent. Aliter in gente poëtica, aliter in populo magis philosopho ratiocinari auctores solent. In gente, in qua patriae amor viget, videas non res gestas modo sed et artium doctrinarumque monumenta consilium habere in patriae causa positum. gentibus Europae recentioribus, ad humanitatem omnia imprimis referentibus, diversi sunt Graeci Romanique, prae omnibus civitatem fere et rempublicam spectantes. Unde et poësis horum heroica, lyrica, dramatica proavorum fere res gestas celebrabat; oratores supra omnia patriae causam spectabant; historici narrando patriae amorem alere studebant; philosophi adeo rei moralis praecipuam partem in re publica bene ministranda et regunda ponebant. Pariter, quod ad ratiocinandi modum, in antiquo orbe classico magis ad pulcri sensum omnia componebantur, in orbe Europaeo recentiore multo magis severa rationis vis dominatur. Quare antiquorum ipsa etiam philosophica opera poë-

ticam saepe dialogorum sive dramatum formam habent. Inter recentiores si paucos, Hemsterhusium v. c. antiquos secutum, excipias, id judicatur rationis diligenti et accuratae expositioni non satisfacere: quare in loca sua, in partes, capita, sectiones, paragraphos dividi omnia solent. Imo et oratores plerumque orationum suarum divisionem auditoribus exhibere solent, et in majoribus carminibus non raro simile quid observatur.

Ergo fuerunt etiam, qui consilium in C. S. sacrum et religiosum ob oculos tenendum esse, monerent Hermeneutae, item qui viderent, in C. S. saepe rhetoricam magis, quam logicam esse conjunctionem dictorum, eamque ideo non ad ordinem dialecticum, sed ad sermonis familiaris rationem et ad modum Orientalem esse exigendam juberent; paene omnes autem rito observarunt, non ex recepta Capitum et Sectionum in C. S. divisione, sed ex interna monumentorum conditione de cohaerentia esse judicandum.

Vid. J. H. PAREAU, Int. V. T. p. 113 sep. Morus, P. I, p. 163. SEMLER, Apparatus ad interpr. N. T. p. 193. ARIGLER, p. 148, 153, 157. BECK, Monogramm. p. 135, 138 seq. 141 seq.

Sed praestat, coll. § XXVIII, in fine, XXIX, 1, non modo singulas quasdam proprietates observasse, verum ex universo Hebraeorum ingenio perspexisse, qualis huic ratiocinandi modus praecipuus et qualia imprimis consilia fuerint congrua. Jam vero cum § XXII, 2 nobis patuerit, hoc in privo Hebraeorum ingenio regnare, ut apud eos omnia fere ad sacram religionis, imprimis Theocratiae, causam referrentur; sponte perspicitur, consilia apud ipsos dominantia non quaerenda esse aut in humanitatis cultu, ut apud re-

centiores, aut in civitatis causa, uti apud Graecos Romanosque, sed vel in re privata religionis vel in publica Theocratiae. Et cum & XXIII, 6, 11 observaverimus, ingenium Hebraeorum phantasiae et affectuum vi insigni, verum judicii modo primum se exserentis initiis conspicuum esse, aeque ac reliquorum Semitarum genius; apud eos ratiocinandi modus Semiticus et Orientalis, non recentiori Europaeae consuetudini similis est quaerendus. Et Capitum quidem, quae in nostris V. et N. Fis editionibus cernitur, distinctio non ante saeculum XIII a Scholasticis, ut videtur, inventa, Versuum vero sive Sectionum divisio in N. F. a Rob. Stephano a. 1551 et in Vulgata V. Fis versione ab eodem jam a. 1548 est introducta. Pentateuchi quidem in Paraschas, Prophetarum in Haphtaras divisio Judaeis ipsis in usu fuit, sed recentius tamen inventa in commodum lectionis in Synagogis. Et ipsi monumentorum imprimis poëticorum siyot, ad legendi modum rhytmicum magis quam ad sensum pertinebant. Quod ita in externa forma, idem in interna monumentorum natura cernitur, judicium minus excultum et minus dominantem rationis vim effecisse, ut argumentum non logice in sua loca distribueretur, neque cogitatorum cohaerentia accurate indicaretur verbis sive orationis particulis, quae Hebraeis paucae sunt et parum definitae. Proverbia iis disjuncta et proverbialis oratio erant adamata. Phantasia dominans in eo conspicitur, quod, quae eodem tempore conspecta erant oculis, vel tempore succedebant, vel similia sibi invicem videbantur, vel simili quodam modo conjuncta erant, scripto etiam eâdem ratione conjungerentur, v. c. in libris historicis, non philosopha neque pragmatica ratione scriptis. Affectuum sensuumque summus vigor cernitur in eo, quod non tam ratiociniorum, quam potius sensuum et af-

fectuum progressio plerumque apud Hebraeos invenitur in carminibus praecipue, sed et in orationibus, sermonibus, epistolis, cum dicentes scribentesque magis plerumque quae vel utilia aliis esse sentirent, vel quae ipsorum eos animus proferre juberet, profari solerent, quam argumentum quoddam ex logico ordine exponere. Quare etiam pro cujusque temporis opportunitate, pro consilio ei congruente et pro co, quod identidem animus jubebat, delectum facere solebant eorum quae dicerent, et haec ipsa sic conjungebant vel componebant, uti consilium animive conditio sponte ferebat, non vero uti argumenti per se spectati dispositio logica postulasset. Hinc non raro externa forma disjunctae dictiones accumulantur, vel digressiones fiunt longiores estque liberior saepe orationis totius ratio. Est ergo poëtica magis, quam dialectica, conjunctio; fundata in phantasia, affectu animique studio potius, quam in ratione et logica argumenti cogitatione; intus persensa magis, quam verbis aut particulis orationis accurate expressa; simplex admodum et sermonis familiaris atque poëseos rationem referens potius, quam dialecticae scriptorum Europaeorum ratiocinationi similis.

Conf. Ennesti, Opusc. Philol. p 181 seq. et Comment. mea de Trograjo, p. 41, 47. Ad ea, quae de externa librorum C. Si forma dixi, conferri potest de wette, Einl. 1 Th. § 77 seq. 2 Th. § 30.

3. Quae ex his principiis sponte profluunt hac in re observanda praecepta exemplis allatis singula simul illustrabimus.

Consilium in monumento aliquo toto aut ejus parte integra plerumque quaerendum non est in aliquo

artis, doctrinae, philosophiae aut universae humanitatis proposito, neque in reipublicae causa per se spectata, sed vel in re theocratica vel in re quacunque sacra vel religiosa: est adeo non facile quiescendum, antequam hujusmodi aliquod propositum invenerimus.-Sic quae Gen. I, II, de creato mundo formatoque terrarum orbe dicuntur, haud pauci considerarunt tanquam geologicam descriptionem, ideoque cum recentissimae geologiae placitis compararunt, dies etiam, illic memoratos, spatia temporis magna, quibus sensim haec terra magis exculta sit, esse perhibuerunt. Sed ut geologica ejusmodi expositio ab antiquitatis Hebraeae genio longissime remota et recentissimi aevi indagatio doctrinae Europaeae est, ita dies illic sine dubio proprie significati sunt, vid. Gen. I: 5, 8, 13, 19, 23, 31. Illorum monumentorum consilium unicum et ratio vera haec est, ut generis humani infantiae accommodate proponeretur unus verus Deus rerum omnium creator et formator, suntque una cum reliquis Geneseos et primis Exodi monumentis servata et eo modo secum invicem collecta, ut introitum praeberent in historiam legislationis Mosaicae et conditae inter Israëlitas theocratiae. - Similiter quaesitum est, utrum Gen. VII seqq. diluvium significetur universale in toto terrarum orbe nobis cognito, necne; quasi historicus ille cogitaverit de geologicis telluris nostrae mutationibus: dum ille unice poenam describere voluit Divinitus inflictam illis hominibus, de quibus antea narravit, quosque ille solos cognoverat; ubi ergo hi erant dispersi, ibi diluvium fuisse universale narrat, alias telluris partes neque cogitavit neque vero noverat. - Mirati sunt nonnulli de integris hominum aetatibus nihil narrari Gen. IX, sed statim ad Abrahami historiam latissime exponendam transiri:

sed id ipsum cum auctoris consilio theocratico apprime convenit, quippe quae cum hoc parum juncta erant levi pede quasi transsilientis, ut in gentis Jehovae sacrae parente commemorando diutius quiesceret. -Similiter antiquitas Christiana ferre non potuisse videtur tam pauca de infante JESU narrata esse, ideoque effinxisse quaedam Euangelia Infantiae: cum tamen illud ipsum, non ejus contrarium, congruat prorsus Euangeliorum consilio sacro. — Haec locorum quorumdam integrorum exempla sufficiant; addamus aliqua de totis quibusdam monumentis desumta. Desiderarunt nonnulli aptam plenamque historiae Hebraicae imprimis civilis expositionem in libris ejus gentis historicis et mirati sunt latissime contra explanari quaecunque ad peculiarem Dei interventum in rebus gentis moderandis pertinerent; sed utrumque fieri aliter non potuit pro scriptorum consilio, sunt enim libri illi theocratico historici. - Ruthae libellum non scripsit auctor, ut de infelicis probaeque mulieris sorte modo narraret, sed imprimis ut de ipsa referret, utpote nupta Boaso, proavo Davidis, summi illius in gente Theocratica regis: quod videas ex hujus commemoratione c. IV: 17 et tabula genealogica, exhibita s. 18 seqq. - Estherae libellus, quamvis prima fronte parum indole religiosus, pertinet ad describendam Divinae providentiae curam de gente Jehovae sacra sub imperio Persico et ad explicandam festi sacri Purim originem, conf. c. IX: 20 seqq. - Librorum Propheticorum propositum praecipuum non est quaerendum in vaticiniis, de rebus futuris et de Messia prolatis. Consilium Prophetarum prorsus erat theocraticum: uti enim in Graecia et Romae oratores populum saepe alloquebantur, ut reipublicae saluti consulerent; ita Prophetae oratores erant poëtici ad populum regesque interdum

ipsos verba facientes de rebus regni sacri sive theocratici salutem spectantibus. - Psalmos omnes hymnos esse sacros, ipsi senserunt eorum collectores, iis cunctis introitûs loco praeponentes Psalmum I. -Euangelia non sunt ex auctorum consilio conscripta, ut accurata omnibusque numeris absoluta exhiberetur vitae JESU historia; imo sunt scripto consignata εὐαγγέλια, coll. Marc. I: 1, i. e. laetae annuntiationes JESU Divini hominum Conservatoris, non historiae, sed religionis causa scriptae, conf. Joh. XX: 31. -Est ergo non diffitendum quidem, fuisse olim apud Hebraeos aliqua scripta, cum religionis causa parum aut omnino non conjuncta; sic libri historiarum regum Israëliticorum, in libris Chronicorum saepius memorati, videntur suisse monumenta politica: et poësis lyrica interdum etiam adhibita fuit, ut de vino et de amoribus caneretur; vid. Amos. VI: 5, 6 et Canticum Canticorum. Sed ne ipsa quidem haec amatoria carmina a re religionis semper separata erant; imo quae servata sunt monogamiam amoremque castum laudant, polygamiae incestisque amoribus gentium idololatrarum contrarium. Et quae in N. F. videantur plane de rebus privatis scriptae epistolae, ad Philem. et 2ª atque 3ª Johannea, ipsae quoque in rebus privatis et domesticis religionem commendant.

De libris theocratico - historicis conf. DE WETTE, Einl.

T. I, § 136, de Euangeliis van Hengel, Over den invloed van de Karakters der Evangelisten, p. 25-28, de Cantico Canticorum Henden, Lieder der Liebe, Lips. 1778, p. 130.

Deinde saepe videndum est, utrum ea, quae juxta se invicem scripta et hac externâ scriptionis formâ secum invicem composita sunt, ex ipsorum auctorum

mente habenda sint conjuncta, an vero separata et disjuncta; imo quae scripto disjuncta sunt, ex auctorum mente interdum sunt conjungenda. Est id convenienter genio antiquitatis Hebraeae judicandum ex interna ipsorum monumentorum natura. - Ita pro antiqui aevi simplicitate Hebraei historici in rebus pristinis referendis solebant saepius antiqua monumenta, eâdem quâ aderant formâ, secum invicem conjungere aut in media sua relatione inserere. Sic Geneseos librum ex variis monumentis, praecipue genealogicis, exstitisse, dubitari non sinunt inscriptionum variarum ratio et ipsa dictionis diversitas. Observatum vero etiam est, in posterioribus libris simile quid cerni v. c. Num. XXI: 2 - XXIV: 25, 1 Sam. XXVIII: 3 segg. Quod uti ad contextum orationis bene perspiciendum multum juvat, ita ad ipsorum dictorum intelligentiam aliquid interdum facit: v. c. si teneas Gen. IV et Gen. VI: 1-8, duas esse partes ejusdem monumenti antiqui, hinc liquet, quinam sint c. VI: 2 Dei filii appellati, nempe iidem Sethi posteri, qui c. IV: 26 dicti fuerant Dei nomen invocantes. - In codicibus et versionibus antiquis libri Psalmorum varia est interdum divisionis ratio. Sic nonnulli codices Psalmum I cum Psalmo II in unum carmen jungunt, uti videtur, quia Psalmus I habebatur modo totius libri quasi introitus. Psalmi IX et X apud LXX unum carmen faciunt. Contra Psalmus CXVI, item Psalmus CXLVII in duo carmina est distractus. Oui autem in nostris editionibus sunt Psalmi XLII et XLIII, in unum carmen sunt jungendi. - Proverbiorum libri plerasque partes separatorum proverbiorum esse collectiones, notum est. In N. T. editionibus saepius non bene se habet recentior Capitum distinctio: ita Rom, III: 31 pertinet

ad c. IV; 1 Corinth. IX: 1 referendum est ad c. VIII; 2 Cor. VII: 1 ad c. VI; Eph. V: 1, 2, ad c. IV; Philipp. III: 1a ad c. II; 1 Petr. II: 1—10, ad c. I; 1 Joh. II: 29 ad c. III pertinet, et Apoc. XXII: 1—5 ad c. XXI.

De variis Geneseos monumentis conf. DE WETTE, Einl.

T. I, § 150 seq. Conferendi tamen etiam f. H. RANKE, Untersuchungen über den Pentat., Erlang. 1834,
1º B. et van WILLIS, in Bijdragen tot bevordering van
Bijbelsche uitlegkunde I Dl. I St. II Dl. I St; de
libris Numer. et I Sam. conf. J. H. PAREAU, Interpr.
V. T. p. 359 seq.

Porro inquirendum est, num, quae grammatice videntur copulata esse, etiam ex auctorum mente vere copulata sint et arcte juncta, an vero disjuncta potius vel certe laxiori tantum vinculo cohaerentia. Contra, quae grammatice copulata non sunt, videndum num disjuncte an vero conjuncte fuerint cogitata. Utrumque ex interna monumentorum ratione dijucandum est convenienter genio Hebraeorum. Ita non raro copula in festinanti et poëtica oratione deest, suntque igitur talia dicta propter id ipsum arctissime juncta. Contra in stylo historico ubicunque ad aliud proceditur, vel copula ז vel verbum יידו usurpari solet, etiamsi rerum ipsarum conjunctio vix ulla sit. Sic etiam in N. F. verba καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς et similia significant quidem ad alia JESU dicta factave procedi, sed, num eodem an plane alio loco et tempore dicta vel acta sint, inde nullo modo concludi potest. Habentur in N. F. etiam non raro breves et proverbiales sententiae, grammatice non copulatae, in oratione aliqua aut epistola, sic Matth. V-VII, Rom. XII, XIII, Eph. IV, V, Col. III, IV et in Epist. Jacobi passim. Hae itaque facile videantur cum Proverbiorum separatorum

collectione comparandae. Sed cum in una oratione vel epistola plerumque auctor certum aliquod habeat consilium, quo omnia refert; aliter se res in his habere censenda est. Et vero si accuratius eas singulas contempleris, omnes adaptatas invenies iis, ad quos dicebatur vel scribebatur et dicentis scribentisque consilio congruentes, atque ipso igitur hoc consilio conjunctas et in auctoris animo vere copulatas.

Rem declaravi et exemplis ostendi in Comment. de Tograjo. p. 47, 119-138. In Oratione montana ita se eam habere, demonstravit HERINGA, Verklaring der Bergrede van Jezus, Amst. 1814.

Denique cohaerentia ipsa vinculumque orationis plerumque quaerendum non est in argumenti, de quo agitur, per se spectati, logica expositione, neque in rerum actarum causali nexu aut philosopha dispositione; invenitur id plerumque in conjunctione, quae phantasiae, sensui, affectionibus propria esse solet, vel in copulatione singulorum cum consilio, quod pro opportunitate ejus temporis sibi proposuit auctor quodque plerumque religiosum est vel theocraticum. ergo inquirendum est ex ipsa monumentorum ratione interna tota; et consulenda est hanc in rem consuetudo sermonum familiarium atque mos hominum phantasia sensuque et enthusiasmo actorum, et speciatim universorum Orientalium ipsorumque Hebraeorum. --In libris historicis cum V. tum N. Fis non pragmatice causae harumque effectus ordine deinceps exponuntur; sic quomodo et quanam methodo procedens JESUS suos instituerit Apostolos, aut quo modo sensim magis exarserit et denique ad culmen suum pervenerit Judaeorum odium, quod mortis JESU causa fuit, nusquam in Euangeliis expositum reperias. Omnia ita fere sibi invicem subsequentur, uti phantasia jungere solet res,

vel quae eodem aut sequenti tempore sunt actae, vel quae similitudine sua aliave externa ratione sunt cognatae: delectae autem sunt pro consilio et indole narrantis. Interdum etiam quod narrantibus aliquo modo junctum videbatur, quasi per excursum in medio narrationis flumine interposuerunt, cum potuisset in alium locum remitti: sic se res habere videtur Gen. XXV: 1. et in N. F. admodum singulare est, Joh. XI: 2 mentionem injici ejus, quod postea demum enarratur c. XII. Propter argumenti similitudinem multa conjunxit Lucas, saepe temporis rationem ejusque accuratam notationem negligens. - In carminibus poëtae fere rem actam vel sortis suae rationem non describunt, sed quod ipsi senserunt vel eo ipso tempore sentiunt, verbis enuntiant; itaque incipiunt saepe a significando sensu in ipsis dominante, veluti fiduciae, aut grati animi, ut Ps. VIII, XIX, CIII, atque tum sibi invicem succedunt, ut fluctus varii, sensa affectionesque, mox quasi vehementi cum commotione protrusae, mox lenius profluentes. Imo hoc ipsum etiam in orationibus. sermonibus, epistolis locum habet, imprimis si hae insigniori cum affectu sint prolatae; ita in ultimis Jesu sermonibus, Joh. XIII-XVII, Apostolos vides lugentes et paene desperantes, c. XIV: 1, 27, JESUM autem summo cum amore nunc ex hac, nunc ex alia parte iis occurrentem, ut consoletur et vero erigat cos ad summam Divinae suae causae sublimitatem, donec in hac penitus precibus enuntianda Deoque commendanda consistat c. XVII. Paulus religionis Christianae beneficia celebrans, Rom. VIII, a magnis incipit, ad majora dein in mediis calamitatibus quoque conspicua procedit, sensimque animo ita evehitur, ut tandem plane triumphum agat. - In sermonibus vero, orationibus et epistolis, ut per se patet, magis, quam in animi effusionibus car-

mine contentis, consilium dicentis ubique respiciendum est, certe si dicens fuerit vir sapiens, qui affectu se non prorsus a consilio abripi passus fuit. Hebraeorum vero consilium non solebat hoc esse, ut argumentum quoddam logice ab omnibus partibus explicarent: neque igitur Prophetae, neque JESUS in orationibus sermonibusque aliquam sumserunt doctrinam ab omni parte exponendam, uti nostra fere fert consuetudo. Imo pro re nata et ipsius temporis opportunitate et eorum, ad quos verba dirigebant, usu et necessitate ea de pleno pectore proferebant, quae viderentur maxime his conducentia. Id in sermonibus Jesu facilius saepe conspicitur, cum eorum opportunitatem fere Euangelistae memoraverint; in ejus orationibus pariter inquirendum est; et in Prophetarum quoque orationibus luculentius non raro cerni posset, si semper dicendi opportunitatem omnem cognovissemus. Idem in Apostolorum Epistolis tenendum: sic in Ep. ad Rom. Paulus non omnem suam de religione Christiana doctrinam exponit, sed id tantum quod hominibus a lege Mosaica ad CHRISTUM adductis maxime conducere videbatur; in Ep. ad Gal. ea, quae erroribus talium hominum occurrere poterant; in Ep, ad Eph., quae Christianae Ecclesiae ex Judaeis et vero aliegenis mixtae erant aptissima; in Ep. ad Col., quae talium erroribus pellendis idonea erant; in 1 Ep. ad Cor. vero singula, quae pro singulis cum dubiis tum vitiis Corinthiorum erant dictu necessaria. Jam vero his unice consentaneum est, ut singulorum locorum dictorumve cohaerentiam ne quaeramus in conjunctione partium argumenti per se spectati, sed in vinculo et congruentia cum ipso illo consilio, quod pro peculiari dicendi opportunitate in animo habuit auctor; sic Paulus 1 Cor. XIII: 4 segg, non omnes amoris

proprietates philosopho quodam ordine enumeravit, sed eas, quae in Corinthiis imprimis desiderabantur, ex suo animo amoris pleno celebravit, quo, ut ab Epistolae initio se velle declaravit, ipsos a discordia ad amorem reduceret. Similiter JESUS Matth. V segg. non omnem verae virtutis rationem explicuit, sed ea imprimis delegit, quibus sectatores suos ad sublimiorem erigeret virtutem, quam quae lege antiqua aut a legisperitis commendabatur. Similiter fere ad sui temporis Christianorum usum se accommodans, virtutem commendavit Jacobus, in Ep. sua nominatim ea respiciens, quae ipsis deerant. Paulus, ubi in Epistolarum suarum parte posteriore varia inculcat officia, id ita agit, uti lectoribus imprimis erat necessarium et uti jubebant principia Christiana, de quibus fere antea ipse scripserat. Neque minus apte cohaerere existimandae sunt Apostolorum Epistolae, quae appellantur Catholicae. - Est ergo in his omnibus consulenda consuetudo vulgarium sermonum et mos hominum, phantasia, sensu vel enthusiasmo ductorum, speciatimque Orientalium. In vita quotidiana epistolisque hanc fere rationem videmus, ut prouti phantasia et memoria, convenienter naturali idearum associationi, res revocat, ita hae enarrentur, atque ut argumentum aliquod non logice exponatur, sed pro opportunitate datà ea, quibus opus esse videtur, proferantur. Orientalium hominum eundem esse narrandi modum, liquet ex Arabum historicis, v. c. ex Abulfeda, cujus de Mohammede libri sunt, uti et dicuntur, Annales Moslemici, ex temporis fere ordine compositi. Eorundem Orientalium hanc esse rationem, ut non tam ex judicii, sed magis ex sensuum affectuumque natura singulas carminis orationisque suae partes, proverbiales etiam sententias grammatice parum copulatas,

conjungant, docet abunde poësis Arabica. Eum pro animi sensu conjungendi modum omnibus, qui similiter affectibus vehementioribus ducuntur, proprium esse, cerni potest ex Horatio et Pindaro, quorum ille non raro etiam brevibus sententiis accumulatis utitur, ut, quod in animo habet, effundat, hic liberrime profundit omnia sensa, fluctuum instar sibi succedentium. Orientalium morem hoc ferre, ut argumentum quoddam non ab omni parte logice explicetur, sed pro temporis opportunitate proferantur quae huic congruant, luculentissime e Corano conspicitur, cujus singula Capita sunt complexus sententiarum vel ratiociniorum, quae vel Mohammedis asseclis vel contra ipsius hostes videbantur necessaria. Denique enthusiasmo id maxime convenit, ut non disjecta quaedam et plane disjuncta proferat dicta, quod est furoris, neque ut logice dispositas argumenti partes explicet, quod deliberantis est judicii, sed ut de pectore, sanctis sensibus consiliisque pleno, identidem ea effundat, quae iis, ad quos se convertit dicens, maxime conducere possint.

Hoc observari in Paulo et ei, utpote θεοπνεύςω, proprium esse, notavi in Comm. de 1 Cor. XIII, p. 78, 118; de Catholicarum Epistolarum auctoribus idem monuit G. SEYLER, Stud. und Krit. 1832 I Heft. p. 44 seqq. imprimis 48 seqq. Caeterum de Gen. XXV: 1 conf. J. H. PAREAU, Int. V. T. p. 358, de 1 Cor. XIII: 4 seqq. conf. Comm. mea p. 77 seq. 215-217, de poēsi Arabica Comm. de Tograjo, p. 44 seq. 47, de Horatio, ipsius Od. L. II, Od. 10, de Pindaro ejusdem Horatii L. IV, Od. 2, vs. 5-12.

4. Ad logicam interpretationem rite exercendam, coll. Obs. 1, secundo loco attendendum est ad variorum hominum varietatem sive ad idiotismos. Scilicet, uti § XXIX, 2 vidimus, ingeniorum varietas in omni men-

tis animique patefactione, ideoque etiam in consiliorum delectu et ratiocinandi modo, vim habet insignem. Itaque variorum hominum diversitates observandae, proprietates eorum colligendae sunt et in unam aliquam ingenii iis proprii speciem conjungendae: nihilque, quod contra hoc ipsorum ingenium pugnet, iis tribuendum, omnia, quantum fieri potest, ex hocce derivanda sunt, vid. § XXV, 1-3. Cum vero, licet summa sit ingeniorum varietas, communis tamen omnibus sit totius gentis et antiquitatis, ad quam pertinent, genius; haec communis generis cognitio cum speciali hac proprietate est jungenda, prouti in quarumcunque rerum specie contemplanda generis, ad quam haec pertinet, natura negligenda non est, coll. & XXIX, 2. Atque sic speciei denuo hujus cognitio tenenda est, ut rite singulos, qui in hac discernendi sunt, intelligamus. Quare in his idiotismis observandis eorumque ad logicam interpretationem adhibendorum modo exponendo, a generalioribus ad magis specialia et singularia sensim procedemus.

Conf. AST, p. 176, 183 seq. 193, 194.

5. Aetatis diversitas ante omnia est observanda, in logica interpretationis parte. Quamquam enim universus gentis genius et universus antiquitatis in ea color idem fere maneat; tamen et ratiocinandi modus consuetus et consilia, quae capi solent, certa aliquâ aetate peculiaria esse et ab antecedentibus et subsequentibus temporibus distincta videmus. Scilicet progrediente ingenii cultu mens adolescit, auctoresque igitur praecipui consilia pariunt provectiora, sublimiora, magis virilia, et haec cum aequalibus, ipsis quoque provectioribus horumque capacibus factis, communicare possunt. Et una cum consiliorum ratione ipse etiam modus ratiocinandi sensim fit cultior et

provectior. Homeri tempore leges nil erant nisi consuetudines usu sancitae; per Lycurgum et Solonem eae ad certam rationem sunt adactae; posterioris et progressi cultús est consilium Platonicum totam rempublicam per institutionem philosopham informandi. Apud eosdem Graecos, licet ad philosophiam natos. ratiocinandi modus philosophus recentiori tamen tempore demum invaluit, sed et ita tunc regnavit, ut in ipsis Euripidis tragoediis vim haberet. Simile quid recentiori Germanorum aetate videas, philosophiae dominio ab antiquioribus temporibus diversa. - Pariter aetatis cultusque progressio cernitur in gente Israëlitica, quae ex rudi et nomadica ratione ad bene ordinatam civitatem processit. Consilium ergo Mosis erat legislatorium et ratiocinandi modus huic consentaneus. cum apud hunc peccata, peccatorum venia, justitia, salutis spes et similia referrentur unice ad civitatem et legem civilem, licet pro universo Hebraeae antiquitatis genio theocraticam: deinde progrediente cultu Davides et Asaphus jam de animi vitiis magis, ut de superbia. Ps. XXX, et providentiae Divinae neglectu, Ps. LXXIII, cecinerunt, et peccatorum veniam salutemque in Divini amoris sensu et vitae cum Deo communione posuerunt, Ps. XXXII, LXXIII conf. Ps. CXXX. Prophetae postea non raro invecti sunt in sacrificia perverso animo oblata, et animi unice rationem habere Deum docuerunt. Imo cum Moses in Decalogo professus esset, patrum et proavorum peccata luituros esse liberos posterosque, Exod. XX: 5; Ezechiel diserte affirmat, neminem alterius causa poenas esse laturum, neque patris loco filium, neque filii patrem, c. XVIII: 19: 20. Scilicet ille externam civitatis, hic internam magis moralitatis habui trationem. Tam explicatae disquisitiones atque ratiocinationes de

providentia Divina, bonos non raro calamitatibus afficiente, quam in Jobeide reperiuntur, ea demum provectiore gentis aetate oriri poterant, cui librum hunc adscribendum esse Ecclesia Judaica judicavit, eum inter ultima V. Fis scripta referens. Denique quod JESUS sibi proposuit et aequalibus proposuerunt Apostoli, ut, legis potestati atque regimini superiores homines, ipso spiritu intus agente sponte boni essent; id aliquando oriturum, praeviderunt quidem Prophetae, Jerem. XXXI: 31-34, Ezech. XXXVI: 26 seq., Joel III: 1 seqq.; sed id non nisi adulta gentis aetate revera locum habere potuisse rite vidit Paulus, Gal. IV: 1-7. Et talia ratiocinia, qualia de hominibus lege liberandis habentur Rom, VII, Gal. IV, 2 Cor. III, capere nullo modo potuisset anterior aetas. Cultioris etiam ingenii, quam legislatio civilis et externa, est sapientia, ex naturae humanae observatione depromta, quae Salomonis aevo exstitit, postea a Siracide exculta est, et apud JESUM ejusque Apostolos quoque invenitur. Quodsi denique salutis futurae spem respicis, in hac quoque gentis progressionem vides. Apud Mosem enim unice ponitur et poni poterat in terrestri totius gentis conditione futura; apud Poëtas et Gnomicos vero ab animi non raro statu interno, per pietatem hac in vita felici reddendo, desumitur; apud Prophetas ab effundendo temporibus Messianis spiritu Divino; apud Jėsum denique et Apostolos a vita spirituali, post mortem etiam aeterna futura.

Generis diversitas non raro etiam aliquam tum consiliorum tum ratiociniorum diversitatem affert. Prouti enim quis vel epicus historicusve est, vel lyricus poëta, vel orator civilis legislatorve, vel philosophus institutorve moralis atque religiosus; ita generi

suo et congruentia sibi proponit consilia, et ratiocinandi medo utitur consentaneo. Sic, licet Graeci universi ad rempublicam fere omnia referrent et in modo dicendi ad pulcrum sese componere solerent, tamen generis illius apud eos diversitas cernitur, non modo in diversi temporis sed etiam ejusdem aetatis auctoribus, imo interdum in ipso auctore uno eodemque. Ita Epici et Historici rebus, quas viderunt vel audiverunt, referendis ornandisve delectantur, utentes fere placido narrandi genere, uti Homerus, Herodotus. Lyrici res ipsas externas leviter tantum attingere, sed animi motus et ideas suas patefacere solent excelso saepe, neque raro obscuriori poësi, uti Pindarus. Oratores, quae persuadere civibus volunt, argumentis fere latius exponunt, sic Demosthenes. Legislatores brevibus plerumque effatis legibusque singula exhibent, prouti praesens fert civitatis conditio. Philosophi id quod per se bonum et perfectum est inquirere amant, utuntur autem ratiociniis ex intima natura humana depromtis, uti Socrates, Plato. Imo idem Plato in libris de Legibus, civitatis, quae adsit, conditioni accommodat leges singulas, proöemiis commendatas breviterque enuntiatas; cum in libris de Republica philosopha ratione fingat perfectam civitatem, sine legibus sola institutione optima informandam. Institutoris moralis consilium rationemque vides imprimis in Socrate, vitae communis sermonibus utente, ut alumni ex suo ipsi ingenio animoque optima quaeque proferant. - Apud Hebraeos habent auctores omnes communem genium theocraticum et ratiocinandi modum Orientalem, coll. Obs. 2, 3. Sed Historici gentis Theocraticae fatis referendis regimen Jehovae commendant. Poëtae fiduciam, gratum animum, reverentiam erga Deum exprimunt. Legislator et legis vindices Prophetae in

praesenti gentis conditione ex Jehovae voluntate regunda versantur. Sapientes de cujusque hominis privata vita eaque religiosa agunt. Itaque poenae et praemia Mosi Prophetisque sunt civilia, Sapientibus his et Gnomicis sunt virtutis vitiique sequelae in communi hominum vita consuetae. Institutores religiosi JESUS et Apostoli hoc habent consilium, ut spiritu intus agantur homines ad Deum πνεύματι καὶ ἀληθεία venerandum, utunturque hanc in rem imprimis sermonibus familiaribus epistolisque, horum rationem proxime referentibus. Hinc et pro vario genere spectanda est orationis conjunctio vel ea, quae magis est phantasiae, ut in Historicis, vel sensuum et affectuum, ut in Poëtis, vel consilii, quod eo ipso tempore sibi proposuerunt dicentes, ut in Prophetarum orationibus poëticis, JESU sermonibus, Apostolorum epistolis. unus idemque vir interdum diversus est pro generis, in quo versatur, diversitate. Moses in legibus ferendis simpliciter, quid agendum sit, jubet, paucis interdum commendandi causa verbis additis; idem vero Deutr. XXXII oratione prophetica explicate agit de totius gentis perversitate, contractura ipsi infelicitatem, qua, tanquam castigatione Divina, ad meliorem mentem reducatur, ut sic ad salutem gratiâ Divinâ redeat. Hoc primum de universa gente vaticinium fere, tanquam exemplum, secuti sunt ejusdem gentis Prophetae. Jesus, qui placida plerumque oratione utitur, ubi de fatis futuris vaticinatur, Matth. XXIV, elato neque raro impeditiore usus est loquendi genere prophetico. Johannes rerum subsequentium ordinem fere exhibet historicus in Euangelio, sensum animi consiliique sui rationem sequitur in scribenda Epistola: neque ab eodem aliena est elatum et symbolicum ratiocinandi genus, quale est in prophetico prorsus Apocalypseos libro.

De Graecis conf. KRUMMACHER § X, p. 27 seq.

Magis etiam particularis neque raro longe major est vis diversae institutionis sectaeve, qua diversi informati sunt homines, eâdem licet aetate viventes aut eodem dicendi genere utentes. Est ea non raro tanta, ut, quamquam forma dicendi et externa ratione referant communem gentis et aetatis genium, tamen consilia iis sint prorsus opposita et ratiocinia vel plane alia, vel, si specie externà videantur eadem esse, contrarium non raro, certe diversissimum habeant sensum. Scilicet, si quae schola peculiaris aut vir aliquis exsistit magnus, hunc sequentibus privum oritur, quo ab aequalibus distinguuntur, propositum, ad quod omnia referunt. Atque, si ille sapiens est prudensque, utitur quidem ratiociniis sibi privis methodoque sua peculiari, sed, quantum fieri potest, voces tamen, dicendi rationes notionesque, suo aevo consuetas adhibet, ut his vim subjiciat excelsiorem melioremque et ut quae adsunt omnia ad novum suum consilium adaptet. Ita Sophistis, decori et honesti fundamenta subvertentibus, toto suo consilio se opposuit Socrates καλοκάγαθίαν commendans, et contrariam eorum sophisticis orationibus suam methodum, omnia ex ipsins hominis ingenio elicientem, adhibuit. Idem vero in multis, in ipsa adeo παιδεραςία, sublimiori illa solosque animos spectante, commendandà, usus est notionibus et consuetudinibus sui temporis, ut, has ipsas corrigendo et ad honestatem componendo, aequales suos informaret. Similiter Plato musices et gymnasticae artes, suo tempore in institutione consuetas, laudavit, sed et gymnasticam volebat meliorem et musicam plane novam virtuti veraeque religioni consonantem. - Pariter apud Hebraeos Moses multa quidem habet sapientibus sui aevi, Aegyptiis nominatim, propria, sed ad suum plane consilium adaptata, conf. & XXIII, 5. Pharisaei et Sadducaei cum aequalibus suis legem Mosaicam impense laudabant utrique, sed vel sic tamen pro sectae diversitate hi nova omnia rejiciebant, illi ex recentioris theosophiae placitis et Rabbinorum sententiis antiquam legem interpretandam judicabant. Omnium maxime singulari sua institutione ab acqualibus omnibus distinguendi sunt JESUS ejusque Apostoli. Quamvis enim hi in notionibus de $\tau \tilde{\eta}$ βασιλεία των ουρανων, de αναζάσει των νεκρών aliisque permultis proferendis uterentur sui temporis consuctudine; erat iis cum in hisce, coll. Matth. XXII: 29 seq., tum in omnibus spiritus plane novus et aevi sui genio oppositus, conf. Joh. XV: 19, 1 Cor. II: 12. Quare etiam in placitis multis, v. c. Matth. V: 20-48, et in ipsa omni methodo sua Jesus longissime a Rabbinis discessit, non ad antiqua effata, sed ad rerum ipsarum naturam et ad ingenii in homine divini vim plerumque provocando. Conf. omnino § XXII, 6.

De his idiotismis universe conf. KRUMMACHER, p. 18.

Ad singulos quosque auctores pertinet varietas privicujusque ingenii, quae et ipsa in consiliorum ratione et modo ratiocinandi multum valet. Namque non tantum ejusdem gentis aetatisque suae genium referentes, et eodem dicendi genere utentes, sed etiam ejusdem institutionis vim experti, homines ingenio suo sunt saepe diversissimi, suoque igitur modo peculiari in illo genere versantur, et vim atque methodum, huic institutioni propriam, sua ratione suscipiunt et adhibent. Imprimis id in iis cernitur, qui profecti sunt ab institu-

tione, non certis formis adstricta sed liberius ingenium informante. In eodem tragico genere Aeschylus est ποιητικώτατος, Sophocles τραγικώτατος, Euripides φιλοσοφώτατος. Pythagorei antiquiores minus varium suum privumque ostenderunt ingenium, quippe tenentes omnes illud: αὐτὸς ἐφᾶ. Socratici vero, e liberiori Socratis institutione profecti, admodum fuere varii, ipsi adeo immediati eximiique hujus discipuli, Xenophon et Plato. - Pariter apud Hebraeos se rem habuisse, in V. F. propterea saepe minus in oculos incurrit, quia praecipui auctores iique plurimum diversi, Moses, Davides, Jesaia, Jobeidis auctor, ipsa aetate etiam diversi sunt. Conspicitur tamen in aequalibus Davide et Asapho, quorum ille, in eodem lyrico poëseos genere, affectuum vi, hic philosophico ingenio eminet. Tanto magis autem in N. F. id observandum est. Minus quidem in Pharisaeis et Sadducaeis, quippe serviliter fere suae sectae adhaerentibus: quamquam ne horum quidem excellentiores, uti Nicodemus, Gamaliël hujusque discipulus Saulus cum vulgaribus illis sunt confundendi. Sed quam maxime haec privi propriique ingenii vis cernitur in iis, qui e JESU institutione liberrima illa et excellentissima primum prodierunt, aut per ipsius Apostolos sunt informati. Sic in universa Ecclesia primaeva, imo in uno adeo coetu Corinthiaco, alii erant magis Judaizantes, Petrum vel Jacobum imprimis sequentes, alii liberiores, Paulum imitantes, alii philosopham Alexandrinorum eloquentiam amantes, Apollonii sectatores: hi ergo et consilium JESU CHRISTI SUO singuli ingenio convenienter susceperant et ratiociniis vel Judaizantibus, vel liberalioribus, vel magis philosophis utebantur. Sed, quod etiam ex his dictis jam liquet, in viris etiam primariis ipsisque Apostolis, CHRISTI spiritu maxime ductis, eadem adfuit ingeniorum diver-

sitas, in ipsorum vita scriptisque conspicua. Euangelistae conspirant in hoc consilio, ut JESUM unicum Conservatorem commendent, vita ipsius enarranda; sed Matthaeus Jesum Messiam, Judaeis exspectatum, pingere, Lucas eundem hominem humanissimum, quorumcunque hominum Sospitatorem, proponere, Johannes Dei Filium, omnes secum Dei filios reddere volentem, ob oculos ponere studuit: et pro suo quisque consilio rerum narrandarum delectum fecit. Similis est in orationibus epistolisque Apostolicis diversitas. Jacobus CHRISTI legem perfectam, Mosaica lege praestantiorem, vouov τέλειον commendabat, usus maxime proverbiali oratione: referens in utroque JESU Orationem montanam. Johannes Divinum illud πνευμα, quod JESU CHRISTO inerat, communicari per ipsum cum omnibus Divinae familiae fratribus volebat, ut hi fraterno amore juncti patrem communem Deum colerent; quam in rem usus est oratione simplici sed sublimitatis et tenerrimi affectus plena: in utroque secutus JESU sermones ultimos, Joh. XIII—XVII. Paulus Dei excellentiam, maxime χάριν τοῦ Θεοῦ, in universa JESU CHRISTI persona et missione patefactam, in luce ponere studuit et commendare, ut huic fidem habentes omnes divino agerentur spiritu atque, sine lege, sponte cum Deo communiter consentirent: usus autem est ratiocinandi modo mox Judaico, ut ad Rom. et Gal., mox philosopho magis, ad Eph. Col. Corinth.: hic igitur in animo et ante oculos habuit semper ipsum CHRISTUM, et ratiociniorum varietate quam proxime accessit ad JESUM, variorum hominum ingenio se semper accommodantem. Haec Apostolorum et Euangelistarum varietas saepius fuit obscurata, quasi jesu institutione minus digna. Sed, uti modo vidimus, haec ipsa discipulorum varietas est institutionis praestantissimae indicium habendum. Minus etiam observatur, quaenam Apostolos omnes inter et ipsum Jesum intercesserit

in dicendo conspicua ingenii diversitas. Quae, ut in aliis multis posita est, ita in hoc vel praecipue; quod ea, quae singuli illi ex eo hauserunt, cuncta in ipso aderant eaque ad eximiam composita harmoniam. Nominatim ratiocinandi genere resus minus Judaico utebatur, quam Paulus, et tamen ad ipsos etiam Judaeos docendos multo melius accommodato, idemque tanta usus est formarum varietate, ut nemo Apostolorum, ne ipse quidem Paulus, hac in re ad ejus excellentiam accesserit.

De hisce idiotismis universe conf. Krummacher, p. 327 seq.; de Hebraeis meijer, Hermen. I Th. p. 13, conf. etiam p. 160; de Euangelistis van hencel, p. 32 seq. 37 et krummacher, p. 327 seq. 331 seq. 336 seq. 353; de Apostolis van hencel, p. 35, 60 seqq.; de horum utrorumque idiotismis, in externa magis argumentandi forma conspicuis, accurate multa observavit c. g. wilke, Die neutestamentliche Rhetorik, C. VII.

Denique in his ipsis singulis viris observanda est varietas, quam adduxit aetatis minus magisve provectae et regionum, in quibus vel ipsi vel ii, ad quos scribebant, viverent, diversitas. Etenim vitae aetas progrediens multum facit ad unumquemque ulterius explicandum, vel etiam ad opportunitatem ei praebendam explicatius rem suam aliis exponendi. Pro regionum autem varietate varii fere sunt ii, ad quos dicas scribasve, atque ideo varia etiam esse oratio debet. Sic de animi immortalitate nunquam tam egregie disseruisse Socrates videtur, quam paulo ante mortem suam, cum id ipsi ipsiusque amicis maxime esset necessarium. Plato juvenilem habet orationem in Phaedro, in libris de Rep. virilem. - Pariter apud Hebraeos Davides in carminibus, quae composuit rex, multo magis populi causam fere ob oculos habet Deumque ut summum gentis Regem proponit. Quae in Apocalypsi florentior est oratio minime indigna est minus

provecta aetate illius Johannis, qui in Epistolis, in senectute scriptis, placido usus est dicendi genere. Pauli argumentandi ratio plane alia est in Epp. ad Rom, et Gal., ubi ad Judaizantes scribit, alia ad Eph. et Col., ubi magis philosophantes habebat lectores. Imo diversitas ratiocinandi generis, quae cernitur in JESU anud tres priores Euangelistas et apud Johannem, magnam partem repetenda videtur ex eo, quod illi eum imprimis in Galilaea ad simplices homines loquentem retulerunt, hic praecipue in Judaea cum viris doctis disserentem. Et vero nunquam Jesus tam explicite de sua causa mentem totam verbis declaravit. quam ultima vitae suae vespera, cum id demum ferre quodammodo ipsius Apostoli possent: et hoc inso tempore tandem in precibus simplicius etiam. quam brevi ante, et sublimius animum suum coram Deo effudit.

De N. T. auctoribus conf. BECK, Monogr. p. 103.

6. Tandem, coll. Obs. 1, tertio loco in singulis monumentis integris locisque eorum singulis indaganda esse auctorum consilia et ratiociniorum progressum. sive, ut dici solet, scopos et cohaerentiam orationis, non opus est ut demonstretur amplius; hujus enim ipsius rei gravissimae causa omnis haec instituitur disquisitio logicae interpretationis, coll. § XXIX, 3. Sed jam videndum est, quomodo haec consilia et haecce ratiociniorum dictorumque cohaerentia possit debeatque indagari. Hanc igitur in rem, coll. § VII, 2, observandum est, quomodo soleant a dicentibus et scribentibus consilia atque cogitatorum cohaerentia patefieri; ut hinc deinde concludatur, quomodo ex hac ipsa patefactione eorum consilia et ratiociniorum conjunctio effici ab interprete rite possit. Est autem et hac in re, coll. § VII, 5, non modo universorum hominum consuetudo loquendi scribendique observanda, sed etiam peculiaris Hebraeorum et singularis auctorum singulorum proprietas.

Et dicentes quidem scribentesque, sana mente praediti, consilium aliquod habent loquendi: caeterum enim id non agant. Est autem illud interdum in hoc ipso positum, ut animi sensa effundant, uti in hominibus vehementius affectis cernitur; plerumque vero in hoc, ut cum aliis communicent quae sentiunt cogitantve, sive quo hi simpliciter id sciant, sive quo simul horum vel mens illustretur, vel animus afficiatur et flectatur. Jam vero patefieri triplici modo potest, quid dicens scribensve sibi voluerit. Vel enim alius, qui id ex ipso novit, nobiscum id communicat, vel ipse disertis verbis id enuntiat, vel, etiamsi neutrum horum locum habeat, consilii significatio ipsi eius orationi est impressa. Nam consilio suo convenienter cum dirigat orationem suam, huic sane impressa sunt illius vestigia; e quibus igitur quid sibi proposuerit investigare possumus. Hoc vero tum demum optime perficiemus, si monumentum ipsum non per se modo spectemus, sed id cum auctoris vita et cum eorum, ad quos ejus propositum spectabat, conditione conferamus. Sic vulgo epistolae alicujus propositum tum demum rite perspicitur, quando novimus a quo et ad quem ea sit scripta. Itaque, coll. § VIII, 2, videndum est, quis qualisque sit, qui dicat scribatve, quinam qualesque ii, ad quos loquatur, et hoc utrumque componendum est cum ipsa ejus oratione scriptove monumento. Hocce igitur imprimis peracto ex universa auctoris oratione consilium ejus perspiciemus, sive ipsius aliorumve disertis effatis adjuti, sive etiam his destituti. - Plerumque etiam dicentes scribentesque

orationem suam contexunt sive cohaerentem faciunt. Nam plerumque complura cogitant conjuncta, et quas in animo habent conjunctas notiones affectionesque, has quoque junctas oratione patefaciunt. Conjunctio autem haec cogitatorum affectuumque admodum varia est. Oritur ea saepe e naturali idearum associatione, non consulto informata; sic, si aliud post aliud fieri vidimus, codem etiam ordine id nobis repraesentare, ideoque aliis quoque ita narrare solemus. Similiter naturalis saepe est affectuum associatio, orta e rebus externis, varias deinceps affectiones excitantibus; sic homines, quibuscum in re gravi versamur, possunt primum laetam spem, deinde de re peragenda metum, post denuo, sublatis difficultatibus, spem inconcussam in animo nostro excitare. Sed sacpissime consulto cogitatorum cohaerentia in mente constituitur, eaque ipsa etiam varia. Saepe oratione primum rem nostram proponimus, tum explanamus uberius, dein illustramus, mox comprobare studemus, interdum etiam contra aliorum sententiam vindicamus, non raro postea eandem repetimus, quo magis eam aliis inculcemus, aut ctiam concludimus, quid e dictis consequatur. Haec praecipua fere sunt, sed infinitis modis variari solent. saepe enim alia aut adsunt aut desunt, et alio atque alio ordine proferuntur. Universe autem partes orationis vel sunt coordinatae, sive ideo junctae, quia altera aeque atque altera eo tempore videbatur proferenda. vel subordinatae, sive ita junctae, ut altera ex altera sequatur vel ad alteram comprobandam pertineat. Ergo adsunt plerumque et universum aliquod argumentum sive thema orationis, de quo in toto monumento agitur, et coordinatae partes majores, sive illius argumenti sectiones, et subordinatae partes minores sive dicta pertinentia ad majores illas

partes totumque ideo etiam argumentum in luce ponendum. In hujusmodi autem consulto informata orationis cohaerentia plerumque sensa et animi affectiones e cogitatorum natura sponte seguuntur vicissimque notiones alias excitant. Quodsi jam quaeritur, quomodo talium dictorum cohaerentia patefiat; facile quidem plerumque cernitur id ipsum, ea cohaerere; nam propter id ipsum, quod in animo conjuncta erant, in oratione etiam juncta apparent sibique invicem subsequentia. Sed saepe minus certo patefit. quomodo cohaereant singula in auctoris mente. terdum guidem id diserte et accurate enuntiatur per orationis formam, maxime per eius particulas sive, ut Grammatici recte eas vocant, conjunctiones. Ita explanantis est scilicet, nempe; illustrantis veluti. exempli gratia; probantis namque, etenim; vindicantis etiamsi, vel sic tamen; repetentis sane, profecto; concludentis itaque, igitur. Sed saepissime ejusmodi conjunctiones aut non exprimuntur aut minus definitae adsunt, cum prae affectu, tum prae minus accurato dicendi genere. Tum ergo auctor simpliciter rem suam proponit, illustrat, probat, concludit, id se agere non diserte significans orationis formâ. Ergo tunc ex hac materia orationis sive ex ipsorum dictorum natura quodammodo cerni potest, quid ad illustrandum, quid ad probandum, quid ad vindicandum pertineat. Sed si sic se res habet, necessario non singula haec dicta per se spectanda sunt, sed respiciendum est vinculum, quod haec inter et ipsum de quo agitur argumentum universum intercedit. Tum igitur recurrendum semper est ad consilium, quo dicta sunt omnia, ut hoc ob oculos tenentes judicare possimus, qua de causa auctor ille, ad illos dicens homines, et illo ductus proposito, singula ita composuerit. Atque hoc ipsum proderit etiam tum, quando definitae ejusmodi conjunctiones adsunt. Namque, si sic auctoris ipsius mentem consiliumque constanter respicimus et ob oculos tenemus, tum demum cum ipso cogitamus et ratiocinamur deinceps, eritque ita nobis in omni ejus oratione quasi vita spiritusque.

De orationis cohaerentia conferri meretur GRIESBACH, Vorlesungen über Hermeneutik, p. 94 seq.

Talium autem hominum, quales in C. S. occurrunt, quaenam specialis fuerit ratio in consiliis et cogitatorum conjunctione patefaciendis, ex ipsis eorum idiotismis, de quibus Obs. 4, 5 egimus, omniumque maxime ex universo corum genio, de quo Obs. 2, 3 vidimus, inquirendum est. - Jam vero consilia patefieri per aliorum diserta dicta solent fere in narrationibus librisque historicis, cum narrantes saepe referant de proposito eorum, quos inducunt loquentes. Per ipsorum auctorum diserta effata patefieri consilia solent tum imprimis, quando hi sedati sunt animi, vel judicii expliciti, maxime și consulto rem aliquam erudite explicandam sumunt. In sermone communi autem, in vulgaribus epistolis, et in hominum affectu vehementiore ductorum vel minus explicito judicio loquentium dictis scriptisque plerumque unice ex toto orationis scriptive habitu effici potest, quo dixerint proposito. Modum autem, quo in mente cohaerent singula, diserte accurateque significare solent fere qui accurato ducuntur judicio, quique explicata ratione argumentantur eo consilio, ut ipsis nominatim ratiociniis doceant alios et illustrent. Minus id accurate definiteque significant, sed effundendis modo animi

cogitatis sensisque progrediuntur sine significata horum conjunctione, quotquot vel judicio minus quam affectu valent, vel animos flectere potius quam mentes illustrare student, vel certe non consulto accurate sua ratiocinia explicare sibi proposuerunt; sic pueri, vulgus, homines in communi vitae consuetudine plerique, sed etiam poëtae et auctores sensu affectionibusque vehementiores. - Cum igitur Obs. 2, 3 nobis patuerit, dicentes scribentesque in C. S. occurrentes, utpote Orientales, phantasia et affectu magis quam judicio valentes esse; plerumque exspectanda ab iis non est diserta consiliorum declaratio neque diserta per conjunctiones sive particulas accurataque indicatio modi, quo singula cohaereant. Hoc universe tenendum. Sed et, coll. Obs. 4, 5, specialia haec observanda sunt. Cum illorum multi sint historici. apud hos non raro videas indicata agentium loquentiumque, quos inducunt, consilia. Cum multi sint poëtae, apud hos consilium diserte indicatum minime exspectes. Cum doctores ipsi vel poësi, vel sermone vulgari, vel epistolis plerumque utantur, horum quoque et consilia et cohaerentiam plerumque minus in disertis effatis et definitis particulis quaeras. Sed cum ingenium Hebraeorum sensim cultius evaserit judiciumque explicatius; disertae et definitae particulae multo minus in V. F. adsunt, quam in N. F.: uti et lingua ipsa Hebraea ejusmodi conjunctionis particulis fere caret, Graeca vero, in N. F. etiam adhibita, lingua iis abundat. Denique apud cos, qui cultioris atque explicatioris rationis judiciique sunt, et consilia diserte interdum significata videas, uti apud Johannem, Paulum, ipsum JESUM, et accuratius particulas adhibitas, uti omnium forte maxime apud Paulum, quippe non modo expliciti judicii virum,

sed praeterea et Graece scribentem et consulto saepe cruditius argumentantem.

7. Ex his, Obs. 6 dictis, perspicitur, quomodo versandum sit in consiliorum et cohaerentiae indagatione in singulis monumentis eorumque partibus integris.

Et prius quidem, quod eam in rem est agendum, hoc est, ut inquiratur, quis qualisque sit dicens, quales sint ii ad quos dicat, et quae natura sit ipsorum dictorum.

Ouis qualisque sit dicens, duplici modo videndum est, ut et constet de auctore ipsius monumenti, et de eo, quem hic interdum loquentem inducit, - Ut autem perspiciatur, quis qualisque sit ipse auctor, quaerendum est et quis, vel, si hoc ignoretur, cujusmodi vir ille fuerit, et quale fuerit ejus ingenium, caeteroquin enim ejus consilia et ratiocinandi modus pervestigari nequeant, et quo tempore, quo loco, qua imprimis opportunitate et quo animo scripserit, haec enim in consilia omnemque ratiocinandi modum vim habent. Cognosci autem ea singula possunt vel ex indiciis externis, vel ex internis, vel ex utrisque. Externa indicia sunt historica, veluti inscriptiones aut subscriptiones, ab ipsis auctoribus profectae aut ab aequalibus posterisve additae, item horum de monumenti alicujus auctore testimonia. Sic Ciceronis Epistolis praemissum est ipsius nomen; tempus, interdum etiam locus scribendi in fine adjicitur. Xenophontis, Platonis, Ciceronis opera, ut ab his profecta, ob aequalium vel posterorum testimonia suscipimus. His igitur omnibus indiciis historicis num merito fides habeatur, critice indagandum est. Interna indicia sunt exegetica, veluti si in ipsis monumentis vestigia insunt, quibus pateat, talem esse auctorem debuisse, vel si respiciatur in iis ad certum tempus

certamque aliquam opportunitatem. Ita Pindari carmina facile indole sua fere dignoscuntur, et insita saepe habent indicia ejus certaminis, cujus opportunitate sunt cantata. Cum autem in multis monumentis cerni tantum queat, qualis eorum auctor qualisque opportunitas fuerit, non item quis ille et quaenam haec sit habenda; optime sane ex utrisque indiciis, cum externis tum internis, sapimus. - Est etiam adendum, quis quoque loco sit dicens. Nam non raro auctor alios induxit loquentes. Sic agunt imprimis quidem epici, historici, scenici, dialogorum scriptores, interdum vero etiam alii. Illi ergo dignoscendi sunt, nam, uti rite Horatius (ad Pisones, vs. 114 seqq.) dixit: Intererit multum Davusne loquatur an herus, rel. De his autem eadem fere quaerenda sunt, quae de auctore totius monumenti, idque eodem paene modo. Nam plerumque quidem ipsum monumentum historice refert, quis certo loco inducatur loquens; id autem si non diserte monetur, ex ipsis dictis efficiendum est, et hinc fere semper est inquirendum, qualis ille dicens et quo animo fuerit.

Ita ad dialogos Platonicos collustrandos Prosopographiam Platonicam scripsit G. GROEN VAN PRINSTERER, Lugd. Bat. 1823.

Quinam qualesque fuerint, ad quos dicatur scribaturve, sive ad quosnam pertineant ea quae dicantur, pariter duplici modo inquirendum est, cum de universo monumento tum de singulis ejus partibus.— Ad rationem eorum, ad quos totus liber, tota epistola, totum carmen pertinet, plerumque adaptata sunt auctoris et consilia et ratiocinia. Itaque videndum et quinam vel cujus generis homines fuerint, et quales hi, qua sorte, quibus moribus, qua cogitandi

sentiendique ratione, caeterum enim cerni nequit, quid iis fuerit aptum, et quaenam hosce inter et auctorem intercesserit conjunctio, a qua maximam partem hujus consilium pendet. Haec etiam cognoscuntur vel ex indiciis externis, v. c. quando in Ciceronis Epistolis praemittitur, ad quos hae datae sint; vel ex internis, quando in ipso monumento cernitur, quales esse debuerint ii, ad quos talia dicere ille auctor potuerit vel debuerit; vel ex utrisque, quod sane hîc quoque praestat. Interdum externa admodum sunt necessaria, veluti ad Horatii Carm. L. I, Oden 14 intelligendam. Interna negligi paene nunquam possunt; nam ex his demum cognoscitur, quomodo ipse auctor de iis, ad quos dixit, cogitaverit, quid de iis senserit, quid in iis respexerit. - In singulis etiam partibus non raro inquirendum est, ad quosnam pertineat eo nominatim loco oratio. Sic in libro historico, veluti in Xenophontis Memoralibus, quoties alius dicens, aut idem etiam alio tempore dicens, inducitur, toties fere ad alios oratio dirigitur. Et vero in oratione vel scripto longiore, ad plures pertinente, auctor saepe nunc hanc nunc illam eorum partem magis respicit, uti v. c. in Carmine ad Pisones Horatius nunc hos nunc alios poëtas ob oculos habuit.

De his, Observ. hac dictis, conf. GRIESBACH, l. l. p. 100 seqq.

Ipsorum monumentorum locorumque natura ita indaganda est, ut inde consilia et ratiociniorum sensuumve progressio cernatur. Quod ergo pariter est duplex, pertinens cum ad universum monumentum quodque, tum ad singula ejus loca. — In universo monumento indagando videndum est, num auctor aut alius quis, cum ipso arcte junctus, consilium scriben-

di diserte indicaverit. Sic Xenophon in Memorab. initio fere cujusque dialogi memorat, quo consilio Socrates eum habuerit, Plato in Libris de Rep. ipse significat, justitiae ejusque cum felicitate conjunctionis perspiciendae causa omnem a se institui de perfecta republica disquisitionem. Similiter videndum, num disertis conjunctionibus indicetur progressio et cohaerentia orationis; quod cerni debet ex ipsis dictis illam significantibus, praecipue ex particulis orationis, quae conjunctiones appellantur. Quando haec utraque diserta significatio adest, et magis etiam quando vel utraque vel alterutra deest, ex universo orationis habitu inquirendum est in consilium auctoris et progressionem orationis, ut penitus perspiciatur ejus mens. Jam vero, quod auctor identidem in toto monumento repetit, aut a quo initium facit, id ipsi prae ceteris alte in animo repositum fuisse censendum est; et, ad quod tendunt omnes partes orationis, id sane praecipue ille voluit: hoc igitur utrumque ipsius consilium pandit. Sic Horatius, Carm. L. III, Od. 3, Romanis, ut ipsorum imperium felix sit, justitiam commendaturus, ita incipit: Justum ac tenacem propositi virum, rel. Idem, L. II, Od. 16, hoc habuit consilium, ut felicitatis fontem, non in divitiis rebusve externis, sed in animo sua sorte contento positum commendet; nam ad hoc omnia ibi conspirant. Atque similiter, ratione inversa, e natura singulorum dictorum, comparata cum antecedentibus et subsequentibus, atque imprimis cum ipso consilio auctoris, efficiendum est, quare haec ita sint ordinata, sive quaenam sit orationis cohaerentia. - Pariter videndum de singulis monumenti partibus, idque eodem modo. Qua in re duo imprimis inquirenda sunt: alterum, ubinam incipiat, ubinam desinat pars aliqua integra;

quod vel e disertis dictis liquet, vel ex argumentationis natura: alterum, ut semper etiam indagetur, quomodo illae partes majores conjunctae sint cum universo reliquo monumento.

In carminibus Orientalibus id non raro est difficilius. In Comment. de Trograji carmine ex ipso argumento et e forma orationis effeci, inde a vs. 30 novam incipere carminis partem, vid. p. 117, et ex sensuum convenientia in hac parte atque in reliquo carmine vinculum ejus cum antecedentibus indicavi, p. 118.—

Caeterum de hac consilii et progressionis indagatione, ex ipsis monumentis petenda, conferri meretur ARIGLER, p. 129 seq.

Priore illo negotio, quo disquiratur de auctore, de iis ad quos dixit et de ipsorum dictorum natura, peracto, sequitur jam alterum hocce, ut inde judicet interpres de orationis tum consilio tum cohaerentia. Judicandum enim hac de re est ex tribus illis conjunctis, ita quidem ut duo priora omnino quidem necessaria sint, tertium vero praecipuum hac in causa subsidium sit existimandum, horum autem subsidiorum cunctorum ope demum rite certoque de consilio et cohaerentia possit judicari. Namque si noverimus, quis auctor sit et quomodo cogitare soleat, et ad quos dicat et quid his opus fuerit; probabili quidem conjectura autumare, neque tamen certo statuere possumus, quo consilio ille ad illos dicturus fuisse videatur et quibus ratiociniis usurus. Sed si ita praeparati legimus et relegimus ipsum monumentum, et videmus quid revera dixerit et quo tendant ea dicta omnia; tum demum ex ipsius mente totum perspicimus consilium ratiocinandique modum, et ipsius ingenio congruum et reapse ab ipso adhibitum. Ita qui Platonem cognoverit, vel sic tamen facile existimet, cum reipublicae optimae delineandae causa scripsisse magnam partem librorum, qui de Republ. dicuntur; quod tamen secus se habet, nam ut ipse profitetur, justitiae verae perspiciendae causa omnes illas instituit disquisitiones. Cicero vero tali consilio suos de Republ. libros omnino scripsisse judicandus ost.

Quod dixi, eum etiam, qui Platonem cognoverit, facile errare posse in constituendo ejus in libris de Rep. scribendis consilio, nuperrime patuit in Prolegomenis ad Platonis Rempublicam, quae scripsit G. F. RETTIG, Bern, 1846, contra Schleiermacherum aliosque Platonis interpretes docere studens, in perfecta republica proponenda, non in justitiae natura et vi exponenda consilium Platonis esse positum: qua in re auctor non satis tenuisse videtur, Platonem ex veterum ratione, quorum vita ad civitatem tota referebatur, justitiam quaerere in integra civitate aeque, atque in singulis hominibus, illic, ut ipse ait, majoribus, hic minoribus quasi literis designatam. Conf. van heusde, Initia Phil. Plat. V. III, p. 11 seq. 53 seq. 122—126.

8. Exemplis allatis illustrabimus, et quomodo in C. S. interpretando singula, huc pertinentia, sint indaganda, et quomodo ex his conjunctis judicandum sit de monumentorum locorumque singulorum consilio et contextu.

Quinam qualesque sint auctores totorum monumentorum liquet, ut vidimus, cum e disertis testimoniis vel externis vel internis tum ex aliis indiciis monumento ipsi insitis: externa illa critice dijudicanda, interna haec accurata interpretatione rite intelligenda sunt. Sic Pentateuchus a Judaeis recentioribus quidem habitus est a Mose profectus, antiquiores vero et N. Fis auctores de lege librisque Mosaicis loquebantur, quia ipse est, per quem

argumentum horum librorum praecipuum, lex ipsa, ad Israëlitas pervenit: itaque haec ad Mosen eorum auctorem habendum non sufficient. Psalmis praepositae inscriptiones non raro postea additae sunt; ergo semper videndum num ipsi carminum indoli conveniant. In Ecclesiastis libro loquens proponitur Salomo, sed videtur omnino ab auctore posterioris aevi inductus esse loquens. Prophetae plerumque se ipsos nominant in librorum initio. Matthaeo et Marco antiquitas tribuit libros, qui ipsorum nomen prae se ferunt, postea additum. Lucas etiam auctor habitus est ab antiquis Euangelii tertii, et ipse se quodammodo cognoscendum praebet initio Euangelii et Actuum locis plurimis. Johannes similiter se quodammodo designat c. XXI: 24. Epistolae Apostolicae pleraeque auctoris nomen praefixum habent. De V. Fis libris historicis, quorum auctores ignoti sunt, disquiritur critice, cujusnam sint temporis, in N. F. de Epistola ad Hebraeos, quis vel cujusnam temporis et generis sit habendus auctor. Hi autem auctores singuli quales universe mente animoque fuerint, ex eorum cum historia, tum scriptis ipsis praecipue, efficiendum est ratione pragmaticohistorica, coll. § XXV: 3. Quali autem specialiter animo atque sorte fuerint co tempore et ea opportunitate, quibus dixerunt scripseruntve, paene unice ex internis ipsorum monumentorum vestigiis investigandum est. Nam Psalmis quidem nonnullis tale quid praefixum legitur, et Epistolis Paulinis etiam tale quid subscriptum est; sed haec postea fere addita sunt, neque his confidendum igitur, nisi ex indole monumentorum confirmentur. Et pleraque, de quibus nil monitum legimus, ex solis indiciis, monumento cuique insitis, sedulo collectis eruenda sunt. Sic Davidem, cum Psalmum VIII caneret, pastorem fuisse,

probabiliter efficias e vs. 7, 8; noctu sub dio cundem versatum esse, e vs. 4, atque ita in Dei admirationem abreptum sensuque cum imbecillitatis tum sublimitatis humanae affectum fuisse, videas ex universo carmine. Paulum, cum Epistolam priorem ad Corinthios scriberet, nuntium accepisse de dissensionibus Corinthiorum, patet c. I: 11, et de perversitate inter ipsos tolerata, c. V: 1; etiam scriptas ab iis accepisse de variis rebus quaestioness, c. VII: 1; atque ita eum summo cum dolore ad eos scripsisse, ex universa Epistola liquet et ex 2 Corinth. II: 4.

De libris Mosaicis conf. DE WETTE, Einl. T. I, § 163; de Psalmis idem, ibid. § 268 seq. et in Comment. Praefationis n. III; de Ecclesiaste, Einl. § 284; de Epistolis Paulinis, ibid. T. II, § 32.

Similiter, quinam qualesque sint dicentes in aliqua parte monumenti, plerumque testimoniis constat. Sic solent historici referre, quinam et qua opportunitate dicant ii, quorum dicta memoriae servarunt. Alibi tamen non raro desunt apud Hebraeos ejusmodi serta testimonia sive consulto data indicia. Ps. II reges illos refragantes, de quibus poëta vs. 2 egerat, induci loquentes vs. 3, ex horum verborum natura cernitur; ibidem vs. 6 Deum, et vs. 7 regem a Deo unctum, induci loquentes, ipsum vero poëtam denuo loqui vs. 10 seqq., ex ipsorum unice dictorum indole potest effici. Imo in libro historico Joh. I: 16 non Baptistam amplius, sed ipsum Euangelistam loqui, liquet coll. s. 14 et ex natura dictorum s. 16-18; et c. III: 16-21 non JESUM amplius, sed Johannem ipsum loqui, e dicendi formula μονογενη, huic, non illi, usitata, s. 16, et ex nimis explicata, Nicodemo nondum congruente, doctrina liquet; pariter c. III: 33-36 non Baptistae, sed Euangelistae haberi verba, probabile est propter dictionem, non illi sed huic convenientem.

De Euang. Joh. conferri potest horstede de Groot, Waarh. in Liefde, 1837, I.

Quinam et quales sint ii, ad quos pertinere totum monumentum voluit ipse auctor, interdum testimoniis constat vel auctoris vel aliorum. Sic libros Mosaicos, aeque ac reliquos V. Fis libros historicos, genti Israëliticae destinatos esse, ipsa Ecclesia antiqua Judaica testatur. Euangelia primis Christianis destinata esse, et primum quidem Matthaeanum, post Lucanum, ultimum Johanneum exstitisse, testatur Ecclesia antiqua Christiana. Epistolae Apostolicae eorum, ad quos datae sunt, nomen fere in fronte gerunt; deëst hoc tamen in Ep. ad Hebr. et in 1 Joh.; de Ep. ad Ephes. dubitatur. Accuration vero harum rerum cognitio fere ex internis monumentorum indiciis haurienda est. Sic fragmenta Geneseos eo, quo nunc habentur, modo collecta et conjuncta esse demum post cognitam Legem Mosaicam, liquet cum ex additis admonitionibus eam spectantibus, veluti c. II: 3, tum ex eo, quod manifesto ita adaptata sunt, ut introitum praebeant in ipsam legislationem Mosaicam. Matthaei Euangelium primum, posterius Lucanum, postremum Johanneum esse, ex indole eorum comparata cum progressu idearum in prima Ecclesia Christiana confirmari potest. Matthaeum Judacis, Lucam magis Graecis scripsisse, ex illius forma Judaizante et hujus Graeca, item e delectu ipso rerum narratarum conspicitur. Johannem quoque alienigenis scripsisse, vel ex ipsis vocibus Hebraeis, quos Graece explicat, cernitur. Hos autem cum Baptistae admiratoribus et Gnosticismi sectatoribus versatos esse, liquet e delectu eorum, quae his nominatim opponuntur c. I: 7, 8, 14, 15, 20 alibi, coll. 1 Ep. IV: 1—3 et alibi. Epistolas ad Rom. et Gal. vel ad Judaeos vel ad Judaizantes scriptas esse, quisque ex earum argumento videt. Conditio Ecclesiae Corinthiacae quo tempore ad eam Paulus scripsit, ex ipsis hujus Epistolis effici potest.

De Euangeliis conf. KRUMMACHER § 162 seqq.; de Ecclesia Corinthiaca imprimis G. C. STORR, Notitiae historicae Epistolarum ad Corinth. interpretationi inservientes, in Opusc. Acad. V. II, p. 242 seqq. conf. Comment. mea in 1 Cor. XIII, p. 79 seqq. et qui ibi laudatur p. 80 seq.

Similiter ad cognoscendos eos, ad quos pars quaedam monumenti pertinet, plerumque diserta in ipso monumento monita sunt consulenda, ut in historicis libris, sed etiam indicia ex ipsorum dictorum natura sunt colligenda. Ita Ps. II: 10 seqq. dirigi orationem ad reges Deo resistentes, diserte monetur; sed quis sit ille rex, quem Jehova alloquitur vs. 7, ex universo carmine efficiendum est. Paulus in Ep. ad Corinth. priore c. V, se agere de homine certo aliquo incesto, ipse monet; quosnam vero spectet ab amore deflectentes c. XIII: 4-6, efficiendum est ex ipsorum horum dictorum comparatione cum indiciis per universam epistolam sparsis.

De hoc loco i Cor. XIII: 4-6 conf. Comment. mea, p. 216, 225 seqq.

Porro ut consilia ipsa et cohaerentiam orationis ex ipso monumento efficiamus, vel ad disertam earum rerum indicationem, vel ad significationem universae

monumenti naturae insitam attendendum est. - Et consilium quidem totius monumenti quodnam sit, raro diserte indicatur. Factum tamen id videmus libri initio Prov. I: 1 seqq., fine Eccles. XII: 13, initio Luc. I: 1-4, fine Joh. XX: 31, initio Apoc. I: 1, -Similiter partis cujusdam consilium rarius quidem. sed interdum tamen expresse enuntiatur, sic de carmine Mosis Deutr, XXXI: 19, 21. Quare de gentibus et Judacis disputaverit, ipse monet Paulus Rom. XI: 13. JESUS etiam dictorum consilium interdum pronuntiat, uti Joh. V: 34, XVI: 1, 4, imo quare co nominatim modo et quare non plura dicat, ipse profatur c. XVI: 12, 25, conf. Matth. XIII: 10 segg. Ex ipsius mente parabolae consilium refert Euangelista Luc. XVIII: 1. Paulus saepius etiam scribendi consilium ipse indicavit, 1 Cor. VII: 1, VIII: 1, XII: 1; omnium maxime memorabilis locus est Eph. III: 3, 4. - Orationis cohaerentia non raro diserte significatur conjunctionibus, in V. F. plerumque admodum indefinitis, in N. F. saepe multo magis definitis. - Imprimis autem si consilium diserte indicatum non est et cohaerentia non satis definite significata est, utrumque est efficiendum ex indiciis vel toti monumento vel ejus parti insitis: sed et haec ipsa semper observanda atque cum disertis indicationibus, ubi adsunt, sunt jungenda. Itaque hanc in rem praecipue attendendum est cum ad initium monumenti locive, tum ad repetitiones rei ejusdem, tum ad id, quo tendit universa ratiocinatio. Sic ex Deut. XXXIIi initio liquet, Prophetam agere voluisse de metuenda gentis perversitate et cum Deo patre suo dissimilitudine, vs. 4, 5, idque ut eam redderet sapientiorem vs. 1-3 coll. vs. 29. Poëtae imprimis in animo fuisse pietatis felicitatem, impietatis infelicitatem, liquet Ps. I: 1; Dei in natura conspicuam gloriam, Ps. VIII: 1;

peccatorum veniae felicitatem, Ps. XXXII: 1, 2: Dei benignitatem erga probos, licet improbi aliquamdiu sint fortunati, Ps. LXXIII: 1, dummodo ibi pro legas לישר אל; gratam beneficiorum Divinorum celebrationem, Ps. CIII: 1-5; majestatis in universo conspicuae Divinae laudem, Ps. CIV: 1. Pariter Rom. I: 1-5, 14-17 jam patet, consilium Pauli esse ut commendet Judaizantibus την πίζιν. Gal. I: 4, 6 cernitur iam consilium aberrantes reducendi ad Divinum Euangelium; 1 Cor. I: 10 vides Apostolum praecipue agere velle contra dissensiones Corinthiorum; eum voluisse CHRISTUM commendare omnium hominum Conservatorem, jam vides Eph. I: 1-10; prouti 2 Tim. I: 4-14, id eum spectasse ut Timotheum confirmaret Euangelii pracconem. Similiter Hebr. I: 1 jam significat auctor, quam in mente habet, comparationem V. Fis et Ni; et Johannes 1 Ep. I: 1-3 totum suum consilium lectoribus proponit. Libri Apocalyptici consilium hoc esse, ut JESUS CHRISTUS proponatur etiamnum in coelis vivens, Ecclesiae suae dominus et vindex atque conservator, jam conspicitur Apoc. I: 4-8, 17, 18. - Pariter ex ejusdem rei repetitione crebra, quid imprimis auctor spectaverit, videre licet. Sic in Ecclesiastis libro repetitum illud: vanitas! ostendit sceptice de rerum omnium incerta ratione agi; in Proverbiorum libro centies repetitum iam docet commendari in co virtutem a prudentia et sapientia. in ejus studio posita. Repetitae vaticiniorum et V. Fis locorum allegationes in Euangelio Matthaei ostendunt, hunc Judaeis maxime JESUM commendare Messiam voluisse. In Euangelio Johanneo dicta, argumento suo similia, saepius repetita c. I: 17, 18, c. II: 11, c. III: 16 seqq. 32 seqq. c. XII: 37-43, c. XIX: 35, omnia tendunt ad cognoscendum ipsum totius scripti

consilium, quod praeterea c. XX: 31 diserte est significatum. In Ep. ad Rom. της πίσεως et της δικαιοσύνης repetita mentio peculiare totius epistolae consilium in luce ponit. Loci Rom. V: 12-21 quodnam privum sit consilium, liquet ex repetito δι ένος, ένος, έξ ένος, s. 12, 15, 16, 17, 18, 19, ut nempe ostendatur, quantopere illius Dei, qui totam societatem humanam per unum perversitatis mortisque communione jungi voluit, providentiae congruum sit, ut multo magis per unum etiam omnes homines conjungat sanctitatis vitaeque communione. In his omnibus exemplis attendimus ad id, quod semper spectandum est, nempe quo omnia tendant in loco aliquo monumentove toto. Hoc autem interdum auctor ipse etiam discrte significavit conjunctionibus concludentibus, veluti διότι, άρα, οὖν, νυνὶ δὲ, ώςε, διόπερ, sic Rom. III: 20, V: 1, VIII: 1, 1 Cor. VII: 38, VIII: 13, XI: 33, XIII: 13, XV: 58, Eph. II: 11 segg. IV: 1 segg.

Ut vero ex his rite certoque efficiantur consilia et cohaerentia orationis, non in his singulis subsistendum est, sed ex iis, quae de auctore, de iis ad quos dixit scripsitve, et de ipso monumento constant, conjunctis sapiendum judicandumque est. Et ex iis quidem, quae de auctore iisque ad quos dixit, innotuerunt, videre licet, quid ille ad illos dicens potuerit spectare, imo quid probabiliter spectaverit, atque sic praeparati ex ipsis monumentis rite cernere et definire certo possumus, quid revera spectaverit et quomodo ratiocinatus sit. Ita cognitio Mosis senis et gentis Israëliticae refragantis et opportunitatis, qua, coll. Deutr. XXXI: 19 seq., cantatum est carmen cap. XXXIIº contentum, facit út consilium Prophetae in hoc ipso melius conspiciatur. Ratio, qua procedere in Palaestina tempestas solebat, depicta est Ps. XXIX, atque ideo si

hanc opportunitatem eorum, quae cernebat poëta, cognoverimus, carminis ratio melius intelligitur. Pariter parabolarum Luc. XV consilium ex ipsa opportunitate. s. 1, perspicitur. Quodsi teneamus, quomodo JESUS de suorum conjunctione et secum ipso et cum Deo et inter se invicem judicabat, simulque opportunitatem dictorum Joh. XIII segg. observemus; sermonum ultimorum cum consilium tum progressum facilius explorabimus. Si Christianorum Judaizantium sententias et Pauli mentem noverimus et sic Epistolam ad Rom. legerimus; si Corinthiorum discordias Paulique amoris et concordiae studium observaverimus atque ita Epistolam ad Cor. priorem tractaverimus; tum optime Apostoli consilia et ratiocinia intelligemus. Similiter, quae modo diximus de loco Rom. V: 12 seqq., magis etiam perspiciuntur, si cum eo conferamus Pauli sententiam, 1 Cor. XV: 22, 45 seqq. prolatam, et ad Apostoli attendamus studium ενότητος, coll. 1 Cor. XII. Eph. IV, et si praeterea reputemus, eum Epistolam ad Rom, scripsisse ad homines, qui gentium discrimen urgebant et solos Judaeos in communionem CHRISTI SUSCIpiendos autumabant.

9. Quae ad logicam interpretationem in universo C. S. exercendam pertinent, vidimus. Sed ex ipsa rei natura potest duplex esse causa, cur eam quibusdam locis peculiariter adhibendam censeamus, altera in horum gravitate, altera in difficultate eorundem posita. Gravitas autem locorum, per se spectata, nil requirit amplius hermeneutice exponendum, sed difficultas si accedat, haec hermeneutices opem singularem postulat.

Jam vero, quod de singulis sententiis vidimus § XIX, 1, pariter de locis integris monumentisque valet. Longe plerique homines dicta sua non ad logi-

cam subtilitatem expendere solent, sed saepe minus accurata specie, figura, σχήματι orationis utuntur. Ex quo uti figurae verborum grammaticae, ita etiam sententiarum formae singulares ortae sunt, sive figurae rhetoricae, σχήματα διανοίας. Neque raro vel ob similitudinem vel ob quamcunque aliam cognationem oratio aliunde transfertur; ex quo etiam τρόποι, tropi, translationes originem habuerunt in locis majoribus, vel etiam in integris quibusdam monumentis, veluti in Lockmani et Aesopi fabulis. in modo argumentandi non raro alia gens ab alia recedit et habent singulae suas proprietates, reliquis insolitas et ideo difficiliores. Sic Orientales omni aevo acutis et aenigmaticis adeo sententiis delectati sunt; Graecis, ipsis quoque philosophis, adamati erant dialogi; recentioribus magis usitata est logica ratiocinatio. In talibus igitur peculiari ope hermeneutica indigemus.

Et hoc sane in C. S. frequenter locum habere, non mirandum est. Nam quo magis phantasiâ valet gens aliqua, eo magis tropis uti solet; quo minus judicio culta est, eo pluribus figuris indulget; quo magis affectibus agitur vehementibus, eo frequentiores sunt et figurae et tropi. Haec ipsa autem est, coll. Obs. 2, ingenii Hebraici ratio. Conf. § XIX, 1. Cumque haec ipsa gens Hebraea a nobis et stirpe et regione et tempore longe remota sit, argumentandi etiam ratiocinandique modo, nobis minus consueto, saepe usa est.

Hujusmodi igitur difficultates in locis integris adsunt, vel si dicta consueta minus consueto modo secum invicem junguntur, vel si ipsa proponendi exponendive ratio est magis singularis, vel si totus modus argumentandi et ratiocinandi est insolentior. De tribus hisce separatim videamus.

De his tropis et figuris rhetoricis uberius egit c. c. wilke, Die neutestamentliche Rhetorik, Dresden und Leipz. 1843.

10. Et in conjunctione quidem sive compositione orationis formae minus consuetae, intelligentiam quodammodo difficiliorem reddentes, sunt triplicis generis. - Interdum aliquid deëst, quod, si accurate mentem enuntiasset auctor, addere debuisset. Hoc, si levius quid est, brachylogia sive breviloquentia, si gravius, ellipsis totius sententiae aut membri ejus, si plane subitum et inexspectatum est, aposiopesis sive reticentia appellatur. - Interdum adest aliquid, quod, si mentis intelligentiam spectes, aeque abesse potuisset. Hic dicitur pleonasmus, vel, si insignior est, tautologia, et vel est vel certe adesse existimatur in pluribus vocibus, in toto aliquo membro, imo in integra adeo sententia. - Denique oratio interdum alio modo progreditur, quam pro ejus initio exspectes. Itaque vel subito mutatur ejus argumentum, quando auctor inexspectato aliquem alloquitur per subitam apostrophen, aut aliquem eodem modo inducit loquentem per subitam personae inductionem, aut si de alio quodam, quam de quo exspectes, verba facit per enallagen personae; vel etiam subito forma orationis mutatur, quae si levior est mutatio, oratio variata dicitur, si durior, imprimis anacolouthon; vel denique interrumpitur ipsum orationis flumen, quae interruptio si brevior est et in media aliqua sententia adest, parenthesis, si longior est, digressio appellari solet.

Conferri de his meretur BECK, Monogr. p. 143 seq.

Jam vero et probe dignoscendum est, num vere aliquid ejus generis in orationis conjunctione locum

habeat, et, si adest, id rite illustrandum explicandumque est. Quorum prius minime est negligendum, cum saepe, si oratio minus facile flueret, aut ellipses, aut pleonasmos, aut parentheses adesse finxerint interpretes. - Et ad hujusmodi formas dignoscendas quidem prodesse omnino potest cognitio universi Hėbraeorum genii, specialis etiam ipsorum auctorum ingenii, item aliarum gentium analogia aliquid conferro potest, ut videamus, num probabile sit an plane improbabile, talem aliquam formam esse statuendam. Sic ex natura linguae dictionisque Semiticae et Hebraeae facile intelligitur, in V. Fe parentheses esse rarissimas; ex ingenio scriptorum N. Fis item facile declarari potest, cur eaedem in historicis scriptis etiam raro, apud Paulum vero frequentius occurrant. Similiter ex analogia gentium aliarum ingeniique universe humani satis probabile est, pleonasmum totius sententiae alicujus plane inanem vix a quoquam sanae mentis auctore esse exspectandum. -Sed certo definire de uno quoque loco, num revera illic aliquid reperiatur ejus generis, possumus tantummodo ex ipso illius loci contextu cum propiore tum etiam longinquiore, sive ex ipso enuntiato, ejus cohacrentia, consilio ejusdem, et natura rei, de qua agitur, qualem hanc ipse auctor sibi proponere solebat. - Pertinet igitur haec disquisitio tota ad definitionem significationis tum in verbis sententiisque singulis, tum in integris sententiis, de qua egimus § XVIII, et hac § XXX, 6-8. Aeque igitur, alque in figuris grammaticis, in his figuris rhetoricis dignoscendis, coll. § XIX, 4, duplicem teneamus oportet legem. Quodsi nempe e contextu liquet, orationem, si ex consueta conjungendi forma accipiatur, sensum praebere aut nullum, aut absurdum, aut ineptum consilioque et affectui dicentis non congruentem; tum statuendum est, sanae mentis auctorem insolentiori aliqua forma usum esse. Et similiter statuendum hoc est, si caeteroquin sensus oriretur cogitandi sentiendique rationi, illi auctori propriae, plane contrarius; nisi forte causa sit dubitandi vel existimandi, hunc aut sententiam suam mutasse, aut consulto celasse.

De parenthesi apud Hebaeos conf. GESENIUS, Lehrgeb. § 235 p. 854, de eadem in N. F. WINER, Gramm. des N. T. Sprachid. § 64, p. 436, de pleonasmo totius sententiae idem § 67, p. 493.

Illustratio autem sive explicatio talium formarum pertinet ad disquisitionem de invenienda ratiocinii progressione in locis integris et de constituendo sensu cujusque sententiae. Ergo, collatis locis laudatis, § XVIII et § XXX, 6-8, universalis quidem Hebraeorum ratiocinandi ratio et peculiaris auctorum consuetudo probe tenenda est, ex qua probabiliter efficiamus et ex eorum ingenio quasi divinando assequamur, quid dicere voluisse videantur; sed quid desit, quid redundet, quomodo ordo consuetus orationis sese habere debeat, certo definiri non potest aliunde, quam ex ipsius loci cujusque ratione. Ergo, quae § XIX, 5, eadem et hîc sequenda est lex haecce: ut cogitandi ratiocinandique usus cum universalis tum specialis omnino consulatur, sed ex cujusque loci contextu definiatur, quid, suo convenienter ingenio, auctor hoc nominatim loco sibi voluerit. Qua in re etiam, coll. § XIX, 6, juvat saepe multum, si causa et opportunitas ejusmodi figurarum adhibitarum indagetur.

11. Jamque exempla afferemus locorum, in quibus tales figurae vel adsunt vel adesse existimantur, ut pateat, et quales sint eae figurae singulae, et quomodo dignoscantur, et quomodo explicentur.

Non raro tota aliqua sententiae pars deëst. Scilicet cultissimi modo homines et philosophice loquentes omnia diserte enuntiant accurateque; vulgares homines et in sermone vulgari omnes saepe quodammodo tantum significant, quod sibi volunt, multumque, quod verbis non efferunt, divinandum relinquunt. Apud Hebraeos igitur, philosophice minime cultos, saepissime id accidit, imprimis quando majori cum affectu loquuntur. Sic ad Jesu quaestionem Joh. V: 6 non est directa responsio aegroti s. 7, sed animo commoto dicit, cur non sanatus esset, cum id maxime cuperet: ergo, quid supplendum sit cogitatione, facile apparet. Existimatur similiter adesse ellipsis Rom. V: 12, supplenda e s. 14°; sed haec durissima foret, cum judicandus esset Paulus id ipsum, quod praccipuum erat ex ipsius consilio, omisisse: imo supplenda simplicer so. 12a est: διὰ τοῦτο ἐζιν ώσπεο, z. τ. λ., itaque in causa Christi (de qua actum est in antecedentibus usque ad s. 11.) res eodem modo comparata est atque, caet.; conf. Matth. XXV: 14. -Gravior etiam reticentia sive aposiopesis minime rara est, soletque oriri ex affectu iratorum, dolentium, et ex reverentia jurantium. In jurejurando consuetum adeo est, ut per aposiopesin adhibeatur אב לא אין באר פאל, εί, εί μη, et dicatur: » si hoc faciam, si hoc omittam," pro: » ita moriar," sive coll, 1 Sam. III: 17, » ita me Deus puniat:" simili reverentia nos pro eodem dicere malumus: »ita me Deus juvet." Sed et prae affectu per aposiopesin dicitur, v. c. Ps. VI: 4, ער־מתי, quod interpretes supplent : » quamdiu iratus manebis?" coll. Ps. LXXIX: 5. Sed, coll. Ps. IV: 5 et Ps. LXXIX: 5, simplicius videtur, supplere: » quamdiu haecce sines?", sive: » quamdiu haecce durabunt?" Causa reticentiae conspicitur e vs. 4a. Similiter Jesus in gravissimo loco Luc. XIX: 42 εἰ ἔγνως cum reticentia dixit. Vertunt quidem nonnulli, utinam scires! sed in talibus potius existimanda est post εἰ deësse apodosis, ut sono vocis, gestu vultuque dicens significaverit, quid in animo haberet; prouti et nos dicimus: » oh! hoc si scires!" in animo habentes: » quam ageres aliter, quam cognitioni illi convenienter faceres!" Itaque non supplendum illic frigidum istud: » bene se res haberet," vel: » rite faceres;" sed: » sane ageres τὰ πρὸς εἰρήνην σου." Causa reticentiae est in eo quod historicus refert s. 41.

De ellipsibus conf. GLASSIUS, Philol. S. ed. Dathii T. I, L. I, p. 621 seqq.; de aposiopesi idem L. II, p. 1352 seqq. et winer, § 66, p. 478 seq. coll. etiam p. 417 seq.

Saepissime etiam adsunt plura verba iterata, imo totum sententiae membrum, vel sententia integra iisdem prope verbis repetita, quae repetitio, si solam mentem auctoris intelligendam spectes, abesse potuisset. Talia igitur dicta pleonasmi vel etiam tautologiae nomine saepius sunt insignita. Sed laetanti, dolenti, graviter et cum affectu monenti, esse solet proprium, ut iterum iterumque idem repetat affirmando vel contrarium etiam negando aliisque verbis id ipsum proponendo: idque apud Hebraeos imprimis reperitur, quippe cum affectu plerumque magno loquentibus. Sunt ergo haec superflua tantum iis, qui frigide solas notiones auctorum cognoscere cupiunt, modum, quo cogitarunt, et animum commotum, quo locuti sunt, non curant: hi ergo verae redundantiae vel etiam tautologiae nomine insignire talia possunt. Nobis neque 2 Cor. XII: 7, Apoc. II: 5, neque Joh. I: 3, 20, III: 15, 1 Joh. I: 5, II: 4, neque Joh. V: 24 veri videntur pleonasmi; neque ob tales repetitiones frequentes in cpistolis Johanneis tautologiam senilem Apostolo tribuimus; imo forent tum pariter excellentissimi sermones JESU tautologia plenissimi, Joh. XIV: 18, 23, 24 XV: 5, 6, 12, 17, XVI: 17, 18, XVII: 9, 14, 17. Interdum vero etiam pleonasmus auctori tribuitur ab interprete, quia hic eum non satis intelligit. Ita Rom. VI: 6 ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος existimatur esse idem ac τὸ σῶμα τῆς άμαρτίας, quia non perspicitur, Paulum in talibus dictis, sic esse ratiocinatum: » quandoquidem mortuus jam est quasi vetus ille homo mente sua, τω vot, et excitatus ad vitam novus homo τη ἐπιγνώσει, ideo etiam oportet et per ipsam rei naturam fieri debet, ut animi voluntate, ταῖς ἐπιθυμίαις, quoque vetus ille quasi necetur, novus hicce τω θελήματι vigeat; conf. omnino Eph. IV: 22-24, Col. III: 1-13. coll. etiam c. II: 12, 13, 20, qui postremus locus simillimus est loco Rom. VI.

De 2 Cor. XII: 7, Apoc. II: 5 bene WINER, § 67, p. 493, de Joh. I: 3 locisque multis hic a me laudatis, item de Rom. VI: 6 male GLASSIUS, T. I, L. I, p. 645 seq. Caeterum verborum quorumdam in una sententia pleonasmum verum me omnino agnosse, videas § XIX, 2.

Saepius etiam aliena ratione struitur et aliter, quam initio exspectes, progreditur oratio, idque variis modis. Ipso argumento variata est quodammodo oratio in subita apostrophe. Ita jesus subito ad alium se vertit Matth. IX: 6, notante id ipso Euangelista. Saepissime in media sensuum effusione poëtae ad Jehovam se convertunt, scilicet in sacris carminibus fundendis constanter Deum in animo habentes; sic in uno Ps. CIV de Jehova agit poëta vs. 2—5, mox ad Jehovam se vertit vs. 6, de eo loquitur vs. 13—19, iterum ad eum vs. 20, sequitur descriptio rerum variarum

vs. 21-23, et denuo oratio ad Jehovam directa vs. 24. Imo in media vivida historia rerum praesentium Nehemia Jehovam invocat c. VI: 9. - Subito etiam variae inducuntur personae. Ita inducuntur Ps. II: 3 alienigenae principes, vs. 6 Deus, vs. 7ª rex a Jehova unctus, 7b-9 Deus. Estque in hoc codem altissimi spiritus carmine cum his saepe introductis personis juncta vs. 10 etiam subita apostrophe ad eos ipsos reges, quos vs. 3 loquentes proposuerat poëta. Simile quid videas etiam Jerem. XI: 18-20. Negue mirandum talia saepissime apud Hebraeos occurrere, cum haec fere sit hominum vividiore ingenio animoque commoto loquentium consuetudo, ut continuo alios et alios secum loquentes inducant per verba inquam et inquit.— Personarum mutatio sive enallage aliquando causam habet in eo, quod Hebraei phantasiam magis quam accurate reputantem intelligentiam in loquendo scribendoque sequebantur. Ita, licet Paulus rerum humanarum omnium finem suo tempore jam locum habiturum esse, minime certo exspectaret, coll. 2 Cor. V: 3, 2 Thess. II: 1 seqq., tamen 1 Cor. XV: 51, 52. 1 Thess. IV: 15 mortuis opponens homines tunc victuros dicit: ἡμεῖς οἱ ζῶντες. Scilicet de se aequalibusque viventibus loqui tanquam de mortuis non poterat; conf. omnino Joh. XI: 25b, 26. Aliquando enallage personarum in animo fontem habet, veluti quando in severiori increpatione vel exhortatione, leniendi causa, loquens se admiscet iis, ad quod dicit, v. c. 1 Cor. X: 6, 8, 9, coll. s. 7, 10; item c. XI: 31, 32. Hebr. II: 3, 1 Petr. IV: 3. Similis enallages causam ipse Paulus diserte addit 1 Cor. IV: 1-6, eximiaeque pariter humanitatis locus est Rom. I: 12. - Non argumento sed sola forma oratio variata est, ubi levius vel gravius adest anacolouthon. Sie Joh. VI: 24 ita-

progreditur historicus, quasi s. 22 nondum dixisset ίδων. Ex monendi ardore factum, ut non infinitivo pergat, sed mutet orationem Paulus Rom. XII: 1, 2. Saepe cum antecedenti casu nominis non congruit participium, uti Eph. IV: 1, 2; et ubi participium adhibitum est, mox verbum finitum sequitur, uti Col. I: 21, 26. Neque mirandum, talia saepissime inveniri apud Hebraeos, qui universe magis de rebus quomodocunque exprimendis, quam de grammatica verborum structura solliciti erant, et specialiter apud Paulum, vividissimi ingenii virum. - Denique interrumpitur per parentheses oratio rarissime in Hebraicis scriptis, quippe periodos longioresve sententias plerumque non habentibus; etiam in N. Fis libris historicis, eandem paene rationem sequentibus, raro adsunt parentheses, quamquam occurrunt interdum explicandi causa, Joh. I: 39, IV: 9°, IX: 7. Apud Paulum vero, apud quem cogitationes aliae aliis succedentes quasi se invicem flumine protrudebant. saepius occurrunt parentheses; omnium maxime notabilis est Rom. II: 12-16. Locum Rom. V: 13-15 sine parenthesi et anacoloutho facile explicabis, si teneas, uti diximus, s. 12 post διά τοῦτο supplendum esse verbum έςιν. Ad dicta 1 Joh. I: 1, per parenthesin s. 2 interrupta, cogitatione non supplendum esse γράφομεν, sed ex Johannis mente rite tantum suppleri ἀπαγγέλλομεν, liquet e s. 3; quo ipso accuratius intelligitur hicce locus eximius Divinique JESU CHRISTI admiratione plenus, et non tam cogitationum, quam potius sensuum sibi invicem succedentium quasi flumine concitato conspicuus. - Longioris digressionis exempla admodum insignia sunt in loco Rom. I: 1-7. ubi complura, ad lectorum salutationem non pertinentia, interponuntur, quae Paulus, epistolam hancce scripturus, praecipue in mente habebat, atque ideo,

vivido concitatoque animo, quasi in antecessum jam effudit. Minime autem totus locus Rom. V: 12—21 tanquam digressio, in Judaeorum gratiam addita, considerandus est; imo quod hîc exponitur, ut peccati et miseriae, ita sanctitatis vitaeque esse communionem uno auctore omnibus in toto genere humano, id arctissime cohaeret cum totius epistolae consilio, in hoc praecipue posito, ut appareat per christum servari πάντας, vid. Rom. I: 16, III: 22, 29 seq. IV: 11.

Male ergo de hoc loco Rom. V: 12 seqq. BOSVELD, Verklaring van P. brief aan de Rom. — Caeterum de enallage personarum et personae inductione conf. GLASSIUS, Phil. S. L. I, p. 316 seqq. 647. L. II, p. 1354 seqq. 1361 seq.; de anacoloutho, apud Paulum non raro, winer, § 64, p. 440; de parenthesi apud eundem, id. p. 438 seqq. Minus bene hic de Rom. V: 12, p. 442, et de 1 Joh. I: 1-3, p. 444.

12. Proponendi modo impeditior esse oratio potest duplici ratione, vel enim materies orationis, sive res de qua agitur, peculiari modo proponitur, vel peculiare quid habet forma ipsa, sive id ipsum quod de ea re dicitur.

Et forma quidem peculiaris esse duplici iterum modo potest. Interdum quod ex dicentis mente affirmandum crat aut negandum, media quadam forma, sive interrogando, proponitur. Quod fieri saepe humaniter tutoque et sapienter potest, cum eo modo audientium legentiumve judicio linquatur ita de re statuere uti oportet, significante quidem id, sed non plane enuntiante, auctore. Appellari hoc solet interrogatio pronegatione, sed acque interrogatio potest adhiberi negativa pro affirmatione, atque positiva pro negatione, estque igitur potius appellanda interrogatio pro af-

firmatione sive ajente sive negante. — Interdum vero etiam fit, ut ajendo aliquid dicatur, cum negando cogitetur, vel contra, sive ut contrarium ejus, quod quis sibi velit, dicat. Dici solet ironia, quia vix sine levi risu, vel illusione locum habet, vel etiam fit cum acerba irrisione, atque tum sarcasmi nomine insignitur. Natura ejus universa optime significatur, si ἀντίφρασων appellamus.

De interrogatione illa rite jam classius, p. 1363, de hac antiphrasi idem p. 897.

Quodsi orationis materie peculiaris est proponendi modus, aliud pro alio dicitur, sive aliunde translata est oratio, vel ob similitudinem, vel ob aliam quandam conjunctionem. De oratione, in verbis sententiisve singulis translata per synecdochen, metonymiam et metaphoram, antea vidimus § XIX, 3. Sed in integris locis monumentisve translata occurrere solet oratio duobus modis. Etenim aut tropica est oratio, licet id ab auctore non diserte moneatur; atque tunc dici allegoria consuevit, quae est metaphorica in universo loco continuata dictio: aut diserte dicitur vel certe significatur, alterius rei designandae loco alteram proponi atque fingi; atque tunc parabolae nomine insignitur a Rhetoricis, estque ergo haec quasi comparatio aliqua per longiorem orationis seriem continuata. Haec parabola saepe formam habet fictae narrationis, neque tamen semper; sic Matth. XIII: 31, Luc. XIII: 19 narrationis forma adest, quae deest eidem parabolae a Marco c. IV: 30-32 relatae. Quodsi parabolae imago a rebus inanimatis vel animantibus ratione carentibus ita desumitur, ut iis quasi ratio tribuatur loquentesque inducantur, speciali etiam nomine fabulae insignitur; cui igitur deest formae probabilitas, quae reperitur in parabolis N. $F^{\rm is}$, petitis a rebus, quales vere sunt, aut ab hominibus, quales vel sunt vel probabili ratione certe esse possunt.

In N. Fis libris parabolarum nomen multo latius patet et ab usu Rhetoricorum saepius discedit; qua de re conferri merentur c. A. VAN LIMBURG BROUWER, de Parabolis J. C., Lugd. Bat. 1825, p. 12 seqq. et w. scholten, de Parabolis J. C., Delph. et Lugd. Bat. 1827, p. 13 seqq.

Hae quoque orationis species, proponendi modo peculiares, et rite dignoscendae sunt et rite explicandae. - Et ad dignoscendas quidem eas sufficient eacdem leges, quibus figurae orationis dignoscuntur, coll. Obs. 10; atque igitur ejusmodi speciem peculiarem adesse statuendum est, si caeteroquin oratio foret vel cogitandi sentiendique rationi auctoris constanti, vel imprimis consilio ipsius loci ejusque contextui plane contraria. Sic e cognita alicujus cogitandi ratione saepe jam liquet, num quod interrogando proposuit, ipse dubitanter dicere potuerit; sed contextus ipse docere debet, unice significari debuisse affirmationem ajentem aut negantem, sed vel humaniter prudenterque, vel prae affectu formam interrogativam esse delectam. Ouod ad ironiam, non raro ex animo alicujus cognito vaticinari jam licet, potueritne risus, illusionis, vel irrisionis causà contrarium efferre ejus, quod in mente habebat; et ex hac ipsa mente ejus cognita plerumque satis liquet, num quod dixit, vere affirmare aut negare potuerit, necne; sed contextus tamen certum nobis reddere debet, nil aliud consilio animoque dicentis aptum haberi posse. Allegoria plerumque quidem facillime dignoscitur ex auctoris cogitandi ratione consueta et loci cohaerentia

perspecta; interdum vero in eam cogitandi rationem accuratissime inquirendum est, ut certo appareat potueritne auctor proprie dicere quod enuntiavit; interdum item, cum universe aliquid proprie et allegorice cogitare potuerit, accuratissime indaganda est loci ipsius cohaerentia, ut ex hac, quid nunc sibi voluerit, vere dijudicetur. Parabola paene semper facilius etiam dignoscitur, cum vel diserte enuntietur, vel toto orationis habitu satis appareat, comparationem aliunde desumtam adhiberi. Sic a Nathane proposita narratio postea Davidi abunde apparuit esse parabolica, 2 Sam. XII: 7ª. Jesus vel disertam dictionem adhibet, veluti: διιοία ές ν ή βασιλεία των ουρανών, vel ita subito ad narrandum de aliqua re, de qua sermo non erat. transit, ut ipso hoc satis sentias, narrationem non propter se tradi, sed rei alterius causa, de qua agitur, v. c. Luc. X: 29 segg.

Ad hasce autem species, proponendi modo peculiares, rite explicandas eaedem tenendae sunt leges, quae troporum et figurarum in una phrasi interpretationem regere debent, § XIX, 5. Itaque spectandus est usus et loquendi et cogitandi cum universalis tum apud singulos specialis de ea ipsa re, de qua agitur. Spectandus item contextus est, saepe illustrans ejusmodi dicta, semper autem definiens. Et spectanda quoque natura est ipsius tropi, qui adhibetur, ne aut plus aut minus e translata oratione efficiatur, quam translationis natura ferat. Hisce igitur legibus observandis rite etiam cavendum est, ne auctori tropum obtrudamus, cum proprie locutus sit, aut contra; item ne ex alio, quam qui ipsi proprius est, genio eum explicemus; et ne loco alicui obtrudamus, quod alibi quidem apud eundem auctorem occurrit, illic vero non adest. Utilis praeterea praesenti etiam in causa esse potest indagatio causae, qua factum est, ut auctor eo singulari modo dixerit.

Pleraque autem horum eadem ratione se habent in integris locis atque in tropis figurisque verborum phrasiumve singularum. Unum vero hoc de allegoria et parabola quaeritur et sane quaerendnm est, utrum singularum imaginis partium ita sit babenda ratio, ut iis singula quoque ipsius rei, per illam significatae, partes censendae sint designatae esse ab auctore. Et antiqui quidem interpretes non raro curiosius et minutius singula perscrutabantur et ad rem significatam transferebant. Quare recentiores Hermeneutae monere solent, ea, quae ad ornatum vel ad ipsius imaginis fictaeve narrationis probabilitatem exhibendam pertinent, premenda non esse; quamquam sunt etiam, qui varias narrationis περιζάσεις non otiosas esse, sed et ipsas peculiare quid designare, licet minus praecipuum, perhibeant.

Quod d plerisque Hermeneutis recentioribus dixi, videas apud Meijer, § 221, p. 578 § 224, p. 586, kell, § 75 seq. p. 116 seqq. et § 81, p. 123, item brouwer, l. l. p. 167 seqq. scholten, l. l. p. 164 seqq.; quod dixi, esse etiam, qui περισάσεις non otiosas esse existiment, videas apud eundem scholten, p. 285. Caeterum conferri meretur morus, Comm. de causis, quibus allegoriarum interpretatio nititur in Dissert. theolet phil. Vol. I, p. 370 seqq.

Ad hance quaestionem rite dijudicandam attendendum sane est ad horum ipsorum troporum naturam. Jam vero in metaphora et simplici comparatione unum aliquid spectandum est, quod in imagine atque in recomparata simile est, quodque dici solet unum tertium comparationis; namque alterum pro altero ponitur, non quia in utroque omnia sunt similia, sed unum

simile est illud, propter quod auctor alterum pro altero posuit, conf. & XIX, 5. Ergo in continuata etiam oratione metaphorica, sive in allegoria, et in comparatione continuata, sive in parabola, unum etiam aliquid praecipuum est, cur transferatur oratio vel comparetur. Sed vel sic tamen uni huic praecipuo censendae sunt aliae etiam subjectae esse similitudines minus praecipuae; namque caeteroquin in simplici metaphora vel comparatione auctor substitisset. neque continuasset translationem comparationemve. Igitur auctores, qui non ingenii luxuria se trahi sinunt ad alienas a consilio atque inanes picturas praebendas, censendi sunt singulas quasdam imaginis narrationisve partes ipsas ideo addidisse sive elaborasse, quia sic rei, quam in mente habebant, partes singulas designare volebant. At vero modus quo partes illas imaginis singulas depinxerunt, non est transferendus ad rem significatam; modus enim hic natura sua pertinet ad fictionis sive imaginis propriam privamque rationem, et ad hujus ipsius sive pulcritudinem probabilitatemque sive aptam formam requiritur. Si qui autem ingenii sunt omnino luxuriantis auctores, hi interdum se abduci patiuntur, ut comparationis translationisve indolem negligant, et fictionem ipsam, quasi haec propter se sit proposita, fusius adornent.

Postremum hocce saepius locum habere in recentiore poësi Arabica, non in antiquiore, monui Comment. de Tograjo, p. 53.

13. Exemplis illustremus et quales sint hae species singulae, et quomodo dignoscantur, et quomodo sint interpretandae.

Ut interrogatio ponatur pro affirmatione sive ajen-

te sive negante, facillime fit ab hominibus praesertim vividi ingenii vel ferventis animi. Hi enim si sentiunt, rem aliter se habere non posse, voluntque ut id ipsum alii quoque sentiant, aut si mirantur et stupent, aut si prae dolore rem perspicere ipsi vix possunt, solent plerumque interrogando mentem suam enuntiare, veluti: » quis aliter existimet? nonne sic res se habet? quantum illud est? quis unquam dolorum finis erit?" Talis igitur ingenii animique cum Hebraei esse solerent, mirandum non est, hanc speciem saepissime apud eos occurrere. Ita in ardenti prece, Ps. XXX: 10. » Quid te juvet mea mors violenta? num te mortui laudent?" Speciatim cum vocula למה quare, adhibentur tales interrogationes, sic Ps. LXXIX: 10. » Juva nos; quare dicant gentiles: ubinam est eorum Deus?" i. e. ne haec dicant. Similiter Ps. XXII: 2. » Deus mi, Deus mi! quare me linguas?" i. e. ne me in miseria diutius manere sinas. Conf. etiam Exod. XXXII: 11, 12. Pariter in N. F. ejusmodi interrogatio adhibetur humaniter simul et cum vi Joh. III: 4, admodum persuadenti ratione Matth. XI: 7-9, Joh. VIII: 46, Rom. X: 14, 15, Hebr. I: 5, gravissime Rom. XI: 34 seqq., item in severa admonitione Hebr. II: 2, 3. Male vero huc refertur Marc. IV: 13, ubi dicentis haec mens est, ut quaerat: » Quomodo demum fieri id potest?" male item Luc. IX: 55, ubi interpretandum est: » Vobis ipsi conscii non estis, cujusnam spiritus sitis vos, mei discipuli, ego enim, γάρ, non veni ut homines perderem."

Universe conf. GLASSIUS, T. I, L. II, p. 1362 seqq. KEIL, § 85, p. 127. Locum Marc. VI: 13 male KEIL huc retulit, et locum Luc. IX: 55 male KUINOEL.

Ironia sive antiphrasis, qua contrarium ejus, quod

cogitatur, verbis effertur, facile item oritur in vividi ingenii summique affectus hominibus: cum nempe videant vel certe opinentur, contrarium ejus, quod vere in mente habent, absurdum plane esse et ne cogitari quidem serio posse a sanae mentis homine, ipsum illud, quod absurdum dictu est, dicunt, quo sentiant omnes, quam id sit absurdum. Hoc autem fieri potest, aut eo consilio, ut laedantur alii et rideantur, atque tum cadere non potest nisi in vilissimos animos, veluti Matth. XXVII: 29, 30; aut contrario prorsus consilio, ut ipsis, ad quos dicatur, vel aliis, qui adsunt, pateat rei istius absurditas, quo discant sana mente rite uti, atque ita haec species in bonos etiam homines cadere potest habetque non raro adjunctam sublimitatem, cum ex sancta oriatur indignatione. Cadit autem naturâ suâ haec species maxime in acuti ingenii homines; quare celebrata est Socratis ironia. Mirum ergo non est, eam a Prophetis Hebraeis saepius adhiberi, imprimis ut idololatriae absurditas in luce ponatur, veluti 1 Reg. XVIII: 27, imo ab his cam tribui quoque dicenti Jehovae, sic Deutr. XXXII: 37, conf. etiam Job. XXXVIII: 5. In N. F. apud acutissimi ingenii virum, Paulum, sine dubio cernitur saepius, sic 1 Cor. IV: 8, 2 Cor. X: 12, XI: 19, XII: 13. Jesu ipsi fuerunt qui ironiam tribuerent, item qui eam illi negarent. Locus Matth. XXVI: 45 huc referendus non videtur, sed interrogative sumendus. Proxime ad ironiam accedit Joh. VII: 28, sed, si ironia dicenda sit, est certe levissima, cum cogitatione ibi supplendum sit: » me cognoscitis, uti quidem dicitis et vobis videmini." Vere adest antiphrasis Marc. VII: 9, sed vix ulla acerbitas sentitur, cum sexcenties in vulgari sermone vox καλῶς, uti et apud nos solet, de eo adhiberetur, quod pulcrum non

esse quisque videt. Caeterum indignationis plena saepius est jesu oratio, dubium vero videri queat, num
vera ironia, a qua vix abesse aliqua acerbitas potest,
cadere potuerit in jesu animum, plane constanterque
ad amoris harmoniam compositum, conf. Marc. III: 5.
Certe non decet, prae admiratione Socratis, qui ironiam
amabat, proniores esse, ut eam transferamus in jesum,
est enim hujus et illius magnum discrimen.

De hac quaestione qui scripserunt, laudantur a KEILIO, § 82, p. 126, et BECKIO, Monogr. p. 134, quibus addatur f. J. GRULICH, Ueber die Ironieen in den Reden Jesu, Leipz. 1838, qui et in Introitu alia scripta laudat. Omnium maxime legi meretur KRUMMACHER, Geist und Form der Euang. Gesch. § 114 seqq. p. 232 seqq. nominatim p. 234. De loco Matth. XXIII hicce ibidem egregia multa scripsit, sed videtur tamen ea oratio indignationis quidem, non item ironiae plena esse.

Allegoria cum sit continuata metaphora sive ob similitudinem translata integra oratio, atque ideo hominibus phantasia valentibus conveniat, frequentissima est apud Hebraeos. - In ea autem dignoscenda non raro subtilitate judicii opus est. Sic in loco Gen. III explicando interpretes multi aetates varias confuderunt et dicta N. Fis, veluti Joh. VIII: 44, Apoc. XII: 7, 9, transtulerunt in antiquum monumentum, vel recentiora, a Zoroastre repetita de malo principio placita in antiquam narrationem intulerunt, in qua auctor simpliciter serpentem memoravit, quacum, pueritiae more, Eva collocuta est, vid. Gen. III: 1. Contra, quae Matth, IV: 1 seqq, narrantur, allegorica forma propositam narrationem continent, uti liquet e s. 5, 8 coll. s. 1; attendatur etiam ad Luc. IV: 13, et conferantur Matth, XII: 43-46 et Luc. X: 18. Quae Joh. VI: 51 dicuntur, tropice esse accipienda, docent s. 47,

63. De loco difficiliori Jes. XXVIII: 23-29 rite egerunt interpretes quidam eximii.

De hoc loco vid. Van der Palm, Jesaja vertaald en opgehelderd, II Dl. p. 176 seq. Gesenius, Der Proph.
Jes. ad h. l. De Joh. VI: 51 cum Romano-Catholicis
multis perverse a. Arigler judicavit, in Herm. Biblica
generali, Viennae 1813, p. 142. De Matth. IV: 1
seqq. dignus etiamnum est, qui legatur, Hinlópen, Gedachten, p. 281, 283 seqq., imprimis vero ullmann,
Sundlos. edit. 4. p. 123 seqq. 197 seqq. De Gen. III
conf. omnino hess, Geschichte der Patriarchen, p. 28
seqq. Universe de allegoriis conf. Glassius, p. 1294 seqq.

In allegoriarum interpretatione rite videndum est. quid ex singulis tropi partibus ad rem ipsam trans. ferendum sit, quid minus. Ita concedendum videtur. in loco Ezech. XVI Prophetam utpote posteriore aevo viventem, prae luxurianti ingenio complura adjecisse, ad mulieris adulterae descriptionem, non vero ad gentem, quam cum ea comparat, Israëliticam pertinentia. Alius generis est pulcerrimus locus Ps. XVIII: 5-17. licet in hoc etiam multa sint ad ipsam Jehovae tonantis et in imas terrae partes penetrantis descriptionem solummodo referenda: scilicet hac universa imagine utitur Davides, ut insignem et adorandam Jehovae vim, in ipso liberando patefactam, celebret. Sed in Ps. XXIII: 1 seqq. universe quidem sub pastoris imagine Dei cura erga pium ipsius cultorem describitur; veruntamen quae variis imaginis partibus vs. 2-4 designantur, haec omnino de bonis concedendis, de animo reficiendo, de omni vitae genere bene ducendo et de auxilio summis etiam in periculis praebendo sunt accipienda; inepte vero quaeratur, quid vs. 4 sit sub pedi, quid aliud sub baculi imagine significatum; utrumque curandi modum pastori proprium describit. In allegoria Joh. XV: 1 seqq. praecipua quidem comparationis vis Christianorum cum christo, ex quo vim vitamque suam trahunt, conjunctionem designat, neque tamen vinitoris s. 1, vel purgationis et abscissionis s. 2, vel fructuum s. 3, 8, 16, vel ejectionis et interitus malorum sarmentorum frustra fit mentio.

Eadem causa, quae allegorias reddidit apud Hebraeos frequentes, fecit quoque ut apud Orientales, sed etiam prima certe aetate, apud alias gentes in docendo, monendo, persuadendo adhiberentur saepius fictae narrationes imaginesque, quibus res mente sola comprehendendae, quasi oculis proponerentur animoque persentiendae effingerentur. Et prima quidem maximeque puerili gentium aetate facile oriuntur et placent, quae dicuntur, fabulae, rationem humanam rebus inanimatis vel animalibus tribuentes.

Conf. LIVIUS, Hist. L. II, c. 32. et vid. Jud. IX: 8, 2 Reg. XIV: 9, 10.

Sed procedente ingenii cultu judiciique imprimis explicatione, magis magisque a fabulis ad aliud genus se efferunt auctores, in quo fictionis adest probabilitas; quodque vulgo parabolarum nomine insignitur. Ita jam suo tempore Nathan, 2 Sam. XII: 1 seqq.; ita solebant deinde non raro Prophetae, veluti Jes. V: 1 seqq.; ita unice postea jesus. In his autem parabolis praesertim videndum de consilio totius fictionis primario, uti et de subjectis partibus, quatenus eas ad rem ipsam declarandam adhibuisse auctor censendus sit. Consilium autem saepe significatur per προμύθιον, uti Luc. XVIII: 1, 9, vel per ἐπιμύθιον, uti Matth. XIII: 49, XXV: 13, Luc. IX: 9, vel per οpportunitatem dicendi, diserte commemoratam, ut Luc. VII: 41, X: 3, XV: 1, 2, XIX: 11, aut obscurius indicatam, uti Matth.

XX: 1 seqq. coll. XIX: 27, item Luc. XVI: 19 coll. s. 14. — Quod ad varias parabolae partes, eae quidem, quae ad ipsius imaginis naturam requirebantur necessario, non curiosius ad rem ipsam referendae sunt; sed pleraeque partes omnino censendae sunt consulto additae esse atque vim suam habere, plane uti in allegoriis. Docent hoc luculenter exempla parabolarum, ab ipso Jesu postea explicatarum, Matth. XIII: 19 seqq., 37 seqq. Ita ad imaginis ornatum non modo, sed et ad rem significatam pertinere videtur, quod Matth. XIII: 32 in fine adjicitur, conf. Ezech. XVII: 23.

De parabolis, praeter Glassium, T. I, L. II, p. 1304 seqq. Meijer, p. 570 seqq. Keil, p. 120 aliosque ab his laudatos, praecipue Herder, Geist der Hebr. Poës.

T. II, videantur imprimis Krummacher, § 197 seqq.
p. 425 seqq. van limburg brouwer, De parabolis J. C. et scholten, De paraboiis J. C.

14. Denique, quod in logicae interpretationis difficultatibus summum est, totus etiam argumentandi ratiocinandique modus interdum est insolentior. Scilicet, uti aliter pueri, aliter adulti argumentari solent, ut persuadeant et moveant, atque uti poëtici ingenii homines aliter, aliter philosophi ratiocinantur, universeque pro facultatum rerumque, quibus delectantur, varietate facilius aut minus facile hoc illove modo moventur homines: ita etiam gentes et aetates variae suum habent ratiocinandi et argumentandi modum. Atque uti pueri adultos, adulti pueros, poëtae philosophos, philosophi poëtas saepe difficilius capiunt: ita etiam in antiquitatis monumentis argumentationes et ratiocinandi genera occurrunt, non ipsis quidem antiquis, sed nobis insolentiora, atque ideo difficultatem nobis creantia. Potest autem forma ratiocinandi esse insolentior, si effata singula quidem satis consueta sunt, sed eorun-

dem conjunctorum ratio et vis argumentandi nobis est insolita. Sic antiquis saepe est sententiosa oratio, brevibus et prima fronte disjunctis enuntiatis constans, saepe etiam dialogica; cum nobis paene unice consueta sit logica explicandi ratio. Potest etiam materie singularis esse ratiocinatio, si alia ad persuadendum vel movendum afferuntur, quam afferri debere nobis videantur. Sic. cum nobis unice usitatum sit, argumenta ex rerum ipsarum natura afferre, Hebraei non raro narratione pro argumentatione utuntur. Vel denique potest et forma et materies a nostra consuetudine recedere. Ita dictorum antiquiorum per accommodationem allegatio recedit a consuetudine recentiorum, qui neque vident, quidni suis quisque verbis potius utatur, neque vim istiusmodi allegationum sentiunt. Minus etiam antiquorum enuntiatorum vel narrationum veterum per allegoricam interpretationem allegatio nobis placere solet et parvam vel potius nullam persuadendi vim habere videtur.

Haec ratiocinandi genera insolentiora dignoscere facillimum est ei, qui ratiociniorum vim ad persuadendum movendumque aptam sedulo inquirere solet. Sponte enim in talibus locis is miratur, aliud plane afferri, quam quo opus esse videatur. Sed, si id sentias, tamen agnoscere, ratiocinationem ejusmodi habere vim persuadendi movendique aptam antiquis temporibus et iis hominibus, quamvis a nostra consuetudine sit aliena, id non raro difficilius est. Et est hoc tamen gravissimum. Caeterum enim, exempli gratia, ratiocinationem per complures separatas sententias sive gnomas procedentem facile pro dissoluta oratione habeas, ubi unum aliquod est integrum ratiocinium. Similiter narrationem, quae pro argumentatione est adhibita, facile accipias ut simplicem et inanem rerum enarrationem,

qua auctor minime loco temporique accommodate fuerit usus. — Quomodo autem in hac re agnoscenda atque ita in explicandis ejusmodi ratiocinandi modis versandum sit, ex ipsa horum natura facile cernitur. Cum enim ideo tantum impeditae sint ejusmodi ratiocinationes, quia nobis sunt insolitae; patet, a nostra consuetudine recurrendum esse ad consuetudinem cum singulorum auctorum antiquorum, tum maxime aevi illius, quo vixerunt totiusque, ad quam pertinuerunt, antiquitatis.

15. De singulis igitur his ratiocinandi generibus insolentioribus ita videamus, ut pateat, quaenam eorum origo sit, qualia sint ipsa, et quomodo explicanda, adductis etiam, ubi etiamnum opus est, exemplis. Scilicet eorum, quae huc referri debent, magnam partem antea jam, data opportunitate, illustravimus.

Sententiosa sive gnomica ratiocinatio originem in eo habet, quod nondum ita excultum est populi alicujus ingenium, ut vel formare vel sequi longiorem ratiocinationis cursum possit, dum tamen ejus judicium quodammodo jam est explicitum. Ejusmodi enim aetate apud omnes gentes proverbia et acutae gnomae exsistere solent: atque ita etiam ad unum aliquod consilium in luce ponendum junguntur interdum ejusmodi acutae sententiae complures. Cavendum ergo, ne, ex nostro sensu, existimemus, huc valere ejusmodi accumulatas sententias non posse, sed nil esse nisi dissoluta effata. Convenit ea ratio universae antiquitatis Hebraeae ingenio, judicium referente primum se exserens. Vid. omnino Obs. 2, 3, p. 331, 337 seq.

Subsidium hac in re praestare possunt cum alii, a BECK, Monogr. p. 135 laudati, tum schott, Adagialia N. T., vorstius, Diatribe de Adagiis N. T., Erasmus, Adagia.

Dialogica methodus recentioribus plerisque insolita vel etiam, in rebus gravioribus, despectui est habita. Scilicet in orbe recentiori dominatur vis quaedam logica, qua volunt cuncta ad certum quemdam ordinem logicum redigi et erudite vel scientifice exponi. Estque praeterea recentiorum hominum vita multo magis privata, ut ipsi etiam doctores et philosophi libris domi inscribere soleant, quae privatim ipsi protulerunt. Antiquitatis contraria est ratio. Intelligentiae vis non ita dominabatur, vivida magis erant omnia et consuetudinem referentia vitae communis, quae non monologiis, sed colloquio cernitur. Praeterea omnis antiquorum vita multo magis erat publica, atque ideo doctores etiam et philosophi secum invicem conveniebant et disputando colloquendoque rem suam agebant. Accedit nonnullorum summorum virorum propria instituendi methodus, qua nolebant suam aliis quasi infundere doctrinam, quae multorum doctorum recentiorum ratio est, sed malebant ex aliis quasi elicere plurima, cum ipsorum excolere ingenium sibi proponerent. Ita inter Graecos praesertim Socrates, inter Hebraeos JESUS. Igitur mirum non est, hujus methodi vim et ad persuadendum movendumque praestantiam neque in Socrate a philosophis multis recentioribus, neque in Jesu a theologis perspectam esse aut agnitam. Quapropter gaudemus, utriusque hanc methodum hodie accuratius esse expositam. Nos unum hoc praeterea observamus, ibi etiam, ubi continua est solius auctoris oratio, saepe quam proxime accedi ad dialogi formam, cum audientes legentesve semper respiciantur eorumque cogitandi sentiendive ratio ita ab illo suscipiatur, quasi hi eam ipsi exprimerent, ut nempe ea ab illo aut confirmetur aut refutetur. Sic JESUS in oratione montana, Matth. V: 17, 27, 33, 38, 43, VI: 31, VII: 4,

21 seqq. item Luc. IV: 23 et saepissime. Pariter in epistolis Paulus paene semper cum Christianis loquitur, eosque, quasi praesentes, inducit loquentes, vid. v. c. Rom. II: 1—4, 17 seqq., III: 1, 8, 31, IV: 1, VI: 1, 15.

De Socrate vid. Van Heusde, Init. Vol. II, P. I, imprimis p. 52 seqq. De jesu vid. la clé, De J. C. instituendi methodo, et j. sonius swaagman, Aanwijzing van deze bijzonderheid in Jezus leerwijze, dat Hij tegenwerpingen wederlegt door geheel integaan in den geest zijner tegenstanders en het ongerijmde hunner tegenwerpingen uit hun standpunt aantewijzen, in Waarh. in Liefde 1842, I.

Narratione Hebraei saepe pro argumentatione utuntur. Cujus rei fons est in simplici eorum et pueris simili ingenio. Nam uti pueri phantasia vividi, rationis vi minus valentes, amant historias et hisce insitam vim sentiunt, abstractas vero ratiocinationes vel non intelligunt vel non sentiunt, ita etiam Hebraei, Itaque legi Mosaicae non procemia, philosophice exposita, sunt praemissa, qualia v. c. Plato in libris de Legg. praeposuit; sed praemissa est creati orbis et electi Abrahami et gentis Israëliticae egregie a Jehova ductae historia, ut ita legis vis sentiretur penitus. Ideo etiam e narrata gentis historia argumentum primarium ducunt multi, quo ad obedientiam Jehovae praestandam alliciunt Israëlitas; sic Moses Deut. I-III. Josua XXIV: 1-15, poëta Ps. CV. In N. F. huc referri possint parabolae multae, quae sunt fictae narrationes, ratiociniorum loco adhibitae. Sed omnino huc referendae sunt narrationes, quas saepius argumentationum loco paene unice adhibent, qui se contra alios defendunt. Sic breviter et nativa

plane ratione coecus ille natus, de quo refertur Joh. IX: 15, 25; explications Paulus et coram Judaeis Hierosolymitanis, Act. XXII: 3, et coram Agrippa, c. XXVI: 9 segg.; item Gamaliel, Act. V: 35-39, Petrus, Act. X:36-43. Omnium luculentissimum et nobis prima fronte plane insolens est exemplum Stephani, Act. VII: 2 seqq., ita gentis historiam antiquam narrantis, ut ostendat se magni omnino facere et nationem suam, s. 2 seqq., et circumcisionem, 8, et Mosen, 20 seqq., eiusque legislationem, 30 seqq., et tabernaculum, 44 seqq., et ipsum templum, 47; sed idem simul ita historiam refert, ut doceat narrando, Judaeos optimis quibusque viris semper restitisse et hos rejecisse, sic Josephum, 9 seq., Mosen, 23 seqq. 35, nominatim eundem Mosen, Divinitus jam ipsis datum ducem, 38 segg.: et vero ita orationem suam habet, ut e narratione appareat, ab antiquis inde temporibus jam potiora rebus Mosaicis et sublimiora cum cogitata fuisse, tum promissa, sic a Mose, 37, et a prophetis, 48 segg. Atque ita narratione hac sua, cui nemo praesentium Judaeorum contradicere ullo modo poterat, tanquam invictis argumentis demonstravit id ipsum, quod in fine orationis suae paucis sed gravissimis verbis profatur, s. 51, 52.

Conf. van oordt, in Waarheid in Liefde, 1842, III, p. 421 seqq.

Veterum dicta ad id, quod quis suo tempore dicit vel exponit, accommodare, est liberius uti effatis antiquorum cum ad docendum explicandumve, tum etiam ad persuadendum. Fit hoc facile in gente aliqua posteriori aevo, quo ea, quae antiquiora sunt, summo etiamnum habentur loco, neque tamen praesenti tempori omnino sufficiunt. Ita Graeci, Platonis etiannum aevo,

Homeri imprimis carminibus inde a pueris instituti, vix quicquam proferebant, nisi poëtarum, Homeri praecipue, auctoritatem addentes vel certe verba usurpantes. Similiter Jèsu et Apostolorum aevo solebant Judaci. Fit autem illud eo magis, si eiusmodi aevum magis antiqua recolligere valeat, quam nova ipsum proferre; tum enim non modo gratum, sed et facile accidit, posse egregie dictis veterum illorum uti, cum ipse parum tam egregie proferre possis. Atque haec gentis Judaicae jam dudum erat ratio. Hinc ergo explicatur, cur in N. F. auctores, sive sibi id gratum habentes, sive convenienter consuetudini et voluntati audientium legentiumve id agentes, saepissime veterum verbis utantur pro suis, cur etiam persuadendi et antiquitatis auctoritatem afferendi causa allegent multa a veteribus, alio licet sensu, dicta. Etenim, quamquam adsunt etiam vera de Messia vaticinia in N. F. allegata, item argumentationes de rerum antiquarum cum novis convenientia, quales v. c. sunt Rom. IV, Gal. III, IV; tamen frequentissimae occurrunt ejusmodi accommodationes. Sed de his antea jam egimus & XXIII. 3.

Praeter scripta illic laud, consuli possunt, qui citantur a REILIO, § 71, p. 110 seqq. et, qui historiam opinionum de accommodatione etiam retulit, THOLUCK, Das A. T. im N. T., über die Citate des A. T. im N. T. Hamb. 1836.

De usu antiquarum enuntiationum veterumque historiarum, per allegoricam interpretationem ad res novas adaptarum, non opus est ut plura addamus. Habet haec et originem et naturam fere eandem atque accommodatio illa, cujus veluti species quaedam est peculiaris. Vid. de hac re § V, 5, XXIII, 3.

16. Unum hoc monendum restat, ut videat in-

terpres, ne in figuratis, tropicis et insolentioribus vel solummodo vel praecipue logicam interpretationem instituat. Habet ea in hisce quidem difficultatem majorem, atque ideo Obs. 9—15 peculiari cum cura a nobis hac de re agendum erat in nostra Hermeneutica. Sed in interpretatione ipsa non minoris, imo perpetui usûs est, quod Obs. 1—8 exposuimus de locis quibusque gravioribus et monumentis integris logice explicandis.

§ XXXI.

Ratio interpretationis psychologicae.

Psychologica interpretationis pars in eo occupatur, ut, convenienter universae antiquitatis genio et cujusque dicentis scribentisve ingenio, indaget, quaenam in singulis cum locis integris, tum monumentis totis prodita sint sensa, quaenam studia (col. § XXVIII.).

Et hanc quidem in rem (col. § XXIX) prodesse potest communis Hebraeorum indolis observatio; ut et affectionum aestus studiorumque vehementia, Orientalibus hominibus propria, et in Hebraeis, speciatim optimis quibusque, regnantia religiosa atque theocratica sensa rite animadvertantur. Sed erit tamen praesertim cum aetatum generumque, tum maxime singulorum hominum singularis indoles animusque totus distincte perspiciendus; cum exinde unice pendeant sensa studiaque, dicendo scri-

bendove ab unoquoque patefacta. Ex hac vero etiam indole perspecta penitusque persensa et cum dicendi scribendive argumento atque opportunitate reliquisque adjunctis comparata, satis probabilis plerumque conjectura capi poterit de affectionibus studiisque, quae dicenti scribentive fuerint. Quodsi, ita praeparatus, denique in his ipsis locis monumentisque singulis et ad sensuum studiorumque disertam, interdum factam, significationem, et ad eorum vestigia toti orationis formae, speciatim tropicae figurataeque, impressa attenderis; certa erit ratio reperiundi, quomodo auctoris animus senserit, quid studuerit.

1. Negotium psychologicae interpretationis est, inquirere in animum sentientem et expetentem, uti logica interpretatio in mentem et rationem inquirit. Ita enim psychologia, si a logica distinguitur, solet magis ad animi sensum, affectiones, studia, voluntates referri. Itaque, coll. § XXVII, 1, nunc et magis passiva animi conditio, sive sensa, commotiones, affectiones auctorum, et magis activa vis animi, ὁ θυμὸς, studia, cupiditates, voluntates dicentium scribentiumque indagandae sunt. Est autem id, coll. § XXIX, 3, philosophico-historica ratione agendum, videndumque de ingenio Hebraeorum communi, de variorum indole peculiari, et de singulis cum locis integris tum monumentis ita, ut animi et sentientis et appetentis natura perspiciatur. Et uti in re logica non modo ad praecipuum ultimumque dicentis scribentisve consilium attendendum est, sed etiam ad subjectos ei fines sive ratiocinia subordinata, cum illo consilio juncta; ita quoque investigandum est, non modo quis sensus dominans, quodnam regnans in universo quodam monumento sit studium, sed etiam quae sensa quaeque studia in singulis locis integris adsint, cum illo dominanti sensu studiove juncta; conf. § XXX, 6.

Psychologicae interpretationis nomine abusus est Paulus Heidelbergensis, ut ex animo scriptorum N. Fis repeteret unice miraculosam narrationum Euangelicarum formam, conf. § XXVIII, 1 et loca ibi laud. Nos nomen hoc magis eo adhibemus modo, quo commendavit id BECKIUS, Obs. crit. exeg. Partic. V, p. 15; conf. etiam A. H. M. KOCHEN, Ueber die Anwendung der Psychologie in die Biblische Schriftstellern in Augusti, Neue Theol. Blättern, V. III, P. I, p. 60 seqq. Ex duabus, quas huc retulit BECKIUS, disquisitionibus, tum de auctorum indole, tum de locorum librorumque ratione psychologica instituendis, priorem interpreti modo esse medium, quo posteriorem assequatur, facile quisque videt.

2. Gentis alicujus ingenium uti, coll. § XXIX, 1, in omnem singulorum, qui ad eam pertinent, hominum indolem vim habere solet, ita nominatim quoque in horum animi sentientis et appetentis cum naturam sive directionem, tum vim sive intensionem. — Prouti enim gens aliqua vel pulcri maxime, vel justi, vel etiam sancti sensu studioque ducitur, ita per institutionem omnemque vivendi rationem sensus ille maxime acuitur, illud studium prae caeteris excitatur; fitque igitur facile, ut illud in singulis, certe optimis, evadat regnans. Imo si mentis singulorum consilia ingenio universi populi magnam partem reguntur, coll. § XXX, 2, eo ipso sponte animi sentientis et expetentis directio illis fit congrua. Neque minorem id vim habet in intensionem animi. Namque, utrum vehe-

mentiores an remissiores plerumque sint affectiones, et utrum magis an minus rationis imperio rectae appareant, id partim quidem a cujusque libera voluntate pendet; partim vero hanc in rem vim haud exiguam habet cum naturalis gentis conformatio vel fervidior vel magis languens, tum coeli solique et omnis vivendi generis ratio, tum vero major minorve gentis cultus, quo aut, ut in pueris, parum etiamnum exculta est ratio, aut, ut in adultis, ratio magis regnans et dominans. - Quod ita docet rei natura, id historia confirmat. Sic apud Graecos pulcri, apud Romanos justi studium et sensus dominabantur, apud utrosque vigebat patriae amor. Hinc apud illos poësis, ars statuaria et architectura florebant; Herodotus a Musis historiae libros nominabat; philosophia, v. c. Platonica, praecipuo quodam loco de τῷ καλῷ inquirebat : imo Socrati virtus ipsa appellabatur καλοκαγαθία. Apud Romanos philosophiae loco legislatio et jurisprudentia vigebat et haec doctiores ipsumque vulgus tenebat; historia unice ad patriae amorem excitandum referebatur; et, cum philosophia invalesceret, Stoica imprimis colebatur, severior illa et justitiam maxime commendans. Apud utrosque ad patriam omnia referebantur, uti apud recentiores Europaeos omnia ad humanitatem ita pertinent, ut homo fere magis per se quisque spectetur et civitatis, v. c. in Ethica, parum ratio habeatur. Universa gentis ratio in intensionem quoque animi singulorum vim habet, ut affectiones cupiditatesque vel vividiores, vel profundiores, vel etiam moderatiores fere esse soleant. Ita Franco-Galli vividi magis, Germani profundioris sensus plerumque, Nostrates fere moderatioris sunt animi. ut rationis dominium inter recentiores magis invaluit, quam inter Graecos Romanosve, ita in Oriente ut coelum calidissimum est, sic ardentissimus solet esse affectionum fervor.

Uti autem in Oriente, in qua religionis formae celebratissimae fere omnes natae sunt, ad sublimitatem directum esse solet gentium ingenium, ita inter Semitas praecipue Hebraei sublimitatis religiosae vim persenserunt, § XXII, 2. Apud eos igitur non pulcri justive, sed sancti sensus studiumque in artibus, legibus omnique vita regnant; neque ad rempublicam aut humanitatem, sed ad divinitatem et theocratiam sensa studiaque primaria pertinebant optimorum quorumque. Caeterum vis et intensio affectionum studiorumque iis cum Semitis reliquis communis, erat maxima, § XXIII, 6, 11.

3. Ergo ne moderatum vel rationis imperio prorsus subjectum animum fere exspectemus in generis humani pueritia et in gente Hebraea, de qua C. S. refert, sed affectiones potius ferventissimas easque cuncta, ipsam etiam eorum orationem omnem, regentes. Cernitur id locis quibusdam singulis. Ita in Caïno puerilis irae effervescentia, neque minor vis subita desperationis apparet, Gen. IV: 8, 13 seq., immanis et nobis inaudita sanguinis vindicta in Jacobi filiis. XXXIV: 25 seqq., culmen crudelitatis in odio fratrum Josephi, XXXVII: 24 seq. Atque ita se res habet per omnia tempora ad ultimam usque actatem. Sic incredibilis est Nazarethanorum ira erga Jesum, Luc. IV: 22, 28 seg., immanis furor Judaeorum, in concilio adeo sedentium, erga Stephanum, Act. VII: 54, 58. Neque tantum in corruptissimis hominibus, sed etiam in summis ingeniis hominibusque melioribus id conspicitur, ut in Mose injuriam Aegyptii Hebraeo illatam vindicante, Exod. II: 11 seq., et perfidiam gentis erga Jehovam ulciscente, XXXII: 19, in Elia,

prac desperatione de gentis corruptela mori cupiente, 1 Reg. XIX: 4, 10, Jobo, diem natalem exsecrante, Job. III: 3 segg.; pariterque, recentissimis etiam temporibus, in JESU discipulis, fulmen imprecari in magistri adversarios volentibus, Luc. IX: 54, in Thoma et Petro mori cum illo, quam sine eo vivere, malentibus, Joh. XI: 16, XIII: 37, Saulo prae ardore avitae religionis furente, Act. IX: 1. Eadem vero etiam vehementia in integris observanda est monumentis. Sic notabilis est vehementia doloris, quo cecinit poëta, Ps. XXII: 15 seq., vis cruciatuum animi poenitentis Ps. XXXII: 3, 4, luctatio affectionum gravissima Ps. XXXIX, animi ad loquendum impellentis agitatio in Elihuo, Job. XXXII: 18-22, animi angor dolorque in scribente epistolam Paulo, 2 Cor. II: 4. Et vero ubique paene non ratio regnat, argumentum quoddam placide exponens, sed dominantur sensa studiaque animi. In historicis adeo V. Fis libris ubique elucet admirațio Jehovae, cuncta moderantis et amor principum piorum, impiorum odium. In Psalmis fere nil aliud exprimitur. nisi gaudium dolorve animi, aut gratus animus et confidens Jehovae eumque implorans. Prophetae in orationes erumpunt et Jehovae nomine vaticinantur, quia profundum de gentis perversitate dolorem continere in pectore nequeunt, et prae Dei amore populum ad cultum Jehovae incitant. Jesus ipse plerumque vel dolebat de gentis civibus, ovium errantium simillimis, vel indignabatur de perversis eorum ducibus, atque animo ita commoto loquebatur. Paulus nullam fere incipit epistolam, nisi prae gaudio gratias Deo agens et prae amore precans pro ecclesiis, Rom. I: 8, 1 Cor. I: 4 seqq. 2 Cor. I: 3 seqq. Eph. I: 3 seqq. Phil. I: 3 seqq., Col. I: 3 seqq. 1 Thess. I: 3.

Directionem animi quod attinet, sensa studiaque dominantia plerumque apud Hebraeos quaerenda non sunt in artis, vel philosophiae, vel humanitatis, vel patriae per se speclatae causa, sed in re religionis omniumque maxime in causa theocratiae. Quod cum ex antea jam observatis, § XXX, 3, sponte liqueat; nunc duo tantum breviter notamus. Alterum hoc est. directionem hanc theocraticam et religiosam in ipsis etiam impiis et a vera religione alienis veroque theoratiae emolumento adversantibus inveniri, coll. Joh. XVI: 2, Rom. X: 2. Alterum hoc moneo, inde explicandum esse, quod Hebraeorum scripta, nobis quidem asservata, paene omnia, cum poëtica, tum prophetica, tum ipsa etiam historica ex reverentia Jehovae gentisque ei sacrae amore profluxerint, et, ut fonte ita indole, dici debeant scripta sacra, quodque libri N. Fis originem unice habuerint in amore JESU CHRISTI studioque Ecclesiae ejus perficiendae.

De historicis V. Fis libris conf. de wette, Einl. § 136, de propheticis § 203, de poēticis § 260. De Euangeliis vid. KRUMMACHER, p. 55 seqq. 60 seq.

4. Temporum, generum, hominum varietas sive ingeniorum idiotismus, uti in alia omnia, ita etiam in sensa studiaque vim habet, coll. § XXIX, 2. Quae idiotismorum observatio uti cum universae gentis ingenio rite cognito conjungenda est, ita a maxime universalibus animadvertendis ad magis magisque specialia et peculiaria procedendum est, coll. XXX, 4. Et in hac quidem animi ratione, praecipueque in studiis voluntatibusque inquirendis omnium minime licet vel in gentis, ad quam quisque pertinuit, vel etiam in aetatis, qua vixit, ingenio cognoscendo subsistere,

sed et genus vivendi dicendique, quod quisque sibi ipse elegit, et institutio, cui se sponte vel tradidit vel certe libere obtemperavit aut restitit, et universa priva uniuscujusque animi atque voluntatis conformatio sedulo sunt animadvertenda: namque hac animi proprietate sive, ut dici solet, charactere hoc privo solent omnium maxime singuli homines a se invicem esse distincti.

5. Temporum diversitas eam vim habet, ut sensa studiaque, universo gentis ingenio communia, peculiari ratione prodeant. Et, ex ipsa rei natura, vis intensioque affectuum et studiorum imprimis ab interna variarum aetatum indole, veluti majori aut minori rationis cultu, pendet, eorundem vero directio magis a varietate rerum externarum, quibus animus eo tem. pore praecipue occupabatur. Sic, docente historia, heroico Graecorum tempore studia bellica in Homeri carminibus dominabantur; humaniora amicitiae, pietatis, amoris sensa magis in Tragicis regnabant. In ipsis his Tragicis sensuum observatur progressio, nam sublimitatis in Aeschylo, pulcri in Sophocle, veri studium in Euripide magis conspicitur. Cultus moralis rationisque progressio magna in eo apparet, quod propter vim, virtuti religionique noxiam, Homerum e sua republica arcere volebat Plato. - Similis est aetatum diversitas apud Hebraeos. Sanguinis vindicta, quae uti apud Arabes diutissime viguit, ita minus culto Hebraeorum aevo in Jacobi imprimis filiis furebat, per legum Mosaicarum sapientiam postea magnopere mitigata est. Heroica Hebraeorum sub Judicibus aetas, tanquam in speculo, in Judicum libro imaginem reliquit sensuum heroicorum et specimina etiam poëseos heroicae. In antiquiore poëta Mose plus sublimitatis, plus vero tenerorum affectuum pulcrique sensus major est in Davide, intelligentiae et judicii vis insignior in Salomone. Uti vigore plena sunt fere Hebracorum carmina, vigente republica, ita melancholia et cum hac juncta spes melioris per Messiam exspectandae conditionis in Prophetis cernuntur tempore deflorescentis et pereuntis civitatis. Theocratica sensa, in antiquis Hebraeis vigentia, in Judaeis partim multo minus conspiciuntur, veluti in libris Chronicorum, Nehemiae, imprimis Estherae, partim degenerarunt in odium aliarum gentium, uti in recentioribus quibusdam Psalmis liquet. In N. F. theocratiae studium, sed multo sublimius, prodiit in amore Ecclesiae Christianae. Atque in ipsis his N. Fis libris, quamquam non longam aetatem complexis, severior Johannis Baptistae, regnum Messianum praeparantis, ratio magnopere distincta est a studiis, unice amore plenis, JESU CHRISTI, et postea in Paulo jam invalescentis Ecclesiae laetitia non raro apparet, in Apocalypsi autem Johannea triumphus JESU CHRISTI Canitur.

De Judicum libro conf. de wette, Einl. § 173, de Prophetis recentioribus idem, § 203 seq.

Generis, in quo quisque dicens vel scribens versatur, ratio vim etiam aliquam habet in intensionem aeque atque directionem sensuum studiorumque. Legislatoris est minus, lyrici magis affectibus agi, minus historici, magis poëtae. Et prouti quis vel in reipublicae religionisve causa, vel in rebus privatis versatur, ita patriae amor sanctave sensa, vel amicitia, amor, laetitia spesve privata magis in eo apparebunt. Ubi de ludis Graecorum narrat Herodotus, minus affectuum habet, quam victores in iisdem celebrans Pindarus. In sermonibus Socratis placida magis est philosophiae oratio, quam ejusdem in tragoedias inductae

apud Euripidem. In orationibus Demosthenis Philippicis et Ciceronis Catilinariis plus amoris patriae viget, quam ubi de causis privatis agitur. Est tamen et hac in re tenendum semper totius antiquitatis ingenium. Nam et Legislatores antiqui sensibus boni sanctique haud raro indulgent, et Historici prae patriae amore scribunt, et in philosophia ipsa, veluti in Platonis dialogis, personae cum affectu agentes dicentesque prodeunt. - Apud Hebraeos igitur in Mosis legibus minus est πάθους, quam in carmine ejusdem affectibus pleno Deutr. XXXII. In historicis placida magis est ratio, quam in Psalmis. In Jobeide affectibus magis indulgetur, quam in Proverbiis Salomoneis. Privata gaudia, dolores, spes in multis Psalmis, patriae et religionis communis amor magis in Prophetarum scriptis prodit. In Proverbiis, Asaphi carminibus, Jobeide magis studia universe humana conspiciuntur, theocratica magis in scriptis historicis, in legibus, in Prophetarum libris, Psalmisque nonnullis. Sed et Hebracae antiquitatis universae ingenium nunquam in hisce negligendum est; quo factum, ut varia studia saepe magis conjuncta appareant, quam pro hodierna nostra consuetudine exspectaremus, et ut multo magis dominentur saepe affectus, quam in eodem genere apud nos fieri solet. Ita in legislatore Mose non modo jus et justitia viget, sed omnia ubique simul religiosa sunt et theocratica. In Historicis theocraticum studium et summa Dei veneratio saepe elucet. In Psalmis cum rebus privatis saepe theocratica junguntur, maxime in Davidis, regis, carminibus. Atque in Prophetarum orationibus, JESU sermonibus, Apostolorum epistolis omnia affectuum sunt plena; scilicet apud Hebraeos non judicium vel ratio, sed animus atque affectus dominari solet, coll. Obs. 2, 3,

In sensa studiaque vim maximam habere solet institutio, qua quis lubens usus est, vel secta, quam volens sequitur. Namque etiamsi vel notiones nonnullae pristinae saepe remaneant, universa mentis consilia animique tota directio solent mutari formarique per institutionem, cui se quis sponte tradidit. Ita autem vis sive intensio affectuum studiorumque vel mitigari vel excitari quidem potest et solet, attamen plerumque haec eadem fere manet, quae cuique est natura propria; sed directio eorundem paene tota exinde pendet, facitque ut vis animi eadem ad alia plane et haud raro contraria convertatur, quatenus certe quisque institutioni illi sectaeve vere obtemperat. Sic a vulgi Atheniensium principumque in civitate virorum sensibus studiisque longissime discedebant genuini Socratis discipuli, καλοκαγαθίας studiosi et vere φιλόσοφοι. Ante Socratem philosophi ipsi rerum physicarum et coelestium contemplatores imprimis erant, de moribus rebusque bonis et decoris quaerere eos unice Socrates docuit. Idem hicce narrat, saepe juvenes, ab ipso ad vitia sua cernenda adductos, primum in ipsum iratos evasisse, postea, cum ipsius praestantiam persentirent, de se dolere et sibimet irasci coepisse, ipsum vero impense amasse: sic ergo in iisdem animis per institutionem sensa studiaque pristinis plane contraria nascuntur. - Apud Hebraeos omnium maxime viri praestantissimi occurrunt a vulgo et principibus etiam in civitate viris toto spiritu, sancto illo planeque Divino, distincti. Apud eos igitur studia affectusque vulgares et πνευματικοί vel maxime sunt distinguendi. Illorum fundamentum esse philautia sive egoismus solet, horum fons contra amor, ita quidem ut ipsa adeo ira et indignatio, quae in caeteris ex odio nascitur, in piis sanctisque ex amore pro-

fluat. Quamquam in piis etiam hisce non raro aliquid ex pristina vita et vulgari consuetudine adhaeret minus boni. Ita ergo a vulgo Israëlitarum saepe idololatriae dedito longissime disstant Prophetae, Divino spiritu acti et hoc afflatu sese constanter perversitati impietatique gentis suae opponentes. Ab his ipsis vero, unius gentis theocraticam civitatem in animo gerentibus, plurimum diversi sunt JESUS ejusque Apostoli, societatis unice moralis et pure religiosae studio ducti. Et hi quidem Apostoli sic animati erant, quatenus jesu institutioni obtemperabant; caeterum antiquae et vulgaris affectionis aliquid iis etiam interdum adhaerebat, vid. Gal. II: 11 segg. Institutionis autem vi intensionem animi fere parum mutari, directionem vero prorsus immutari, luculentissime conspicitur in primis JESU discipulis, prorsus ab eo ad novam indolem conversis, in quibus vero Petrus semper mansit vividissimus et prae aliis subito exardescens iisque praeïens, ut Act. II: 14, Johannes, qui antea ignem de coelo in inimicos devocare volebat, postea, sine odio ullo, prae amore ardentissimum se semper ostendit, veluti 1 Epist. III: 8-16. Omnium vero maxime hoc in Paulo conspicitur, qui vi animi et ζήλω idem mansit, sed directione totus ad amorem CHRISTI hominumque est conversus.

De affectibus vulgaribus et πγευματωνῖς egregie jam egit A. H. FRANKE, Praelection. Hermeneut. Halae Magdeb. 1723, p. 230 seq. conf. etiam p. 237, 246, item RAMBACHIUS p. 125. De discipulorum jesu, imprimis Pauli mutatione vid. ullmann, Sündlosik. 2er Abschn. ed. 4ae p. 97 seqq.; conf. etiam hug, Einleit. 2 Th. § 87, ed. 3ae p. 331.

Cum in aliis, tum in iis ipsis, qui peculiari aliqua institutione communiter usi sunt, attendendum etiam

necessario est ad privum cujusque ingenium et characterem, uti et ex modo dictis jam liquet. Scilicet uti mentis viribus diversi sunt homines, ita pariter sentiendi facultate vel magis vel minus vivida aut profunda, studiisque variis vel ad pulcrum vel ad justum vel ad sanctum magis minusve directis nascuntur singuli: quod singulorum ingenium peculiari etiam ipsorum institutione domestica, consuetudine, vitae genere ulterius informatur, et vero etiam libere ab unoquoque aut excolitur perficiturque aut contra negligitur vel pervertitur. Quare ii etiam qui institutione erudita vel philosopha vel religiosa usi sunt communi atque per hancce spiritu aguntur eodem. vel sic tamen ingenii varietatem saepe magnam ostendunt; imprimis si ipsa illa communis institutio libera et vere praestans fuit, non formis certis cunctos adstringens, sed singulorum ingenia rite excolens. Conf. & XXX, 5, p. 349 seqq. Sic in Graecis Tragicis sublimitatem observavimus in Aeschylo, teneros magis sensus in Sophocle, eademque diversitas est in Tragicis Franco-Gallis, Corneille et Racine. Ejusdem scholae Socraticae alumni Plato et Aristoteles quantum a se invicem distent. notissimum est. - In Codice Sacro Moses, Jesaias, Jobeidis auctor sublimitate eminent, ita vero ut incultioris aevi simplicitatem in illo, cultioris et explicatioris ingenii orationem in hisce videas; conferantur modo Ps. XC: 2, 4, Jesaj. XL: 12-18, Job. XXXVIII: 4-11. Davidi sublimitas quidem non deëst, coll. Ps. XVIII: 1 seqq., sed teneri tamen magis sensus ei sunt proprii, quorum fere typus est Ps. XXIII. In N. F. magua cernitur characterum diversitas non modo JESU amicos inter et inimicos, Judam proditorem inter et reliquos discipulos, eadem cum ipso institutione usos, sed discrimen haud leve animadvertitur inter eos

quoque, qui communiter JESUM amabant. Sorores Martha et Maria multum animo sunt diversae, Luc. X: 38 seqq. Joh. XI: 21 seqq., 31-33. Inter Euangelistas Messiae gravitatem et θαυματουργίαν veneratus est Matthaeus, Lucas Jesu hominis φιλανθοωπίαν amavit, Johannes intimo animo Dei Filium adoravit. Ex Apostolis Thomas profundo animo sentiebat idemque melancholico, conf. Joh. XI: 16, XIV: 5, XX: 24, neque mirum profundi item animi virum, Johannem, paene unice de eo retulisse. Petrus rebus quibusque praesentibus vivide afficiebatur eoque ad dicendum agendumque statim propellebatur. Johannes sublimitatem Dei Filii unice attigit, et ideo quoque ultimos sermones precesque solus memoriae servare potuit. Paulus varios sensus, rebus praesentibus excitatos, facile suscipiebat, fovebat, iisque ad studia varia pro cujusque rei et quorumcunque hominum opportunitate patefacienda incitabatur. Nemo autem est, qui sensibus et sublimibus et teneris, et profundis et vividis, et intimis et variis, et intus vigentibus et foras ad agendum impellentibus sit aequiparandus JESU CHRISTO.

Vid. de hoc omnino BAU, Oratio de J. C. ingenio, p. 18-25, 27-33. De Euangelistis, praeter eos quos p. 352 laudavi, conferri possunt 1. DA COSTA, Voorlelezingen over de verscheidenheid en overeenstemming der vier Euang., et J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, Over Lucas Evangelie.

Denique singulorum dicentium scribentiumve aetas vitaeque tempus eam habere vim solet, non quidem ut in charactere jam formato mutentur voluntates dominantes, sed ut, ei convenienter, pro rebus circumjectis variis varia sensa studiaque excitentur, et ut juventutis vigor et alacritas, senectutis moderatio et gravitas observari queat. Sic prospera usus fortuna

Ovidius de Amoribus cecinit, miser cum evasisset, elegiis tristibusque carminibus animum effudit. Socrates qui laeto fere et ironico sermone utebatur, versus vitae finem gravitate et sublimitate plenam orationem ad Judices suos habuisse legitur. - Pariter in C. S. Davidis Psalmi ipsa sensuum varietate temporis, quo cantati sunt, diversitatem indicare solent. Ipse Jesus mox fuit intime gaudens, Luc. X: 21, mox lacrymans, XIX: 41, plerumque placido animo et ad agendum composito fuit, sed versus vitae finem sensibus suis effundendis indulsit, Joh. XIII-XVII, imo etiam admodum fuit animo perculsus, Joh. XIV: 27, Matth. XXVI: 38. Johannes aetate minus provectus in Apocalypsi variis affectibus agitatus conspicitur, in Epistola sua prima senex eodem semper animo, veri studioso atque amoris pleno, insignis est. In Paulo diversissima est indignatio, in Epistola ad Galatas regnans, a caritate gaudioque, in Epistola ad Philippenses spirante.

6. Dicentium scribentiumve ingenium ubi cognoverimus, hoc ipsum porro cum dicendi scribendive argumento, opportunitate reliquisque adjunctis componendum est, ut quonam ii eo nominatim tempore fuerint sensu, quonam studio probabiliter inde efficiamus. Et argumentum quidem consiliumque dicendi quodnam, quaenam opportunitas, quis locus, quinam ii ad quos dicebatur fuerint; ex historicis atque exegeticis indiciis disci potest, conf. § XXX, 7. silio autem mentis perspecto, plerumque alicujus etiam studium sive voluntas, cum consilio conjunctissima, cognoscitur. Ex argumento sive laeto sive tristi, sive pulcro vel sublimi sive turpi vel vili, effici plerumque potest, quis affectus, quodnam studium dicenti fuerit; nam res ipsae vel praesentes vel mente repraesentatae affectum studiumque, ipsis congruum, excitare in uno-

quoque solent, quamquam pro cujusque ingenio quodammodo varium. Tempus etiam et locus et opportunitas dicendi in dicentis animum vim habere insignem solent, atque si teneamus, qualis eo nominatim tempore fuerit loquens qualesque eo tempore ii ad quos loquebatur, ex hac illius cum hisce conjunctione probabiliter judicabimus de illius animo. Nam pro peculiari, in qua quis certo aliquo tempore versatur externa internave conditione, aut magis placido aut commoto magis animo loquitur. Item prouti quis aut arctius aut minus arcte junctus est cum iis ad quos loquitur, eo plerumque aut majori aut minori cum affectu sive amoris sive etiam indignationis loqui solet. Et prouti eos ipsos habet aut secum conspirantes, aut non conspirantes, aut etiam sibi adversantes, ita iis paene necessario aut delectatur eosque ulterius perficere studet, aut non delectatur iisque sese opponit. Tantam igitur vim cum exerceant argumentum dicendi resque adjunctae omnes in intensionem aeque atque directionem animi dicentium; necessarium est, ut interpres haec omnia sedulo componat cum ingenio auctoris, in quem haecce vim exseruerunt, ipsius genio congruam. Sic si pater aliquis pius, moribundus, ad liberos ipsius amantes ipsique dilectissimos loquitur de virtute atque religione per omnem vitam pie servanda; ipsum argumentum sermonis, tempus et opportunitas, conjuntique talis patris cum talibus liberis, efficit ut facile percipiamus, loqui eum summo cum amore, animo admodum commoto studioque et sanctissimo et intensissimo.

Uti autem haec argumenti rerumque adjunctarum cum ingenio dicentis scribentisve comparatio necessaria est, ita etiam est gravissima, omnium maxime in hac, de qua nunc agimus, re psychologica. Etenim, quod

& XXVII, 3 jam observavimus, sensuum affectuumque. qui a viventibus praesentibusque hominibus vultu. gestu et vocis sono satis luculenter patefiunt, non nisi leviora et incerta vestigia superesse solent in scripto consignata eorum oratione. Quare hîc omnium maxime opus est conjectura sive probabilitate, ex ipsorum dicentium scribentiumve ingenio desumenda. Et ejusmodi quidem probabilitatem, ex ingeniorum idiotismis desumtam cum ad grammaticam, tum ad historicam, tum ad logicam reliquamque omnem interpretationem prodesse posse, dummodo cum ipsorum locorum singulorum indole accurate componatur, antea vidimus § XVIII, 1; XXV, 1, 2; XXIX, 3; XXX, 7, p. 363. Est igitur ex auctoris ingenio, cum orationis scriptae argumento rebusque adjunctis composito, praesertim coniectura capienda de sensibus, affectibus studiisque, quibus ille in dicendo scribendove animatus fuisse existimandus est. Quod uti in hac nominatim re psychologica maxime opus est, ita etiam satis tuto certoque hac in re uti conjectura possumus, certius adeo tutiusque, quam vel in re grammatica, vel in historica, vel in logica. Namque etiamsi viri alicujus cogitandi, ratiocinandi loquendique rationem consuetam penitus pernoverimus, tamen quid certo aliquo tempore atque loco cogitaverit, quo peculiari ratiocinio usus fuerit, per conjecturam exinde efficere satis certo non possumus; est enim mentis in cogitando insignis volubilitas et in summis imprimis ditissimisque ingeniis infinite varia cogitata oriuntur atque ratiocinia. Sensa vero, affectiones, studia, voluntates multo magis, quam cogitationes, ad cujusque hominis indolem perpetuam, characterem constantem et stabilem pertinent : ut quamdiu hicce character ipse non insignem in modum mutatur, studia sensaque de rebus iisdem fere in co

maneant eadem vel certe simillima; dum contra cogitationes ratiocinationesque perpetuo novae in mente nascuntur, etiamsi modus cogitandi et ratiocinandi, cum charactere constanti conjunctissimus, idem maneat. Sic, ut eodem, quo mox, utar exemplo, pius pater ad dilectos liberos morti proximus loquens variis admodum, neque a quoquam per conjecturam certo assequendis, uti potest cogitationibus, ratiociniis, verbis; idem vero pro charactere suo non potest aliter, quam cum amore et commoto animo sanctoque cum studio loqui.

De ejusmodi conjectura, saepe in exegesi necessaria, et conjecturali sive divinatoria vi in interpretatione, praeeunte Wolfio multa egregie protulit schleiermacher, Zwei Abhandlungen über den Begriff der Hermeneutik, in Reden und Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften, sive schleiermacher's sämmtliche Werke, dritte Abtheil. zur Philos. III Band, Berlin 1835, p. 344 seqq., imprimis p. 354, 362, 374 seq. De sensibus peculiariter studiisque, per conjecturam indagandis, minus co loco Schleiermacher egit; rite vero de his monuit BECK, Obs. crit. exeg. Partic. V, p. 16, animi statum in singulis libris locisque difficilius cognosci, sed et ex ipsius libri et loci natura et ex scriptoris ingenio atque opportunitate conjecturam animi, qui scripturo fuit, probabilem esse capiendam.

Negotium hoc cum tam necessarium sit tamque grave in re psychologica, videndum sane, quomodo id rite peragi queat. Et eum in finem profecto opus est, ut una cum auctore, in quo interpretando versamur, sentiamus, afficiamur studiaque ipsius, quantum fieri potest, faciamus nostra; sive ut scriptoris antiqui animum veluti suum faciat interpres. Quod assequetur facillime, si ingenio ei quodammodo cognatus est; conf. § XXV, 2.

Id jam monuerunt flacius illyricus, in Clave Scripturae Sacrae P. II, Tract. 1, p. 42, franke aliique ab hoc laudati in Praelect. Hermen. p. 213, 215, 223. Vid. etiam beck, loco mox laudato.

Eam autem in rem plurimum conducit; si interpres continua et iterata lectione familiaritatem cum auctore contrahit; conf. § XVII, 12, XXV, 3.

Hoc jam observavit RAMBACHIUS, p. 126 seq., attigit etiam GRIESBACHIUS, p. 110, egregie vero commendavit wxt-tenbachius, in saepius laud. *Epist. ad Heusdium*, p. 30 seq. 43; conf. etiam schleiermacher, l. l. p. 355.

Eadem in re ut quis feliciter versetur, requiritur etiam ingenium ad psychologiam naturâ aptum et exercitatione etiam ita excultum, ut se facile in alterius animum quasi transponere possit. Non mirum igitur, alios interpretes ad grammaticam et historicam interpretationem, alios ad psychologicam naturâ magis aptos et pronos esse. Quodsi quis autem rebus difficilibus, laetis, tristibus ipse saepe est usus, nec non orationibus scriptisve proferendis ipse exercitatus est, atque ita sua experientia noscat, quomodo in animo non tantum cogitata sed etiam sensa studiaque graviora oriantur et quomodo haec verbis omnique orationis formâ patefiant; hoc ipso simul magis exercitatus erit, ut in aliorum auctorum dictis scriptisque animum eorum detegat.

Conf. schleiermacher, I. l. p. 356, 363.

Denique ad sacros auctores psychologice interpretandos opus est, ut interpres ipse non modo probus, sed etiam pius sit animoque ad sensa studiaque sanctissima quam maxime compositus. Namque sua ipse experientia edoctus pernoscat, necesse est, et persentiat, qualia sensa, qualia studia pro rerum natura atque opportunitate nasci in animo probo pioque soleant, ut

ex hac experientia sua desumere et per conjecturam judicare de sanctorum auctorum animo queat. Imo sic simul optime de perversorum etiam hominum, qui in C. S. occurrunt, affectibus studiisque judicabit. Nam, uti de proborum piorumque animo rite statuere improbi nequeunt, ita de improborum affectionibus studiisque probi, melius etiam quam improbi ipsi, judicare valent. Conf. 1 Cor. II: 14 seq.

Hoc suo jam tempore monuit PLATO, de Republ. L IX, p. 582. Idem egregie ad interpretationem psychologicam transtulit franke, p. 238 seq. 245, 249 seq.

7. Exemplis allatis facile patet, quomodo ex dicentium scribentiumve ingenio, cum dicendi opportunitate collato, affectionum studiorumque natura intelligi queat. Qua in re non male suadetur, ut interpres incipiat se exercere in contemplandis C. Si locis, in quibus indicatur disertis verbis, quinam fuerint dicentium affectus: dummodo teneatur, hanc disertam affectuum commemorationem, quippe plerumque modo brevem et non explicatam, per se haud sufficere; sed interpretem, cum sua edoctum experientia, tum auctorum accurata cognitione instructum, in talibus etiam locis debere psychologice ulterius indagare, et quales illi affectus et qua de causa tales fuerint. Sic, qui sua ipse experientia noverit, quantum afferat dolorem pervicacia hominum, optimis quibusque ipsos emendandi studiis resistentium, simulque sciat, magnos saepe viros in tali conditione de aequalibus suis desperavisse, is in fervidi atque Orientalis ingenii viro, Elia, cum omnia se frustra egisse existimaret, plenam desperationem omnino intelliget, diserte significatam 1 Reg, XIX: 4. Qui ipse patriae amans est et ejus saluti totus vivit, facile explicabit Elisae, patriae pericula praevidentis et praenuntiantis, lacrimas, commemoratas 2 Reg. VIII: 11, 12. Qui novit, quid sit,

amicum, cui vitam vere vitalem ipse debeas et a quo in communem omnium salutem optima quaeque exspectes, videre morti proximum, is ex eo facile conjecturam capiet, quare JESU discipulis, illius ultima vitae vespera, εταράσσετο ή καρδία, uti liquet Joh. XIV: 1. Qui suos unquam discipulos in re gravissima viderit feliciter rem suam agere incipientes atque hinc laetam de iis spem susceperit ipse, inde facile efficiet, quanta quamque sancta JESUM perfuderit laetitia, indicata Luc. X: 21. Qui contrarium de dilectorum perversitate dolorem et acerbissimas amoris perpessiones ipse expertus est, JESU de Hierosolymis dolorem intelliget, designatum Luc. XIX: 41. Similiter qui affectionibus πνευματικαῖς ipse assuetus est, inde facile percipit, quomodo Paulus cum indignatione mirari, Gal. I: 8, dilectis suis metuere. c. IV: 11, de perversis suis popularibus dolere, Rom. IX: 2, et pervicacibus CHRISTI contemtoribus illacrymari potuerit, Phil. III: 18, atque contra de fidis illius sectatoribus in mediis etiam calamitatibus suis gaudere, uti legitur Col. I: 24. - Si quis autem in ejusmodi locis, in quibus diserta est affectuum commemoratio, exercitatus est, ut de horum causa atque natura omni conjecturam ex ingenio dicentium cum dicendi opportunitate collato capiat, is jam deinde similiter procedere poterit ad alia loca, in quibus leviora modo sunt affectionum vestigia, scripto expressa. Itaque hic in Mosis Prophetarumque animo paene ubique vel dolorem, vel indignationem, vel metum de ipsorum acqualibus perversis videbit, ex ardenti amore oriundum. Idemque ex Marthae atque Mariae, ex Thomae atque Petri indole affectus explicabit, conspicuos Joh. XI: 21 seq. 32, XI: 16, XIII: 6, 9, 37, et ex JESU ingenio intelliget cum dolorem Luc. XXIII: 28 seqq., tum laetitiam Joh. XVII: 7, 8, 12, pariterque persentiet Paulum, amore plenum ipsum, laudes amoris celebrasse 1 Cor. XIII.

- De hoc loco conf. Comment. mea de 1 Cor. XIII, p. 118.

 De Prophetarum, uti et de Psalmistarum affectionibus consuli saepe meretur in exegeticis scriptis lutherus; conf. etiam franckii, Prael. Herm. p. 207 seq. De magnorum virorum desperatione conferri meretur locus platonis, De Rep. VI, 496. De modo, quo in hac re psychologica se quis optime exerceat, jam bene egit rambachius, p. 129.
- 8. Modo, Obs. 7, jam significavimus, affectuum studiorumque in singulis locis quibusdam disertam interdum commemorationem inveniri, in aliis leviora eorum reperiri vestigia. Jam vero cum tota haec disquisitio psychologica eo tendat, coll. Obs. 1, ut in singulis cum locis tum monumentis affectiones studiaque auctorum indagentur, et cum aeque in hacce re psychologica, atque in grammatica, historica et logica, ita procedendum sit, ut quantum fieri potest, omnia ex locis ipsis certo definiantur, coll. § XXIX, 3; de illa affectionum studiorumque sive diserta commemoratione sive leviori significatione, locis ipsis insita, nunc denique nobis est videndum. Itaque, uti § XXX, 6, 7 in consiliorum contextusque indagatione logica egimus, ita nunc similiter in praesenti re psychologica est agendum; videndum primum est, quomodo soleant homines studia sua suosque affectus verbis exprimere omninoque quomodo patefieri sensa studiaque hominum in scriptis monumentis soleant; ut hinc deinde efficiamus, quomodo ex ejusmodi patefactione sensa illa studiaque eorum ab interprete sint eruenda. Qua in re peculiariter etiam attendendum est ad rationem qua sensa sua patefacere tales nominatim homines soleant, quales in C. S. dicentes scribentesque nobis occurrunt. Et studia quidem voluntatesque auctorum hîc quoque commemoranda nobis et attendenda sunt; sed praecipue tamen de sensibus et

affectionibus est disquirendum, cum perspectis dicentium scribentiumve consiliis, de quibus antea egimus, studia eorum voluntatesque, indivulso nexu cum consiliis junctae, sponte perspiciantur.

Studio aliquo semper ducuntur loquentes scribentesque, sive simpliciter eo, ut mentem animumque patefaciant affectionesque verbis exprimant, sive ut praeterea aliis persuadeant eorumque animos moveant. Patefieri autem baec studia una cum orationis consiliis solent; quare de iis conf. § XXX, 6, 7. Plerumque vero etiam auctores sensibus quibusdam affectibusque in dicendo aguntur, maxime ii, qui non doctrinae per se spectatae causa loquuntur, sed pro temporis hominumque, quibuscum versantur, opportunitate suaeque ipsorum conditionis ratione dicunt vel scribunt: tum enim non mens modo agit, sed animus etiam ad loquendum impellit. Ita omnium maxime solent homines, naturà affectibus vehementiores. Utraque igitur de causa hoc in Hebraeos vel maxime cadit, conf. § XXX, 2. Patefieri autem sensa affectionesque quatuor fere modis ab hominibus dicendo solent. Primum enim patefiunt imprimis vultu, oculis vocisque sono loquentium, conf. Cicer. de Orat. L. III, c. 59; hic vero modus ad nos non pertinet, quippe qui de solis scriptis monumentis agimus. Deinde auctor interdum diserte profatur, se commotum esse, sive ideo quod prae affectionum perturbationumque vehementia id silere nequit, sive quia diligentius ad semet ipsum conditionemque suam attendit eamque consulto describit. Posterius hocce in homines Orientales minus cadit; prius iis, utpote vehementius plerumque affectis, saepe accidit. Tertius modus, quo alicujus sensa patefiunt, est, si alius quis, qui dicentem pernovit, animi illius conditionem nobis aperit. Hoc fit omnium

maxime a poëtis epicis et ab historicis, quorum hi id optime facere possunt, si praesentes ipsi loquentem audiverunt eumque cognoverunt penitus. Quare in historicis C. Si scriptis, omniumque maxime in Euangeliis hoc saepius locum habet. Denique etiamsi affectiones non diserte designantur, tamen, ubi animo insunt. iis convenienter oratio dirigitur, possuntque vestigia earum indagari in iis, quae dicuntur, et in ipso modo dicendi. Namque prouti quis vel odio, ira, indignatione, vel benevolentia, approbatione, amore incitatus, vel cum dolore aut metu, vel cum gaudio aut spe loquitur, ita et alia dicit alia silet, et haec ipsa quae dicit aliter atque aliter enuntiat. Ergo animi affecti vestigia cum in materie orationis, tum in ejus forma sunt impressa. - Haec autem affectionum vestigia plerumque non tam clara esse solent, quam cogitatorum ratiociniorumque signa; ut ideo maxime conjectura, ex ingenio dicentium atque dicendi opportunitatibus desumta, opus sit, coll. Obs. 6, optimeque adhibeantur vestigia illa ipsi orationi impressa ad conjecturam hancee confirmandam. Imo hoc ipsum quodammodo valet de disertis etiam ipsorum auctorum aliorumve effatis, affectum commemorantibus, quippe non psychologorum more hujus rationem omnem causamque describentibus, sed uno saepe verbo eum tantummodo significantibus. Patuit hoc jam in exemplis, Obs 7 allatis.

Igitur, ut affectiones impulsionesque animi ex oratione scripta eruantur, opus est et ut indagentur earum vestigia huic impressa sive clariora sive leviora, et ut haec ipsa cum ingenio dicentium et cum omni dicendi opportunitate conferantur. De quo posteriori negotio cum egerimus jam Obs. 6, 7, nunc de una illa vestigiorum indagatione superest agendum. - Et facillima quidem haec

res est in disertis effatis sive testimoniis vel ipsorum auctorum vel aliorum, de loquentium animo exhibitis: nisi aliquando causa sit dubitandi de ipsorum loquentium veracitate, aut de accurata historicorum cognitione atque de iis relatione. Sic Aeneam inducit Virgilius, affectum suum enuntiantem, Aeneid. L. II, vs. 3, idem vero etiam Didonem describit, consulto veros animi sensus celantem, L. IV, vs. 9 segg. Haec indicia non raro ita significata sunt, ut minus affectiones ipsae denominentur, magis earum effectus describantur corporisve, eas comitantes, gestus, veluti ibid. L. II, vs. 774. — Majori indagandi solertia atque interdum peritia psychologica opus est in rite detegendis levioribus vestigiis, orationis vel argumento sive materiae, vel ejusdem formae sive dicendi modo impressis. Argumentum si spectas, solet is, qui commoto loquitur animo, complura addere, quae omittit simpliciter narrans vel docens; graviori speciatim dolori atque commotioni proprium est, ut ad id, quod animum penitus teneat, iterum iterumque redeatur. Vid. v. c. Virgilius, Aeneid. L. II, vs. 749 seqq. Ovidius, Trist. L. I, Eleg. III, vs. 55 seqq. Formam si spectas, cum ad singula verba, tum ad horum compositionem, tum ad universum proponendi ratiocinandique modum attendendum est. Et in singulis quidem verbis forma grammatica interdum cum animi commotione est juncta, quippe quae pro tono loquendi vario interdum varia est. Sed omnium maxime delectus verborum junctus est cum animi sensu, per ipsum hunc delectum sese exprimere gestiente. Ita amicitiae caritas singulis prope verbis expressa cernitur in Horatii Carm. L. II, Od. XVIII, vs. 1-12. In compositione cliam vis maxima est animi. Ordo enim moderati et sedati judicii is est, quo intelligi facillime singula possunt,

vulgaris ille grammaticus; sed alius plane est rhetoricus ordo verborum, quem animus praecipit, id identidem primo loco efferens et quasi effundens, quod maxime animum tenet et occupat. Vid. v. c. Virg. Aeneid. L. IX, vs. 427 seq. Denique in universa proponendi argumentandique ratione multis modis insunt vestigia animi affecti, commoti et aliquid aut expetentis magno cum studio aut respuentis. Et pertinet huc totus paene locus de figuris tropisque cum verborum phrasiumque singularum tum integrae orationis. Scilicet tropi et figurae sunt formae peculiares, recedentes a dicendi medo et forma, quam intelligentia per se spectata atque ratio ut simplicissimam suadeat: itaque rei natura docet vel animum vel cum animo conjunctissimam phantasiam esse debere praecipuam troporum et figurarum causam. Hoc ipsum ergo ita se habere, jam vidimus § XIX, 1, et in iis explicandis ad fontem, unde profecta sunt, sive animum dicentium, esse attendendum monuimus, ibid. Obs. 6 et § XXX, 10, 11. Imo posteriori hoc loco jam observavimus, ellipsin non raro ex affectu oriri, minus accurate omnia enuntiante, redundantiam ex animo commoto, eandem rem saepius repetente, apostrophen et interruptionem ex animo subito perculso vel aliarum rerum cogitatione abrepto. Pariter, ibid. Obs. 12, 13, vidimus, interrogationem pro affirmatione saepe inde oriri, quod animus penitus sibi persuasum habet de re aliqua ejusque contrarium sentit esse absurdum, ironiam non raro ex indignatione esse repetendam, orationem autem metaphoricam, allegoricam et parabolicam pertinere ad phantasiae imagines, quarum fons plerumque in animo est quaerendus. Nunc igitur unum hoc addendum, esse etiam figuras, quae neque vocum phrasiumve, neque integrae orationis intelligentiam reddunt difficiliorem, et de quibus igitur antea agendum nobis non erat, sed quae tamen animi affecti, perculsi aut vehementer aliquid expetentis signa sunt, et propterea hîc nobis sunt recensendae.

Ex hoc genere est exclamatio, ἐκφώνησις, qua interjectionibus, o, eheu, vae, aliisque luculenter affectiones variae indicantur; sic illud: »O tempora, o mores!" apud Cicer. I Catilinar. c. 1. Eodem pertinet iteratio, αναδιπλώσις, qua vox eadem bis repetitur, quia ejus vis animo maxima persentitur; exemplum est: » Nos, nos consules desumus!" ibid. Iterationi similis est congeries variorum dictorum ad eandem rem pertinentium, sive accumulatio, συναθροισμός, orta ex animo multa complectente et propter id ipsum commoto; exemplum est ipsum Catilinariae Iae initium: » Quousque tandem," rel. Denique peculiaris species accumulationis est gradatio, κλίμαξ, qua ita accumulantur complura, ut a minoribus ad majora fiat progressio, quo ipso significatur animi sensus magis magisque commotus; sic in hocce: » Vivit, imo vero in senatum venit," rel., ibid.

De his figuris vid. CLASSIUS, p. 1329-1331, 1348 seq. 1380 et vero J. HERINGA, EL. FIL., Oper. exegetic. et hermeneut. ed. H. E. Vinke, Traj. ad Rh. 1845, p. 453 seqq.; in cujus libri, nunc demum ad me perlati, parte posteriori permulta habentur egregie monita de omni N. Fis Rhetorica.

9. Ex his Obs. 8 observatis liquet, quomodo hac in re versandum sit. De affectibus effata diserta earundemque vestigia, orationi insita, diligenter attendenda aut etiam investiganda sunt, praecipue quando ipsa dicendi opportunitas probabile jam reddit non sine commotione locutum esse auctorem. Quod autem inde de affectibus discitur, cum auctoris ingenio dicendi-

que opportunitate ita conjungendum est, ut signis illis orationi insitis confirmetur conjectura hinc desumta, vicissimque haec ingenii atque opportunitatis cognitio illam orationis significationen illustret, - Nunc exempla afferamus, e quibus cernatur, quomodo in ipsis scriptis monumentis affectionum signa atque vestigia reperiri queant: reliqua enim exemplis jam illustrata sunt Obs. 7.

Affectus diserte indicantur vel ab ipsis dicentibus vel a referente v. c. 2 Reg. VIII: 11 seq., Jes. XV: 5, XVI: 9, 11, XXI: 3, 4, Jer. XLVII: 6, XLVIII: 36, Mich. I: 8, Matth. XIV: 26, Marc. III: 2, 3, Luc. IX: 33, XIX: 41, 43, Joh. XI: 33, 38, Rom. I: 8, IX: 2, Gal. I: 8, IV: 11, Phil. I: 25, Col. I: 24. Interdum, quae fuerint affectiones, significatur externo earum in corpore effectu commemorato, uti Joh. XI: 35, Phil. III: 18. Interdum vehementer dubitandum est, an non falsum consultoque fictum affectionis fuerit signum, uti Matth. XXVI: 65, coll. Joh. XI: 50, XVIII: 14. Omnium maxime memorabilis est diserta significatio cum gaudii, quod JESUS morti proximus de suis germanis discipulis habuit, Joh. XV: 11, XVII: 13 coll. 6-8, et Luc. X: 18-21, tum doloris de adversantis mundi perversitate, Joh. XII: 37, Matth. XXVI: 38, Luc. XXII: 44, conf. Hebr. V: 7 item Luc. XIX: 41 seqq.: ex his enim perspicimus gaudia JESU et dolores fuisse amoris felicitatem amorisque perpessiones.

Argumentum, sive id quod dicitur, non raro sensa affectionesque dicentium scribentiumque in C. S. patefacit. In Psalmis aut lamentationes supplicationesque, aut exsultatio et gratiarum actio saepe animum poëtarum plane manifestant. Jesu oratio ad Hierosolymam ipsum trucidaturam habita, dolorem intimum prodit. In Pauli Epistolis aut vehemens increpatio. aut laudatio ecclesiae, ad quam scribit, scribentis animum satis significat, uti in Epistolis ad Gal, et Philipp. Atque ita, quae fuerit in toto monumento maxime regnans affectio et qualia in eo edendo fuerint sensa varia sibi invicem succedentia, ex ipso potissimum argumento efficiendum est, veluti in oratione Pauli valedictoria Act. XX: 18 seqq. Interdum si ad minores argumenti in partibus quibusdam singulis diversitates attendis, affectionum etiam sensim ortam mutationem observabis, veluti in precibus a Jesu in villa Gethsemanitica fusis, Matth. XXVI: 39 coll. cum s. 42. Et si quid additum vides, quod ad argumentationem ipsam plane non requiritur, affectu abreptum haec adjecisse auctorem cernis; sic prae veneratione JESU CHRISTI sensuque magnitudinis doni Divini in eo concessi, hujusce CHRISTI celebrationem adjecit Paulus Rom. IX: 5: έξ ὧν ὁ Χριζὸς, τὸ κατὰ σάρκα [ἄνθρωπος], ὁ ὧν έπὶ πάντων, [κατὰ πνεῦμα] θεὸς, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αίωνας, άμήν.

De Pauli ad Ephesinos oratione valedictoria Dissertationem scripsit c. l. p. metelerkamp, Traj. ad Rh. 1829, vid. ejus p. 165 seqq. imprimis p. 170 seq.; de affectionibus illius universe egit bauer, Rhetor. Paul, p. I, c. 8, de ejusdem illius orationis affectibus p. 509 seq.

Forma orationis in C. S. multiplici modo attendenda est, ut de affectibus judicemus. Et primum quidem singula saepe verba non sunt negligenda. Nam cum sonum vocis affectus fere regere soleat, pronuntiatio vocabulorum eorumque forma apud Hebraeos affectuum vi saepe est mutata; sive, ut Grammatici dicunt, accentuum ratio saepius vocabulorum mutationem attulit. Saepe vero etiam delectus verborum dicentis af-

fectionem prodit, veluti Phil. I: 3—8. Quod omnium maxime cernitur in delectu nominis quod Deo tribuitur. Veneratio Dei tutelaris significatur nomine γ , gratus aut confidens animus invocatione γ , fiducia designatur denominatione γ , γ , item γ ; neque minus in N. F. attendendum est ad varietatem nominum $\delta \vartheta \varepsilon \delta g$, $\delta \vartheta \varepsilon \delta g$ $\mu o \tilde{v}$ et $\delta \pi \alpha \tau \gamma \rho g$. Intimae cum Deo conjunctionis sensum in media anxietate jesus significavit appellatione $\pi \alpha \tau \rho \delta g$ Matth. XXVI: 39, et invocatione $\vartheta \varepsilon \varepsilon \omega g$, c. XXVII: 46 coll. Ps. XXII: 2, 10, 11. Sensum divinae excellentiae, Christianis propriae, Johannes expressit, 1 Ep. III: 1 non simpliciter dicens Patrem eos reddidisse $\tau \varepsilon \nu \nu \alpha \alpha \nu \tau o \tilde{v}$, sed $\tau \varepsilon \nu \nu \alpha \Theta \varepsilon o \tilde{v}$.

De loco Phil. I: 3-8 egregie egit RAU, in Orat. de Jesu ingenio, p. 39.

Variarum vocum compositio sive ordo saepissime animi affectum prodit. Rhetoricus fere, non grammaticus est ordo verborum; cujus rei fundamentum in animo quaerendum est. Felicitatis verae omnibus commendandae studium fecit, ut illud μακάριοι identidem primo poneretur loco Matth. V: 3—11. In se nominatim ponendam fiduciam excitandi studiosissimum vides JESUM, ubi, post dicta πιζεύετε εἰζ τὸν θεὸν, jam inverso ordine ait: καὶ εἰζ ἐμὲ πιζεύετε, Joh. XIV: 1.

Exempla alia complura exhibuit winer, Gramm. § 65, n. 3. p. 455.

Denique in universa proponendi argumentandique ratione, imprimis tropica et figurata, affectionum vestigia impressa reperiuntur in C. S. saepissime. Ita felicitatis Christianae vividus sensus ellipticam reddidit orationem 1 Cor. XV: 19, 20, ubi cogitatione post vvvi dè supplendum: contraria prorsus est conditio nostra,

namque rel. Redundantior oratio fere ubique invenitur, ubi vehementior affectio repetitionem ejusdem cogitationis effecit, omnium vero maxime Job. III: 3-13. Subita apostrophe, neque minus oratio metaphorica imprimisque prosopopoiia affectionem dicentis prodit; utrumque junctum cernas in sublimi loco 1 Cor. XV: 54 seq. et locis, caritatis sensu plenis, Luc. XIII: 34, XIX: 42-44. Omnium luculentissima res est in iis figuris, quas nunc primum commemoravimus, quaeque in solo affectu originem suam habent. Exclamationis, ex indignatione simul et commiseratione ortae, exempla reperiuntur Matth. XXIII: 13-33; iterationis ex eodem animo commoto derivandae videas exemplum ibid. s. 37. Contra prae studio gaudium in dilectissimis hominibus excitandi saepius repetiit Paulus vocem γαίρετε, Phil. II: 18, III: 1, IV: 4. Accumulationis, in qua simul gradatio sive climax adest, insignia reperiuntur exempla Rom. VIII: 34, 38, 39, Eph. I: 21. Addendum, iterationem illam non tantum in singulis quibusdam locis, sed etiam in integris saepe monumentis inveniri. Sic veritatem Divinam amoremque fraternum commendandi summo studio incitatus, Jesus της αληθείας mentionem repetiit saepius Joh. XIV: 17, 26, XV: 26, XVI: 13, XVII: 17, 19, atque της ἀγάπης et τοῦ Εν εἶναι commendationem repetitam dedit c. XIII: 34 seq. XV: 12, 17, XVII: 21, 23. Neque mirum sane hoc ea vespera fecisse JESUM, qua etiam, coll. c. XIV: 31 cum c. XV: 1, prae affectu ei accidit, quod poëta dicebat:

» Ter limen tetigi, ter sum revocatus, et ipse » Indulgens animo pes mihi tardus erat.

» Saepe, Vale dicto, rursus sum multa locutus." Similiter, affectu plenus et de pleno pectore loquens Johannes et $\tau o \tilde{\nu} \ \varphi \omega \tau \dot{\sigma}_{\mathcal{S}}$ atque $\tau \tilde{\eta}_{\mathcal{S}} \ \tilde{\alpha} \lambda \eta \theta \epsilon i \alpha_{\mathcal{S}}$ repetitam

mentionem injecit, 1 Ep. I: 5—8, II: 4, 8—11, 21, 27, III: 19, IV: 6, V: 20, et $\tau \tilde{\eta}_S$ åγάπης atque $\tau \tilde{\eta}_S$ κοινωνίας c. I: 3, II: 10, 11, III: 10—18, 23, IV: 7, 8, 11, 12, 16, 20, 21, V: 1, 2. Neque hoc mirandum, si conferas, quod de eo sene, amorem semper unice commendante, narravit Hieronymus.

HIERONYMI locum citavi p. 245 seq.

§ XXXII.

Aestheticae ratio interpretationis.

Absoluta erit interpretatio omnis, si disquisitioni grammaticae, historicae, logicae et psychologicae accedat etiam aesthetica contemplatio, qua et ex genio antiquitatis universo et ex mente atque animo cujusque dicentis scribentisque jam perspecto, luculenter persentiatur, quare in singulis et monumentis et locis integris et in singulis etiam sententiis cum ea nominatim, quae in iis habentur, tum eo speciatim modo dicta sint, neque aut alia aut ea ipsa aliter sint prolata (cf. § XXVII.).

Et hanc quidem in rem non opus est, ut novi quid inquirat interpres sive ad verborum ratiociniorumve intelligentiam, sive ad sensuum consiliorumve cognitionem pertinens. Sed haec ipsa, jam indagata atque perspecta, eum oportet sic contemplari, ut

conjunctionem, quae affectiones consiliaque inter et ratiocinationes verbaque intercedit, percipiat, atque ita persentiat, quam sint haec illis apta atque congruentia. Quod facile et quasi sponte sua assequetur interpres, qui rite excultus est ad sensum ejus, quod in oratione humana universe aptum est ineptumve cujusque dicentis personae atque conditioni; dummodo constanter et hac in re ob oculos teneat eorum, qui in C. S. loquentes scribentesque occurrunt, cunctorum genium communem, aeque atque eorundem singulorum ingenium peculiare et singularem identidem dicendi scribendive opportunitatem. Et aget illud quidem omnium maxime in iis sive monumentis sive locis, quae aut argumento aut forma vel a nostra consuetudine quodammodo recedunt, vel quacunque de causa singularia sunt et impeditiora, vel etiam pulcritudine prae caeteris eminentia. Neque tamen in his solis haerebit. Sed et partium omnium et totorum monumentorum cum auctoris animo consilioque congruentiam persentire studebit.

Uti autem interpretem, qui non verba modo, sed mentem animumque dicentium et scribentium, verbis patefactum, perspicere studet, decet rationes, cur illi sic, ut fecerunt, neque aliter animum mentemque patefecerint, persentire; ita in hoc

ipso etiam omnis est interpretationis culmen atque consummatio. Namque hoc facto interpres in auctorum, quos interpretatur, pectora intimaque quasi sacraria ita penetravit, ut ex ipsorum ingenio omnem dictorum, ab ipsis prolatorum, vim rationemque perspiciat atque persentiat. Quam, si rite etiam aliis exponat, via erit aperta, qua procedens et criticus de antiquorum monumentorum ratione omni optime judicare, et artium literarumque amans de eorum pulcritudine pretioque recte statuere, et theologus quicquid verum, bonum divinumque iis inest, facile ex iis haurire, et pius quisque ad sapientiam, virtutem omnemque pietatem vere feliciterque ex iis proficere poterit, atque in dicendo etiam scribendoque de rebus divinis optimorum quorumque, qui in C. S. occurrunt, dicentium scribentiumque exemplum rite sequi.

1. Grammatica interpretationis pars de verbis phrasibusque, historica de singulis notionibus, logica de ratiociniis, psychologica de sensibus studiisque inquirit; aesthetica vero interpretatio nihil horum habet privum sive peculiare sibi quasi objectum. Versatur enim haec in convenientia orationis cum dicentis persona indaganda; ea autem neque in verbis per se spectatis, neque in notionibus, ratiociniis sensibusvo solis posita est, sed in horum omnium inter se invicem conjunctione. Contemplatur igitur conjunctionem, sive, ut dici solet, relationem, quae inter sensa, studia atque

omne ingenium auctoris et inter ejus cogitata, ratiocinia atque verba intercedit: idque agit aesthetica interpretatio, ut sentiamus, quatenus haec illis congruant, sive ut percipiamus, quomodo vel sensa affectionesque, vel studia consiliaque et omne ingenium auctorum in causa fuerint, cur ea nominatim, quae dixerunt, atque haec ipsa eo nominatim modo protulerint, conf. § XXVII, 1. Hac autem in re dominatur sentiendi facultas. Nam sensa, studia dictaque illa cognoscenda quidem sunt; sed horum inter se invicem congruentia et consensio sentiri, animo percipi debet, intelligentia comprehendi nequit: et, si exinde oritur judicium, pronuntians aptam esse, aut contra ineptam dicentis personae orationem, ipsum hoc judicium in persensa illa congruentia est fundatum. Merito igitur haec interpretationis pars appellatur αἰσθητική. Haec de objecto dicta sunto. — Methodus etiam hîc est philosophico-historica. Namque, coll. § XXVIII, 2, est quidem adhibenda sentiendi facultas eaque explicita et ad claram, quantum fieri potest, conscientiam adducta, sive adhibenda quidem philosophia pulcri, quae hodie Aesthetica dici solet; sed non universali aesthetica disquisitione utendum est, ut ad perfectam pulcri et convenientiae speciem, quam nos ipsi nobis informamus, omnia exigantur. Imo interpretis est, historice semper respicere cujusque dicentis ingenium, ut orationem huic congruentem aut etiam ineptam esse videat. Ergo etiam hîc historia fundamentum est; atque ex perspecto cum antiquitatis communi ingenio, tum ingenio cuique proprio videndum est in singulis monumentis locisque, quam apte oratio personae dicentis congruat, conf. § XXIX.

Potest igitur hoc interpretationis negotium optime aestheticum appellari, idque potius quam criticum, quandoquidem critica disquisitio etiam de locorum et librorum integritate indagationem, imo etiam universale judicium de eo, quod pulcre, vere, bene ab antiquis dictum sit, continet.

Notum est ita scripsisse inter alios casaubonum de arte critica, ruhnkenium egisse de Hemsterhusio vero critico et wyttenbachium appellavisse Ruhnkenium optimum criticum.

Probe autem tenendum est, interpretationem agi aestheticam. Sunt enim, qui ad exegesin referant nimis universe judicium de pulcritudine, veritate, bonitate eorum, quae antiquis monumentis continentur, atque doceant, judicandam esse orationem antiquorum non modo ex antiquitatis genio, sed etiam ex eo, quod universe pulcrum benumque est. Et jure hoc quidem agitur; sed hoc non amplius interpretis est negotium, quippe versantis unice in intelligenda auctoris mente animoque et hujus utriusque patefactione, verbis comprehensa. Hujus igitur est se continere intra limites ipsius antiquitatis, atque videre, quomodo antiquorum dicta ipsorum ingenio congruant. Num haee, ad universam pulcri speciem perfectam exacta, bene se habeant, num etiam vera sint atque bona, hoc interpres disquirendum linquit philosophis et theologis.

Nimis universale judicium ad interpretis negotium retulit v. c. wyttenbachius; Bibl. Crit. V. III, P. I, p. 10, ipse tamen id eodem loco quodammodo sentiens; BECK, Observ. critico - exeget. Partic. IV, p. 16 in annot., atque imprimis in Monogrammat. p. 185 seqq. item astius, Grundlinien der Gramm. und Hermen. p. 209 seq.

2. Ad hanc rem aestheticam peragendam interpreti non nova amplius materies inquirenda est, nam verba, notiones, ratiocinia, consilia, sensa, studia dicentium jam antecedenti sua disquisitione perspexit: sed forma contemplationis nova est, qua nempe congruentiam, consensionem, unitatem, ut dici solet, eorum omnium in dicente indagat. Ergo, ut ante a verbis orsus ad mentem animumque perspiciendum procedebat, ita nunc vicissim ab ingenio animoque perspecto ad verba orationemque omnem redit: ut antea verba inquirebat quippe animi mentisque patefactionem, ita nunc mentem animumque contemplatur ut causam verborum orationisque totius. Atque ita cum interpres ad id ipsum, unde orsus est, jam revertatur, rem suam omnem peregisse censendus est. Sic qui grammatice, historice, logice, psychologice legerit Ciceronis primam Catilinariam, tandem eo pervenit, ut videat Ciceronem consulem perspectam habuisse omnem Catilinae conjurationem; de hac utpote impia indignatum esse et de cadem ut perniciocissima timuisse reipublicae magnopere; judicasse autem prudentissimum fore, si non Catilina solus morti traderetur, sed omnes conjurati cum eo urbe expellerentur; itaque hoc habuisse consilium, ut oratione habenda Catilinam moveret, ut urbem cum suis omnibus linqueret. Hisce autem perspectis in eo est interpres, ut aesthetice percipiat aliisque sentiendum praebeat, cur talem orationem Cicero tum habuerit. Videt enim sentitque et indignantis animo consentaneum et indignationi totius Senatus concitandae aptum esse initium, quo in istum invehitur et capitali eum supplicio dignum pronuntiat, c. 1, 2; ostendit omnem conjurationem esse detectam et nil istum clam efficere posse, cum undique sit cinctus et impeditus, c. 3-5; incitat ergo eum', ut quod ipse cupit, quodque patria expetit et clamat, agat quam primum, urbe cum suis excedat, c. 6-10; indicat Patribus conscriptis, cur praestet, istum ejici, quam morte mulctari, c. 11-13a; atque concludit, cum summa spe et fiducia hortans, ut Patres sinant istos conjuratos proficisci ipsumque Catilinam quasi ejicit verbis, indignatione ardentibus, c. 13b. Ita universi monumenti cum dicentis persona convenientiam persentiet: candem vero convenientiam dictorum cum dicentis mente animoque facile etiam percipiet cum in multis vocibus singulis, veluti in interrogationibus, exclamationibus, accumulationibus gravissimisque figuris, quae initio habentur, c. 1, quaeque omnes indignationi patefaciendae et apud audientes excitandae sunt aptissimae; tum eandem cernet etiam in integris locis compluribus, sic ad patriae caritatem in Patribus excitandam odiumque ergo in Catilinam inflammandum apta est oratio quasi Patriae ipsi tributa, c. 7, neque minus ad odium hoc alendum conducit, quod c. 10a legitur, et ad universum Ciceronis consilium comprobandum faciunt, quae in fine orationis, c. 13 ad Jovem dicit.

Ejusmodi igitur contemplationi aestheticae aptus crit interpres, si materiem omnem, quae ad eam requiritur, teneat per antecedentes interpretationis partes omnes, et ad illam contemplandi formam rationemque ingenium suum composuerit. Posterius hocce sibi acquiret eo magis, quo altius, theoretice, penetraverit in naturam humanam modumque, quo homines mentem animumque oratione patefacere solent, et vero, practice, sensum ejus, quod in dicentium scribentiumque oratione eorum ingenio animoque aptum est, acuerit. Illud, de quo partim in Logices applicatae, partim in Rhetorices disciplina agi solet, denominari

queat Aesthetica orationis humanae theoretica, cujus est observare, quomodo soleant homines consilia sibi proponere et oratione patefacere, quomodo oriri cogitata et ratiocinia in mente soleant et quomodo dictis proferri, quomodo sensa studiaque oriantur et quomodo fere orationem gignant sibi congruentem: de quibus singulis egimus § XXIX, 3, XXX, 6, XXXI, 6, 8. Posterius hoc appellari possit Aesthetica orationis practica, qua quis et ipse dicendo scribendoque ex sua discat experientia, quomodo in mente animoque oriantur atque quomodo oratione congruente patefieri soleant cogitata, sensa, studia, conf. § XXXI, 6, et aliorum dicentium scribentiumque oratione audienda legendaque sensum ejus congruentiae acuat; quam in rem commendandum imprimis est auctorum classicorum studium, eo ipso institutum consilio, ut percipias et sentias, quomodo varii homines, varia in conditione versantes, tum carminibus tum pedestri oratione, loqui soleant suo convenienter ingenio.

Posterius hoc omnium maxime commendavit KRUMMACHER, qui idem etiam princeps ipse est in exercenda aesthetica C. Si, nominatim Euangeliorum, interpretatione, in libro, saepius laudato, Ueber den Geist und die Form der euangelischen Geschichte in historischer und aesthetischer Hinsicht, vid. § 1, 2, coll. § 3–14. Ad prius illud conferri possunt kiesewetter, Grundriss einer allgemeinen Logik, Zweite Theil, welcher die angewandte Logik enthält, et wyttenbachius in sua Logicu, item glassius in Rhetorica S.

Ita ergo aptus paratusque, interpres aestheticum suum negotium exercebit hoc modo, ut primum in antiquitatem mente atque cogitatione, quantum fieri potest, totum se transponat, quidque hujus cogitandi,

sentiendi, dicendi consuetudini congruum sit, videat, omninoque cum antiquis quasi sentiat; deinde in ipsius, quem interpretari studet, auctoris locum se, quantum potest, reponat, et quasi ex ejus ingenio cogitet, ratiocinetur, sentiat; porro opportunitatem omniaque dicendi adjuncta sibi repraesentet, et, quid talis auctor in tali re dicere et quomodo suam mentem suumque animum patefacere debuerit, videat atque persentiat. Quo melius ita interpres in auctoris sui locum se plane reposuerit, eo melius denique in singulis ejus verbis et integris locis monumentisque videbit patefactionem naturalem et congruentem talis ingenii, tali in conditione versati et talibus in rerum adjunctis positi.

Hoc est, quod wyttenbachius dicebat: » Videor mihi ipse Demosthenes esse," Praef. Selectorum Princ. Hist. p. 34; hoc, quod astius: » Das Verstehen und Erklären eines Werkes ist ein wahrhaftes Reproduciren oder Nachbilden des schon Gebildeten," p. 187; hoc item, quod schleiermacher appellat: »Sich in die Schriftstellern hinein Leben zur richtigen Auffassung des inneren Herganges, als der Schriftsteller entwarf und componirte," Zwei Abhandlungen über den Begriff der Hermeneutik, p. 355; hoc, quod omnium maxime KRUM-MACHER docet, » Man versteht aber einen anderen, wenn man zugleich einsieht, aus welchen subjectiven Gründen er sich gerade solcher Worte und Ausdrücke zur Bezeichnung der Facta seines Innern, seiner Gedanken und Empfindungen bedient habe, und hiedurch seine Individualität und die Subjectivität seines Gemüthszustandes auffast; oder Iemand verstehen heist, die Facta eines fremden Gemüths, vermittelst der Darstellung derselben von demselben, in sich reproduciren," p. 9, vid. etiam annot. ibi addita.

3. Si quaeritur, ubinam exercenda sit aesthetica interpretatio, facile quidem intelligitur, peculiaribus quibusdam in locis esse eam singulari cum cura instituendam; sed vel sic tamen ejus ratio habenda etiam est ubique cum in verbis singulis, tum in locis majoribus, tum in integris quibusque monumentis.

Singularem aestheticae interpretationis curam postulant loca, quae prae caeteris sentiendi facultatem afficiunt eoque ipso contemplationem ejusmodi excitant. Talia autem sunt, quae magis minusve recedunt a nostra dicendi argumentandique ratione, atque ideo sensum nostrum quodammodo impediunt; sunt ergo vel ex antiquitatis genio vel ex auctoris ingenio illustranda. Sic in Platonis de Rep. libris paradoxa habentur placita de Philosophis, optimis civitatis princibus, de bonorum, imo foeminarum, communione commendanda: quae ex philosophiae antiquae ipsiusque Platonis ratione explicanda sunt. Sunt vero etiam loca, aliâ quacunque de causa vel singularia vel impeditiora, ideoque contemplationem diligentiorem requirentia, ut corum cum dicentium persona congruentia perspiciatur. Ex hoc genere quodammodo sunt loca omnia figurata et tropica, imprimis vero tropi insolentiores, translationes duriores, imagines et figurae peculiariter antiquitatis ingenium redolentes; in quibus igitur cavendum est, ne ex nostro pulcri judicio, sed ex ipsorum sensu, orationem antiquorum aestimemus. De harum vero figurarum, troporum et ratiocinandi modorum natura, quatenus vel impeditiorem et difficiliorem reddunt interpretationem, vel ad sensuum affectionumque patefactionem pertinent, antea jam egimus, § XIX, § XXX, 9 seqq., § XXXI, 8 seq. Nunc igitur unice tenendum, ea omnia ex ipsorum antiquorum sensu esse judicanda.

Quae de Platonis paradoxis indicavi, rite monuit et ea ipsa egregie illustravit J. L. G. DE GEER, Diatr. in Politices Platonicae principia, p. 161 seqq.

Sunt vero nonnullae etiam orationis figurae et ratiocinandi formae, de quibus ut antea ageretur opus non erat, cum neque ad orationis difficultatem neque ad affectionum patefactionem pertinerent, quae vero nunc commemorandae supersunt, quippe vel ingenium antiquitatis peculiariter redolentes vel universa orationis forma consulto delecta animi sensum quodammodo ferientes. - Ingenium antiquitatis redolent paronomasia sive agnominatio, qua ejusdem soni verba consulto junguntur: quod apud nos fere in communis tantum vitae usu et in leviore ac paene comica oratione fit; apud antiquos vero multo frequentius est et in gravi etiam oratione saepius occurrit. Ei proximus est lusus verborum insignior, quo non tantum ejusdem soni, sed simul cognatae significationis verba conjunguntur. Ad idem genus pertinet oxymoron sive acute dictum, quod prima fronte fatuum nulliusve significationis esse videtur, dum revera tamen acumen subest, veluti littus arare, surdo narrare fabulam: cujusmodi dictis antiqui delectabantur. Denique aenigmata non raro veteres edebant: quod apud nos pueris solemne est aut ludendi causa fit in vita communi; apud illos vero toti genti vel sapientibus interdum aenigmata proponebantur solvenda, imo Deorum oracula aenigmatibus aliquando continebantur. Et vero in his omnibus cernitur minus explicata rationis vis et simplicitas, pueritiae similis, quam saepius in antiquitate, nominatim etiam Hebraica, observavimus. - Ad universae orationis formas, sensum quodammodo ferientes et consulto ab auctoribus delectas, pertinet enallage personae, qua loquens se admiscel iis, ad quos loquitur, vel de quibus loquitur, cum tamen ad eos solos, non ad ipsum pertinet id quod dicit. Sic cum non se, sed Senatum perstringere propter fortitudinis defectum vellet, Cicero, in I Catilin, c. 1, consulto tamen, idque ironice, dixit non: " vos," sed: " nos viri fortes satisfacere reipublicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus!" Similiter addubitatio, ἀπορία, qua nobiscum deliberamus de rebus dicendis, licet, quid dicendum sit, jamdiu apud nos constet. Hujus gravissimum exemplum est in eadem Ciceronis oratione, c. 4 initio, ubi, licet ipsi sane constaret, prudentiae causâ silenda esse Patrum, cum Catilina conjuratorum, nomina, tamen ita secum deliberat, quasi dubitaret. Ejusdem generis est communicatio, ἀνακοίνωσις, qua dicens deliberat cum audientibus ipsisque judicium linquit, quod ipsi proprie pronuntiandum erat. Grave denuo exemplum est, in eadem oratione, c. 7 et 8 initio, ubi postquam patria loquens inducta erat et communicans cum Catilina suam experientiam, orator non quid sibi videatur pronuntiat, sed quid iste judicet, quaerit. Denique huc pertinet occupatio, πρόληψις, qua id, quod facile quis objiciat, occupatur et refutatur, quasi dicens objicientes audiat. Egregium hujus quoque exemplum est in Ciceronis eadem oratione, c. 11 initio, ubi respublica proponitur difficultatem objiciens, quam ex audientium animis tollere orator volebat. Hae ratiocinandi formae. ut facile quisque videt, consulto ab auctoribus delectae sunt, sive urbanitatis humanitatisve, sive prudentiae causa, quo melius audientibus persuaderent, pertinentque igitur omnino ad disquisitionem aestheticam, de forma orationis apta et congruente instituendam.

De paronomasia et lusu verborum conf. Gesenius, Lehrgeb. p. 856, winer, p. 429 seqq. item classius, Rhet. S. p. 1340 seq. 1377; de oxymoro classius, p. 1377; de aenigmate idem p. 1320 seqq.; de enallage idem, Grammat. S. p. 316 seq.; de addubitatione, communicatione, occupatione, idem Retor. S. p. 1369, de plerisque his figuris item heringa, l. l. 380 seqq. 426 seqq.

Caeterum quaecunque loca vel pulcritudine, vel gravitate, vel sublimitate, vel humanitate sive urbanitate eminent, eo ipso etiam contemplationem aestheticam eliciunt. Sunt autem haec ipsa non raro eadem, quae sive tropis sive figuris formisve peculiaribus eandem contemplationem requirunt; quod vel e locis, modo ex prima Catilinaria laudatis, conspicitur. Scilicet idem ille phantasiae vigor animique affectuum ardor, qui pulcritudinis sublimitatisve fons est, solet etiam horum troporum harumque peculiarium formarum origo esse, coll. § XIX, 1.

Licet vero in talibus locis singularis cura ponatur merito, minime tamen committendum est, ut in his solis aesthetice contemplandis haereatur. Gravissimum enim omnium manet semper hocce, ut universa loca singula et universa monumenta quomodo ex auctoris ingenio, tanquam fonte, orta sint et quare ita sint orta, perspiciamus. Ita enim unice cognitionem ejus monumenti habebimus, quam appellant, geneticam; sive, quae intus in auctoris animo acta sunt, dum loquebatur vel scribebat, ita nobis repraesentamus, ut, quare sic locutus sit scripseritve, perspiciamus. Conf. Obs. 2.

4. Quae de ratiociniis quodammodo singularibus, tropisque et figuris, difficultatem aliquam afferentibus, diximus, antea saepius a nobis sunt exemplis confirmata et ex antiquitatis Hebraeac genio illustrata,

locis paulo ante laudatis. Igitur lubet nunc tantum exemplis, e C. S. afferendis, collustrare ea, quae monuimus de judicio locorum tropicorum et figura torum, de peculiaribus figuris nunc demum memoratis, et de integris locis monumentisque sedulo perquirendis.

Videndum igitur, ne tropicam orationem et figuratam, in C. S. occurrentem, aestimemus ex nostro pulcri judicio, sed ex Orientalium ipsorumque Hebraeorum sensu. Ita cum in C. S. duriores saepe sint ellipses, et complures pleonasmi oratioque redundantior, aut cum saepe audacius translata sint dicta, et prosopopoiïae insolentiores, aut cum interdum commixti sint duo tropi oratiove tropica et propria sit confusa; id omne non ex nostro pulcri sensu judicandum est, sed bene tenendum, judicii vim apud Orientales ipsosque Hebraeos minus etiamnum excultum, phantasiam contra et affectuum vim maximam fuisse; conf. omnino § XIX, 1-3. Neque raro in C. S. occurrent imagines, nobis minus placentes; sic Ps. IX: 21 imago petitur a barba, per novaculam abradenda: Zachar. IX: 9, Matth. XXI: 1-5 asino insidens rex depingitur; et cum impudica muliere saepe comparatur a Prophetis gens Deo infida. Sed in his similibusque Hebraeorum sensus consulendus est, non noster. Hebraeis autem barba in summo erat honore, ciusque abrasio contumelia erat maxima; asinus in iis regionibus longe excellentior erat, et ex eorum consuetudine rex bellicosus equo, pacem vero afferens mansueto magis asino insidere debebat; denique non modo pulcri judicium nondum aeque verecundum erat Hebraeis atque cultissimis nostri temporis auctoribus Europaeis, sed etiam imagines ab impudicitia muliebri desumtas liberius Prophetae usurpare poterant, cum publice dicentes a solis audirentur viris, quia in antiquitate mulieribus in publicum procedere non licebat.

Nonnullarum, nunc demum commemoratarum, figurarum exempla, ut diximus, ex ingenii Semitici et Hebraei judicio aestimanda sunt. Ita paronomasiis et verborum lusibus delectantur maximopere Arabes, atque oxymora et aenigmata saepius occurrunt in seria etiam atque gravi eorum poësi. Scilicet talia judicii, primum sese exserentis, acumina, ut iis grata erant, ita universo Semitarum stylo sententioso conveniebant, cumque ad philosophandum aut diatius meditandum sponte propensi non essent, talia verborum acumina apte mentis excitabant attentionem. Itaque mirandum non est, aenigma non tantum solvendum esse propositum a viro principe Jud. XIV: 14, sed etiam aenigmatica multa et multas paronomasias verborumque lusus occurrere in Salomonis praesertim Proverbiis: ita ille verborum aculeis efficiebat, ut sapientiae monita penetrarent in mentes altius et tenacius animis inhaererent. Ita autem simul intelligitur, quare ipse JESUS interdum aenigmatice dictis usus sit, veluti Matth. XVI: 25, Luc. IX: 59 seq., et quam apte idem ad Petri nomen, consulto ipsi datum, alludens, dixerit: σὐ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτη τη πέτρα οἰκοδομήσω μου την ἐκκλησίαν, Matth. XVI: 18 coll. Joh. I: 43; et minime ineptum. imo ad animi attentionem movendam comparatum esse, quod et Philippus in verbis γινώσκειν et αναγινώσκειν ludit, Act. VIII: 30, et acute eundem lusum adhibet acutissimi ingenii vir, Paulus 2 Cor. I: 13, III: 2 seq. Conf. etiam 1 Cor. XIII: 12. Imo rariore etiam voce πεισμονής hicce utitur, ut alludat ad modo dicta: $\tau \tilde{\eta}$ αληθεία μη πείθεσθαι, Gal. V: 7, 8, acute sic

significans, » veritatem Divinam non credentes, credulos contra esse in iis quae Divina non sunt." Universe poronomasiis similibusque figuris abundant Epistolae Paulinae, saepe non intelligendae nisi accurate ad has attendamus. In Ep. ad Hebr. c. IX: 26, X: 3 sacrificiorum V. Fis et sacrificii sub N. F., a jesu christo praestiti, discrimen acute designatur, cum illa dicantur fuisse identidem repetenda ἀνάμνησις ἁμαρτίῶν, hoc εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας semel praestitum.

De harum dicendi formarum origine et convenientia cum stylo Semitico uberius egi in Comm. de Tograji carmine, p. 41 seqq.; de Proverbiis Sal. conf. Muntinghe, De Spreuken van Salomo, Proleg. p. 50 seqq. et VAN DER PALM, Salomo, 2ac. edit. P. I, p. 104 seqq.; de Gal. V: 7, 8 vid. winer, Grammat. p. 430 et in Commentario suo ad h. l.

Reliquarum, quas modo commemoravimus, figurarum exempla ex singulorum auctorum animo repetenda sunt, et animo bene composito convenientem veregue disertam eorum orationem nobis exhibent. Sic enallage personae adamata est Apostolis prae urbanitate sive potius prae humanitate, per amorem in iis excitata, veluti in increpando 1 Cor. X: 6, 8, 9, in graviter monendo Hebr. II: 1-3, imprimis in elegantissimo loco, quo se fratribus suis commendat Paulus, Rom. 1: 11, 12. Dubitationis forma elegans occurrit Ps. CXXXIX: 7, ubi est sublimitatis, et 1 Cor. XI: 22, ubi humanitatis est. Communicationis. qua judicium ipsis audientibus relinquitur, quo magis intime ipsi rem persentiant, egregia imprimis exempla sunt Jes. V: 3 seqq. Luc. X: 29-37. Quantopere huic formae assuetus fuerit Paulus, liquet v. c. Rom. VII: 1, X: 15, Gal. III: 1, 2. Denique occupationis exempla saepissime occurrunt apud eundem

Paulum, perpetuo hominum errores sibi repraesentantem cosque occupantem, quo melius de Divina iis persuadeat veritate; sic in una ad Romanos epistola, III: 1, 8, 31, IV: 1, VI: 1, VII: 13, XI: 1.

Denique vero etiam in integris locis et totis monumentis attendendum est ad convenientiam orationis cum ingenio et conditione dicentis, ut illius origo ex hoc auctoris animo perspiciatur. Ita si universi monumenti rationem, consilio ingenioque auctoris aptam, indicatam velis, eam in utraque Pauli ad Corinthios Epistola conspicuam egregrie delineavit Erasmus. » Cum Paulus noster, inquit, ubique vafer sit et lubricus, in his tamen duabus epistolis sic agit, ut juxta vetus proverbium προς κρητα κοητίζειν videatur, in omnia se vertens, quo illos transfiguret in CHRISTUM. Adeo, ceu per varios labyrinthi flexus, sese volvit ac revolvit, subinde alius atque alius nobis prodiens. Quam supplex ac blandus alicubi, obsecrat per mansuctudinen CHRISTI, rogat, ut ferant stultitiam suam aliquantisper, rursus austerus ac minax clamat: An experimentum quaeritis per me loquentis CHRISTI? Alibi sese dejiciens peripsema se vocat, abortivum et indignum apostoli nomine, ac mox ingens et erectus summis etiam apostolis se praefert, hic humi repit, illic e tertio coelo nobis apparet. Nunc collaudat Corinthiorum pietatem, mox in vitia illorum detonat. Quaedam palam exigit, quaedam ceu per cuniculos insinuat. Alicubi imperitus sermone, nihil novit nisi JESUM, et hunc crucifixum, alicubi sapientiam loquitur inter perfectos. Alicubi cordatum ac sobrium agit, ac rursus alibi sumit sibi stulti parumque sobrii personam. Nunc suum jus sibi fortiter asserit, mox illis blande remittit. Ex animo loquitur alicubi, est ubi εἰρωνεύει, Condonate, inquit, mihi hanc iniuriam. Reperias ubi

sibi parum constare videatur, ita sui dissimilis, ut maxime tamen sit sui similis: ita inconstans, ut maxime constans. Nusquam enim non agit christi negotium: nusquam non consulit gregis sui commodis, fidi medici ritu, nullum remediorum genus non admovens, quo perfectam sanitatem suis restituat. Sudatur ab eruditissimis viris in explicandis poëtarum ac rhetorum consiliis, at in hoc rhetore longe plus sudoris est, ut deprehendas quid agat, quo tendat, quid vetet, adeo stropharum plenus est undique, absit invidia verbis. Tanta vafrities est, non credas eundem hominem loqui. Nunc ut limpidus quidam fons sensim ebullit, mox torrentis in morem ingenti fragore devolvitur, multa obiter secum rapiens: nunc placide leniterque fluit, nunc late, velut in lacum diffusus, exnatiatur." Sin locum quaeras, in quo singularum phrasium, singulorum adeo verborum insignis est convenientia cum eximio consilio excelsoque animo auctoris, nullum forte invenies, in quo ea tantopere eluceat, atque primae ad Corinthios Epistolae caput XIII: de quo igitur merito Valckenarius scripsit: » Haec quidem particula Epistolae clarum praebet documentum, quantum Paulus valuerit eloquentia sibi naturali. Neque enim existimandum est talia Paulum in scholis patriis Tarsi, aut Hierosolymis didicisse. Sunt figurae oratoriae, quae hoc Caput illuminant, omnes sua sponte natae in animo heroico, flagrante amore CHRISTI, et huic amori divino omnia postponente." Sin denique in integro aliquo sermone observare velis, quomodo insigniora quaeque dicta peculiarem habeant et definitam formam, quae unice congruit dicendi opportunitati dicentisque animo; exemplum sumi potest ex Joh. XIII: 31 - XVII: 26. His enim rite intellectis tenebis, JESUM hîc loqui amicorum

optimum ad amicos jamjam moriturum, eundemque Dei Filium ad suos sectatores, divinum opus, ab ipso inchoatum, mox suscepturos; loqui autem ad eos illo tempore, quo melius quidem, quam antea, capero vel certe sentire poterant illius, qua jam magnam partem informati crant, institutionis divinitatem, neque tamen eo perducti erant, ut divinam per CHRISTUM communionem societatemque, quae plene postea demum exstitit, omnino perspicerent. Itaque sereno quidem, sed amicitia pleno animo loquebatur Jesus; et volebat omne suum divinum conservandorum hominum propositum coram illis, quantum ferre poterant, nunc verbis declarare penitus, simulque et illos consolari atque in conjunctione cum ipso inita confirmare et suam de iis susceptam spem atque in Deo repositam fiduciam corroborare. Jam vero haec si. ope interpretationis cum grammaticae, tum vero etiam historicae, logicae et psychologicae, perspexeris, facile etiam aesthetice percipies illius integri sermonis insignem convenientiam cum consilio animoque JESU CHRISTI divino. Nam placida est oratio et nihil habet turbidae commotionis; ut desinat adeo in precibus, serenissimi animi quasi speculum exhibentibus. Eadem vero etiam affectu, caritate, amore adeo plena est, ut locum habeat illud: » Ter limen tetigi, ter sum revocatus," et ut terque quaterque eadem repetantur dicta de τω πνεύματι της αληθείας alque de τη αγάπη. Cumque antea Apostoli nondum capere potuissent, spiritualem esse et veritate atque amore conjunctam societatem Divinam, quam JESUS in universo genere humano condere volebat; nunc demum in colloquio cum ipsis, imprimisque in precibus ad Patrem fusis, hocce unum esse, quod volebat, aperte pronuntiavit, c. XVII: 2, 3, 17-23. Haec vero ipsa, quae cum Apostolis

communicare volebat, ea tunc proposuit forma, qua illi eo tempore haec optime capere vel saltem persentire poterant. Mutui amoris praeceptum tanquam novam Legem novo Foederi jamjam sanciendo adjungit, Joh. XIII: 34, Matth. XXVI: 28, prouti Moses olim antiquam Legem ac Vetus Foedus simul sanxerat, Exod. XXIV: 1-8. Porro τὸ πνευμα της αληθείας non proponit, ut spiritum qui ipsius ecclesiam omnem esset animaturus, sed ut παράκλητον, qui locum abeuntis ipsius, optimi παρακλήτου, erat expleturus. Necdum suos asseclas appellat, nomine maxime sublimi. vious τοῦ Θεοῦ, neque hoc ipso eos inter se άδελφούς esse pronuntiat, τη φιλαδελφία intime jungendos; sed dicit ipsos non amplius servorum vel ministrorum instar esse, sed jam esse ipsius φίλους, amici sui pectus intime perspicientes lubenterque cum ipso conspirantes, et propter id ipsum debere eos αγαπαν αλλήλους, ut ipse cos amaverat. Hujusmodi oratio, imaginibus etiamnum, ab amicorum imprimis consuefudine petitis, illustrata necdum plene omnia exponens unice JESU eo tempore personae conveniebat; quod et ipse professus est c. XVI: 12, 25, Ubi vero mox non amplius amicorum causa tantum, sed vero etiam sui ipsius causa loquitur in precibus, ad Patrem Deum directis, oratio fit plane propria et paucis simplicissimisque verbis omnem consilii divini sublimitatem exprimens, c. XVII; ut dici debeat hîc haberi oratio, Dei Filio conveniens, ad Patrem loquenti de suo Deique consilio inter homines exsequendo.

5. Quodsi ita, ut fecimus, constituatur aestheticae contemplationis natura, est ea omnino ad interpretationis negotium referenda. Illa enim, in quam aesthetice inquirendum esse vidimus, conjunctio ingenium auctoris inter et ejus orationem in dicentis

animo revera adest propter id ipsum quod dicens est: ergo est haec etiam ex animi patefactione, verbis contenta, ab interprete eruenda. Et, nisi hoc interpres peragat, tantummodo singula quaedam auctori propria perspecta habet, verba, cogitata, ratiocinia, consilia, studia; cunctorum vero complexum, consensionem, harmoniam non videt, positam quippe unice in convenientia orationis cum mente auctoris animoque toto. Uti ergo qui herois vel magni cujusdam viri indolem et characterem explicaturus est, multa quidem fecit, si varia ejus facta studiaque et singulas virtutes proposuit, necdum tamen ipsum nobis hominem illum plene repraesentavit, antequam omnium, quae in eo habentur, conspirationem et harmoniam indicavit; ita etiam interpres munere suo non ante functus plene crit, quam totius ingenii animique, auctori proprii, congruam et convenientem patefactionem in ipsius oratione nobis ostenderit. Quapropter, licet multum absit, ut omnes Hermeneutae hanc rem exposuerint, minime mirandum est, variis temporibus optimos quosdam et sagacissimos interpretum magistros eam ad veram exegesin retulisse atque requisivisse, coll. § V, 12.

Ita inter antiquiores, licet alieno loco, neque apto rei nomine invento, egit de ea rambachius, p. 188 seqq. § 17, 18, et p. 246 seqq. § 14—16. Postea, quamquam plane non exposuit, rem hanc tamen requisivit meijer, T. I, p. 8. Inter recentiores saepius jam laudavimus wyttenbachium, beckium, astium, imprimis krummacherum.

Sed ita etiam sponte perspicitur, in hoc positum esse totius interpretationis culmen atque consummationem. Namque ita ad ultimum, quo ipsi, utpote inter-

preti, licet, ipse processit. Mentem omnem animumque dicentis et ex hocce natam hujusque effigiem referentem ejus orationem perspexit: coque ipso in auctoris pectus ita se insinuavit, ut originem atque genesin et vim finemque sensuum, cogitatorum verborumque ejus teneat, imo in semet ipso ita repraesentet, ut ipsum illius dicendi actum quasi repetat. -Hoc autem peracto Interpres viam aperuit, qua procedens deinde Theologus et theoretice possit cum critice judicare de externa monumentorum antiquorum ratione, sive de eorum authentia et integritate, tum philosophice aestimare corundem internum pretium, sive pulcritudinem, veritatem, praestantiam eorum, quae ipsis continentur; et practice etiam sibi indo haurire quidquid verum, bonum, pulcrum divinumque iis inest, idque etiam, ad optimorum quorumque auctorum exemplum, dicendo scribendoque cum aliis communicare. Ouod ut a summis quibusdam viris rite perspectum persensumque est, ita etiam facile sentiri perspicique a nobis potest. Sic, ut exemplo utar, desumto ex Joh, XIII-XVII, de quo loco paulo ante vidimus, per accuratam aestheticam interpretationem liquet, omnia quae JESUS ibi τῶ πνεύματι τῆς ἀληθείας τῷ παρακλήτω, de τῆ αγάπη είς αλλήλους, et de ipsius asseclis tanquam φίλοις αυτού dixit, convenire unice personae JESU CHRISTI eo nominatim tempore loquentis. Jam vero Johannes, qui haec ita narravit, ipse de iisdem rebus agens alio modo loqui solet; neque enim το πνευμα amplius tanquam παράκλητον aliquem proponere, sed ut spiritum ipsos genuinos Christianos animantem laudare consuevit; neque modo christi sectatores dicera eius φίλους, sed cum ipso, τω τοῦ Θεοῦ νίω, eos sublimi admodum nomine τέχνα τοῦ Θεοῦ, γεγεννημένους έξ αὐτοῦ appellare solet; neque igitur etiam, horum inter se conjunctionem atque amorem commendans, substitit in amicitiae mutuae, ἀγάπης είς αλλήλους, denominatione, sed verum esse Dei filiorum fraternum amorem, αγάπην των αδελφων, professus est. Quod si teneas, certissimum sane habes documentum, non fictos a Johanne vel ad suam sentiendi dicendive rationem refictos conformatosve, sed veros illic et accuratissime relatos haberi JESU sermones. Item si peracta omni, etiam aesthetica, ejus loci interpretatione perspexeris, eo tempore praesertim in precibus ad Patrem fusis, JESUM omnem divinum animum plenissime effudisse atque omne suum divinum consilium clarissime verbis patefecisse; summo sane studio in id incumbes, ut ex hoc imprimis loco discas in omnem divini Sospitatoris mentem penetrare, quo melius, ipsius spiritu actus, divinam ejus causam provehas. Et vero universe sua ipse experientia constanter discet Theologus eo melius se ad omnem veritatem pictatemque, per C. Si scripta provehendam atque alendam, proficere, quo magis spiritum, quo optimi quique, qui in eo occurrunt, dicentes scribentesque ducebantur, perspiciat, pensentiat cum iisque conspiret et συνενθουσιάζη. Imo etiam dicendo scribendoque eos tanto magis meliusque est secuturus in aliorum salutem, quo magis ipsorum orationis cum illo spiritu convenientiam perspiciet, sive quo magis persentiet, quod Paulus 1 Cor. II: 13 dixit, eos locutos esse ούκ έν διδακτοῖς ανθρωπίνης σοφίας λόγοις, αλλ' εν διδακτοῖς πνεύματος αγίου.

Criticam antiquorum monumentorum verae interpretationi superstruendam esse, rite monuerunt ast, p. 215 seq. et schleiermacher, Hermeneutik und Kritik, mit besonde-

rer Beziehung auf das N. T. Pretii, librorum argumento statuendi, aestimationem veram ex interpretatione, etiam aesthetica, efflorescere, egregie ostendit KRUMMA-CHER in libro saepius laudato, Ueber Geist und Form der Evangel. Gesch. vid imprimis ibi p. 87. E multis. qui veram, in C. S. obviam, eloquentiam, interpretationis ope perspectam, celebrarunt, laudasse sufficiat, HERDERUM, qui de poësi imprimis Hebraica egit, ER-NESTIUM, qui universe hoc argumentum attigit Opusc. Orat. p. 52, BAUERUM, qui de Pauli eloquentia rite egit, Rhet. Paul. T. I, p. 442, 500, VALCKENARIUM, qui de ejusdem, maxime in epistolis ad Corinthios, eloquenti oratione egit, in Select. e Schol. p. 10 seq. 299 seq., denique RAVIUM, qui de ultimis JESU sermonibus egregie monuit, Orat. de ingenio Jesu Christi, p. 35 seq. Denique hic laudanda est Dissert. de Jesu Christo ex Euangelii Johannei Capite XVII cognoscendo, quam scripsit T. MODDERMAN, Gron. 1843.

HERMENEUTICAE CONCLUSIO.

§ XXXIII.

De Divinae veritatis, per Codicis Sacri intelligentiam perspectae, cum aliis communicandae ratione.

Variis, pro temporum et consiliorum varietate, modis S. Cis interpretes in eo, quod intellexisse sibi videbantur, cum aliis communicando versati sunt. Cumque harum methodorum nonnullae unice ad verborum, notionum sensuumque in C. S. occurrentium intelligentiam aliis explicandam pertinerent, Hermeneutae quoque de eorum, quae intellexeris, cum aliis communicandorum recta methodo separatim plerumque egerunt. Sed, si ad materiem eorum, quae communices, attendas; haec esse alia nequeunt, quam quae ipse intellexeris. Sin communicandi formam spectes; haec non ad hermeneuticam speciatim, sed ad universam dicendi docendique artem pertinet, interpreti easdem, quas unicuique, commendantem dotes in

dicendo perspicuitatis elegantiaeque, in docendo sapientiae, et vero in utroque veracitatis atque erga audientes legentesve amoris.

Ex S. Cis intelligentia autem tam luculenter, quam ex nulla re alia, elucescit, optimos quosque et maxime divinos homines tum suo quemque ingenio singulari in dicendoque fuisse usos, tum vero cunctos semper ad aetatis suae et singulorum, ad quos dicerent scriberentve, intelligentiam utilitatemque studiose et diligenter sese accommodasse. ergo intelligentia instructum Theologum decet sane, cum in illorum divinorum hominum dictis scriptisque interpretandis, tum universe in eadem, quam illi commendabant, divina veritate communicanda, eorum sequi exemplum; atque cum pro suo ingenio singulari dicat doceatque, semper ad singulorum, ad quos dicta scriptave sua dirigit, et captum et vitae usum prudenter sapienterque suam orationem accommodare.

Quod si teneatur; haec C. Si exegesis, quae Theologiae praecipuam eamque divinam materiem suppeditat, optimam simul, qua universa Theologia utatur, formam vereque divinam dicendi docendique methodum monstrabit.

1. Cum multis Hermeneutis placuerit, de modo C. Si intelligentiam cum aliis communicandi in ipsa Hermeneutica praecipere, ut quid hac de re judicandum sit videamus, paucis referemus de modo, quo per saeculorum decursum actum est in Divina veritate, in C. S. scripto consignata, cum hominibus communicanda.

Antiquissimis igitur temporibus et ante exsilium Babylonicum opus quidem omnino erat, ut legis Mosaicae, quae Theocratiae fundamentum erat, capita praecipua in gentis memoriam identidem revocarentur; sed cum lingua ipsa vigeret et dicendi rationes resque historicae satis genti essent notae, peculiaris scripti Codicis interpretatio necessaria non erat. Igitur, ex Mosis ipsius voluntate, Josua aliique gentis duces legis capita praecipua interdum genti praelegebant; licet hoc deinde neglectum sit et tandem penitus in desuetudinem abierit, conf. 2 Reg. XXII: 8 seqq. Sed maxime opus erat, ut ipsa Divina veritas explicaretur et ad vitae usum atque reipublicae utilitatem adhiberetur constanter. Id autem vigente in optimis quibus-que Dei spiritu, fieri solebat, non scriptis antiquis explicandis, sed novis carminibus, proverbiis, poëticis orationibus edendis. Itaque Poëtae imprimisque Prophetae ex antiquis scriptis nota saepe respicientes, loquebantur et scribebant ipsi libere, suo tempori accommodate, non Codicem scriptum, sed mentem voluntatemque Dei interpretantes. Conf. § V, 2. - Ergo hîc duo nobis occurrunt, quorum alterum est lectio C. Si, antiquitus scripta in memoriam revocans, alterum liberrima Divinae mentis interpretatio, cujusque temporis usui accommodata.

Post Babylonicum exsilium vigebat quidem in ipsa gente sensus necessitatis unum verum Deum Jehovam colendi; sed vis ingenii procreatrix defloruerat, ut nova dicta scriptave, antiquis paria vel potiora, perpauca amplius exsisterent. Itaque cum a populi principibus, veluti ab Esra, Neh. VIII: 1 segg., tum deinde in Synagogis a doctoribus studiose Legis et Prophetarum partes legebantur. Cumque et in Palaestina et extra eandem antiquae linguae usus evanesceret, tum Alexandrina Versio tum Parapraphrases Chaldaicae, liberius Codicem antiquum interpretantes, exstitere, conf. § XII, 7, 8. Cum illa C. Si lectione ab Esra jam conjungebatur ulterior locorum lectorum expositio, Neh. VIII: 9 seqq., atque deinde in Synagogis cum illis interpretationibus jungi solebat omnis populi institutio, partim haud pauca ex theosophia Orientali, imprimis Persica, hauriens, partim vero vocibus et literis antiquis mordicus adhaerens, unde etiam populi doctores fere γραμματείς, literarum sacrarum periti dicebantur. - Hoc igitur tempore invenimus et interpretationem ad C. Si intelligentiam pertinentem, et Divinae mentis ad vitae usum explicationem, junctam quidem arctissime cum C. Si interpretatione, sed spiritu Divino haud raro destitutam.

Conf. CAMP. VITRINGA, de Synag. vet. L. I, P. II, c. 12 aliique, quos laudat. DÖPKE, Hermen. der neutestamentl. Schriftsteller, p. 124, qui et ipse consuli meretur.

JESUS non literarum antiquarum, ab hominibus scriptarum, interpres erat, sed novi spiritus ejusque omnino Divini auctor. Ejus Apostoli neque antiquarum literarum interpretes, neque etiam ipsius JESU verborum explicatores erant, sed Euangelii, novi nuntii, praedicatores, atque ipsius ideo JESU personae commendatores et interpretes. Conf. 2 Cor. III, IV:

1-6. Sed apud Judaeos paene omnis notitia et fides religiosa cum C. S. cohaerebat. Ergo sapienter JESUS ejusque Apostoli, cum in Synagogis, v. c. Luc. IV: 16 seqq., tum in sermonibus scriptisque suis, antiquitus scripta in memoriam revocabant, non ut ea per se spectata interpretarentur, sed ut ad fidem CHRISTO habendam virtutemque Christianam commendandam ea adhiberent. Caeterum vero etiam Divinam mentem liberrime interpretabantur, tum orationibus habendis, tum sermonibus, saepe methodo, quae nobis Socratica dici solet, instituendis, tum epistolis, sermonum rationem proxime referentibus. Conf. & V, 4. - Igitur, ut veteri Prophetarum aevo, ita nunc nobis occurrit et antiquorum C. Si scriptorum memoria identidem renovata et praecipue liberrima ipsius mentis Divinae interpretatio: atque ad hancce rem peragendam novae nunc formae inveniuntur sermonum Socraticorum atque epistolarum praesenti cujusque temporis opportunitati adaptatarum.

Post Apostolorum mortem doctores patresque Apostolici et Ecclesiastici, illorum exemplum secuti libere plerumque Euangelium nuntiarunt et scriptis, etiam Apologeticis, commendarunt. Sensim etiam necessitas atque opportunitas exsistebat, nonnullos magis ex instituto edocendi, unde ortae sunt scholae Catecheticae. Sed et libri V. Fis et scripta Apostolica quanti haberentur pretii, in Origenis cura, iis omnibus explicandis et pure edendis adhibita, et in eorum collectione atque lectione constanti Ecclesiastica, et in C. Si totius versionibus deinceps factis compluribus patuit, Jam vero non subsistebatur unice in his scriptis sacris legendis, sed, uti jam in Synagogis praeiverant Judaei, cum lectione jungebatur interpretatio et ad vitae usum accommodatio. Ex quo nunc exstiterunt ὁμιλίαι, sive in concionibus habitae orationes textum sacrum explicantes et

populi Christiani usibus adhibentes, veluti celeberrimae Chrysostomi Homiliae. Sed Graeca gens, doctrinae et literarum amans, ne in hoc guidem subsistere poterat. Studebat etiam erudite perspicere et interpretari C. Sum. Itaque doctissimus omnium Origenes et grammatice et simul allegorice libros sacros interpretatus est; unde praeter annotationem brevem ac copiosas homilias etiam longiores exslitere Commentarii, de verbis et forma aeque, atque de argumento librorum sacrorum docte exponentes: qua in re tum alii inter Graecos et Latinos Origenem secuti sunt, tum imprimis Hieronymus. Inter Graecos etiam nonnulli brevius commentati sunt de libris N. Fis, atque ita Scholia praebuerunt, ad rationem scholiorum de Homero Tragicisque composita; sic Theodoretus, postea Theophylactus et Oecumenius. Denique vero inter Christianos nova non amplius commentaria exsistebant, sed Catenae Patrum conficiebantur, yeterum interpretationum collectionem continentes. Versus medii aevi finem vero apud Judaeos de V. Fis libris scholia et commentarii inveniuntur. Conf. § XII, 11. - Hac ergo aetate tria nobis occurrunt, quorum primum est liberior Euangelii praedicatio et commendatio, cum aliis modis, tum etiam Catechesibus peracta; secundum Divinae veritatis explicatio cum C. Si interpretatione juncta, maxime in Homiliis; tertium doctior explicatio S. Cis in Commentariis et Scholiis.

Postea, cum Pontificum Ecclesiaeque auctoritati nullam aliam, saltem certiorem nullam auctoritatem, quam C. Si, opponi posse viderent liberalioris ingenii viri, veluti Wiclefus, Hussus, Gansfortius, omniumque maxime Erasmus, hi N. Fi vel edendo vel etiam interpretando operam dederunt. Cumque literae humaniores instaurarentur, erudite imprimis hoc egerunt una cum

Erasmo Laur. Valla et R. Stephanus. Lutherus C. So germanice vertendo multis exemplum praebuit eximium. Idem Lutherus, pariterque Melanthon, maxime omnium Calvinus interpretationi librorum sacrorum multum operae praestiterunt. In hominibus etiam erudiendis catechesis ad C. Si effata, postea quoque ad ejus historiam se applicuit. Imo Melanthon hominibus doctioribus Dogmaticam quoque, C. Si effatis nixam, scripsit: quod exemplum alii secuti sunt Protestantes. quatenus polemicis studiis et formularum ecclesiasticarum vinculo atque philosophiae Scholasticae consuetudine non erant impediti. Omnium autem maxime notandum est, ipsam universam Euangelii praedicationem apud Protestantes arctissime junctam esse cum C. Si interpretatione, cum in conventibus sacris orationes haberi consueverint, aut majorem sacrorum librorum partem interpretantes, homiliae dictae, aut in minori parte, tanquam textu et argumento, explicando versantes. Ita ergo hoc tempore, praeter Versiones, ut Lutheri, et Paraphrases, ut Erasmi, uberiora et argumentum ipsum quoque explanantia exstiterunt Commentaria, ut Lutheri, Calvini aliorumque, quorum multi de singulis quibusdam libris sacris egerunt; vel verborum sententiarumque interpretationem praecipue spectantia Scholia: ut Erasmi, postea Grotii, recentissime Rosenmulleri. vel etiam in nonnullis vocibus phrasibusque illustrandis subsistentes Observationes ad N. F., veluti Kypkii, Loesneri. Sed praeterca ad recentissima usque tempora tum in Catechesi, tum in multorum Dogmatica, veluti Knappii, tum in Orationibus sacris quoque regnare perrexit S. Cis interpretatio. - Igitur hac actate tria haec inveniuntur: explicatio C. Si, hujus intelligentiam unice spectans, cum vulgo apta in Versionibus, tum doctioribus in Scholiis, Commentariis et Observationibus; interpretatio C. Sⁱ, ad argumentum quoque ejus explanandum aut confirmandum composita, in Paraphrasibus et multis Commentariis; denique Divinae veritatis ipsius uberior expositio, in Catechesi, Dogmatica et sacris Orationibus, indivulso nexu cum interpretatione C. Sⁱ juncta.

2. Cum viderent Hermeneutae, nonnulla doctorum virorum scripta vel unicum, vel praecipuum habere consilium hocce ut C. Si intelligentia cum aliis communicaretur; de his in sua Hermeneutica agendum censuerunt. Quodsi reputassent, omni fere aevo non minus in Homiliis, quam in Commentariis Scholiisve interpretationem sacrorum librorum inveniri, imo ad illius intelligentiae communicandae formas varias pertinuisse etiam Catechesin, sacras Orationes, ipsam adeo Dogmaticam; non videntur facile in Hermeneutica acturi fuisse de hujus communicationis formis variis. Nunc satis, ut videtur, arbitrarie de solis Versionibus, Paraphrasibus, Commentariis Scholiisque rite scribendis egerunt.

Breviter nonnullorum opera Hermeneutica lustremus. Rambachius uberius docet, sensum inventum et communicandum esse, et demonstrandum e verbis, contextu, rel., et ad vitam applicandum per consectaria sive porismata. Ernesti praecipit, ut verba verbis in interpretatione respondeant vel etymologia et vi sua, vel, si lingua, qua uteris, id non ferat, tantum vi et sensu; in Commentariis autem vitetur doctrinae affectatio, opera detur brevitati. Jahnius maluit de audiendis et legendis interpretibus agere et de exercitatione hermeneutica, interspersis modo quibusdam praeceptis de Commentariorum et Versionum bonitate. Meijer, in Additamento Hermeneuticae de virtutibus et vitiis Versionum et Commentariorum egit, Brevissime item pater meus J. H.

PAREAU interpretationis communicandae perspicuitatem et concinnitatem commendavit. KEILIUS tota aliqua, licet breviore, Parte libri sui exploravit, et quid communicandum sit et quomodo id demonstrandum atque explanandum, et quaenam sint Versionis, Paraphraseos, Commentarii virtutes. Seiler breviter rem tetigit. Bec-KIUS paulo uberius de subtilitate, delectu, accuratione, brevitate interpretationis egit. ARIGLER, in tota Parte aliqua, Ernestium fere sequitur, sed hoc sibi proprium habet, quod monet diserte, rationem semper habendam esse necessitatis eorum, in quorum gratiam exegesis suscipitur, ut et quid iis opus sit videas et quid capiant. Denique Lücke magis systematice exponit de veritate et elegantia interpretationis communicandae. de ratione ejus, quae unice sit grammatica, sed etiam de ejus consilio, quod vere Christianum esse debeat imo accommodatum peculiari naturae ejus familiae Ecclesiasticae, ad quam interpres pertinet: caeterum esse eam vel magis eruditam, in qua grammatica illa ratio. vel magis popularem, in qua consilium hoc Christianum magis dominetur. Sed idem fatetur ipse, hanc rem potius ad Rhetoricae, et quatenus de populari interpretatione agitur, ad Homiletices et Catechetices artem atque disciplinam debere referri.

Ex his, quae breviter lustravimus, vel me non monente, satis jam conspicitur, et incertum plane videri, quid ad hanc, ut dicitur, Hermeneutices partem practicam referendum sit, quid non; et ea, quae praecipi solent, ita fere proponi, ut aut certo aliquo, unde praecepta deriventur, principio sint destituta, aut ut agnoscatur principium ejusmodi extra Hermeneuticam in alia disciplina esse quaerendum; et non pauca de interpretatione cum aliis communicanda dici, quae aeque valent de intelligentia C. Si nobis comparanda.

Quare merito jam dubites, num ad Hermeneuticam ipsam ejusmodi para practica vere pertinere censenda sit.

Jam vero recentissimis temporibus qui accuratius et magis philosophice rem inquisiverunt, perspicere coeperunt, disquisitionem de methodo sensum C. Si communicandi, quatenus haec a methodo ejus intelligendi diversa est, pertinere non ad Hermeneuticam, sed ad dicendi docendique artem et ex hujus principiis unice esse derivandam. Ita Lücke, uti jam monuimus, formam communicationis exegeticae ex universa Rhetorica repetendam esse indicat, atque ideo eam esse veram, perspicuam, elegantem debere et iis, quorum in gratiam scribas, accommodatam. Non minus diserte Augustus Matthia docet, interpretandi praecepta eadem esse, quae intelligendi, nisi quod interpres, alios edocturus, consulere debet discipulorum ingenio atque videre quid hi capere possint, esse autem eos Socratica methodo ad intelligentiam C. Si adducendos, similiterque in Commentariis scribendis consulendum esse captui eorum, quibus scribas: illud vero pertinere ad rectam docendi methodum, uti hoc sane ad dicendi artem pertinet. Denique schleiermacher acute enuntiavit, aliquid vel sibi interpretari vel aliis, non esse diversum, nisi uti tacite sibi loqui diversum est et alta voce loqui aliis: si quid ergo ad modum communicandi regundum opus sit, id nil aliud esse nisi usum praeceptorum eloquentiae.

Vid. Lücke, Grundriss der neutestamentl. Hermeneutik, p. 175. August matthiä, Encyclopädie und Methodologie der Philologie, § 35, 42 seq. p. 88, 102, 104 seqq. schleiermacher, Ueber den Begriff der Hermeneutik, l. l. p. 382 seq.

3. Et vero materiem si spectes, haec eadem est ei, qui C. Sum sibi intelligit, et ei, qui aliis interpretatur. Namque qui sibi intelligit, ex dicentium scribentiumque verbis omnique sentiendi et cogitandi ratione sibi effingit imaginem mentis animique eorum, dum loquebantur vel scribebant; qui aliis interpretatur, nil facit aliud, nisi hujus ejusdem imaginis effigiem oratione sua edere, quam illi suscipiant. Est ergo interpretatio nil nisi intelligentiae, quae intus adest, effigies foras edita. Et ejus guidem, quam inquirendo tibi comparaveris materiei vel plus vel minus communicari potest cum aliis. Si verba antiqui auctoris tantummodo alius linguae verbis quam proxime repraesentas, simplicissima est ratio Versionis. Si ejusdem notionum, sensuum, consiliorum, quae intellexeris, imaginem simul communicare vis, uberiorem Paraphraseos rationem habebis vel interpretationem Homiliis aptam. Sin ulterius procedis et aliis reddere rationes vis, ob quas ipse ita, neque aliter, intelligendum auctorem censeas, Scholiorum, Commentarii vel Commentationis aderit ratio. Quid, quod in his interdum necessarium est eo usque procedere, ut subsidia, quibus usus sis ad eruendum verum auctoris sensum, aliis indices. - Igitur materiem si spectes, intelligentiae effigies modo est interpretatio. Neque aliter sane se res habere potest, cum, uti jam Plato dicebat, vere nil aliud sit dicere et scribere, quam cogitare ita ul cogitatorum signa non tibi soli intus concludas, sed ea aliis foras patefacias.

Postremum hoc, quod interdum necessarium esse dixi, mihi ipsi accidit in Comment. de Tograji carmine, p. 8 seqq. coll. Praefat. p. V, et in Comm. in I Cor. XIII, p. 33. De Platone conf. v. HEUSDE, Init. Vol. II, P. II, p. 199 seqq.

Forma vero, qua materies haecce, animo nostro

comprehensa, cum aliis est communicanda, est sane definienda per universam illam artem, qua discas materiem quamcunque, mente contentam, rite apteque aliorum mentibus animisque admovere. Haec ergo ars dicendi docendique praecipiat, et quantum pro quaque opportunitate cum aliis sit communicandum, et id ipsum qua forma orationis et qua omnino methodo. Interpres quatenus dicendo, scribendo, docendo in alios agit, reliquis omnibus scribentibus, dicentibus doctoribusque est aequiparandus.

Neque difficulter sane perspici potest, praecipua, quae ab Hermeneutis data sunt, de interpretationis communicandae ratione praecepta, imo omnes, quae hanc rem moderari debent, leges ex artis dicendi docendique principiis unice posse derivari. - Ad hocce magnam jam partem sufficit vulgaris de dicendi et docendi arte sententia. Etenim cum vulgo ars dicendi, sive Eloquentia, habeatur facultas bene communicandi atque persuadendi aliis, quae ipse in mente animoque habeas: hinc in eloquentiae theoria, sive Rhetorica, commendantur praecipue duae virtutes, perspicuitas et elegantia, quarum illa ad rectam communicationem, haec ad facilem persuasionem plurimum confert. Ars autem docendi, sive Didascalica, censetur vulgo esse facultas rerum cognitiones afferendi iis, qui his careant, existimaturque hoc afferendi negotium contineri eo, ut cognitiones, quas ipse habeas, apte dicendo scribendove communices et commendes. Quare a multis, ut videtur, haec docendi ars parum differre a dicendi arte judicatur; requiriturque in doctore paene unice, ut doctus sit, sive ut cognitiones illas, quas communicare debeat, ipse habeat, et si quid praeterea requiri solet, postulatur in eo sapientia ejusmodi sive prudentia, qua discernat, quales cognitiones capere

discipuli queant, et qua optime forma eas suscipere possint: caeterum de didactices theoria, sive de via atque ratione, qua in docendo procedendum sit, parum disquiri solet. Et haec jam e sententia vulgari expositio de dicendi docendique arte magnam partem sufficit, ut videamus praecepta de interpretationis communicandae ratione, coll. Obs. 2, ab Hermeneutis commendata, hujus utriusque artis iptincipiis niti, - Sed quo magis appareat, omnes, quae eam rem regere debeant, leges revera ex hujus artis utriusque natura esse derivandas, lubet paulo interius Socratica ratione de hac dicendi docendique arte inquirere et quam brevissime referre.

Cogitare sibi est ratiocinari secum, sive distinguendo conjungendoque secum deliberare, quid verum sit, quid vere adsit, quid vere sit pulcrum, bonum, divinum, quid ergo judicandum, quid sperandum sit, quid agendum. Est ergo ὁ ἐντὸς διάλογος. Ars igitur hanc rem regens et provehens est Dialectica sive ars bene distinguendo jungendoque verum inveniundi.

Conf. v. HEUSDE, Init. Plat. Vol. II, P. II, p. 202 seq.

Dicere est alta voce cogitare non modo sibi, sed et aliis, sive ratiocinari in aliorum etiam commodum salutemque. Vera igitur dicendi ars, sive vera Eloquentia est quasi quaedam dialectica practica, ars bene distinguendo conjungendoque aliis ostendendi quid verum sit. Accedit ergo studio facultatique veri inveniundi studium in salutem aliorum verum hocce aneriundi. Caeterum vero facultas ratiocinandi alta voce non multum differt a facultate tacite sibi ratiocinandi, sive signis verborum tacite adhibitis disserendi.

Conf. idem, ibid. P. I, p. 79 seqq. et Socr. School, T. I, p. 208, 216 - 221.

Denique docere est facere, ut alii rite ipsi cogitent, sive ut ipsi rite distinguendo conjungendoque verum inveniant, vereque et judicent et ex vero sperent et vere bonum expetant. Ergo docendi ars, sive Didascalica non est facultas nostras cognitiones quasi effundendi verbis et infundendi in aliorum mentes; sed facultas est excitandi in aliis vim hancce, qua, dialectices ope, ipsi verum inveniant. Quam in rem opus est imprimis, ut purgentur atque liberentur omnibus veri videndi diligendique impedimentis, et ut in ipsis videndi veri facultas verique studium excitetur. Utrumque autem optime assequeris, si veri amorem ipse constanter iis ostendas maxima cum benevolentia, atque si praeterea colloquendo, interrogando etiam sciscitandoque, cum eadem benevolentia intus eorum mentem animumque suscites et regas.

Conf. idem, Init. Plat. Vol. II, P. I, p. 53, 59-63.

Itaque in cogitandi arte sive Dialectica principium regnat unum, veri studium, et methodus est rite distinguendo conjungendoque ad verum inveniendum procedere. In dicendi arte, sive Eloquentia, huic veri studio accedit principium alterum amoris erga eos, quorum in salutem verum aperire velis. Caeterae, quae laudantur, eloquentiae virtutes, ipsa etiam perspicuitas et elegantia sponte nascentur, si verum ostendere atque in aliorum salutem iis commendare omnino studeas. Denique in docendi arte, sive Didascalica, accedat necesse est facultas aliorum ingenia rite dignoscendi atque ad eorum rationem sentiendi cogitandique te ita accommodandi, ut summo cum amore sensim indolis impedimenta tollas eosque paulatim evehas ad verum inveniendum et tecum videndum diligendumque.

Exemplum hominis, ita per veri studium atque per amorem egregie et dicentis et docentis, in Demosthene et Socrate depinxit v. heusde, ibid. Vol. II, P. I, p. 81-84, 91 seqq.

Jam vero qui his veris artis dicendi docendique principiis ducitur hisque facultatibus instructus est, dubitari nequit, quin suam C. Si intelligentiam omnemque inde haustam Divinae veritatis cognitionem cum aliis optime sit communicaturus, eosque ut pariter Divinam veritatem intelligant edocturus.

4. Itaque in Hermeneutica nostra non est, quod uberius de C. Si intelligentiae cum aliis communicandae vel omnino de Divinae veritatis edocendae methodo agamus. Sed non inepte acturi esse nobis videmur, si in hujus nostrae disquisitionis fine paucis indicamus, quid et accurata Hermeneutices tractatio et ipsa, huic congruenter comparata, C. Si intelligentia sive vera Exegesis afferre lucis possit ipsi dicendi docendique arti.

Hermeneutica cum, ad interpretationem dicentium scribentiumque omnem regundam, attendere debeat ad modum, quo quisque dicens scribensve sua cogitata sensaque verbis prodidisse censendus est, non modo perscrutari eorum verba ipsa debet, sed etiam haec conferre cum cujusque auctoris ingenio et cum eorum, ad quos dicat, opinionibus, moribus omnique conditione; quandoquidem unusquisque sana mente dicens et pro suo singulari loquitur ingenio et ad eorum, quos doceat, indolem sese accommodat, conf. § VIII, 2. Itaque hinc jam derivamus atque sponte observamus, sapientissimos et optimos quosque maxime quod verum est et pro suo peculiari ingenio aliis aperire et hac in re ad aliorum captum conditionemque sese quam maxime accommodare. Cujus rei si cau-

sam quaerimus, est haec sane in eo posita, quod, dum omnes homines loquuntur ut mentem suam aliis aperiant, sapientissimi optimique prae veri studio omne suum ingenium huic rei consecrant, et prae amore aliorum ad ipsos se prorsus accommodare student. Sic ergo Hermeneuticae tractatio nos facile ducit ad contemplandam praxin artis dicendi docendique, ab optimis sapientissimisque semper adhibitam. Neque mirum. Uti enim Hermeneutica est pars aliqua Logices sive Dialectices applicatae, in aliorum mente verbis patefacta intelligenda versans, coll. § VII, 2, § VIII, 1; ita etiam dicendi docendique ars merito dicitur pars Dialectices applicatae, nostrae ipsorum mentis patefactionem verbis exhibendam dirigens, conf. hujus ipsius si Obs. 3. Ergo altera alteri congruere necessario debet, cum utraque nitatur Dialectices applicatae principiis, in veri studio atque erga alios amore positis. Quibus principiis convenienter dicentes docentesque cum Hermeneutica nobis monstret sapientissimos imprimis optimosque; eo ipso lucem affert ipsi dicendi docendique arti.

Neque igitur mirandum, ipsam, Hermeneuticis legibus consentaneam, C. Si intelligentiam sive Exegesin talia multa nobis exhibere exempla sapientium sanctorumque virorum, qui, quod verum esse videbant, pro suo quisque ingenio patefacerent, et hac in re se eorum, quibus consulere volebant, ingenio atque conditioni accommodarent. Ita in his ipsis disquisitionibus nostris saepius nobis occurrerunt exempla Davidis, qui plane poètice, Asaphi, qui magis philosophice locutus est, Euangelistarum ipsorum Apostolorumque, qui suo singuli privo ingenio accommodate et dixerunt et alios docuerunt. Pariterque saepe animadvertimus, Mosen pro minus culto suae aetatis ingenio in externa magis pecca-

torum virtutisque ratione substitisse; sublimius jam Poëtas et Prophetas locutos esse explicita magis gentis aetate; denique, cum maturius esset generis humani ingenium, JESUM ejusque Apostolos legi antiquae spiritualem prorsus institutionem substituisse. Quae sane constans est sapientissimorum ad ingenium hominum, quibus prospiciebant, accommodatio. - Quod ita universe in toto C. So conspicitur, quomodo prae veri studio atque erga alios amore sapientes omnes piique egerint, id praeclarissime conspicitur in Apostolorum sapientissimo, Paulo, et in uno perfecto sanctoque, ipso JESU. Namque, coll. § XXX, 5, p. 351 seq., Apostoli omnes atque ipse etiam Paulus Euangelium annuntiare atque explicare solebant convenienter ingenio suo modoque, quo ipsi Divinitus ad CHRISTUM adducti erant: unus JESUS, perfectissimo ingenio insignis, quae Apostolis singulis singula erant propria, cuncta harmonice complectebatur. Ex quo igitur videre possumus, licere sane omnibus, imo solere magnos etiam viros suo privo ingenio convenienter et dicere et docere, simul vero eum, qui perficere suum ingenium et ad perfecti doctoris imaginem se erigere velit, adire unius JESU exemplum debere. Saepius item observavimus ex ipsa natura verae et optimae institutionis, quae Paulo et JESU fuit propria, secutum esse ut et Paulus magnopere et JESUS semper maxime singulorum audientium discentiumque captui et indoli se accommodarent. Sic JESUS non modo orci descriptione et daemonologia sui aevi interdum usus est, veluti Matth. XII: 43 seqq., Luc. XVI: 22 seqq., sed etiam in praecipuo suo negotio proponendo paene constanter adhibuit formas sui temporis et imagines regis Messiae, regni Theocratici, thronorum, quibus insiderent ipsius ministri, ut tribuum Israëliticarum principes. Idem in Oratione montana etiamnum rem suam commendavit formâ legislationis perfectae, Legem et Prophetarum rationem perfecturae. Sensim vero idem explicatius et apertius veritatem Divinam omnem proposuit, imprimis intimae admissionis discipulis amicisque suis, licet semper reputans, quid ferre et qua forma id capere hi quovis tempore possent, coll. Joh. XVI: 12, 25. Pariter Paulus non tantum aliquando usque adeo aequalium suorum sentiendi rationem secutus est, ut allegorico etiam docendi generi indulgeret, Gal. IV: 21 seqq., sed etiam in omni doctrinae cum materie deligenda tum forma adhibenda singulorum hominum ingeniis atque conditionibus consulto se accommodabat, ut omnes quam maxime eveheret et perficeret; conf. Rom. VI: 19, 1 Cor. IX: 20 seqq. - Haec igitur, quae C. Si recta intelligentia nobis praebet, eximia sane sunt exempla, modum, quo Divina veritas dicendo docendoque inter homines propaganda sit, egregie il-Instrantia.

5. Atque, ut in hoc desinamus, ita nunc apparet, Hermeneutices praeceptis consentaneam C. S_i exegesin, quae Theologiae Christianae praecipuam praebet materiem, simul eo conferre, ut formam eadem habeat optimam. — Licet enim Christiana Theologia etiam universae rerum naturae contemplationem, generis humani, Ecclesiaeque imprimis Christianae, historiam adhibere debeat, unde sibi multum colligat; tamen e C. So, e quo solo Divina ad unius Dei cultum verissimamque religionem institutio purissime cognosci potest, coll. § I, 2—4, praecipuam suam eamque plane Divinam haurit materiem. Nunc autem, quod ad Theologiae formam, vidimus ejusdem S. Cis recta intelligentia simul nobis methodum monstrari et commendari, qua in Divina veritate docenda instituendisque homi-

nibus optime procedamus. Esse enim ad optimorum sapientissimorumque, qui in ipso illo C. So occurrunt, exemplum, prae veri studio atque erga homines amore, universum cujusque ingenium divinae veritatis causae consecrandum; sed et, pro suo quemque ingenio, posse varios varia ratione in hoc uno versari eodemque negotio. Constanter autem omnes doctores institutoresque debere, prae eodem hominum amore verique iis commendandi studio, sese accommodare singulorum temporum hominumque, quibus consulere velint, ingenio atque conditioni omni; sed non ut eos in erroribus vitiisve suis permanere sinant, imo ut sensim eos paulatimque ad omnem omnino veritatem Divinam plene cernendam perfectissimeque sequendam ducant atque evehant. Haec methodus non modo optima, sed verissime Divina dici meretur; quippe qua et Dei Legati atque JESUS Dei Filius usi sunt, et, docente C. So, ipse etiam usus est Deus, variis generis humani aetatibus, prae paterno hominum amore, variâ suâ institutione sese accommodans, conf. Gal. IV: 1 segg.

Huic Deo, lucis atque amoris supremo auctori, sit laus, honor et gloria omnis!

INDEX

RERUM MEMORABILIUM, VERBORUM PHRASI-UMQUE ET LOCORUM C. Si, IN HOC OPERE LAUDATORUM ET EXPLICATORUM.

I.

Allegationes V. Fis in No. pag. 242, 259, 269	, 399.
Analogia doctrinae sive fidei et vera in exeges	i
sequenda analogia 161, 202	, 274.
Analogia gentium 27	i seqq.
Analogia linguarum	eqq.
Animi notio apud antiquos	. 284
Antiquitatis sacrae et opinionum religiosarun	ı
historia 20	9 seqq.
Aureae aetatis notio	. 283.
Apocalyptica descriptio virtutum Dei	. 242.
Capitum et versuum distinctio in C. S	. 331.
Coenae paschalis ratio	. 242.
Conjectura in exegesi	. 416
Cosmogoniae aliarumque antiquissimarum traditio	-
num ratio apud Hebraeos	. 283
Dei varia nomina ex animi loquentium varietat	e
explicanda	. 429

Deus dicitur habere spiritum, oblivisci, irridere,
quiescere, librum habere, cui humana omnia
inscribat, peccata post tergum rejicere, caet. pag. 176.
Deus poëtice saepe inducitur loquens, sed alia
ratio est relationum historicarum de Dei pate-
factionibus
Dies jehovae, christi 178.
,
Epistolarum Catholicarum ratio 341.
Epistolae ad Romanos consilium 371.
Euangelia quibusnam destinata 369.
Euangelii Johannei consilium
Euangeliorum ratio
Ezechielis lingua 67.
Figurarum et Troporum origo 169, 173.
Figurae grammaticae et tropi in sententiis singu-
lis, ut ellipsis, pleonasmus, zeugma, hendia-
duoin, attractio, metaphora, synecdoche, me-
tonymia, catachresis, hyperbole, emphasis. 171 seqq.
Figurae rhetoricae et tropi in locis integris, uti
brachylogia, ellipsis, aposiopesis, pleonasmus,
tautologia, apostrophe, personae inductio,
enallage, oratio variata, anacolouthon, pa-
renthesis, digressio, interrogatio pro affirma-
tione, ironia, sarcasmus, allegoria, parabola,
fabula, 374 seqq. 383 seqq. 425.
Figurae ejusdem generis, ut exclamatio, iteratio,
accumulatio, gradatio 426 seqq.
Figurae similes, ut paronomasia, lusus verborum,
oxymoron, aenigmata, addubitatio, communi-
catio, occupatio 447 seq.
*

Geneseos libri, neque raro posteriorum etiam

RERUM.

scriptorum historicorum origo e variis monu-
mentis repetenda pag. 336.
Geneseos fragmenta quo tempore collecta 367.
Gnostica in N. F 245, 249.
Hebraeae orationis forma et color Orienta-
lis
Jeremiae lingua 67.
JESU et Apostolorum dictio 141, 142, 340 seq.
Jesu e virgine nativitas
Iver infantia 334
Jesus consilium suum non mutavit
Jesu ratio instituendi
Jesus apud Euangelistas varie describitur 295.
Jesu diversitas apud Johannem et reliquos Euange-
listas
Immortalitatis spes in V. et N. F 255, 345.
Institutionis Ci vis in Apostolis
Ironia num apud Jesum inveniatur 389 seq.
Johannes in Euangelio testis oculatus 145.
Johannis, in Epistolis imprimis, oratio 144, 146.
Johannes interdum jesu verba explicat 185.
Judaizantia in N. F
Judaizanua in 14, f
Linguago Habraigas historia
Linguae Hebraicae historia 59 seqq. Linguae Hebraeo-Graecae historia 95 seqq.
I nece proprietes
Lucae proprietas
Mulling matical Transfer of the control of the cont
Mythica ratio V. Fis 256, 281 seq.
O-i-i
Opiniones vulgares Judaeorum earumque apud JESUM
et Apostolos usus
Opinionum vulgarium de daemonibus et de

resurrectione mortuorum similibusque ori-
go pag. 250, 261 seq., 267
Parallelismus membrorum etiam in prosa oratione 158
Patefactionis Divinae ante CHRISTUM ratio 170 seq
Pauli dictio . ,
Paulus non videtur exspectasse, brevi rediturum
esse Christum
Pauli varietas in variis epistolis 295, 353
Pentateuchi lingua et oratio 67
Pentateuchi et Chronicorum diversitas 147
Pentateuchus quare antiquitus Mosaicus dictus . 364
Poëseos vigor N. Fi deest
Proprietas Mosis, Davidis, Asaphi, Salomonis,
Jesaiae, Ezechielis, aliorum V. Fis aucto-
rum 140, 147, 297, 344 seqq. 407 seqq. 412
Proprietas Euangelistarum 297, 351, 413
Proprietas singulorum Apostolorum. 147 seq. 297, 350, 413
Proprium JESU ingenium in ipsius dictione conspi-
cuum 148, 297 seq. 351 seq. 413
Propheticarum orationum consilium
Protestantium est, exegesin et hermeneuticam C. Si
excolere
excolere
Quid factum fuisset, si Judaei Messiam suscepis-
sent
Quid sit cogitare, dicere, docere; quid dialectica,
eloquentia, didascalica
Ratiocinandi genera rariora, ut oratio sententiosa,
dialogica, narrativa pro demonstratione, accom-
modatio, allegorica interpretatio 395 seqq.

RERUM ET VERBORUM.

Rerum desun														
Saoni a					76.7	r	Tie	:	Lama				20	
Sacri so														
enunt														
Sensus of	et sigi	nine	atic	n	on	αn	ueru	ınt	,	•	•		•	155.
Spiritum	n sand	etun	1 J	ESUS	s v	arı	e de	escri	bit	٠		187	,	400.
Troporu	m va	riorı	ım	for	ites	ap	ud	Hel	orae	os		. 1	73	seq.
Vaticinio	nrum	e	lian	2 N	Tess	iar	orn	m	for	15				296
Vaticini														2300.
alter														
N. F														
T//. I	- 601	ugru	laı	•	•	•	٠	•	•	•	٠	•	٠	100.
						Description of the last of the								
ן, אכה ארם,	אביו													86.
, אדם	אנוש	,	ودنوح	4									91	seq.
אור אישון שון עין אלהים														90.
אישון						٠								133.
שון עיו	1978	e	٠											87.
אלהים	de h	omir	10			. 1	,		., ".	31				157.
כאש.									,			90	,	134.
בגד														87.
בגר בחר				•										91.
נר־בוש	<i>7</i> .													91.
בשם.												90		134.
עיעים.														91.
בת איי														133.
בת עין רו . גור		•	•	•	•	•	•							84.
1121 7 1 12			•		•	•	·	•						0 2.
n, voci	hus n	raar	nosi	ła -	vel	r	netr	nosit	а					92
הלם	bus h	rack	Jost	· ·	101	ŀ	osel	,0011	, ca	•	•		•	87

אל פנים אל פנים pag. 55, 143.
מגדיל
מתנה
נכר
الالاي
קרבן
אלהים
אחח, שחה, שחה, שחה, שחה, שחה, שחה, שחה
שחה, שוה, שחה
άγιωσύνη
άδελφὸς, familiae, societatis socius 119.
αδελφοί de Christianis 55.
άδελφοὶ τοῦ Χριζοῦ 127.
αίων ούτος et μέλλων
αλήθεια et ψεύδος
αλήθεια et ψεύδος
αναγεννήσις • • • • • • • • 204.
ἀνάς ασις τῶν νεκρῶν,
ανάς ασις τῶν νεκρῶν, 128, 160, 180.
άνθοωπος, unus quisque
βασιλεία τῶν οὐρανῶν 126, 127.

γέννημα ἀμπέλου pag. 119. γινώσκειν et γινώσκειν πρόσωπον πρὸς πρόσω- πον
π_{OV}
110
$\gamma \kappa \omega \circ \circ \alpha \cdot \cdot$
γνῶσις
γραμματεύς
δικαιοσύνη 119, 125, 157, 196
$\delta \tilde{\omega} \varrho o \nu$ 54
· ·
εἶναι εἰς τὸν κόλπον τοῖ πατρός 127
εἶναι ἐν τινί, ἐν Χριςῷ . 127, 143, 146, 167
εν Χριςῷ εἶναι
έν πατρι είναι
εἶναι τις, τι
$\epsilon iorvn$
ີ່ ເບ ເປັ້ນ ຂໍ້ເປັນ
ຮົນ εἶναι, ຮົນ πυεῦμα εἶναι · · · 143, 166, 180
έπιςροφή
εσχάται ημέραι
εὐαγγέλιον 127 , 166
εὐλογεῖν
·
ζωή, ζωή αἰώνιος
$\zeta \omega \eta$, $\zeta \omega \eta$ attaviog
θεὸς de homine 157, 175.
$\vartheta voi\alpha \cdot \cdot$
ίλασμὸς 199
μαλείν
31

INDEX

χαταλλάσσ	ειν, -	εσθ	αι		•	•			pag	. 54.
κοινὸς .		•	•			•				. 119.
χόσμος .				٠						. 174.
πρίσις .		•	•		•		•			. 128.
χοίσις . λόγος et λό	γος το	$v\tilde{v}$ ϑ	εοῦ		. 5	64,	56	, 128	, 175	, 196,
									262	2, seq.
μαρτύριον		•	٠	٠	٠	•	•		•	. 125.
μισεῖν .		6.	٠	•	٠	•	٠		•	. 177.
μονογενής	παρὰ	πατ	ιρὸς	•	•		٠		126	, 163.
μονογενης μονογενης	et	ό μ	ονοχ	y EVI	ns	•	•		•	. 125.
μυςήοιον			•		•	•	٠	115,	163	, 282.
,										
νόμος .										
νόμος et δ	νόμο	5.	٠	•	٠	•	•	• •	•	. 125.
δ, τ, τὸ		•		٠			•		•	. 125.
έδὸς · ·			•		•				•	175.
δργη θεοῦ						•	•			167.
δφείλημα										. 119.
ὄφελον .										
παιδεύειν									•	. 119.
παλαιός, κ										
παρακαλεῖι										
παράκλητο	ς .	,							128	, 450.
TOTAL NI	ni.	TEXN	CL.					. 17.	5.18	3 sea.
πατής έν	τινί									. 127.
πατης, εν πίζις.									127	167.
πνεῦμα .										. 127.
πνευμα et	σάοδ	έ.							126	
πνευμα άγ	ioni Toni	•						167	187	450
weepen up			,					101,	10,	, 200.

		V	ERI	BOR	UM	•					483
πνεῦμα θεοῦ .		•					ра	g.	135		176.
ποτήριον											119.
προγινώσκειν .	٠	•,						• .			125.
προορίζειν											125.
προσφορά											54.
προσφωνείν .											119.
πρόσωπον λαμβο											126.
πύργος											134.
**											
σὰρξ, σὰρξ καὶ	$\alpha \tilde{t}_l$	uα	•		•	•	•		119	,	183.
									Ĭ		
σκιὰ θανάτου		•									119.
σχληροχαρδία .									•		119.
συμμαρτυρείν .								•			125.
συγχαίρειν											125.
συς αυρωθήναι τίξ											127.
σωτήρια											161.
νίοθέσια		٠				٠					157.
viòs ἀνθρώπου et	ó	vič	ςτ	οĩ	ລໍນ _ີ ປ	ροώ	που		125	,	179.
νίος απειθείας											119.
νίὸς μονογενής											54.
νίὸς, νίοὶ τοῦ	θεο	ũ			126	,	127	,	180	,	186.
φόβος καὶ τρόμο	05							•	•		119.
güs · · ·											
χάρις	٠	•	•						•		167.

III.

Gen. I: 3 pag. 176.	Exod. VII: 1, 2 . pag. 157.
Gen. I: 6, 7, 14 seqq 17.	Exod. XIII: 8-10 180. Exod. XIV: 21 seq 194.
Gen. I: 11 seqq 203.	Exod. XIV: 21 seq 194.
Gen. I: 14 172.	Exod. XIV, XV 294.
Gen. I: 26 17, 160, 282.	Exod. XV 66, 193, 254.
Gen. I: 26, 27 202.	Exod. XV: 13 142.
Gen. I, II 334.	Exod. XVI: 8 172.
Gen. II: 2 176.	Exod. XIX 179.
Gen. III 390.	Exod. XX: 4 176. Exod. XX: 5 294, 344.
Gen. III: 8 82.	Exod. XX: 5 294, 344.
Gen. III: 15 184.	Exod. XXII: 20 172.
Gen. III: 22 282.	Exod. XXIV: 1-8 450.
Gen. IV: 8, 13 seq 404.	Exod. XXXII: 11, 12 . 388.
Gen. V: 24 204.	Exod. XXXII: 19 404.
Gen. VI: 2 336.	Exod. XXXII: 32 176.
Gen. VI: 3, 7 282.	
Gen. VII, seqq 333.	Num. XXI: 2-XXIV: 25 . 336.
Gen. VIII: 21 seq 282.	
Gen. IX 334.	Deutr. I—III 397.
Gen. X: 21-26 63.	Deutr. XI: 14 253.
Gen. X: 25-30 63.	Deutr. XVIII: 15 249.
Gen. XI: 5 204.	Deutr. XVIII: 15 seqq 217.
Gen. XI: 6, 7 282.	Deutr. XXVIII: 49 65.
Gen. XV: 8 seqq 284.	Deutr. XXX: 11-14 249.
Gen. XVII: 20 seqq 204.	Deutr. XXXI: 16 seqq 283.
Gen. XVIII: 1 82.	Deutr. XXXI: 19, 21 369.
Gen. XXIII: 17 65.	Deutr. XXXI: 20, XXXII. 294.
Gen. XXV: 1 339.	Deutr. XXXII 66, 254, 347,
Gen. XXVIII: 12 86.	369, 371.
Gen. XXXI: 47 62.	Deutr. XXXII: 6 seqq 199.
Gen. XXXIV 254.	Deutr. XXXII: 7 295.
Gen. XXXIV: 25 seq 404.	Deutr. XXXII: 7 193.
Gen. XXXVII 63.	Deutr. XXXII: 18 177. Deutr. XXXII: 20, 29 284.
Gen. XXXVII: 24 seq. 404.	Deutr. XXXII: 20, 29 284.
Gen. XLI: 45 81.	Deutr. XXXII: 36 seqq 296.
Gen. XLII: 38 175.	Deutr. XXXII: 37 389.
Gen. XLIII: 32 195.	
Gen. XLV: 8 · 172.	Jos. X: 11—14 179.
Gen. XLVII: 19 172.	Jos. XXIV: 1-5 397.
Exod. II: 11 seq 404.	Judic. V: 28 91.
Exod. IV: 16 157.	Jud. VII 63.
Exod. IV: 18 63.	Jud. XIV: 14 445.

LOCORUM C. Si.

Ruthae liber pag. 334.	Neh. XIII: 24 pag. 67.
Ruth. I: 16, 17 143.	
10, 17, 10, 110	Estherae liber 334.
	Estherae hoer
I Sam. III: 17 377.	Esth. VIII: 16 185.
I Sam. IX: 25 seq 195.	
I Sam. IX: 26 253.	Job. III: 3 segq 405.
	0000
I Sam. XV: 11, 29 177.	Job. III: 3—13 · · · · 430.
I Sam. XV: 22 293.	Job. IV: 16 181.
I Sam. XVI: 14 269.	Job. IV: 17 92.
	Job. XXXII: 1-5, 18-22 304.
I Sam. XVIII: 1-4 143.	
I Sam. XVIII: 4 284.	Job. XXXII: 18-22 405.
1 Sam. XXI: 8 78.	Job. XXXVIII: 4 seqq 17.
I Sam. XXIII: 3, 7 140.	Job. XXXVIII: 4-11 412.
	3000
I Sam. XXIV: 15 177.	Job. XXXVIII: 5 389.
I Sam, XXVIII: 3 seqq 336.	
	Ps. I 369.
II Sam. I: 23 177.	Ps. I: 4 253.
II Sam. VII: 3, 4 seqq. 296.	Ps. II 366, 380.
II Sam. VII: 11 seqq 283.	Ps. II: 4 176.
II Sam. XI: 2 195, 253.	Ps. II: 7, 10 seqq 368.
II Sam. XII: 1 seqq. 188, 392.	Ps. II: 7, 12 202.
II Sam. XII: 3 142, 255.	Ps. II: 8 190.
II Sam. XII: 7 seqq 283.	Ps. IV: 5 377.
II Sam. XXIV: 1 269.	Ps. VI: 4 377.
II Sam. XXIV: 15 204.	Ps. VIII.187, 339, 365, seq. 369.
11 Sam. AAIV: 10 204.	
	Ps. VIII: 3 87.
I Reg. XVII: 19 195.	Ps. VIII: 4 190.
I Reg. XVIII: 27 389.	Ps. VIII: 5 92.
I Reg. XVIII: 34 194.	Ps. VIII: 6 17, 145.
I Reg. XIX: 4 419.	Ps. IX: 6 176, 177.
I Reg. XIX: 4, 10 405.	Ps. XIII: 2 176.
8	Ps. XIII: 5 185.
TI D II 44 49 480	
II Reg. II: 11, 12 179.	Ps. XVII: 8 176.
II Reg. VIII: 11 seq 427.	Ps. XVIII: 1 seqq 412.
II Reg. VIII: 11, 12 419.	Ps. XVIII: 5-17 391.
II Reg. XVIII: 26 64.	Ps. XIX
II Reg. XXII: 8 seqq 457.	Ps. XIX: 9 173, 185.
	Ps. XIX: 21 444.
I Chron. XXI: 1 269.	Ps. XXII: 2 388.
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2	Da VVII. 2 40 44 690
	Ps. XXII: 2, 10, 11 429.
Esr. IV — VI, VII 668.	Ps. XXII: 7 177.
	Ps. XXII: 15 seq 405.
Neh. VI: 9 380.	Ps. XXIII . 55, 174, 187, 391,
Nob Wills 4 sees 1 500.	
Neh. VIII: 1 seqq 458.	412.
Neh. VIII: 9 seqq 458.	Ps. XXIII: 2 174.

Do VVIII . 9 2 non 449	Drox 371 - 99 mag 405
Ps. XXIII: 2, 3 pag. 142.	Prov. VI: 23 pag. 185.
Ps. XXIII: 4 55.	Prov. VIII
Ps. XXIX 194, 371.	Prov. VIII: 22-31 180.
Ps. XXIX: 10 174.	
Ps. XXX 344.	Ecclesiastae liber 365, 370.
Ps. XXX: 10 388.	Eccles. IX: 10 199.
Ps. XXXII 294, 344, 370.	Eccles. XII: 13 369.
Ps. XXXII: 3, 4 405.	
Ps. XXXIII: 6 . 159, 166, 202.	Canticum Canticorum 335.
Ps. XXXIX 405.	Cant. II: 16 82.
Ps. XLII, XLIII 336.	
Ps. XLV: 7, 8 157.	Jes. I 293.
Ps. XLIX 285.	Jes. I: 11 · · · · 17.
Ps. XLIX: 3 92.	Jes. V: 1 seqq 392.
Ps. L 293.	Jes. V: 1 seqq 446.
Ps. LVIII: 2 92.	
	Jes. XI: 1 185.
Ps. LXIV: 7	Jes. XI: 6 seqq 283.
Ps. LXXIII 285, 344, 370.	Jes. XI: 18 86.
Ps. LXXIX: 5 377.	Jes. XV: 5 427.
Ps. LXXIX: 10 388.	Jes. XVI: 9, 11 427.
Ps. LXXXI: 6 62.	Jes. XIX: 13 81.
Ps. LXXXII: 6 157, 175.	Jes. XXI: 3, 4 427.
Ps. XC . 66, 187, 193, 254.	Jes. XXVIII: 23-29 391.
Ps. XC: 2, 4 412.	Jes. XXXI: 1—10 248.
Ps. XC: 4 203.	Jes. XXXV: 1, 6, 7 174.
Ps. XC: 5, 6 253.	Jes. XXXVI: 11 62, 64.
Ps. XC: 8 176.	Jes. XXXVIII: 17 176.
Ps. XCVII: 11 185.	Jes. XL: 12-18 412.
Ps. XCVIII: 8 177.	Jes. XLI: 17 174.
Ps. CIII 339, 370.	Jes. XLVIII: 8-10 174.
Ps. CIV 370, 379.	Jes. XLV: 7 250.
Ps. CIV: 4 254.	Jes. LI: 17-23 185.
Ps. CIV: 7 17.	Jes. LII: 13- LIII: 12 161.
Ps. CV 397.	Jes. LIII
Ps. CXII: 4 173, 185.	Jest 2222
Ps. CXIV: 1 62.	Jer. V: 15 62, 65.
Ps. CXXX	Jer. XI: 18—20 380.
Ps. CXXXIX: 3 81.	Jer. XVIII: 23 176.
Ps. CXXXIX: 6 151.	Jer. XXIII: 1 seqq 174.
Ps. CXXXIX: 7 446.	Jer. XXIV: 18 seq 284.
Ps. CXXXIX: 9 190.	Jer. XXV: 30, 38 176.
Ps. CXXXIX:9,11,12,18. 187.	Jer. XXXI: 31-34 345.
	Jer. XXXI: 31 seqq 17.
Proverbiorum liber 370.	Jer. XLVII: 6 427.
Prov. I: 1 seqq 369.	Jer. XLVIII: 36 427.

Jer. LI: 14 pag. 176. Jer. LI: 37—40 248.	Joel. II: 28 pag. 183. Joel. III: 1 193, 346.
Ezech. XVI 391.	Mich. I: 3, 4 174.
Ezech. XVIII: 19, 20 344.	Mich. I: 8 427.
Ezech. XVIII: 19 seqq 294.	
Ezech. XXXIV: 2 seqq 174.	Nah. I: 3 seqq 174.
Ezech. XXXVI: 26 345.	
	Hab. III: 2 seqq 174.
Dan. II 68.	Hab. III: 10, 11 188.
Dan. III: 8 82, 87.	
Dan. V: 30 248.	Zach. IX: 9 444.
	Zach. XI: 7 seqq 174.
Hos. IV: 12, 13 185.	
Hos. IX: 6 81.	Malach. I: 7 54.
Joel. II, III 253.	II Macc. I: 5, VII: 33,
Joel. II: 13 172.	VIII: 29 54.
Joel. II: 23 253.	

Matth. IV: 1 seqq pag. 390.
Matth. V-VII 337, 341.
Matth. V: 3-11 429.
Matth. V: 13 175.
Matth. V: 17 seqq., 27 seqq. 225.
Matth. V: 17, 27, 33, 38,
43 396.
Matth. V: 20 196.
Matth. V: 45 · 187.
Matth. VI: 9 171.
Matth. VI: 11 114.
Matth. VI: 26, 28 187.
Matth. VI: 31 396.
Matth. VII: 3-5 177.
Matth. VII: 4, 21 seqq 396.
Matth. VII: 24 seqq 187.
Matth. VIII: 22 155.
Matth. VIII: 28 194.
Matth. VIII: 28 seqq 262.
Matth. VIII: 33 241.
Matth. IX: 6 379.

Matth.	XI: 7	7-9	٠.		pa	ıg.	388.	
Matth.	XII:	32				,	128.	
Matth.	XII:	43					266.	
Matth.	XII:	43	seq	q.	à		471.	
Matth.	XIII:	10	seq	q.			369.	
Matth.	XIII:	11	seq	q.			188.	
Matth.	XIII:	19	seg	Įq.	, :	37		
seqq							393.	
Matth.	XIII:	31		٠		٠	383.	
Matth.	XIII:	32	٠				393.	
Matth.	XIII:	49	4			٠	392.	
Matth.	XIII:	52	۰				223.	
Matth.	XIV:	26				٠	427.	
Matth.	XV:	4	seq	1.			17.	
Matth.	XVI:	6					180.	
Matth.	XVI:	17					183.	
Matth.	XVI:	18				,	445.	
Matth.	XVI:	25					445.	
Matth.	xix:	3	seq	q.			241.	
Matth.	XIX:	4,	8				18.	
Matth.	XXI:	1-	-5				444.	

Matth. XXI: 2 seqq. pag. 194.	Luc. VIII: 42 pag. 125.
Matth. XXII: 1 seqq 393.	Luc, IX: 9 392.
Matth. XXII: 23, 29 196.	Luc. 1X: 19 195, 269.
Matth. XXII: 24-32 250.	Luc. IX: 33 427.
Matth. XXIII: 5 258.	Luc. IX: 38 125.
Matth. XXIII: 13-33 430.	Luc. 1X: 54 405.
Matth. XXIII: 16 seqq 17.	Luc. IX: 55 388.
Matth. XXIII: 35 115, 241.	Luc. IX: 55 388. Luc. IX: 59 seq 445.
Matth. XXIII: 37 430.	Luc. X: 3 392.
Matth. XXIII: 37 188.	Luc. X: 3 · · · · · 392. Luc. X: 21 · · 305, 414, 420.
Matth. XXIV . 179, 263, 347.	Luc. X: 29 seqq 385.
Matth. XXIV: 27 seqq 142.	Luc. X: 29-37 446.
Matth. XXIV: 40 172.	Luc. X: 38 sequ 413.
Matth. XXV: 13 392.	Luc. X: 38 seqq 413. Luc. XII: 39, 40 182.
Matth. XXVI: 26 180.	Luc. XIII: 19 382.
Matth. XXVI: 28 174, 450.	Luc. XIII: 24 139.
Matth. XXVI:230 241.	Luc. XIII: 34 430.
Matth. XXVI: 38 414, 427.	Luc. XIV: 26 177.
Matth. XXVI: 39 429.	Luc. XV 372.
Matth. XXVI: 39, 42 428.	Luc. XV: 1, 2 392.
Matth. XXVI: 45 389.	Luc. XV: 4-6 · · · 174.
Matth. XXVI: 64 171.	Luc. XVI: 1 seqq , 182.
Matth. XXVI: 65 427.	Luc. XVI: 19 393.
Matth. XXVII: 29, 30 389.	Luc. XVI: 22 225.
Matth. XXVII: 34 241.	Luc. XVI: 22 seqq. 241, 262,
Matth. XXVII: 46 429.	471.
Matth. XXVIII: 19 119.	Luc. XVIII: 1 369.
	Luc. XVIII: 1—7 182.
Marc. III: 2, 3 427.	Luc. XVIII: 1, 9 392.
Marc. III: 5	Luc. X: 18-21 427.
Marc. IV: 13 388.	Luc. XIX: 11 392.
Marc. IV: 30-32 . 383.	Luc. XIX; 41305, 414, 420.
Marc. V: 1 194.	Luc. XIX: 41, 43 427.
Marc. VII: 9 389.	Luc. XIX: 41 seqq 427.
Marc. XIV: 62 171.	Luc. XIX: 42 378.
	Luc. XIX: 42 seqq 55, 188.
Luc. I: 1-4	Luc. XIX: 42-44 430.
Luc. I: 17 269.	Luc. XIX: 44 172.
Luc. I: 55 172.	Luc. XX: 9 seqq 194.
Luc. IV: 11 420.	Luc. XXI: 15 187.
Luc. IV: 16 seqq 459.	Luc. XXII: 44 427.
Luc. IV: 22, 28 seq 404.	Luc. XXIII: 28 seqq. 188; 263,
Luc. IV: 23 397.	420.
Luc. VII: 12 125.	Luc. XXIV: 49 · 187.
Luc. VII: 41 392.	

Joh. I: 1 pag. 54, 128.	Joh. X: 14 seqq pag. 174.
Joh. I: 3, 20 378.	Joh. X: 22 258.
Joh. I: 7, 8, 14, 15, 20. 368.	Joh. X: 27 142.
Joh. I: 14 54, 125, 183.	Joh. X: 30 127, 166.
Joh. I: 16 366.	Joh. X: 34 175.
Joh. I: 18 125, 127, 146.	Joh. X: 33-36 157.
Joh. I: 39 381.	Joh. XI: 2
Joh. I: 43 445.	Joh. XI: 7 381.
Joh. II: 22 172.	Joh. XI: 16 405, [413, 420.
Joh. III: 4 388.	Joh. XI: 21 seqq 413, 420.
Joh. III: 8 · · · · · 155.	Joh. X1: 25 ^b , 26 380.
Joh. III: 14 194.	Joh. XI: 33, 38 427.
Joh. III: 15 378.	Joh. XI: 35 427.
Joh. III: 16, 18 125.	Joh. XI: 50 427.
Joh. III: 16—21 366.	Joh. XII: 35 173, 187.
Joh. III: 17 seqq 128.	Joh. XII: 35, 36, 46 182.
Joh. III: 33—36 367.	Joh. XII: 37 427.
Joh. III: 36 159.	Joh. XIII seqq 372.
Joh. IV 196.	Joh. XIII—XVII. 339, [414, 448
Joh. IV: 9° 381.	seqq. 452.
Joh. IV: 11 180.	Joh. XIII: 6, 9, 37 420.
Joh. IV: 14 · · · · · 174.	Joh. XIII: 34 166, 450.
Joh. IV: 23 seq 293.	Joh. XIII: 34 seq 430.
Joh. IV: 25 seq 187.	Toh. XIII: 37 405.
Joh. V: 6, 7 377.	Joh. XIV—XVII 295.
Joh. V: 24 378.	Joh. XIV: 1 420, 429.
Joh. V: 27 125.	Joh. XIV: 5 · 413.
Joh. V: 34	Joh. XIV: 6
Joh. V: 45 · · · · · 172.	Joh. XIV: 10 127, 159.
Joh. VI 187.	Joh. XIV: 16 128.
Joh. VI: 24 380.	Joh. XIV: 16, 17 187.
Joh. VI: 27 172.	Joh. XIV: 17, 26 430.
Joh. VI: 31 seqq 177.	Joh. XIV: 18, 23, 24 379.
Joh. VI: 51 390,	Joh. XIV: 27 414.
Joh. VI: 52 180.	Joh. XIV: 31. XV: 1 430.
Joh. VI: 56 · · · · 127.	Joh. XV: 1 seqq 391 seq.
Joh. VI: 63 185.	Joh. XV: 5, 6, 12, 17 . 379.
Joh. VII: 28 389.	Jeh. XV: 11 427.
Joh. VII: 37 seq 258.	Joh. XV: 12, 17 430.
Joh. VII: 37—39 187.	Joh. XV: 15 269.
Joh. VIII: 12 . 155, 182, 185.	Joh. XV: 19—21 294.
Joh. VIII: 44 · · · 390.	Joh. XV: 26 430.
Joh. VIII: 46	Joh. XVI: 1, 4 369.
Joh. IX: 15, 25 398.	Joh. XVI: 1-4 304.
Joh. IX: 39 187.	[oh. XVI: 2 406.
Jone -22. 00 10/.	32
	37

490 INDEX

joh. XVI: 12, 25, p.369, 450, 472.	Rom. I: 1 seqq pag. 370.
Joh. XVI: 13 430.	Rom. I: 1-7 381.
Joh. XVI: 17, 18 379.	Rom. I: 4 125.
Joh. XVII 450.	Rom. I: 8 405, 427.
Joh. XVII: 3 127.	Rom. I: 11, 12; 446.
Joh. XVII: 2, 3, 17-23 . 449.	Rom, I: 12 380.
Joh. XVII: 7, 8, 12 420.	Rom. I: 16 178.
Joh. XVII: 9, 14, 17 379.	Rom. I: 17 125.
Joh. XVII: 12, 25 170.	Rom. II: 1-4, 17
Joh. XVII: 13 427.	Rom. II: 5 128.
Joh. XVII: 17, 19 430.	Rom. II: 8 159.
Joh. XVII: 21 166.	Rom. II: 12-16 381.
Joh. XVII: 21, 23 . 127, 430.	Rom. II: 13 125.
Joh. XVIII: 14 427.	Rom. II: 14 · · · · 125.
Joh. XIX: 26 143.	Rom. II: 15 125.
Joh. XX: 24 413.	Rom. III: 1,8,31 . 397, 447.
Joh. XX: 17 143.	Rom. III: 31 336.
Joh. XX: 31 304, 369.	Rom. III: 20 183, 371.
Joh. XXI: 25 178.	Rom. III: 20, 21 · · . 125.
J	Rom. IV 399.
Act. I: 8 ? 187.	Rom. IV: 1 397, 447.
Act. I: 22 125.	Rom. V: 1 371.
Act. II: 14 411.	Rom. V: 10 54.
Act. II: 42 114.	Rom. V: 12 . 56, 115, 194,
Act. IV: 12 187.	377,
Act. V: 35-39 398.	Rom. V: 12 seqq 372.
Act. VII 398.	Rom. V: 12-21 371, 382.
Act. VII: 38 266.	Rom. V: 13-15 381.
Act. VII: 54, 58 404.	77 04 485
	Rom. V: 21 175.
Act. VIII: 3 194.	
Act. VIII: 5 194. Act. VIII: 30 445.	Rom. VI 127, 184.
Act. VIII: 30 445.	Rom. VI 127, 184. Rom. VI: 1 447.
	Rom. VI 127, 184. Rom. VI: 1 447. Rom. VI: 1-12 186.
Act. VIII: 30	Rom. VI 127, 184. Rom. VI: 1 447. Rom. VI: 1-12 186. Rom. VI: 1, 15 397.
Act. VIII: 30 445. Act. IX: 1 405.	Rom. VI
Act. VIII: 30	Rom. VI

Rom. VIII: 10 pag. 181.	I Cor. VI: 16 pag. 171.
Rom. VIII: 14-17, 21, 23,	I Cor. VI: 19 186.
29 186.	I Cor. VII: 1 369.
Rom. VIII: 15 269.	I Cor. VII: 9 135.
Rom. VIII: 17 269.	I Cor. VII: 38 371.
Rom. VIII: 19 seqq 142.	I Cor. VII: 39 181.
Rom. VIII: 19-22 175.	I Cor. VIII: 1
Rom. VIII: 23 157.	I Cor. VIII: 3
Rom. VIII: 26 seqq 151.	I Cor. VIII: 13 371.
Rom. VIII: 29. 125, 127, 269.	I Cor. IX: 1 337.
Rom. VIII: 34, 38, 39 . 430.	I Cor. IX: 7 184.
Rom. IX: 2 420, 427.	I Cor. IX: 8 170.
Rom. IX: 5 428.	I Cor. IX: 19-22 186.
Rom. X: 2 181, 406.	I Cor. IX: 20 seqq 472.
Rom. X: 14, 15 388.	I Cor. IX; 22 188.
Rom. X: 15 446.	I Cor. IX: 24-27 185.
Rom. XI:1 447.	I Cor. X: 6 172.
Rom. XI: 13 369.	I Cor. X: 6, 8 446.
Rom. XI: 34 seqq 388.	I Cor. X: 6, 8, 9 380.
Rom. XII: 1 55, 174, 270.	I Cor. X: 16 172.
Rom. XII: 1, 2 381.	I Cor. XI: 21 seqq 195.
Rom. XII, XIII 337.	I Cor. XI: 22 178, 446.
Rom. XIII: 7 171.	I Cor. XI: 25 174.
Rom. XIV: 21 17I.	I Cor. XI: 31, 32 380.
Rom. XVI: 25 seq 163.	I Cor. XI: 33 371.
Rom. Avi: 25 seq 105.	I Cor. XII: 1
T C 1 1 266	
I Corinth	I Cor. XII: 15 seqq 175.
I Cor. I: 4 seqq 405.	I Cor. XII, XIV · · · 195.
I Cor. I: 10 370.	I Cor. XIII 420.
I Cor. I: 13 181.	I Cor. XIII: 4-6 368.
I Cor. I: 17 172.	I Cor. XIII: 4-7 199.
I Cor. II: 7—10 163.	I Cor. XIII: 6 125, 159.
I Cor. II: 10 120.	I Cor. XIII: 7 188.
I Cor. II: 10, 11 176.	I Cor. XIII: 12 445.
I Cor. II: 13 453.	I Cor. XIII: 13 115, 371.
I Cor. III: 2 172.	I Cor. XIV: 8 184.
I Cor. III: 11 181.	I Cor. XV 128 , 160.
I Cor. III: 15 135.	I Cor. XV: 19, 20 429.
I Cor. III: 16 161, 186.	I Cor. XV: 26, 54 175.
I Cor. IV: 1—6 380.	I Cor. XV: 45 194.
I Cor. IV: 8 389.	I Cor. XV: 45 seqq 284.
I Cor. IV: 15 175, 183.	
1 Cor. 1V: 10 1/0, 183.	I Cor. XV: 50 183.
I Cor. V: 6 178.	I Cor. XV: 51; 52 · · · 380.
I Cor. V: 7 258.	I Cor. XV: 54 seq 430.
I Cor. V: 7, 8 187.	I Cor. XV: 55 142.
_	

492 INDEX

I Cor. XV: 58 . pag. 178, 371.	Gal. IV: 1-7 . pag. 270, 345.
L. B. L. J.	Gal. IV: 1-9 186.
II Cor. I: 3 seqq 405.	Gal. IV: 6, 7, 8 172.
II Cor. I: 13 445.	Gal. IV: 11 427.
II Cor. I: 19, 21 181.	Gal. IV: 20 seqq 242.
II Cor. II: 3, 4 305.	Gal. IV: 21 seqq 472.
II Cor. II: 4 305, 405.	Gal. IV: 22 seqq 18.
II Cor. II: 14 119.	Gal. IV: 24
II Cor. III 345.	Gal. V: 7 185.
II Cor. III, IV 459.	Gal. V: 7, 8 445.
II Cor. III: 2 seq 445.	Gal. V: 17 ^a 157.
II Cor. III: 6 seqq 293.	Gal. VI: 1 seqq 171.
II Cor. III: 16, 18 181.	Onis VI, I sedd III.
II Cor. IV: 4 175.	Eph. I: 3 seqq 405.
II Cor. IV: 9 185.	Eph. I: 5 125.
II Cor. V: 2 177.	Eph. I: 1—10 370.
II Cor. V: 14 155.	Eph. I: 4 seqq 203.
II Cor. V: 18-20 54.	Eph. I: 21 134, 430.
II Cor. VI: 7 184.	Eph. II: 2 295.
II Cor. VII: 1	Eph. II: 11 seqq 371.
II Cor. VIII: 19	Eph. II: 15 127, 186.
11 Cor. IX: 9, 10 119.	Eph. II: 16 54.
II Cor. X: 4 184.	Eph. III: 3, 4 304, 369.
II Cor. X: 12 389.	Eph. III: 3, 5 163.
II Cor. XI:4 181.	Eph. IV, V
II Cor. XI: 8 177.	Eph. IV: 1, 2 381.
II Cor. XI: 19 389.	Eph. IV: 1 seqq 371.
II Cor. XI: 21 175.	Eph. IV: 17-24 186.
II Cor. XII: 4 151.	Eph. IV: 20 178, 181.
II Cor. XII: 7 378.	Eph. IV: 22, 24 127.
II Cor. XII: 13 389.	Eph. IV: 24. 166, 186, 202,
	285.
Gal. I: 4, 6 370.	Eph. V: 1, 2 337.
Gal. I: 8 427.	Eph. V: 2 269, 270.
Gal. I: 16 183, 194.	Eph. V: 32 115.
Gal. II: 11 194.	Eph. VI: 10 181.
Gal. II: 11 seqq 411.	Eph. VI: 11-17 184.
Gal. III: 1, 2 446.	Eph. VI: 12 183.
Gal. III, IV 18, 399.	
Gal. III: 15 · · · . 170.	Phil. I: 3 seq 405.
Gal. III: 19 266.	Phil. I: 3-8 429.
Gal. III: 23-25 175.	Phil. I: 25 427.
Gal. III: 24 seqq 186.	Phil. II: 6 185.
Gal. IV 345.	Phil. II: 9 134.
Gal. IV: 1 seqq 473.	Phil. II: 18 430.

LOCORUM C. Si.

Phil. III: 1a pag. 337.	II Tim. III: 11 pag. 194.
Phil. III: 1 430.	II Tim. IV: 7, 8 185.
Phil. III: 9 125, 157, 196.	11 11111 17 19 01 1 1 1 1 1 1 1
Pill. 111: 9 129, 197, 190.	7 1 71 11 225
Pbil. III: 10 172.	Ep. ad Philem 335.
Phil. III: 12, 14 185.	
Phil. III: 18 420, 427.	Hebr. I: 1 370.
Phil. III: 19 175.	Hebr. I: 5 388.
Phil. IV: 4	Hebr. II: 1-3 446.
Phil. IV: 13 126.	Hebr. II: 2 266.
Pilli, IV; 15 120.	Heor. II: 2
	Hebr. II: 2, 3 388.
Col. I: 3 seqq 405.	Hebr. II: 3 380.
Col. I: 16 266.	Hebr. II: 6 125.
Col. I: 20, 22 54.	Hebr. II: 7
Col. I: 21, 26 381.	Hedr. II: 14 183.
Col. I: 24 420, 427.	Hebr. II: 16 115.
Col. I: 26 seq 163.	Hebr. III: 5, 6 269.
Col. 1: 20 Seq 105.	TI-L- III 40 404
Col. II, III 184.	Hebr. III: 12 181.
Col. II: 14—21 293.	Hebr. III: 14 181.
Col. II: 15 184.	Hebr. V: 7 427.
Col. II: 17 171.	Hebr. V: 14 185.
Col. II: 20 186.	Hebr. VIII 293.
Col. III: 1-11 186.	Hebr. VIII: 5 171.
Col. III: 2 160.	Hebr. IX: 9 171.
Col. III: 10 160, 202.	Hebr. IX: 13 seq 294.
Col. III, IV	Tiche IV . 16 12 970
	Hebr. IX: 14, 13 270.
Col. III: 14 134.	Hebr. IX: 26 446.
Col. III: 15 , 185.	Hebr. X: 1 171.
Col. IV: 6 175.	Hebr. X: 3 446.
	Hebr. X: 4 270.
I Thess. I: 3 405.	Hebr. X: 4—18 294.
I Thess. III. 8 181.	Hebr. XI 194.
I Thess. IV: 15 380.	Hebr. XI: 13 269.
I Thess. V: 1, 2 296.	Hebr. XI: 17 125.
	Hebr. XI: 33 seqq 266.
II Thess. II: 12 159.	Hebr. XII: 1, 11 185.
	Hebr. XIII: 8 166, 181.
I Tim. IV: 3 171.	
I Tim. IV: 7, 8 185.	Jacobi ep
I Tim. VI: 9, 17 seq 155.	J
	I Down II a 4 40
I Tim. VI: 12 139, 185.	I Petr. II: 1—10 337.
I Tim. VI: 19 177.	I Petr. IV: 3 380.
II Tim. I: 4—14 370.	II Petr. III: 8 203.
II Tim. I: 9 203.	
II Tim. III: 8 241, 266.	I Joh. I: 1 54, 128, 370.
223, 2000	- ,
1	

I Joh. I: 1, 2 pag. 381.	I Joh. IV: 10
I Joh. I: 3 431.	I Joh. IV: 12, 15
I Joh. I: 5 378.	I Joh. IV: 20 .
I Joh. I: 5, 7 173.	I Joh. IV: 20 V
I Joh. I: 5—8 431.	I Joh. V: 1 .
I Joh. I: 7 182, 185.	I Joh. V: 1, 2
I Joh. II: 2 199, 269.	I Joh. V: 1 seqq
I Joh. II: 4	I Joh. V: 1, 6-8
I Joh. II: 4,8-11,21,27.431.	I Joh. V: 3
I Joh. II: 8 185.	I Joh. V: 19 .
I Joh. II: 8-11 173, 182.	I Joh. V: 20 . 1
I Joh. II: 10 18.	.,
I Joh. II: 10, 11 . 174, 431.	II Joh. et III Joh
I Joh. II: 19 171.	Jan at all Jan
I Joh. II: 25 172.	Jud. 9
I Joh. II: 29	Jud. 10
I Joh. III: 1 186, 429.	
I Joh. III: 1, 13 294.	Apocalyps
I Joh. III: 2 171.	Apoc. I: 1
I Joh. III: 6 55.	Apoc. I: 4-8 seq
I Joh. III: 8 184.	Apoc. I: 6
I Joh. III: 8-16 411.	Apoc. II: 5
I Joh. III: 10 18.	Apoc. III: 3
I Joh. III: 10-18, 23 431.	Apoc. XII: 7, 9.
I Joh. III: 19 431.	Apoc. XII: 9
I Joh. IV: 1-3 368.	Apoc. XIV: 14
I Joh. IV: 6 294, 431.	Apoc. XIX: 13 .
I Joh. IV: 7, 8, 11, 12,	Apoc. XXI: 1.
16, 20 seq 431.	Apoc. XXII: 1-5
I Joh. IV: 9 54, 125.	Apoc. XXII: 21 .

I Joh. IV: 10	pag. 199.
I Joh. IV: 12, 15 .	4.00
I Joh. IV: 20	55.
I Joh. IV: 20 - V: 2	18.
I Joh. V: 1	127.
I Joh. V: 1, 2	186, 431.
I Joh. V: 1 seqq	175.
	245.
I Joh. V: 3	126.
I Joh. V: 19	
I Joh. V: 20 . 146,	
II Joh. et III Joh	335.
Jud. 9	242.
Jud. 10	266.
Jud. 10	266.
Apocalyps 352 Apoc. I : 1	
Apocalyps 352 Apoc. I : 1	seq. 348.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4-8 seqq	seq. 348.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4—8 seqq Apoc. I: 6	seq. 348 369 370.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1	seq. 348 369 370 174.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4—8 seqq Apoc. I: 6 Apoc. II: 5 Apoc. III: 3	seq. 348. 369. 370. 174.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4—8 seqq Apoc. II: 5	seq. 348. 369. 370. 174. 378.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4—8 seqq Apoc. I: 5 Apoc. II: 3 Apoc. XII: 7, 9	seq. 348 369 370 174 378 182 390.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4—8 seqq Apoc. II: 5 Apoc. III: 3 Apoc. XII: 7, 9 . Apoc. XII: 9	3 seq. 348. . 369. . 370. . 174. . 378. . 182. . 390. . 184.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1	8 seq. 348. . 369. . 370. . 174. . 378. . 182. . 390. . 184. . 125.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4—8 seqq Apoc. II: 5 Apoc. III: 3 Apoc. XII: 7, 9 Apoc. XII: 9 Apoc. XIV: 14 Apoc. XIX: 13	8 seq. 348. . 369. . 370. . 174. . 378. . 182. . 390. . 184. . 125.
Apocalyps 352 Apoc. I: 1 Apoc. I: 4—8 seqq Apoc. II: 5 Apoc. III: 3 Apoc. XII: 7, 9 Apoc. XII: 9 Apoc. XIV: 14 Apoc. XIX: 13 Apoc. XXI: 1	8 seq. 348. . 369. . 370. . 174. . 378. . 182. . 390. . 184. . 125. . 54.

Door den Boekverkooper J. OOMKENS. J. Zoon, is mede uitgegeven:

INITIA

INSTITUTIONIS CHRISTIANAE MORALIS.

EDIDIT

L. G. PAREAU.

f 4 - 00.

INSTITUTIONES HISTORIAE ECCLESIAE CHRISTIANAE.

IN SCHOLARUM SUARUM USUM BREVITER DELINEATAE.

A

P. HOFSTEDE DE GROOT.

f 1 - 80.

WAARHEID IN LIEFDE,

EEN

GODGELEERD TIJDSCHRIFT,

VOOR

BESCHAAFDE CHRISTENEN,

1—10 Jaargang.

Ieder Jaargang f 8 - 00.

DE CHRISTEN,

BESCHOUWD IN

SOMMIGE VAN ZIJNE BETREKKINGEN

TOT

DE KERK, DE MAATSCHAPPIJ

EN HET

HUISGEZIN.

HUISELIJKE LECTUUR

VOOR

EVANGELISCHE CHRISTENEN.

f 1 - 80.

KARAKTERSCHETSEN -

VAN

SOMMIGE PERSONEN,

VOORKOMENDE IN DE

LIJDENSGESCHIEDENIS VAN JEZUS.

MET BETREKKING TOT HUNNE GEZINDHEID JEGENS HEM.

UIT HET HOOGDUITSCH

DOOR

J. L. EWALD.

f 1 - 25.

LEIDRAAD

VOOR

ARMBESTUREN,

EN

INZONDERHEID VOOR DIAKENEN,

DOOR

D°. J. H. REDDINGIUS, Gz.

f = 0 = 90.

HERMENEUTICA

CODICIS SACRI.

EDIDIT

L. G. PAREAU,

THEOLOGIAE PROFESSOR IN ACADEMIA GRONINGANA.

f 4-80.

